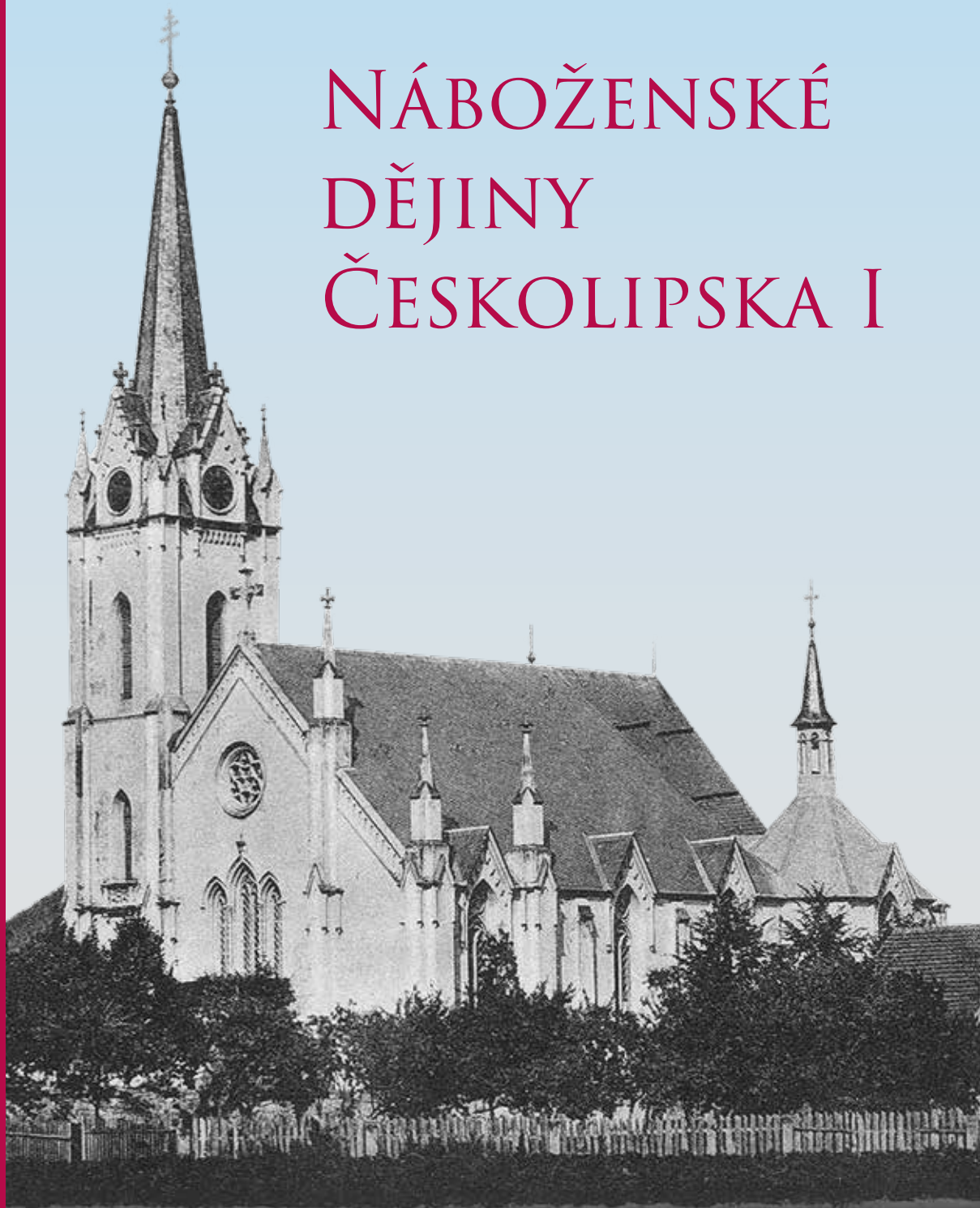

NÁBOŽENSKÉ DĚJINY ČESKOLIPSKA I

KOLEKTIV AUTORŮ

KOLEKTIV
AUTORŮ

NÁBOŽENSKÉ
DĚJINY
ČESKOLIPSKA I

KOLEKTIV AUTORŮ

NÁBOŽENSKÉ DĚJINY ČESKOLIPSKA I

Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy
2023

Recenzovali:

doc. ThDr. Patrik Maturkanič, PhD.

Miloslav Sovadina

Copyright © 2023 by Martin Barus, Remigie Češíková, Milan Hlinomaz, Jan Horvát,
Petr Kozojed Stanislav Příbyl, Jan Rucz, Kateřina Sommerová,
Jan Štěpánek, Michal Vokurka

Preface © 2023 by Martin Aschenbrenner

Cover © 2023 by Michal Dočkal

Czech edition © 2023 by Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy

All rights reserved

ISBN 978-80-908540-4-8

Obsah

Úvod	9
(Martin Aschenbrenner)	
Markvartici a Řád rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského	11
(Jan Rucz)	
Náhrobky a nápisy v zákupském děkanském kostele	61
(Milan Hlinomaz)	
Ostatky svatých přivezené do Čech zásluhou Anny Marie Františky Toskánské	81
(Stanislav Příbyl)	
Znovuobjevená svěťice. Příběh sv. Fortunáty, ochránkyně hor	95
(Martin Barus)	
Obraz a kult Panny Marie Polické	125
(Michal Vokurka)	
Jan Jindřich Schleichart von Wiesenthal, děkan v Zákupěch	143
(Jan Horvát)	
Zákupský děkan Jan Josef Lažanský.....	159
(Jan Štěpánek)	
Pokorná sloužící láska. Působení Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Zákupěch v letech 1858–1950	177
(Remigie Češíková)	
Dívčí katolický spolek „Sonnenland“ v Německém Jablonném v letech 1922–1938	191
(Kateřina Sommerová)	
Dědické spisy duchovních ve Státním okresním archivu Česká Lípa jako pramen poznání církevních dějin	215
(Petr Kozojed)	
Resumé	245
O autorech	259

Úvod

Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy uspořádala již v předchozích dvou letech, díky spolupráci se zákupským zámekem, který nabídl své prostory, dvě sympózia týkající se místních dějin a jejich souvislosti. První se týkalo rodu sasko-lauenburských vévodů, druhé pánů Berků z Dubé.

Obě tato sympózia a z nich vzešlé publikace soustředily různé autory, kteří k tématům přinesli nové poznatky, a jejich výstupy byly tudíž badatelsky hodnotné. Splnila však jen částečně očekávání, že soustředí více poznatků k dějinám zdejšího farního kostela, dalších náboženských institucí a církevního a náboženského života. Proto se organizátoři rozhodli změnit téma na „Náboženské dějiny Českolipska“ a pojmut jej jako cyklus. Doufají, že takto pojaté téma je jednak málo časté, jednak poměrně široké, takže se najde dostatek autorů, kteří v jeho rámci budou moci prezentovat výsledky své práce. Takto formulované zahrnuje všechny doby, od středověku po současnost, může se jednat o témata vysloveně náboženská, dále o život jednotlivých osobností, ale i o témata „památkářská“, tedy stavební i obecné dějiny jednotlivých církevních budov či jiných památek. Omezení na Českolipsko přispěje nepochybně k rozšíření znalostí dějin i zdejší farnosti, protože dějiny se pochopitelně různě prolínají a různé jevy se také mohou srovnávat.

Dne 3. září 2022 se tedy v salónku státního zámku v Zákupích konalo první sympóziu k náboženským dějinám Českolipska, pořádané Římskokatolickou farností – děkanstvím Zákupy. K radosti organizátorů splnilo jejich představy. Objevily se zde příspěvky z různých dob (nejstarší zahrnuje středověk, nejmladší druhou polovinu 20. století), týkaly se jednotlivých osob, skupin osob, působení různých náboženských institucí i historických artefaktů, v tomto případě náhrobků.

Účast posluchačů nebyla sice hojná, ale zato přišli lidé, které tato témata opravdu zajímají a mohou povědomí o nich dále šířit.

Záměrem je pořádat taková sympózia jednou za dva roky, takže vznikne čas jak na zpracování příspěvků do písemné podoby a jejich vydání, tak na další práci jednotlivých autorů. Organizátoři velmi doufají, že se tento záměr podaří uskutečnit.

Martin Aschenbrenner

Markvartici a Řád rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského

Rod Markvarticů je nesporně spojen s Pojizeřím a severními Čechami, a to nejen v dějinách středověkých. Členové tohoto rodu podporovali četné církevní řády, zejména pak cisterciáky, dominikány a johanity, přičemž právě posledním se věnuje následující příspěvek.¹

¹ Tématu se věnovalo již několik badatelů nebo se jej alespoň částečně dotkli v rámci obecných děl o johanitském řádu či naopak různých rodových markvartických analýz. Do první skupiny lze zařadit například PhDr. Tomáše Edela, byť jsou jeho práce diskutabilní (Edel, Tomáš: *Příběh johanitského komtura řečeného Dalimil. Kapitola z dějin české politiky*. Praha 2000; Týž: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*. Praha 1993), přičemž jeho teoriím se věnoval PhDr. Michael Skopal (Skopal, Michael: *Ohlédnutí za komturem Dalimilem Tomáše Edela: (a Dalimilem Smilem Milady Hučkové) aneb sedm životů svatě Zdislavy*. Sborník prací východočeských archivů, 2007, č. 11, s. 183–214). Vztahu Markvarticů a johanitů se také věnoval Mgr. Miroslav Svoboda, Ph.D. (Svoboda, Miroslav: *Mladoboleslavské komendy johanitského řádu ve středověku*. Boleslavica: vlastivědný sborník Mladoboleslavska, roč. 10, 2017, s. 11–25; Týž: „*Ját chci hnání s tebou učiniti s ostrým*“. *Sonda do života jihočeského šlechtice před polovinou 15. století*. Jihočeský sborník historický, 1999, č. 68, s. 25–34) i s Lukášem Peškou (Peška, Lukáš – Svoboda, Miroslav: *Příspěvek k problematice pečeti johanitských generálních převorů ve 14. a 15. století*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada historická (C), roč. 48, 1999, č. 46, s. 41–66), Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D. (Mitáček, Jiří: *Převorství Havla z Lemberka (1337–1366)*. *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales*, roč. 90, 2005, č. 1–2, s. 197–218), PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DrSc. (Šimůnek, Robert: *Strakonický převor Václav z Michalovic a města táborské strany. (Žalobní fascikl z počátku 40. let 15. století)*. Tábořský archiv: sborník Státního okresního archivu v Táboře (dále jen TA). Na počest Rudolfa Tecla (1950–2005), 2007, č. 13, s. 81–103), PhDr. Pavel R. Pokorný (Pokorný, Pavel R.: *Ojedinělý tříkoutní erbovní vývod johanitského velkopřevora Václava z Michalovic na hradě ve Strakonících*. *Heraldická ročenka*, 2007, s. 44–45), PhDr. Antonín Haas (Haas, Antonín: *Kryštof z Vartenberka, veliký převor strakonický*. *Strakonicko IV*, 1938, č. 2, s. 40–43) nebo dvojice prof. dr. hab. Józefa Dobosze a Simony Kotlárové (Kotlárová, Simona – Dobosz, Józef: *Osobnosti Václava z Michalovic a Jošta z Rožmberka v době poděbradské a jejich vztah ke komendám ve Slezsku*. In: Dobosz, Józef – Kujawiński, Jakub – Matla-Kozłowska, Marzena (ed.): *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów: materiały z konferencji naukowej, Gniezno 27–29 września 2005 roku, Poznań 2007*, s. 289–294). Do druhé skupiny zabývající se obecně Řádem rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského, kteří se svým bádáním dotkli i rodu Markvarticů, jsou například PhDr. Milan Buben (Buben, Milan: *České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách*.

Praha 2022; Týž: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích, 1. díl, Řády rytířské a křižovníci*. Praha 2002), prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc. (Hlaváček, Ivan: *Zur Rolle der geistlichen und ritterlichen Orden am Hofe der böhmischen Luxemburger*. In: Nowak, Zenon Hubert (ed.): *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter*, Toruń 1990, s. 153–160), Mgr. Petra Lukešová, Ph.D. (Lukešová, Petra: *Postoj generálních převorů johanitského řádu k městu Strakonice v 15. století na základě udělených privilegií*. In: Chocholáč, Bronislav a kol. (ed.): *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno 2020, s. 655–666), RNDr. František Skřivánek (Skřivánek, František: *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Heraldika a genealogie (dále jen HG), roč. 28, 1995, č. 1–2, s. 1–80; Týž: *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Praha 1998; Týž: *Rytířský řád johanitů v severních Čechách*. In: Kavan, Richard – Kocourek, Ludomír (ed.): *Náboženské dějiny severních Čech. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Ústí n. L. ve dnech 9.–11. září 1997*, Ústí nad Labem 1999, s. 56–60), PhDr. Václav Štěpán, Ph.D. (Štěpán, Václav: *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*. Český časopis historický (dále jen ČČH), roč. 92, 1994, č. 1, s. 24–44), ale také historici, které lze označit za odborníky na johanitský řád, mezi něž patří prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D. (Jan, Libor: *Čeští a moravští šlechtici jako podporovatelé a členové rytířských duchovních řádů*. In: Mikulicová, Mlada – Kubín, Petr (ed.): *In omnibus caritas: k poctě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece*, Praha 2002, s. 289–303; Týž: *Die Entwicklung des böhmischen Priorats der Johanniter*. In: Borchardt, Karl – Jan, Libor (ed.): *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*, Brno 2011, s. 79–98; Jan, Libor – Jesenský, Vít: *K funkci a stavební podobě johanitských komend na Moravě*. Průzkumy památek, 1996, č. 3/1, s. 75), Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D. (Mitáček, Jiří: *Česká provincie řádu johanitů a doba lucemburská*. In: Mitáček, Jiří – Galuška, Luděk (ed.): *Stopy minulosti: věda v Moravském zemském muzeu na prahu třetího tisíciletí*, Brno 2011, s. 165–192; Týž: *Čeští johanité 1367–1397 – správci a diplomaté*. Časopis Národního muzea. Řada historická (dále jen ČNM), roč. 174, 2005, č. 3–4, s. 113–135; Týž: *Čeští johanité v prvních desetiletích vlády Lucemburků*. Časopis Moravského zemského muzea – vědy společenské (dále jen ČMZ), roč. 88, 2003, č. 1–2, s. 153–169; Týž: *Čeští johanité v předvečer husitských válek*. ČMZ, roč. 91, 2006, č. 1–2, s. 139–154; Týž: *Die böhmische Provinz des Johanniterordens und die Luxemburger 1310–1437*. In: Borchardt, Karl – Jan, Libor (ed.): *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*, Brno 2011, s. 99–113; Týž: *K některým aspektům života řádu johanitů za vlády Lucemburků*. Provinciální kapituly konané na Moravě a ve Slezsku, jejich význam ve správě provincie a komunikaci s řádovým centrem na Rhodu. In: Borovský, Tomáš a kol. (ed.): *Ad vitam et honorem: profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 533–543; Týž: *Konflikt a smíření u voleb českých johanitských převorů. Ke vztahům českých Lucemburků, papežské kurie a řádu johanitů*. In: Nodl, Martin – Wihoda, Martin (ed.): *Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně*, Brno 2008, s. 305–323; Týž: *Správa české provincie johanitů za vlády Lucemburků s důrazem na vedlejší země Koruny české*. In: Bobková, Lenka – Konvičná, Jana (ed.): *Korunní země v dějinách českého státu. IV, Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století*, Praha 2009, s. 92–111) či Mgr. Miroslav Svoboda, Ph.D. (Svoboda, Miroslav: *Die Entwicklung des Besitzes des böhmischen Priorats des Johanniterordens im 12.–16. Jahrhundert*. In: Borchardt, Karl – Jan, Libor (ed.): *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*, Brno 2011, s. 115–137; Týž: *Hospodaření strakonické komendy johanitů do poloviny 15. století*. ČNM, roč. 170, 2001, č. 1–2, s. 1–21; Týž: *Majetek řádu johanitů*

Nejprve něco málo úvodem k samotnému Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského (*Ordo Fratrum Hospitalis Sancti Ioannis Hierosolymitani*), jak se oficiálně johanité nazývají. Základem těchto byl někdy kolem roku 1050 špitál sv. Jana Slitovníka v Jeruzalémě založený uskupením benediktinů, vzniknuvším díky podpoře amalfských kupců.² Při špitálu vyčleněné laické špitální bratrstvo se roku 1113 osamostatnilo a o dvacet čtyři let později jej papež Inocenc II. potvrdil jako ře-

v Čechách v husitské době. Podíl Zikmunda Lucemburského na likvidaci pozemkového majetku církve. ČČH, roč. 103, 2005, č. 2, s. 269–312; Týž: *Nástin majetkového vývoje řádu johanitů v Čechách v předhusitské době*. In: Borovský, Tomáš a kol. (ed.): *Ad vitam et honorem: profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 545–558) nebo práce samotného příslušníka rodu Markvarticů Bertholda von Waldstein-Wartenberg (Waldstein-Wartenberg, Berthold: *Řád johanitů ve středověku. Kulturní dějiny řádu*. Praha 2008). Třetí skupina literatury se věnuje samotným Markvarticům a v rámci analýzy částečně zmiňuje vztahy s řádem johanitů. Jedná se opět zejména o samotného Bertholda von Waldstein-Wartenberg (Waldstein-Wartenberg, Berthold: *Markvartici. Z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*. Praha 2000), ale také o Antonína Masáka (Masák, Antonín: *Páni z Vartenberka*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze (dále jen ČSPSČ), roč. 9, 1901, s. 64m–64n), Eduarda Svárovského (Svárovský, Eduard: *Mladá Boleslav pod vládou šlechty*. In: Trtílek, Vlastimil (ed.): *Mladá Boleslav od minulosti k dnešku*, Mladá Boleslav 1974), doc. PhDr. Ivanu Čornejovou, CSc. (Čornejová, Ivana: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281–1415*. Historická geografie, 1979, sv. 18, s. 69–102), Mgr. Miloslava Sovadinu (Sovadina, Miloslav: *Rodina Zdislav z Lemberka*. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM), roč. 112, 1993, č. 2), Mgr. Hanu Slavičkovou (Slavičková, Hana: *Páni z Vartenberka v předbělohorském století a jejich pohřby*. Děčínské vlastivědné zprávy: časopis pro vlastivědu Děčína a Šluknovska, roč. 24, 2014, č. 2, s. 3–70), popř. o PhDr. Jiřího Sajbta (Sajbt, Jiří: *Markvart z Doubravy: zamyšlení o původu Markvarticů*. Genealogické a heraldické listy, roč. 34, 2014, č. 4). V neposlední řadě se tohoto tématu také dotýkají práce ohledně rodové markvartické johanitské komendy v Českém Dubu, např. práce PhDr. Jana Prostředníka, Ph.D. (Prostředník, Jan: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994*. Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále jen ZČRP), 1995, č. 8, s. 215–218; Týž: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995*. ZČRP, 1996, č. 9, s. 149–156), prof. PhDr. Josefa Vítězslava Šimáka (Šimák, Josef Vítězslav: *Nejstarší paměti města Dubu*. ČSPSČ, roč. 1, 1893, č. 3, s. 69–77) nebo autoři, jejichž teze jsou však často předmětem při nejmenším rozporuplných diskusí, PhDr. Tomáš Edel (Edel, Tomáš – Matiašek, Josef – Vepřeková, Jana: *Stavební vývoj českodubské johanitské komendy sv. Ducha od 40. let 13. století do roku 1429*. In: Boháčová, Ivana – Sommer, Petr (ed.): *Středověká Evropa v pohybu: k počtům Jana Klápště*, Praha 2014, s. 185–198) či prof. PhDr. Jan Klápště CSc. (Klápště, Jan – Čulíková, Věra – Ježek, Martin – Kaplan, Miloš: *Archeologický výzkum v Českém Dubě v roce 1996*. Archeologické rozhledy (dále jen AR), roč. 52, 2000, č. 1, s. 25–53; Klápště, Jan: *Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří*. AR, roč. 65, 2013, č. 2, s. 321–372.

² Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 29.

holní laický řád.³ Johanité měli sídlo v Jeruzalémě, kde bylo jejich povinností starat se o poutníky a chránit svatá místa před Osmany, avšak roku 1187 po bitvě u Hattínu se stáhli z města a po pádu Akkonu roku 1291 definitivně opustili Svatou zemi.⁴ Řád tak přesídlil na Kypr, pročez se jeho členové začali označovat jako *kyperští rytíři*. Zde ovšem nevydrželi moc dlouho z důvodu neustálých osmanských útoků, a tak se roku 1310 přesunuli na ostrov Rhodos.⁵ Johanitským rytířům se tak nově začalo říkat *rytíři rhodští*. Ve 14. století získal řád vlastní suverenitu a začal být organizován jako samostatný stát s vlastním zřízením, vládou, měnou, diplomacií i armádou. Rhodos byl ovšem častým cílem muslimských útoků. Roku 1523 byli dokonce nuceni při obléhání osmanským sultánem Süleymánem I. Nádherným z ostrova utéct. Řád byl několik let bez vlastního území, avšak roku 1530 jim císař Karel V. a papež Klement VIII. dali v léno souostroví Malty, kam se přestěhovali, čímž se začali definitivně zvat jako *maltézští rytíři*.⁶ Řád se i poté několikrát zapsal do válečných dějin Evropy, kdy ji bránil před muslimy – např. roku 1565 bitva o Maltu či roku 1571 bitva u Lepanta. Následně na přelomu 16. a 17. století však u řádu nastal nový problém, který přišel z jejich vlastních řad, neboť tehdy mnoho členů konvertovalo k protestantismu a řád tak ztratil většinu evropských komend.⁷

Členové Řádu rytířů sv. Jana Jeruzalémského vždy skládali základní sliby chudoby, čistoty a poslušnosti, a dále sliby ochrany věřících, pomoci potřebným a obrany Jeruzaléma před muslimy.⁸ V čele řádu stál velmistr, přičemž celé území ovládané řádem bylo rozděleno na provincie – od roku 1295 ustálených na osm.⁹ České země spadaly zprvu pod tzv. německý jazyk. Provincie se dále dělily na baliváty, případně

³ Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 29.

⁴ Tamtéž, s. 30.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž, s. 32.

⁷ Tamtéž, s. 34.

⁸ Tamtéž, s. 25.

⁹ Oficiálně se označovaly jako *jazyky*. Seznam jazyků: Provence, Auvergne, Francie, Itálie, Aragonsko, Anglie, Kastilie, Německo. Tamtéž, s. 26.

rovnou na samotné komendy, které byly naprosto svéprávné. Úkolem těchto řádových domů nebyla žádná ochrana cest či charitativní činnost, a pokud ano, jednalo se vždy o marginálii v jejich aktivitách. Hlavním smyslem existence středoevropských komend bylo zajištění ekonomického zázemí, tj. odvádění responzí pro financování protimuslimských bojů ve Středomoří. Komendy byly ve starších dějinách nazývané také jako špitály, avšak jednalo se o termín označující klášterní dům, nikoliv o opravdový špitál.¹⁰ Špitálů obecně řád spravoval velmi málo,¹¹ např. v české provincii to později byly Strakonice, Mladá Boleslav u sv. Víta, Wrocław, Opava, Světlá (Český Dub), Staré Brno či Vídeň.¹²

Příslušníci řádu byli v zásadě tří druhů – profesové-rytíři, mniši a laičtí bratři. První jmenovaní přijímali většinou jen nižší svěcení (podjáhni, jáhni) a z jejich řad byli voleni hodnostáři řádu (komtuři, velkopřevorů a velmistr).¹³ Oproti tomu mniši přijímali většinou svěcení kněžské a zajišťovali duchovní správu farností a chod špitálů. Jejich představeným v každé komendě byl převor. Laičtí bratři nemuseli skládat řádové sliby, ale i přesto byli aktivní v řádových vojenských i charitativních akcích.¹⁴

Do českých zemí přišli johanité patrně po návratu knížete Vladislava II. z druhé křížové výpravy roku 1149. Do Čech je uvedl podkancleř Martin, který se stal záhy prvním řádovým preceptorem (místodržitelem) pro Čechy a Uhry.¹⁵ Sídlem se jim stala od roku 1158 johanitská komenda na Malé Straně u kostela Panny Marie pod řetězem na konci mosta.¹⁶ Popularita johanitů u nás velmi rychle vzrůstala. Obecně byly rytířské řády oblíbené. Velmi je podporovali sami Přemyslovci, a navíc

¹⁰ Jan, L. – Jesenský, V.: *K funkci*, s. 75.

¹¹ Řád nespravoval, až na výjimky, své vlastní špitály, ale většinou se jednalo o špitály městské či šlechtické fundace, jež si vzal řád pouze do správy.

¹² Více viz Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 25–27.

¹³ Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 25.

¹⁴ Více viz Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 25–26.

¹⁵ Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 236–239.

¹⁶ Skopal, Michael: *Založení komendy johanitů na Malé Straně: příspěvek k otázce příchodu řádu do Čech*. Pražský sborník historický, 1993, sv. 26, s. 7–37.

byl jejich řád obdarováván mnohými odpustkovými listinami.¹⁷ České země spravovali nejprve preceptoři z Francie, po začlenění pod německou provincii preceptoři a mistři z Německa a od roku 1325, kdy vzniklo samostatné české převorství, stáli v čele jako generální převorů již téměř výhradně jen Češi. Generální převor české provincie spravoval území Čech, Moravy, Slezska a Rakouska.¹⁸ Tento měl být vždy jmenován generální kapitulou řádu, jakožto nejvyšším orgánem, avšak čeští velmožové se snažili prosazovat své zájmy, které většinou byly silnější. Johanité u nás zažili ve 14. století obrovský rozvoj, avšak přítrž tomu učinily tzv. husitské bouře, kdy byla zničena a zabrána velká část majetků řádu a jeho hlavní sídlo se muselo roku 1420 přesunout z vypálené Malé Strany pražské na hrad do Strakonic, kde generální převorů pobývali až do barokní éry.¹⁹

Nyní již k samotnému rodu Markvarticů a jeho kontaktům s řádem johanitů. Nejprve se zaměříme na běžnou donátorskou činnost. Podle prof. PhDr. Josefa Vítězslava Šimáka byl významným podporovatelem johanitů již ve 12. století Heřman zvaný z Ralska (obr. 1 (B)), nejvyšší

¹⁷ Např. v letech 1291 a 1294 krakovský biskup Pavel udělil odpustky poutníkům přisedším do johanitských kostelů – Panny Marie pod řetězem na konci mosta na Malé Straně v Praze, sv. Vojtěcha ve Strakonici, sv. Víta v Mladé Boleslavi, sv. Ducha ve Světlé (Českém Dubu), Stětí sv. Jana Křtitele v Žitavě, sv. Petra a Pavla v Horažďovicích, Stětí sv. Jana Křtitele v Kadani – na svátky Vzkříšení, Nanebevstoupení a Narození Páně, Sslání Ducha Svatého, všechny svátky Panny Marie, svátky apoštolů, sv. Trojice, sv. Václava, sv. Jiřího, sv. Vavřince, sv. Mikuláše, sv. Markéty, sv. Magdaleny, sv. Alžběty, sv. Martina, sv. Michaela archanděla, Jedenácti tisíc panen a Všech svatých (Emler, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* II (dále jen RBM II), Pragae 1882, s. 1229, č. 2805). V roce 1351 udělil vratislavský biskup Přelav odpustky pro poutníky kostela Panny Marie ve Lwówku na svátky Ježíše Krista, Panny Marie, apoštolů a sv. Hedviky (Novák, Jan Bedřich (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* II (dále jen MVB II), Pragae 1907, s. 65, č. 153), v roce 1353 pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic pro kostel Panny Marie v Kladsku. Roku 1376 udělil celoroční odpustkovou listinu pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi pro kostel Panny Marie pod řetězem na Malé Straně (Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875) (dále jen ŘM), listina inv. č. 2245) nebo roku 1409 udělil antiochijský patriarcha Václav odpustky pro poutníky do kostela Stětí sv. Jana Křtitele v Žitavě (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2865).

¹⁸ Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 14.

¹⁹ Tamtéž, s. 58.

maršálek Soběslava II., avšak k tomu nemáme archivních dokladů.²⁰ Prvním doloženým rodovým markvartickým donátorem, resp. donátorkou johanitů byla Hostilka (obr. 1 (D)), vdova po Markvartovi II. zvaném z Března (obr. 1 (C)), tj. snacha výše zmíněného Heřmana. Tato měla údajně 7. října 1259 za spásu své duše darovat johanitům u sv. Víta v Mladé Boleslavi statky a platy z nich, a to se svolením svých dětí Jaroslava z Hruštic (obr. 1 (E)), Markvarta III. ze Scharfensteina (obr. 1 (G)), Vojslavy a vnuka Havla.²¹ Její syn Jaroslav z Hruštic sám řádu sice nic neodkázal, ale roku 1243 je uváděn jako svědek na listině Bavora ze Strakonice, který odkazuje johanitům kostel sv. Vojtěcha a dům ve Strakonici, a na listině Václava I., který dary stvrzuje.²² Jaroslavův bratr Havel z Lemberka (obr. 1 (F)), manžel sv. Zdislavy, působil mj. také jako purkrabí v Kladsku, kde se otevírá diskuse o jeho možném podílu (či spíše vykonání) královské fundace tamější johanitské komendy.

Další skupinu v rodu Markvarticů tvoří jednotlivci, kteří přímo v řádu johanitů působili. Nejprve tedy ti, kteří byli víceméně jen řádovými členy řádu. Z linie pánů z Lemberka a ze Zvířetic to byli vnuci Zdislava ze Zvířetic (obr. 2 (I)) – bratři Jarek z Lemberka a ze Zvířetic (obr. 2 (J)) a Ctirad z Lemberka a ze Zvířetic (obr. 2 (K)). Oba byli syny Heřmana z Lemberka a ze Zvířetic, majitele severočeského Jablonného,²³ který kdysi podporoval na postu českého krále Jindřicha Korutanského, avšak později po vzoru svého bratra Markvarta začal podporovat

²⁰ Např. Šimák, J. V.: *Nejstarší paměti*, s. 59; Týž: *Turnov do válek husitských*. ČSPSČ, roč. 7, 1899, č. 2, s. 61; Palacký, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl I., částka 2*. W Praze 1862, s. 362–363; Lehner, Ferdinand Josef: *Dějiny umění národa českého I/III. Doba románská*. Praha 1907, s. 39; následně podle nich: Klápště, J.: *Počátky*, s. 327 nebo Sajbt, J.: *Markvart*, s. 27. Naopak je zde možnost, že tento byl účasten spolu s johanity křížové výpravy – více níže.

²¹ Šebánek, Jindřich – Dušková, Dáša (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále jen CDB) V/1, Praha 1974, s. 316, č. 199. Jak však ukázal výzkum Mgr. Miloslava Sovadiny, jedná se o falzum ze 14. století. Avšak ani přesto není důvod striktně nevěřit údajům v listině uvedených. Viz Sovadina, M.: *Rodina*, s. 230.

²² CDB IV/1, s. 115, č. 34, s. 116, č. 35.

²³ Pinkava, Viktor: *Geschichte der Stadt Gabel und schlosses Lämberg in Böhmen*. Gabel 1897, s. 24.

Lucemburky.²⁴ Heřman se také podílel na rodinné válce Markvarticů proti Vokovi z Rotštejna.²⁵ Měl patrně velkou zálibu v řádu johanitů, neboť tři z jeho čtyř synů do něj vstoupili.²⁶ První jmenovaný Jarek přijal kněžské svěcení a stal se řádovým mnichem-knězem.²⁷ Ctibor přijal pouze nižší svěcení a stal se profesem-rytířem, o něm ale máme bohužel pouze jednu zprávu, spojenou s jeho úmrtím roku 1373, kdy je zmiňován jako komtur v Ploskovicích.²⁸ Poměrně více informací však máme o profesu-rytíři Čeňkovi z Vartemberka a z Veselí (obr. 4 (L)). Ten pocházel z veselské pošlosti rodu Vartemberků. Jeho otcem byl zakladatel této větve Beneš II. z Vartemberka a z Veselí, vnuk Markvarta III. ze Scharfensteina (obr. 4 (G)), majitel statků Veselí, Bydžova, Veliše, Jičína, Brady, Hrubé Skály, Trosek, Rychmburka a Hlinska.²⁹ Roku 1300 se účastnil cesty české šlechty do Polska pro budoucí královnu Elišku Rejčku, přičemž později zastával významné úřady kladského kastelána a nejvyššího číšníka Království českého. Dne 11. března 1332 se zúčastnil bitvy u Mailbergu na straně poraženého Jana Lucemburského proti císaři Ludvíku Bavorovi, kde však Vartemberk padl.³⁰ Beneš II. měl se

²⁴ Malý, Jakub: *ze Zvířetic*. In: Malý, Jakub (ed.): *Vlastenský slovník historický*, Praha 1877, s. 926–927.

²⁵ Dvorský, František – Emler, Josef (ed.): *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae* = Nejstarší zbytky desk zemských pohonných (dále jen RTV), v Praze 1868, s. 63, č. 318, s. 64, č. 320.

²⁶ Mimo Jarka a Ctirada se jednalo o Hereše, o němž více níže, a o Havla, který se stal dědicem Jablonného a Zvířetic po vedlejší rodové linii. Jablonné pak jeho synové roku 1383 prodali Jindřichovi Berkovi z Dubé.

²⁷ U Řádu rytířů špitálů sv. Jan Jeruzalémského bylo povinností kněží působit nejprve v nějakém „méně významném“ minoritském řádu a teprve poté bylo možno vstoupit do řádu johanitského. V případě Jarka se snad mělo jednat o řád karmelitánský. Následně musel působit minimálně jeden rok v johanitské komendě, než byl vysvěcen na kněze, přičemž tím směl být až po dovršení věku 28 let.

²⁸ Peška, L. – Svoboda, M.: *Příspěvek*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada historická, roč. 48, 1999, č. 46, s. 53; Novotný, Václav (ed.): *Inquisitio domorum hospitalis S. Johannis Hierosolimitani per Pragensem archidioecesim facta anno 1373*, v Praze 1900, s. 78.

²⁹ Sedláček, August: *z Vartemberka*. In: Otto, Jan (ed.): *Ottův slovník naučný*, 26. díl, Praha 1907, s. 434.

³⁰ Sovadina, Miloslav: *Jindřich z Lipé II. Dominium nostrum atque bona nostra*. ČMM, roč. 122, 2003, č. 1, s. 21–59.

svou chotí Eliškou z Dražic tři syny – Ješka, Čenka a Beneše, přičemž první zastával úřad kladského purkrabího, nejvyššího komorníka Království českého, a dokonce nejvyššího purkrabího Království českého. Tuto funkci později zastával i jeho mladší bratr Beneš, poté co opustil svůj úřad moravského hejtmána.³¹ A právě prostřední Čeněk vstoupil do Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského, v jehož rámci jej máme doloženého 10. července 1345, 1. února 1346 a 13. července 1346 jako komtura na Malé Straně.³² Z pozice tohoto úřadu doprovázel v listopadu 1349 do Mailbergu generálního převora Havla z Lemberka.³³ Roku 1351 se s ním pak setkáváme zejména v rámci sporu johanitů a augustiniánů v Kladsku, kde se účastnil jeho řešení.³⁴ Dne 18. listopadu 1354 je zmíněn na darovací listině do pitačnického fondu pražského konventu.³⁵ Roku 1355 jej pak můžeme zastihnout mezi účastníky římské jízdy Karla IV. v Pise, kam vyrazil jakožto zástupce české řádové provincie místo generálního převora Havla z Lemberka.³⁶ Poslední zprávu o Čeně-

³¹ Sedláček, A.: z *Vartemberka*, s. 434–435.

³² NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2185, Emler, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV* (dále jen RBM IV), Pragae 1892, s. 629–630, č. 1570 – 10. 7. 1345 komtur Čeněk z Vartemberka schválil anniversarium v konventu u Panny Marie pod řetězem na konci mosta za johanitského kněze Jakuba za 10 kop grošů. NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2226 – 8. 6. 1367 potvrzuje pražský komtur Pešlín listinu komtura Čenka z Vartemberka z 1. února 1346 o prodeji zahrady s městištěm na Újezdě u kostela sv. Prokopa s emphyteutickým právem za 10 kop malostranským měšťanům Peškovi a Martinu Horynovi. RBM IV, s. 698–700, č. 1743 – Havel z Lemberka a Čeněk z Vartemberka s pražským konventem propůjčují na zbytek života ves Pochwalow Buškovi z Rochova a jeho manželce. Ti na oplátku darují pražskému konventu ves Masschowicz.

³³ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 1394.

³⁴ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2192 – 23. 4. 1351 Čeněk z Vartemberka potvrzuje anniversarium za johanitského kněze Jakuba v malostranském konventu v hodnotě 40 kop. NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2898 – 4. 11. 1351 postupují johanité svůj spor s augustiniány v Kladsku pražskému arcibiskupu Arnoštovi z Pardubic, přičemž jako zástupci johanitského řádu jsou jmenováni generální převor Havel z Lemberka, pražský komtur Čeněk z Vartemberka, kladský komtur Jakub, žitavský komtur Mikuláš, manětínský komtur Ješek ze Zvířetic a kladský probošt Jan.

³⁵ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2194 – Sypota, Jeklín, Henslin a Václav, měšťané ze Starého Města pražského se vzdávají všech práv ve prospěch malostranského johanitského konventu v čele s komturem Čenkem z Vartemberka na statek Jessenik.

³⁶ Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI/1* (dále jen RBM VI/1), Pragae 1928, s. 21, č. 30.

kovi z Vartemberka máme z 30. května 1361, kdy malostranský konvent potvrzuje přijetí anniversaria za něj a jeho bratry Ješka a Beneše. Jednalo se o ves Jesseník (Hrubý Jeseník) s ročním výnosem 24 kop a dar bratřím konventu na výroční dny: kuřata, zvěřinu, chléb a víno.³⁷ Další člen z rodu Markvarticů je nám znám v letech 1416–1418 jakožto komtur v Manětíně Heřman z Vartemberka.³⁸ Toho bohužel nejsme schopni v rámci rodové genealogie určit, stejně jako tomu bývalo často u pánů z Lemberka v rámci „rodové“ johanitské komendy ve Světlé (Českém Dubu) – např. roku 1373 zmíněný profes-rytíř Čeněk z Lemberka³⁹, roku 1360 vicekomtur Zdeněk z Lemberka⁴⁰ či 22. 9. 1361 konfraternité Mikuláš Herdoni z Lemberka a jeho manželka Markéta⁴¹. Nutno však rozlišovat přímo pány z Lemberka a osoby pouze s přívlastkem de Lemberk/von Lemberg. Mnohdy se jedná pouze o shodu, resp. nejedná se o žádný velmožský rod, ale o členy řádu pocházející z města Lwówek (dnes Lwówek Śląski, dříve Lämberg / Lemberg). Příkladem nám může být roku 1388 zmíněný komtur komendy v Kladsku Matěj z Lemberka.⁴²

Jak již bylo nastíněno výše, Markvartici měli dvě „rodinné“ johanitské komendy, které byly přímo spojeny s jejich rodem. Jednalo se o komendu v Mladé Boleslavi u sv. Víta⁴³, která sousedila s jejich původním dvorcem,

³⁷ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2211; Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/3* (dále jen RBM VII/3), Praha 1958, s. 530–531, č. 886.

³⁸ Emler, Josef (ed.): *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber septimus Ab anno 1410 usque ad annum 1419* (dále jen LC VII), Praeae 1886, s. 187.

³⁹ Šimák, J. V.: *Nejstarší paměti*, s. 61; Novotný, V. (ed.): *Inquisitio*, s. 45.

⁴⁰ Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/2* (dále jen RBM VII/2), Praha 1955, s. 372–373, č. 602.

⁴¹ Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/4* (dále jen RBM VII/4), Praha 1961, s. 602, č. 1005. NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2431. Uděleno samotným generálním převorem Havlem z Lemberka.

⁴² NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2908 – 5. 12. 1394 potvrzuje královský hejtman v Kladsku Štěpán Poduška, že Mikuláš z Czesschowa prodal Matějovi z Lemberka a jeho bratřím 1 lenní lán v Eysenrichsdorffu.

⁴³ Např. Svoboda, M.: *Mladoboleslavské komendy*, s. 11–25. Svárovský, E.: *Mladá Boleslav*,

a o komendu ve Světlé (Českém Dubu), která stála snad přímo na místě původního markvartického dvorce.⁴⁴ My se nyní zaměříme na komendu ve Světlé. Dodnes není ujasněno, kdo ji spolu s panovníkem spoluzakládal a kdy, zda již Havel z Lemberka (obr. 2 (F)), nebo až jeho synové Havel z Lemberka ml. a Jaroslav z Turnova (obr. 2 (H)), neboť první zmínka o komendě pochází až z roku 1291.⁴⁵ Tehdy měla 10 členů a svým majetkem (zejména díky Markvarticům) byla třetí největší a nejbohatší komendou v české provincii (po Praze a Strakonících). Zajímavostí je, že si konvent vydělával chovem mladých koní, které následně prodával.⁴⁶ Komenda ve Světlé (Českém Dubu) byla členy rodu Markvarticů velmi protěžována a bohatě obdarována. Z výsluní ji však srazily husitské války, resp. následné zábory církevního majetku Zikmundem Lucemburským.⁴⁷ Ten 28. října 1420 zastavil komendu jako zeměpanský klášter Janovi z Ralska a z Vartemberka a o pět let později odsud byli vyhnáni vojiskem utrakvistického hejtmána Jana Čapka ze Sán poslední johanité.⁴⁸

Nyní si přiblížíme osudy členů rodu Markvarticů, kteří zastávali úřad generálních převorů pro českou provincii Řádu rytířů špitálu

s. 23. Sedláček, August (ed.): Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, s. 195, č. 1422. Novotný, V. (ed.): *Inquisitio*, s. 57–60. NA Praha, fond ŘM, listiny inv. č. 2233, 2516, 2820, 2836.

⁴⁴ Ačkoliv první písemný doklad o johanitské komendě ve Světlé pochází z odpustkové listiny krakovského biskupa Pavla z roku 1291 (RBM II, s. 1229, č. 2805), dle stavebně-historického průzkumu z roku 2011 pochází nejstarší část zdiva patrně již z poloviny 13. století (Hlavatý, Jakub – Kovář, Miroslav – Semerád, Matouš – Úlovec, Jiří: *Český Dub – komenda, hrad a zámek* (čp. 1/IV). *Stavebně historický nedestruktivní průzkum – I. etapa*. Praha 2011). Mimoto zde byly odkryty základy románského chrámu s podélnou lodí a půlkruhovou apsidou, který patrně předcházel johanitské komendě a který se nápadně podobá nedalekému kostelu Nanebevzetí Panny Marie v Mohelnici nad Jizerou, jenž je datován do druhé poloviny 12. století (Radová-Štiková, Milada: *Předrománská a románská architektura Středočeského kraje*. Praha 1983, s. 18) a který byl též součástí dvorce. Teorii o původním markvartickém dvorci ve Světlé potvrzují svou datací i hrobové nálezy z poloviny 12. století (Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy*, 1995, s. 215–218, Týž: *Archeologické výzkumy*, 1996, s. 149–156). Dle všeho sem později johanité přišli od sv. Víta z Mladé Boleslavi.

⁴⁵ RBM II, s. 1229, č. 2805.

⁴⁶ Novotný, V. (ed.): *Inquisitio*, s. 32–36.

⁴⁷ Bárta, Stanislav: *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*. Brno 2016, s. 150.

⁴⁸ Anděl, Rudolf: *Husitství v severních Čechách*. Liberec 1961, s. 58.

sv. Jana Jeruzalémského. Prvním byl Havel z Lemberka (obr. 2 (M)), později v 19. století pro odlišení od svého děda nazýván jako Havel Kanovník, vnuk sv. Zdislavy a Havla z Lemberka (obr. 2 (F)) a syn Jaroslava z Turnova zvaného Hrbatého (obr. 2 (H)). Jaroslav držel po svém otci Havlovi severní část města Turnova a statky linoucí se severozápadně až za Český Dub a později po zesnulém bratru Havlovi mladším získal samotný hrad Lemberk, který patrně dostavěl.⁴⁹ Společně se svým starším bratrem Havlem ml. z Lemberka založil v Turnově dominikánský klášter.⁵⁰ Do českých dějin se Jaroslav zapsal svým bojem proti Otovi V. Braniborskému v letech 1279–1280, avšak po vzestupu Záviše z Falkenštejna se stáhl do ústraní.⁵¹ Jaroslav měl čtyři syny, všechny pojmenoval po otci Havel, avšak již soudobé listiny nám je rozlišují na Havla Berana, Havla Houbu, Havla Rybu a bratra Havla. První jmenovaný se stal dědicem hradu Lemberk a společně s ostatními bratry⁵² se zapojil do rodinné války proti Vokovi z Rotštejna.⁵³ Havel Houba se stal dědicem nejnižnějších držav nad Mladou Boleslaví, kde si snad měl založit sídlo Bradlec a získat Sytové.⁵⁴ Třetí Havel Ryba zdědil severní část Turnova sahající až k Českému Dubu, přičemž si u Turnova založil nové sídlo, hrad Rohozec.⁵⁵ Nejmladší Havel pak vstoupil do Řádu

⁴⁹ Gabriel, František – Panáček, Jaroslav: *Hrad Lemberk, jeho vznik a vývoj*. Castellologica bohemia, 2006, č. 10, Praha 2006, s. 112.

⁵⁰ Sedláček, August: *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*. Praha 1914, s. 101.

⁵¹ Sovadina, M.: *Rodina*, s. 232. Nutno rozlišovat Jaroslava z Turnova (syna Havla z Lemberka (E)) a Jaroslava z Hrušnice (starší bratr Havla z Lemberka (H)), ve většině případů starší i současné literatury dochází k jejich záměně. Více viz tamtéž.

⁵² Mimo nejmladšího Havla tzv. Kanovníka, o němž v této aféře nemáme zprávy. Je možné, že se jí neúčastnil.

⁵³ Emler, Josef (ed.): *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum*. Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých, díl I. (dále jen RTB I), Pragae 1870, s. 59, s. 61, s. 62. RTV s. 65, č. 328, s. 68, č. 349, s. 69, č. 359. Gabriel, F. – Panáček, J.: *Hrad*, s. 109–130.

⁵⁴ Gabriel, F. – Panáček, J.: *Hrad*, s. 115.

⁵⁵ Peřina, Ivan: *Ke stavebnímu vývoji hradu Hrubý Rohozec*. In: Měřinský, Zdeněk – Kouřil, Pavel (ed.): *Archaeologica historica: sborník příspěvků přednesených na 38. konferenci archeologie středověku*, č. 32, Brno 2007, s. 283–295. Menclová, Dobroslava: *České hrady*. Praha 1972, s. 395. Šimák, J. V.: *Turnov*, s. 65.

rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského. Již v mládí studoval v johanitské škole v Kladsku⁵⁶, kde byl jeho spolužákem Arnošt z Pardubic. Zde patrně také vznikl jejich velmi vřelý vztah, jehož důkazem je nám například označení Havla z Lemberka v jednom z listů Arnošta z Pardubic slovy „amici nostri dilecti“.⁵⁷ Následně nám o Havlovi zprávy mizí až do roku 1337, kdy se stal generálním převorem řádu.⁵⁸ Na Havlovi z Lemberka si ukážeme, co bylo obecně náplní činnosti a povinností generálního převora provincie, a tudíž co bylo všem níže zmíněným společné. Hlavním úkolem bylo každoroční svolávání provinciální kapituly, kde se probíraly hlavní správní témata provincie.⁵⁹ Nejdůležitější náplní této bylo vybírání responzí a dalších poplatků nejen pro řádové centrum.⁶⁰ Response se po vybrání následně dopravovaly na generální kapitulou, která se konala vždy 24. června na den sv. Jana Křtitele. Jejich výše se většinou vypočítávala z hodnoty majetku komend, avšak nikdy do toho nebyl započítáván tzv. pitační fond, který sloužil spíše „na přilepšenou“ pro členy daného konventu.⁶¹ Na provinciální kapitule se dále projednávalo odvolávání či jmenování komturů, docházelo

⁵⁶ Jeho děd Havel z Lemberka zde působil jakožto purkrabí.

⁵⁷ „náš milovaný přítel“. Tadra, Ferdinand (ed.): *Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic*, Prag 1880, s. 480, č. 2.

⁵⁸ Havel z Lemberka byl devatenáctým představeným Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského v Čechách, a zároveň byl v pořadí druhým generálním převorem české provincie. Byl také teprve druhým příslušníkem českých velmožů v této funkci a vůbec prvním z významného českého rodu. RBM IV, č. 402, s. 162–163.

⁵⁹ Bohužel se do dnešních dnů nedochovalo mnoho zápisů z provinciálních kapitul, tudíž nelze říci, zda se opravdu každý rok konaly. Ale vzhledem k potřebě vybírání responzí lze předpokládat jejich pravidelnost.

⁶⁰ Response byly dávky odváděné jednotlivými komendami, potažmo provinciemi do řádového centra, které je následně využívalo v bojích na ochranu křesťanské Evropy. Většinou se jednalo o třetinu až čtvrtinu výnosu komend, z české provincie v průměru 1 200 fl. Více viz Waldstein-Wartenberg, B.: *Markvartici*, s. 168. Mitáček, J.: *K některým aspektům*, s. 537. Dále se na provinciální kapitule vybírala královská berně, která činila 330 kop pražských grošů, či finance pro zajištění potřeb papežských nunciů v Praze.

⁶¹ Jednalo se zejména o anniversaria, pročež zásahy do pitačního fondu bylo nutné vždy projednat na provinciální kapitule. Výše těchto fondů nám nejsou známy, patrně i z důvodů tehdejšího záměrného nezveřejňování, nejen kvůli možným finančním únikům.

k přijímání nových členů apod.⁶² První zmínku o Havlovi z Lemberka⁶³ v úřadu generálního převora máme ze dne 25. března 1337 ze Strakonice, kde potvrdil společně s převorem strakonického konventu Matoušem anniversarium za paní Afru ve výši 50 kop grošů pražských.⁶⁴ Havel byl velmi aktivním správcem celé provincie, který neustále jezdil po všech jejích zemích. Například osmkrát navštívil Slezsko⁶⁵, pětkrát Moravu⁶⁶, třikrát Rakousko⁶⁷ či dvakrát Lužici⁶⁸. Zajímavostí jsou jeho časté návštěvy komendy ve Světlé (Českém Dubu), čímž se potvrzuje její význam pro rod Markvarticů, zejména pro pány z Lemberka, kteří

⁶² K přijímání nových členů bylo nutné až do roku 1358 svolení velmistra řádu. Právě ten (Roger de Pins) roku 1358 na generální kapitule na Rhodu povolil českému generálnímu převoru Havlovi z Lemberka a jeho následovníkům přijímat vždy kednoho rytíře, jen pokud dva zemřou.

⁶³ Osobnost Havla z Lemberka zde bude představena jen zběžně, kvůli pochopení kontextu, popř. doplněna novými skutečnostmi, neboť se jí věnoval velmi detailně ve své práci Mgr. Jiří Mitáček, Ph.D. (Mitáček, J.: *Převorství*, s. 197–218).

⁶⁴ RBM IV, s. 162–163, č. 402. NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2413.

⁶⁵ Dne 14. 5. 1340 byl v Malé Olešnici (tamtéž, listina inv. č. 621), o dva roky později v Břehu (tamtéž, listina inv. č. 629), poté je doložen 4. 3. 1347 ve Velkém Týnci (tamtéž, listina inv. č. 629), o dva roky později ve Svídnici (tamtéž, listina inv. č. 2853. Rynešová, Blažena – Spěváček, Jiří (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2* (dále jen RBM V/2), Praha 1960, s. 369–370, č. 731). Roku 1354 pak podnikl cestu 16. 11. do Kladska (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 635) a 22. 11. do Malé Olešnice (tamtéž, listina inv. č. 781). Do Malé Olešnice se vrátil i následujícího roku 13. 12. (tamtéž, listina inv. č. 636). Roku 1351 řešil spory v Kladsku (tamtéž, listina inv. č. 2898) a naposledy do Slezska zavítal v roce 1355, kdy navštívil Velký Týnec (tamtéž, listina inv. č. 638).

⁶⁶ V letech 1341–1342 jednal s knížetem Boleslavem III. Lehnickým o pozemkových záležitostech slezských komend (tamtéž, listina inv. č. 203. Wutke, Konrad – Randt, Erich (ed.): *Codex diplomaticus Silesiae 30* (dále jen CDS 30), Breslau 1930, s. 272, č. 6935). Dne 14. 6. 1351 byl v Brně (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 1923. Zachová, Jana (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/3* (dále jen RBM V/3), Dolní Břežany 2000, s. 531–532, č. 1088). Dne 24. 2. 1360 byl na provinciální kapitule v Orlovicích (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2824) a tamtéž i o dva roky později (Brandl, Vincenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XI* (dále jen CDM XI), Brünn 1885, s. 550–551, č. 4).

⁶⁷ V Rakousku pobyl pouze třikrát, a to vždy v Mailbergu. Poprvé 21. 3. 1338 (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 1383), podruhé 23. 4. 1358 (tamtéž, listina inv. č. 1413) a potřetí roku 1361 (RBM VII/4, s. 595, č. 992).

⁶⁸ V Lužici byl dvakrát a vždy v Žitavě – 15. 7. 1337 (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2849) a 2. 6. 1355 (tamtéž, listina inv. č. 2854).

byli jejími donátory.⁶⁹ Havel z Lemberka dokonce ve světelské (česko-dubské) komendě uspořádal minimálně dvě nám doložené provinciální kapituly – v dubnu 1345⁷⁰ a v červnu 1357⁷¹, kdy je zde dokonce doložena přítomnost císaře Karla IV. Johanitskému řádu Havel z Lemberka zajistil velké množství nových privilegií i potvrzení starých⁷², a také mnoho nového majetku⁷³. Lze říci, že stabilizace řádu johanitů ve stře-

⁶⁹ Návštěv Havla z Lemberka máme doložených ve Světlé (Českém Dubu) celkem šest, ač je patrné, že jich mohlo být více. První doloženou máme 17. 4. 1345 (tamtéž, listina inv. č. 2187), další hned o rok později 22. 2. 1346 (tamtéž, listina inv. č. 2851). Třetí návštěvu máme doloženou 11. 11. 1349 (tamtéž, listina inv. č. 2853), čtvrtou 2. a 3. 3. 1355 (tamtéž, listina inv. č. 638 a 354), další v létě 1360 (RBM VII/2, č. 602, s. 372–373) a naposledy jej máme ve Světlé doloženého 22. 9. 1361 (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2431).

⁷⁰ Tamtéž, listina inv. č. 2187.

⁷¹ Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* VI/2 (dále jen RBM VI/2), Praeae 1929, s. 328, č. 584.

⁷² Roku 1340 papež Benedikt XII. a roku 1343 papež Kliment VI. potvrdili papežská privilegia Benedikta XI. z roku 1304 (NA Praha, fond ŘM, listiny inv. č. 1115, 2205. RBM VII/3, s. 500, č. 830). Dne 1. 11. 1343 král Jan Lucemburský vyjmul johanitské poddané z pravomoci zemských soudů (RBM IV, s. 545–546, č. 1348). V roce 1346 papež Kliment VI. vyňal členy řádu johanitů z jurisdikce prelátů (NA Praha, fond ŘM, listiny inv. č. 1129, 1130, 1131). Dne 30. 5. 1348 král Karel IV. potvrdil statky špitálu sv. Ducha na Starém Brně a privilegium svého otce Jana Lucemburského z roku 1327 (tamtéž, listiny inv. č. 1919, 1920, 1921). Téhož roku král Karel IV. potvrdil stará privilegia malostranskému konventu (tamtéž, listiny inv. č. 990, 991). V roce 1352 vyjmul král Karel IV. johanitské poddané ve Slezsku z pravomoci zemských soudů (tamtéž, listiny inv. č. 2899, 2904) a roku 1355 král Karel IV. potvrdil kladskému konventu stará privilegia (tamtéž, listina inv. č. 2899). O rok později nařídil papež Inocenc VI. dosazovat k johanitským kostelům pouze řádem prezentované kněze (tamtéž, listina inv. č. 1132). Roku 1358 císař Karel IV. potvrdil majetky a privilegia strakonického konventu a horažďovického farního domu (tamtéž, listina inv. č. 992). Téhož roku vydal nicovský arciděkan Gottfried Spanzotis opis buly papeže Honoria IV. z roku 1286 o zákazu vystupování prelátů proti johanitskému řádu (tamtéž, listina inv. č. 3122). Roku 1360 pak veřejný notář Jan Apeček potvrdil list arcibiskupa Arnošta z Pardubic z roku 1352 o vyněti johanitů z jurisdikce prelátů – v podstatě se jednalo o opis privilegia papeže Klimenta VI. z roku 1346 (RBM VII/2, s. 319, č. 496). Posledním významným privilegiem, které Havel z Lemberka řádu johanitů u nás získal, bylo roku 1365 potvrzení privilegia papeže Urbana V. o osvobození řádu od sbírek (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 1133).

⁷³ Havel z Lemberka se podílel na nabytí či alespoň potvrzování nabytí u mnoha majetků. Zde jen pro příklad – roku 1337 získal Havel z Lemberka pro řád od Jana z Lysé půl Hlavna (tamtéž, listina inv. č. 2180), další rok zajišťuje mailberské komendě rozšíření pítančnického fondu (tamtéž, listina inv. č. 1383) či téhož roku potvrzuje wrocławskému konventu alodní statek před Svídnickou branou (tamtéž, listiny inv. č. 1708, 1712, 1713). Roku 1340 získali johanité zásluhou Havla z Lemberka podací právo ke kostelu v Dzierżonówie

dověkých Čechách je zejména zásluhou Havla z Lemberka. Ten musel ovšem během svého převorátu řešit i mnoho různých sporů, z nichž stojí za zmínku spor kladské komendy s místními augustiniány o vedení řádových škol ve městě.⁷⁴ Poslední informace, kterou máme dolo-

(tamtéž, listiny inv. č. 94, 95, 96 a 97) a téhož roku získal řád vsi Podviny a Trnovany (tamtéž, listina inv. č. 2181). Roku 1342 získal řád ve Slezsku farní domy ve Złotoryjách, Łosiówie, Zawadnu a Svídnici (tamtéž, listiny inv. č. 203, 235, 575, 576, 786, 636 a 2824). V roce 1346 získala díky Havlovi z Lemberka a Čeňkovi z Vartemberka pražská komenda ves Mašovice od Buška z Rochova a jeho ženy (tamtéž, listina inv. č. 2188). Následně pak na přelomu let 1346 a 1347 získal Havel z Lemberka pro řád ves Karzen (tamtéž, listiny inv. č. 97, 627, 630, 631, 632). Roku 1349 řád získal ves Günthersdorf (tamtéž, listiny inv. č. 771, 636). V roce 1355 dohodou Havla z Lemberka, žitavského komtura Mikuláše z Ratiboře a Jana purkrabího z Donína došlo k výměně patronátních práv kostelů v Chrastavě a Ruprechticích u Žitavy (tamtéž, listina inv. č. 2854). Téhož roku získal řád odkazem münsterberského knížete Mikuláše dvůr v Peilau (tamtéž, listina inv. č. 637) a v dalších letech několik dalších statků v okolí (tamtéž, listiny inv. č. 639, 644). Münsterberský kníže Mikuláš se podílel na dalším zbohatnutí řádu, a to roku 1357, kdy johanité získali vsi Marienau, Hermsdorf, Brosewitz, Breyle, Jankowitz, Kochsdorf, Niehmen, a Kalnau (tamtéž, listiny inv. č. 540, 760, 762, 763, 767, 769, 772, 773, 774, 777, 778, 779, 780, 784, 790). V srpnu téhož roku potvrdil Ludvík I. Lehnický se svou matkou Kateřinou všechny statky olešnické komendy a osvobodil je od odvodů (tamtéž, listiny inv. č. 782, 783, 785). Roku 1358 potvrdil Havel z Lemberka řádu dva rybníky, les, pole a dvůr v Mnichově od komturů Zdiměra a Jana z Kladrubce (tamtéž, listina inv. č. 2423). Následujícího roku daroval Vilém ze Strakonice řádu ves Radomyšl (Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* VII/1 (dále jen RBM VII/1), Praha 1954, s. 179–180, č. 275). Téhož roku daroval opavský kníže Mikuláš johanitům špitál v Opavě (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 1994). Obecně se v průběhu 50. let velmi rozrostlo jmění mailberské komendy, která získala např. vsi Stranzendorf, Chalichgnebe, Schönfeld, Kadolz, Rabensburg, Siebenhirten, Leitersdorf, Naglern, Harras, Hogendorf, Lawesvel, Niederhollabrunn, Niederfellabrunn, Zwingendorf či Dipolts (tamtéž, listiny inv. č. 1395, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405, 1406, 1407, 1409, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416). V létě 1360 Havel z Lemberka potvrdil vratislavskému domu a špitálu zboží Pilczyce, přičemž tuto listinu vydal v Českém Dubu, kde je jako svědek upomínán místní vicekomtur Zdeněk z Lemberka (RBM VII/2, č. 602, s. 372–373). O rok později získal řád od pražského komtura Čeňka z Vartemberka ves Jesseník (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2211) a následujícího roku získal řád opavské předměstí od Mikuláše Opavského (tamtéž, listina inv. č. 1999). Rok 1362 byl pro řád velmi plodný. Havel z Lemberka potvrdil znovu dary komturů Zdiměra a Jana z Kladrubce (tamtéž, listina inv. č. 2432), Mikuláš Opavský řádu potvrdil veškeré majetky v Opavě (tamtéž, listina inv. č. 1996) a johanitští plebáni Mikuláš v Jaktari a Michal v Kietrzy získali od téhož 100 hřiven moravských (tamtéž, listiny inv. č. 1997, 1998). Velmi zajímavým byl také roku 1367 převod augustiniánského kostela na johanitský řád ve Fürstenfeldu (tamtéž, listina inv. č. 2081).

⁷⁴ Roku 1350 si v Kladsku zřídili svou řádovou školu augustiniáni, avšak johanité považovali své právo na místní školství za monopolní. Spor v listopadu 1351 nakonec Havel z Lemberka předal k řešení pražskému arcibiskupu Arnoštovi z Pardubic, který

ženou k osobě Havla z Lemberka, pochází ze dne 20. ledna 1366 z generální kapituly v Avignonu, kdy velmistr Raymond Bérengar potvrdil přijetí responsí od Havla z Lemberka skrze br. Franca.⁷⁵

Dalším členem rodu Markvarticů, který zastával úřad generálního převora české provincie Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského, byl nástupce Havla z Lemberka (obr. 2 (M)), Ješek z Lemberka a ze Zvířetic (obr. 2 (N)), vnuk Zdislava ze Zvířetic (obr. 2 (I)) a pravnuke sv. Zdislavy a Havla z Lemberka (obr. 2 (F)). Jeho otec Markvart z Lemberka a ze Zvířetic působil jako pobočník Elišky Přemyslovny. Dne 1. září 1310 se dokonce zúčastnil i její svatby s Janem Lucemburským ve Speyeru⁷⁶ a mimoto zastával úřad nejvyššího purkrabího Království českého. Se svou ženou měl pět synů, kteří po něm zdědili Zvířetice – Haška, Markvarta, Buška, Zdislava a Ješka. Hašek dosáhl významné kariéry, v letech 1348–1354 je doložen jako diplomat římského císaře a českého krále Karla IV.⁷⁷ O Markvartu a Buškovi se nic neví a Zdislav měl být pánem na Vinci.⁷⁸ Nejmladší Ješek se nám pak poprvé objevuje roku 1351 jakožto manětínský komtur johanitské komendy, a to hned několikrát – v rámci sporu johanitů s augustiniány v Kladsku⁷⁹, 15. srpna⁸⁰ je svědkem na vysvědčující listině Havla z Lemberka pro malostranský konvent a 16. září⁸¹ vystupuje jako svědek prodeje části majetku manětínské komendy bratru Rackovi ze Štědré. Následně nám zprávy o Ješkovi z Lemberka a ze Zvířetic mizí a objevují se až roku 1360. Nejprve

dal za pravdu johanitům, což následně potvrdil i Havel z Lemberka (tamtéž, listiny inv. č. 2897, 2900).

⁷⁵ Tamtéž, listina inv. č. 2413.

⁷⁶ Kubů, Nada: *700. výročí sňatku Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou*. Praha 2010, s. 7.

⁷⁷ Sedláček, August: *z Lemberka*. In: Otto, Jan (ed.): *Ottův slovník naučný*, 15. díl, Praha 1900, s. 836. Tento Hašek bývá často zaměňován s posledním majitelem Lemberka z rodu Lemberků, synem Havla Berana, tedy s Haškem, který byl ve 3. čtvrtině 14. století nechvalně znám svým častým přepadáváním kupců na obchodní stezce vedoucí přes Jablonné do Lužice.

⁷⁸ Sedláček, A.: *z Lemberka*, s. 836.

⁷⁹ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2897.

⁸⁰ Tamtéž, listina inv. č. 2193.

⁸¹ Tamtéž, listina inv. č. 2835.

13. června, kdy jako komtur komendy Panny Marie pod řetězem na konci mosta prezentoval kněze ke kostelu sv. Prokopa v Újezdu pod Petřínem.⁸² Dále se s ním můžeme setkat v rámci potvrzování anniversarií v malostranském konventu opět jakožto s místním komturem,⁸³ kde jej nalézáme i následujícího roku, kdy zde opět potvrzoval anniversaria, avšak poté o něm na tři roky zprávy mizí.⁸⁴ Roku 1364 se objevil 8. března v pražském konventu, avšak již ne jako jeho komtur,⁸⁵ a o rok později 26. srpna se s ním setkáváme opět jakožto s manětínským komturem, který ustavil za svou duši anniversarium v malostranském konventu.⁸⁶ Od 28. června 1367 se s Ješkem z Lemberka a ze Zvířetic setkáváme již v úřadu třetího generálního převora pro českou provincii, a to poprvé opět ve Strakonici, jako tomu bylo i u jeho předchůdce.⁸⁷ Majetkové záležitosti řešil Ješek i následujícího roku, přesněji v červenci. Dne 18. téhož měsíce uzavřel na příkaz knížete opavského a ratibořského Jana smír s městem Opavou ohledně místního johanitského špitálu a jeho statků⁸⁸ a o týden později souhlasil s prodejem dvoru v Kr-

⁸² Tingl, František Antonín (ed.): *Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensium per archidioecesim. Nunc prima. Ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus* (dále jen LC I/1), Pragae 1867, s. 124.

⁸³ Dne 30. 7. 1360 potvrzení anniversaria za bratra Machka pro opravu mlýnů na Poříčí (NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2200), 10. 10. 1360 potvrzení anniversaria za bratra Kuncmana, faráře v Robči, a staroměstského měšťana Meinlina (tamtéž, listina inv. č. 2197) a 23. 11. 1360 potvrzení anniversaria za sakristiána Oldřicha a krejčího Ješka (tamtéž, listina inv. č. 2201).

⁸⁴ Dne 21. 1. 1361 potvrdil anniversarium za malostranského purkmistra Jindřicha řečeného Hofmeistera (tamtéž, listina inv. č. 2206), 30. 5. 1361 potvrdil přijetí vsi Jesseník od Čeňka z Vartemberka a jeho bratrů Beneše a Ješka v rámci anniversaria (tamtéž, listina inv. č. 2211) a 3. 6. 1361 potvrdil za Mikuláše řečeného „Slanerii“ anniversarium v malostranském konventu (tamtéž, listina inv. č. 2203).

⁸⁵ Havel z Lemberka a Ješek ze Zvířetic prodali Slamyrovi a jeho bratrům plat z Březiněvsi. Jako komtur malostranského konventu je zde uveden jakýsi Pešlín (tamtéž, listina inv. č. 2213).

⁸⁶ Jednalo se o tři kopy platu ze vsi Welenecz, což potvrdil i generální převor Havel z Lemberka (tamtéž, listina inv. č. 2220).

⁸⁷ Toho dne spolu s Bavorem ze Strakonice potvrdili anniversarium za Viléma ze Strakonice v místním konventu (tamtéž, listina inv. č. 2436) a již 1. 7. téhož roku se nacházel ve Velkém Týnci, kde povolil rozšíření pitačnického fondu (tamtéž, listina inv. č. 645).

⁸⁸ Špitálu kníže Jan přiřkl mlýn Steynmol, louku u Baurowicz a plat 3 hřiven z Baurowicz (tamtéž, listina inv. č. 2005).

tech strakonickým konventem.⁸⁹ V daném roce 1368 se zvýšil tlak na českou provincii ze strany papežské kurie ohledně financování. Již za časů převorátu Havla z Lemberka se pokusil na popud Karla IV. přesídlit papež Urban V. z Avignonu do Říma, pročez se na jaře 1368 do Říma vydal i sám Karel IV.⁹⁰ V listopadu téhož roku pak vypsal papež Urban V. v zemích Koruny české výjimečný desátek jako náhradu za výlohy Karla IV. na oné výpravě. Po johanitech bylo požadováno 330 kop grošů, které Ješek ze Zvířetic složil u benátského dóžete Andrease Contarinioho.⁹¹ V roce 1369 se objevil pouze jednou, a to v Orlovicích, kde potvrdil glubczyckému komturovi Janovi držení majetků původně náležícím strakonické komendě.⁹² Poté se s Ješkem setkáváme až roku 1371, a to naposledy. Nejprve 10. ledna v Praze, kdy potvrdil anniversarium za žitavského komtura Henslína v malostranské komendě,⁹³ a ve druhé polovině téhož měsíce se nacházel na tvrzi v Uhříněvsi, kde vydal čtyři listiny, které by se daly nazvat jakousi formou testamentů. Dne 18. ledna 1371 vydal hned listiny dvě – v první upravuje v manětínské komendě, kde dříve působil jako komtur, anniversarium v podobě platu ze vsí Světec a Vinec,⁹⁴ a ve druhé, pražské komendě, kde byl také komturem, v podobě platu ze vsí Velence a Vinec.⁹⁵ O dva dny později ustavil anniversarium v komendě ve Světlé (Českém Dubu) a to v podobě platu ze vsí Žibřidov a Vinec.⁹⁶ Dne 25. ledna pak všechna tři anniversaria potvrdil, a navíc ustavil nové ve špitálu nově zřízeném u kos-

⁸⁹ Dne 25. 7. 1368 provedl tento prodej převor strakonické komendy Heřman (tamtéž, listina inv. č. 2449).

⁹⁰ Kavka, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378): Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. Díl 2. (1364–1378)*. Praha 1993, s. 50–52.

⁹¹ Jenšovský, Bedřich (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia III* (dále jen MVB III), Pragae 1944, s. 649–652, č. 1027.

⁹² Jednalo se o rybník pod lesem Hol, alodní statek Mnyechow a pole Czchow. Tyto dosud držel na základě povolení někdejšího generálního převora Havla z Lemberka (NA Praha, fond ŘA, listina inv. č. 2440).

⁹³ Tamtéž, listina inv. č. 2235.

⁹⁴ Tamtéž, listina inv. č. 2836.

⁹⁵ Tamtéž, listina inv. č. 2233.

⁹⁶ Tamtéž, listina inv. č. 2820.

tela ve Světlé ve formě platů ze vsí Vinec, Soběslavice a Lično.⁹⁷ Poté o Ješkovi z Lemberka a ze Zvířetic všechny zprávy mizí a někdy v průběhu roku zemřel.⁹⁸

Po jeho smrti se stali českými generálními převory Zemovít Těšínský do roku 1391, následně do roku 1397 Markolt z Vrutice, a po něm nastoupil další Markvartic Hereš z Lemberka a ze Zvířetic (obr. 2 (O)), syn Heřmana a sourozenec Jarka (obr. 2 (J)) a Ctirada z Lemberka a ze Zvířetic (obr. 2 (K)), o nichž a jejich rodině se již psalo výše.⁹⁹ O Herešovi máme první zprávu z první poloviny roku 1375, kdy je uváděn jako komtur komendy Panny Marie pod řetězem na konci mosta na Malé Straně pražské, když potvrdil anniversarium za paní Elu, vdovu po kramáři Ješkovi,¹⁰⁰ stejně jako potvrdil ještě tři další toho roku.¹⁰¹ O rok později 28. září potvrdil věčný plat převorovi konventu Mikulášovi.¹⁰² Poté nám o něm zprávy mizí až do 20. dubna 1382, kdy se objevil jako komtur komendy v Orlovicích, čímž se stal řádovým místo-

⁹⁷ Tamtéž, listina inv. č. 2516. Mimoto se jedná o první zmínku o světelském (českodubském) špitálu v dějinách, navíc se zde zmiňuje, že je nově založený, čímž se definitivně vyvracejí domněnky dr. Tomáše Edela o špitále, v němž by měla působit sv. Zdislava.

⁹⁸ Po jeho smrti nastal v české provincii boj o nástupce v úřadu generálního převora. Generální kapitula chtěla na toto místo dosadit někoho přímo z centra řádu, proti čemuž se postavily české stavy. Nastal politický boj, který měla rozřešit na přelomu let 1372 a 1373 papežská vizitace, jejíž realizací byl pověřen pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi, ale fakticky ji provedl jeho generální vikář Boreš a veřejný notář Jan z Pomuku, kteří se nakonec shodli na českém kandidátovi Semovítovi Těšínském. Pro nás je však tato vizitace zajímavá jako náhled do stavu české provincie johanitského řádu, neboť víme, že ji tehdy tvořilo 33 rytířů, 74 kněží, 2 jáhni, 2 podjáhní a 2 akolyté, přičemž průměrný věk činil u bratří 43,3 let, u rytířů 52,4 let a u kněží 40 let. Ne nepodstatným je pro nás také seznam členů komendy ve Světlé (Českém Dubu), kdy jej tvořili komtur Hynek z Havlovic, rytíř Čeněk z Lemberka, rytíř Záviš z Újezdce, rytíř Matěj z Vratislavi, rytíř Pavel ze Rvačova, převor-kněz Jan, kněz Ondřej, kněz Vok, kněz Valeš a kněz Petr. Viz Novotný, V. (ed.): *Inquisitio*, s. 42.

⁹⁹ Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 35–39, 239.

¹⁰⁰ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2239.

¹⁰¹ Dne 7. 6. 1375 potvrdil ve svém konventu plat za Prokopa, syna kameníka (tamtéž, listina inv. č. 2242), dne 9. 11. 1375 vysvědčil anniversarium v malostranském konventu za jejich komorníka Hanuše z Oslovic (tamtéž, listina inv. č. 2244) a neznámo jakého dne potvrdil jako komtur s převorem Mikulášem anniversarium za manětínského komtura Beneše z Ronova na Menším Městě pražském (tamtéž, listina inv. č. 2837).

¹⁰² Pole mezi klášterem sv. Kateřiny a hradbami Nového Města. Tamtéž, listina inv. č. 2195.

držícím Moravy.¹⁰³ Tento úřad zastával patrně až do roku 1392, kdy je v něm doložen 13. února v rámci soudního sporu s mailberským komturem Ottou Lembucherem.¹⁰⁴ Do kdy Hereš v Orlovicích působil, nevíme, neboť další zprávu o něm máme již jako o generálním převorovi české provincie, přičemž okolnosti jeho nástupu do tohoto úřadu byly velmi zvláštní, neboť jeho předchůdce Markolt z Vrutice byl 11. června 1397 zavražděn.¹⁰⁵ Právě tato událost zavdala patrně důvod k jmenování již starého Hereše z Lemberka a ze Zvířetic českým generálním převorem, neboť bylo třeba pro ochranu řádu v nestabilních českých zemích jmenovat do čela řádu někoho z váženého a mocného českého rodu se stabilním postavením ve společnosti. Tím měl být právě Hereš, který již 27. srpna téhož roku ve svém úřadu rozhodoval.¹⁰⁶ O osud řádu a jeho majetky v české provincii panoval evidentně velký strach, neboť i papež

¹⁰³ Generální převor Semovít Těšínský prodával obyvatelům Manětína práva na jejich majetek, přičemž zde Hereš z Lemberka a ze Zvířetic je jako svědek. Haas, Antonín (ed.): *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1* (dále jen CIM IV/1), Praha 1954, s. 175–178, č. 122.

¹⁰⁴ Otto Lembucher byl sesazen z úřadu komtura, vyloučen z Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského a byl odsouzen k vězení, neboť vyhnal komtury z komendy ve Fürstenfeldu, Vídni, Sv. Petru a Mellingu a zabral jim jejich majetek a odtrhl rakouskou bailii od české provincie. Na Praha, fond ŘM, listina inv. č. 951.

¹⁰⁵ Za tímto činem stála Panská jednota, resp. její vůdčí člen Jan Michalec starší z rodu Markvarticů, přesněji z rodu pánů z Michalovic. Děd v další části zmíněného generálního převora Václava z Michalovic (P). Panská jednota se snažila zvýšit zájem krále Václava IV. o katolickou stranu, a naopak snížit jeho závislost na svých milcích, tedy oblíbených poradcích. Na červen 1397 svolali Královskou radu do prostor hradu Karlštejna, jejímž účastníkem byl i král Václav IV. Ten se ovšem po hlavních jednáních 11. 6. 1397 vydal odpočinout si na nedaleký hrad Křivoklát. Ještě téhož dne však po jeho odjezdu nastalo na Karlštejně krvavé divadlo. Prostor kolem sálu byl okamžitě obsazen strážemi a předseda zasedání Královské rady kníže Hanuš II. Opavský spolu s Janem Michalcem starším, Borešem ml. z Rýzmburka a Bohuslavem ze Švamberka vytasili kordy a zabili milce Purkarta Strnada z Janovic, Štěpána z Opočna, Štěpána Podušku z Martinic a těžce zranili do břicha generálního převora české provincie řádu johanitů Markolta z Vrutice, který nakonec také v bolestech zemřel. Vrazi se ihned vydali za Václavem IV., který v tu dobu byl teprve v Berouně, a oznámili mu, že našli v jeho okolí zrádce, které popravili, přičemž se jejich verze stala záhy verzí oficiální. Více viz Štěpán, V.: *Vražda*, s. 24–44. Peška, Lukáš: *Markolt z Vrutice – osud generálního převora johanitů*. HG, roč. 32, 1999, č. 3–4, s. 131–156.

¹⁰⁶ Rozsuzoval spor o majetky starobrněnského špitálu. Brandl, Vincenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII* (dále jen CDM XII), Brünn 1890, s. 376, č. 416, s. 376, č. 417.

Bonifác IX., který 22. února 1397 vydal nařízení¹⁰⁷ o povinnosti volit generální převory české provincie u římské kurie, ihned bez jakéhokoli protahování potvrdil 15. října téhož roku v úřadu generálního převora Hereše z Lemberka a ze Zvířetic na základě prezentace z 15. srpna.¹⁰⁸ Jelikož se jeho věk patrně blížil již 60 letům, nebyl ve svém úřadu moc aktivní. Setkáváme se s ním víceméně jen při potvrzování anniversarií. Například roku 1398 povolil jeho zřízení březenskému komturovi Mikuláši Stenglovi za Markétu Zockerovou,¹⁰⁹ 25. ledna téhož roku jej potvrdil za kuchaře Mikuláše Nedvěka v pražském konventu,¹¹⁰ 16. března 1399 přijal anniversarium za Mikuláše Vorlorna, měšťana v Dzierżoniówě, ve prospěch jeho syna, bratra wrocławského konventu Mikuláše,¹¹¹ 13. listopadu 1399 povolil členovi světelského (českodubského) konventu Richardovi anniversarium z domu Heřmana Holtsteina v Žitavě,¹¹² 17. května 1400 potvrdil malostranskému konventu stará anniversaria¹¹³ nebo 28. ledna 1401 přijal anniversarium za žitavského měšťana Kunyla Ponse a jeho ženu Markétu v žitavském konventu.¹¹⁴ Mimoto se s Herešem z Lemberka a ze Zvířetic můžeme setkat také 4. března 1399 ve Lwówku, kde potvrdil koupi cestovního breviáře bratrem Mikulášem řečeným Sturmem pro lwowskou komendu pro půjčování chudým kněžím na zpívání hodinek.¹¹⁵ Naposledy se s jeho osobou setkáváme v lednu 1401 – nejpozději 28. (viz výše) a předtím 17. ledna v rámci sporu zlotoryjského komtura Mikuláše Stengela s březenským komturem Mikulášem Lossauem o dvůr na předměstí Losiówa, kdy Hereš potvrdil práva

¹⁰⁷ Krofta, Kamil (ed.): *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V* (dále jen MVB V), Pragae 1903, s. 597, č. 1077.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 656, č. 1219.

¹⁰⁹ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 560.

¹¹⁰ Tamtéž, listina inv. č. 2265.

¹¹¹ Tamtéž, listina inv. č. 113.

¹¹² Tamtéž, listina inv. č. 2821.

¹¹³ Jednalo se o platy ze vsí Vinec, Jeseník, Velenka, Lhota u Varvažova, Brdo, Běsna, Konětopy, Peruc, Kokovice a z vinic v Úštěku, Lešanech, Měšicích a Trnovanech. Tamtéž, listina inv. č. 2274.

¹¹⁴ Tamtéž, listina inv. č. 2861.

¹¹⁵ Tamtéž, listina inv. č. 361.

březenského konventu na polovinu tohoto dvora.¹¹⁶ Poté Hereš zemřel. Otázkou zůstává, kdy přesně? Často je zmiňován den 13. července 1401, který je opsán z Historického sborníku z roku 1883.¹¹⁷ Na druhou stranu však máme dochované dvě listiny vydané v Římě již v dubnu 1401, které jasně hovoří o zemřelém Herešovi. První pochází z 20. dubna 1401, kdy vedení řádu skrze osobu Bartolomea Carrafy de Neapol potvrzuje volbu generálního převora české řádové provincie Jindřicha z Hradce po smrti Herše ze Zvířetic,¹¹⁸ a druhá je jen o šest dní mladší. V této volbu Jindřicha z Hradce potvrdil papež Bonifác IX.¹¹⁹

Po smrti Jindřicha z Hradce se stal generálním převorem roku 1423 kníže Ruprecht II. Lubinský, za nějž však fakticky většinu doby jeho působení v úřadu spravoval českou provincii člen strakonického konventu Václav z Michalovic (obr. 3 (P)), který se po jeho smrti stal jeho nástupcem v úřadu generálního převora.¹²⁰ Václav z Michalovic byl jedním z posledních členů rodu pánů z Michalovic. Jeho dědem byl Jan Michalec starší, jeden z vrahů Markolta z Vrutice, ale na druhou stranu významný a radikální podporovatel katolické církve, stejně jako celý rod pánů z Michalovic. Jan měl syny Jindřicha, Petra a Jana mladšího Kruhlatu, přičemž první padl roku 1420 v bitvě pod Vyšehradem, třetí se stal držitelem Michalovic a společně s prostředním Petrem držel Bezděz. Petr navíc vlastnil Brandýs a Toušeň a měl jediného syna, a to právě Václava, který se po otcově smrti roku 1437 vzdal z pozice generálního převora nároků na dědictví, které tak připadlo jeho jedinému bratranci, synu Jana mladšího Kruhlaty z Michalovic, tedy Jin-

¹¹⁶ Tamtéž, listina inv. č. 205.

¹¹⁷ Menčík, Ferdinand: *Kdy zemřel kronikář Neplach?* Sborník historický, roč. 1, 1883, s. 201 – uvádí, že Hereš ze Zvířetic, převor johanitského řádu v Čechách, zemřel na den sv. Markéty roku 1401.

¹¹⁸ Mimo jiné svědčuje Jindřichovi z Hradce správu české provincie, ukládá mu odvádět pravidelně response ve výši 800 zl. uherských, povoluje mu jmenovat nové komtury a nařizuje pražskému komturovi Václavovi, starobrněnskému komturovi Václavovi a žitavskému komturovi Janovi uvést Jindřicha z Hradce do úřadu generálního převora. NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2518.

¹¹⁹ Tamtéž, listina inv. č. 2519.

¹²⁰ Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 47, 240.

dřichu Kruhlatovi z Michalovic, po němž majetky rodu získali Tovačovští z Cimburka.¹²¹ O Václavovi z Michalovic bylo napsáno několik samostatných prací, pročež mu zde nebude věnována větší pozornost, pouze zazní souhrnné informace sloužící pro celistvost příspěvku.¹²² První zmínky o Václavovi z Michalovic máme z doby, kdy působil jako protokomtur či vicekomtur ve Strakonících, přesněji z 28. července 1424, kdy, ač nikde není jako komtur komendy uveden, operuje s veškerým konventním zbožím jako její správce. Nejen z toho lze vyvozovat jeho zastupování generálního převora Ruprechta II. Lubinského.¹²³ Po jeho smrti byl Václav z Michalovic roku 1432 zvolen ostatními komtury generálním převorem, později potvrzen i Zikmundem Lucemburským.¹²⁴ Problémem ovšem bylo řádové centrum v osobě velmistra Antonia Fluviana, který mezitím jmenoval generálním převorem pro českou provincii kyperského komtura Hermanna Obba, proti čemuž se vzbouřili čeští a rakouští komtuři, a tak nakonec vznikla komise složená z francouzského převora Huga de Sarcuse a generálního prokurátora Petra Lamandiho de Fieffes, kteří v rámci basilejského koncilu 11. dubna 1434 rozhodli o legitimitě Václava z Michalovic, kterého potvrdil nakonec i sám velmistr.¹²⁵ Michalovic jako první z českých generálních převorů přemístil své sídlo z Malé Strany pražské do Strakonice, neboť Praha byla zničena husitskými bouřemi, stejně jako většina země.¹²⁶ Řádové vojsko se za časů Václavových zúčastnilo 36. května 1434 bitvy u Lipan a obecně se velmi angažoval v katolicko-utrakvistických

¹²¹ Jeho osobou rod pánů z Michalovic vymřel po meči. Sedláček, August: z *Michalovic*. In: Otto, Jan (ed.): *Ottův slovník naučný*, 17. díl, Praha 1901, s. 278.

¹²² Více Svoboda, M.: *Hospodaření*, s. 1–21. Týž: „*Ját chci hnánie*“, s. 25–34. Lukešová, P.: *Postoj*, s. 655–666. Kotlárová, S. – Dobosz, J.: *Osobnosti*, s. 289–294. Šimůnek, R.: *Strakonický převor*, s. 81–103. Pokorný, P.: *Ojedinělý tříkoutní erbovní vývod*, s. 44–45.

¹²³ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2469.

¹²⁴ Tamtéž, listiny inv. č. 2521, 2522.

¹²⁵ Titul generálního převora české provincie však i nadále používal i kyperský komtur Hermann Obb, kterému navíc Václav z Michalovic ročně musel odvádět 100 zl. Tamtéž, listiny inv. č. 2523, 2525.

¹²⁶ Řád přišel v Čechách a na Moravě o velkou část svých majetků. Mimoto část statků také zastavil Zikmund Lucemburský jakožto zeměpanský majetek. Více Bárta, S.: *Zástavní listiny*.

bojích.¹²⁷ Známe jsou také jeho boje s bavorským vévodou Jindřichem Landshutským.¹²⁸ Z důvodů častých sporů a válek však velmistr řádu Jean de Lastico Václava z Michalovic v červnu 1444 sesadil z úřadu generálního převora české provincie a místo něj jmenoval Engelharda Schenka z Erpachu. Ovšem o dva roky později se podařilo, díky pomoci kancléře římského krále Friedricha III. Habsburského Kašpara Šlika, Václavovi z Michalovic do úřadu vrátit.¹²⁹ Po vzoru svého děda i Václav z Michalovic stanul v čele opozice vůči panovníkovi, a 8. února 1449 se stal jedním ze zakladatelů tzv. Strakonické jednoty, pod jejíž vlajkou se zúčastnil osobně 4. června 1450 bitvy u Rokycan.¹³⁰ Následujícího roku pak ve Strakonících zemřel.¹³¹

Nyní se přesuneme o téměř sto let dále, neboť další tři generální převoři české provincie Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského nebyli členy rodu Markvarticů. Jednalo se v letech 1451–1467 o Jošta II. z Rožmberka, v letech 1467–1511 o Jana ze Švamberka a v letech 1511–1532 o Jana III. z Rožmberka,¹³² jehož nástupcem se stal za velmi neobvyklých okolností Jan starší z Vartemberka (obr. 5 (Q)). Byl sice vzdáleným, ale přímým potomkem Markvarta III. ze Scharfensteina (obr. 1 (G)). Jan starší pocházel s největší pravděpodobností z děčínské větve, po otci z lipsko-rybnovské pošlosti a sám se stal zakladatelem linie rohozec-ké.¹³³ Jeho otec Kryštof z Vartemberka držel statky Tolštejn, Šluknov,

¹²⁷ Čornej, Petr: *Lipanská křižovatka: příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*. Praha 1992. Šmahel, František: *Dějiny Tábora I/2 (do roku 1452)*. České Budějovice 1990, s. 523–525. Týž: *Drobné prameny k válečné ekonomice obležení Vodňan na jaře 1443*. TA, 1989, č. 2, s. 12.

¹²⁸ Týž: *Dějiny*, s. 523–525.

¹²⁹ Engelhard Schenk z Erpachu získal od Václava z Michalovic 300 uherských zl. NA Praha, fond ŘA, listiny inv. č. 2524, 3096.

¹³⁰ Pátý, Lukáš: *Strakonická jednoty. Protivníci Jiřího z Poděbrad v souboji o moc v Českém království (1449–1452)*. Praha 2015. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc., dr. h. c.

¹³¹ Svoboda, Miroslav: *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století*. Brno 2006. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jaroslav Mezník, CSc., s. 105.

¹³² Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 48–57, 240.

¹³³ Nevíme jistě, zda se podařilo Jana správně zařadit do rodokmene, ale můžeme to vyvozovat na základě okolností. Za konzultaci děkuji panu Ing. Jaroslavu Panáčkovi.

Ralsko, Rybnov, Vartemberk, Loukovec, Býčkovice, Jestřebí a Děvín, kde zejména sídlil, avšak Tolštejn, Šluknov a Ralsko později prodal. Společně se svou manželkou Alenou z Čečelic zplodili tři syny, Jana, Zikmunda a Václava. Prostřední Zikmund měl zdědit Jestřebí, ovšem záhy zemřel, a tak byli dědici pouze dva. Mladší Václav z Vartemberka získal Rybnov, Loukovec, Býčkovice a po bratru Zikmundovi Jestřebí, přičemž Loukovec později prodal a Býčkovice směnil roku 1532 za čtvrtinu Lipé, dále prikoupil Krupku, Chudý Hrádek a další čtvrtinu Lipé. Když se ovšem roku 1547 zúčastnil stavovského odboje proti Ferdinandovi I. Habsburskému, byla mu po jeho potlačení zkonfiskována Krupka. Se svou manželkou Kateřinou z Hungerkoštu pak založil novozámeckou linii rodu.¹³⁴ Jeho starší bratr Jan, který je v zorném poli našeho zájmu, zdědil po otci Děvín a Vartemberk, které však záhy prodal a místo nich koupil Český Dub a pořídil zpět Ralsko, ačkoliv to jen na krátko. Dále koupil roku 1519 Hostinný, který však již o dva roky později prodal, po matce získal Malešov a Tečeněves, již však záhy směnil za Zvířetice, a sám pak koupil Žebrák a Točník. Ty ovšem roku 1534 prodal a zakoupil Malou Skálu a polovinu Turnova s Rohozcem. Se svou manželkou Veronikou z Leskovce založil tzv. rohozeckou linii, když spolu zplodili syna Adama z Vartemberka, který zdědil Český Dub, Malou Skálu, Rohozec, půl Turnova, Frýdštejn, Zvířetice a klášter Hradiště.¹³⁵ Zároveň byl Jan starší z Vartemberka dědem posledního člena tohoto slavného panského rodu. Byl také velkým oblíbencem krále Ferdinanda I. Habsburského, za nějž zastával úřad nejvyššího hofmistra Království českého, a od roku 1530 jej Ferdinand I. znovu dosadil do úřadu nejvyššího purkrabího Království českého, kde působil až do roku 1542.¹³⁶ Právě obliba u krále mu pomohla i do funkce generálního převora české johanit-

Slavíčková, Hana: *Páni z Vartenberka v předbělohorském století a jejich pohřby*. Děčínské vlastivědné zprávy: časopis pro vlastivědu Děčínska a Šluknovska, roč. 24, 2014, č. 2, s. 15. Sedláček, A.: z *Vartemberka*, s. 438.

¹³⁴ Slavíčková, H.: *Páni*, s. 16. Sedláček, A.: z *Vartemberka*, s. 438.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tento úřad zastával již za Ludvíka Jagellonského v letech 1523–1525. V roce 1526 se snad měl zasloužit o zvolení Ferdinanda I. Habsburského českým králem. Slavíčková, H.: *Páni*, s. 16. Sedláček, A.: z *Vartemberka*, s. 438.

ské provincie. Když roku 1532 zemřel dosavadní český generální převor Jan III. z Rožmberka, rozhodl velmistr řádu Philippe de Villiers o jeho nástupci na základě starších voleb a jmenoval jím Jáchyma z Münsterberga, právnuka Jiřího z Poděbrad.¹³⁷ Proti tomuto se ovšem postavil český král Ferdinand I. Habsburský, který žádal jakožto kolátor provincie obsazení tohoto úřadu svým oblíbencem, právě Janem starším z Vartemberka. Dne 18. listopadu 1534 nařídil Ferdinand I. Habsburský všem komturům, koadjutorům, a všem bratřím v české provincii, aby uznali za generálního převora Jana staršího z Vartemberka, a vyzval i velmistra řádu Philippa de Villiers k jeho uznání.¹³⁸ Velmistr řádu neměl moc na výběr, neboť roku 1530 získal Řád rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského právě s podporou Habsburků své nové území po ztrátě Rhodu, a to Maltu, a tak se obával tomuto panovnickému rodu odporovat, ovšem záhy zemřel.¹³⁹ Již 20. září 1535 však vydal nový velmistr řádu Piero de Ponte bulu o jmenování Jana staršího z Vartemberka českým generálním převorem na dobu deseti let, tak vysokého věku se však ani Jan, jak záhy uvidíme, nedožil.¹⁴⁰ Čtenáři však patrně neunikla do očí bijící skutečnost, že se generálním převorem české řádové provincie měl stát muž, který byl ženat! Musel získat zajisté dispens, o němž bohužel nemáme dochované zprávy.¹⁴¹ Součástí jmenovací buly generálním převorem je však pokyn pro libovolného člena Řádu rytířů

¹³⁷ Již roku 1531 byl velmistrem potvrzen jako koadjutor českého převorství a Rožmberkův nástupce. NA Praha, fond ŘA, listiny inv. č. 2572, 2573.

¹³⁸ Tamtéž, listina inv. č. 2574.

¹³⁹ Od těch časů se johanitům začalo říkat též maltézští rytíři. Dárce tohoto ostrova řádu byl papež Kliment VIII. a římský císař Karel V. Habsburský, bratr českého krále Ferdinanda I. Habsburského. Viz Buben, M.: *Encyklopedie*, s. 34.

¹⁴⁰ Jako důvod udal velmistr řádu, že bývalý koadjutor Jáchym z Münsterberga nebyl jako cizinec za generálního převora přijat. NA Praha, fond ŘM, listiny inv. č. 2575, 2577.

¹⁴¹ Nutno si však uvědomit, že generální převorů sami byli držiteli pouze nižších svěcení, tj. jáhni a podjáhni, kteří sami o sobě mohli být ženati a mohli mít potomky. Problém byl však v řádových slibech čistoty, které vyžadovaly celibát. Avšak na druhou stranu víme, že Jan z Vartemberka řádové sliby skládal až po svém jmenování generálním převorem, tudíž mohl získat dispens. Podobné, ale v opačném pořadí, to bylo i u jeho následovníka Zbyňka Berky z Dubé, který nejprve zastával úřad generálního převora české provincie řádu, ale později z řádu vystoupil a oženil se a měl děti. Aschenbrenner, Martin: *Z dějin zámku a panství Zákupy IV.* Česká Lípa 2007, s. 4.

špitálu sv. Jana Jeruzalémského, kterého Jan starší z Vartemberka požádá, aby jej přijal do johanitského řádu.¹⁴² Nevíme, kdy a kde se tak stalo, ale jistě víme, že k tomu došlo, neboť již od následujícího roku se s Janem z Vartemberka setkáváme v různých listinách. Dne 7. července 1536 Jan starší z Vartemberka potvrdil spolu s knížetem Friedrichem Lehnickým ukončení sporu mezi maloolešnickou a witowickou komendou o tok řeky Olawy,¹⁴³ 22. ledna 1537 souhlasil s ustavením anniversaria v konventu ve Lwówku,¹⁴⁴ 22. března 1537 mu polský král Zikmund I. Jagellonský prezentoval komtura pro poznaňskou komendu Jakuba Březovce,¹⁴⁵ pročež o dva dny později žádal o jeho potvrzení.¹⁴⁶ Zajímavým se nám jeví rok 1538, a to hned dvěma událostmi: První se týká johanitské komendy ve Wrocławi, jejíž komtur byl hnán před soud. Není nám známo, z jakého důvodu, avšak s největší pravděpodobností se jednalo o majetkové záležitosti komendy.¹⁴⁷ Komtur Michal Mergner žádal generálního převora Jana staršího z Vartemberka, aby nemusel před soud, avšak ten mu 29. ledna 1538 odpověděl, že se jeho žádosti nevyhovuje.¹⁴⁸ Nejsme si jisti, ale k soudu patrně vůbec nedošlo, neboť již 27. února téhož roku Jan starší z Vartemberka upustil od obvinění wrocławského komtura a potvrdil mu všechna jeho práva a vedení komendy.¹⁴⁹ Ještě téhož dne si navíc Vartemberk od wrocławské komendy půjčuje pro potřeby řádu 500 zlatých uherských.¹⁵⁰ Ty si konvent musel však vypůjčit od wrocławského fojta Pavla Ungleba a jeho ženy Anny.¹⁵¹ Na konci téhož

¹⁴² NA Praha, fond ŘA, listina inv. č. 2577.

¹⁴³ Při vysokém stavu vody se měli dělit, a při nízkém stavu se měli střídat vždy po třech dnech a třech nocích. Tamtéž, listina inv. č. 902.

¹⁴⁴ Tamtéž, listina inv. č. 445.

¹⁴⁵ Tamtéž, listina inv. č. 3074.

¹⁴⁶ Tamtéž, listina inv. č. 3075.

¹⁴⁷ Tamtéž, listina inv. č. 1860.

¹⁴⁸ Tamtéž, listina inv. č. 1861.

¹⁴⁹ Tamtéž, listina inv. č. 1862.

¹⁵⁰ Lze se domnívat, že právě kvůli zamýšlené půjčce generální převor upustil od stíhání komtura. V dohodě pak byl dovětek, že než bude dluh splacen, promíjí generální převor komendě ve Wrocławi placení obvyklých poplatků. Tamtéž, listina inv. č. 1864.

¹⁵¹ Manželé získali zástavou řádový statek a ves Schymelwitz. To jim vysvědčili radní města Wrocław. Tamtéž, listina inv. č. 1863.

roku došlo k oplácení dobrodiní Ferdinandu I. Habsburskému ze strany generálního převora, neboť po něm žádal zastavení řádových statků a následnou půjčku 8 000 zlatých rýnských na války proti Turkům. Ten mu sice v půjčce vyhověl, ale nedosáhl jí za pomoci zastavení již tak zbídačených statků,¹⁵² ale raději volil spolu s bratry půjčku od Baltazara Tschernhause von Reipersdorf, ručiteli byli Jiří z Vartemberka a František Reibnitz.¹⁵³ Dne 21. prosince 1538 pak Ferdinand I. potvrdil johanitskou výpomoc proti Turkům, pročež na oplátku přijal pod svou ochranu všechna řádová privilegia.¹⁵⁴ V dalších letech se setkáváme víceméně jen s majetkovými¹⁵⁵ a správními¹⁵⁶ záležitostmi. Jan starší z Vartemberka pak patrně někdy na konci roku 1542 či v první polovině roku 1543 umírá, přičemž druhá varianta se nám zdá pravděpodobnější.¹⁵⁷

Po Vartemberkově smrti se stal jeho nástupcem další Ferdinandův

¹⁵² Tamtéž, listiny inv. č. 1046, 1048.

¹⁵³ Tamtéž, listina inv. č. 1049.

¹⁵⁴ Tamtéž, listina inv. č. 1047.

¹⁵⁵ Dne 2. 7. 1539 král Ferdinand I. potvrdil prostřednictvím komisařů – vídeňského biskupa Jana, hofmistra Zdislava Berky z Dubé, Trajana z Auerspergu a Viléma z Kuenringu – uzavření smlouvy mezi Janem starším z Vartemberka a Pavlem Koldererem, bratrem zemřelého mailberského komtura o jeho pozůstalost, kdy se generální převor pozůstalosti vzdal za 3 000 zlatých rýnských (tamtéž, listina inv. č. 1514). Dne 29. 12. 1539 Jan z Vartemberka s převorem malostranského konventu Václavem povolují stříhomské komendě odprodat vsi Pasieczna a Lusina Servaciu Schindelovi (tamtéž, listina inv. č. 72). Dne 23. 2. 1540 Jana starší z Vartemberka žádal po wrocławské komendě dlužné platby (110 zl. uherských) pro vedení provincie (tamtéž, listina inv. č. 1865). Dne 11. 7. 1540 povolil březenskému a losiowskému komturovi půjčku ve výši 250 zl. uherských (tamtéž, listina inv. č. 582). Dne 21. 1. 1541 nařídil Ferdinand I. Habsburský všem komturům české řádové provincie, aby se podíleli na splácení půjčky 8 000 zl. rýnských z prosince 1538 (tamtéž, listina inv. č. 1050).

¹⁵⁶ Dne 12. 12. 1538 Jan starší z Vartemberka potvrdil Reinprechta z Eberstorfu komturem v Mailbergu (tamtéž, listina inv. č. 1512). Dne 20. 1. 1542 jmenoval tentýž téhož vídeňským komturem (tamtéž, listina inv. č. 1518). Dne 15. 8. 1542 Jan starší z Vartemberka jmenoval Vavřince Zahrádeckého ze Zahrádky komturem v Kłodzku (tamtéž, listina inv. č. 2924).

¹⁵⁷ Literatura většinou uvádí dva údaje, a to 10. 1. 1542 či 2. 10. 1543, avšak dle doložených listin není ani jedno z těchto dat možné, neboť poslední známou listinu vydanou Janem starším z Vartemberka máme z 15. 8. 1542 (tamtéž, listina inv. č. 2924), a naopak první listina, kde je již uveden nový český generální převor Zbyněk Berka z Dubé, pochází z 10. 8. 1543 (tamtéž, listina inv. č. 2579).

oblíbenec Zbyněk Berka z Dubé, kterého po jeho smrti v roce 1555 nahradil Václav Zajíc z Házmburka. Ten zemřel 31. ledna 1578 a po něm se do úřadu dostal další Markvartic, Kryštof starší z Vartemberka (obr. 5 (R)) z děčínské větve, z březenské pošlosti, tedy z poměrně chudé rodové linie.¹⁵⁸ Jeho otec Jindřich byl majitelem dvoru v Pravcově a domu v Táboře, které po něm Kryštof zdědil.¹⁵⁹ První zmínku o Kryštofovi máme z 11. ledna 1552, kdy český generální převor Zbyněk Berka z Dubé potvrdil jeho dohodu s žitavskou městskou radou o postoupení všech platů místního farního dvora městu za jeho navrácení spolu s komturským dvorem u města řádu. Kryštof z Vartemberka je zde uveden jako komtur v Žitavě a v Hirschfelde.¹⁶⁰ V těchto komendách působil jako komtur až do 12. března 1570, kdy byly z majetku řádu pro nevýnosnost prodány.¹⁶¹ Patrně ihned po prodeji se stal Kryštof z Vartemberka komturem ve Lwówku, avšak listinně to máme doloženo až v roce 1575. Zajímavostí však je, že nesídlil přímo v komendě, ale na řádovém hradě v Horních Kralovicích, který fungoval jako jakési hospodářské zázemí a sídlo pro komtury řádu.¹⁶² Na této tvrzi sídlil zřejmě až do roku 1578, kdy se měl stát generálním převorem české provincie. Ovšem hned nestal! Po smrti předešlého generálního převora Václava Zajíce z Házmburka se totiž do obsazení provincie vmísil až nevybíravým způsobem císař Rudolf II. V únoru 1578 se sešli komtuři české řádové provincie k volbě nového generálního převora, jímž zvolili Zajícova místodržícího Kryštofa staršího z Vartemberka. Císař Rudolf II. však odmítl tohoto uzнат a skrze komisi komorního soudu nechal Vartemberkovi i všem strakonickým členům konventu obstarat veškeré majetky a důchody a nechal

¹⁵⁸ Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 60–63, 240.

¹⁵⁹ Sedláček, A.: z *Vartemberka*, s. 437.

¹⁶⁰ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2889.

¹⁶¹ Ze dne 24. 4. 1570 pochází potvrzení této transakce od generálního převora Václava z Házmburka, komturů slezských komend a převorů ve Strakonících a v Praze. Tamtéž, listina inv. č. 2890.

¹⁶² Dne 5. 1. 1575 Kryštof z Vartemberka a na Kralovicích, komtur ve Lwówku, potvrdil prodej statku ve vsi Ploczki Hanušem Gleipsteinem Jiřímu Beckerovi (tamtéž, listina inv. č. 460) a 13. 8. 1575 Kryštof z Vartemberka a na Kralovicích, komtur ve Lwówku, žádá o radu doktora práv Martina Viderina (tamtéž, listina inv. č. 450).

do Strakonic dosadit úřednického správce panství.¹⁶³ To zapříčinilo výrazné zhoršení ekonomické situace české provincie Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského.¹⁶⁴ Kryštof z Vartemberka musel prozatímne sídlit v poničeném konventu na Malé Straně pražské a velkopřevor si začal stěžovat na nedostatečné odvádění responzí, protože 17. května 1578 nařídil českým johanitům volbu nového převora a dodržování jejich povinností.¹⁶⁵ Následovaly patrně nějaké vysvětlující depeše, které bohužel nemáme dochované, zato však víme, že 9. září 1578 velmistr řádu Jan Levesque de la Cassiere jmenoval Kryštofa z Vartemberka generálním převorem české provincie a nařídil vikářům řádu, aby přijali Vartemberkovu přísahu a udělili mu velký řádový kříž, neboť pro své stáří se nemůže osobně dostavit na Maltu.¹⁶⁶ Dne 20. prosince pak velmistr a generální kapitula veškerá svá usnesení potvrdili.¹⁶⁷ Rudolf II. však na tyto okolnosti nijak nereagoval a stále vše setrvalo při starém. Neznáme přesný důvod, ale nakonec se císař umoudřil a 26. října 1579 Kryštofa staršího z Vartemberka nakonec v úřadu generálního převora potvrdil a nařídil komisařům Bernardovi Hodějovskému z Hodějova a Jindřichovi Štampachovi ze Štampachu uvést jej do úřadu a postoupit mu všechny obstavené johanitské statky.¹⁶⁸ Již ve druhé polovině dubna 1580 svolal Vartemberk do Strakonic provinciální kapitolu, kde byly řešeny majetkové záležitosti provincie, zejména splácení dluhů po předchozím generálním převoru Václavu Zajícovi z Házmburka.¹⁶⁹ Za-

¹⁶³ Haas, A.: *Kryštof*, s. 40–43.

¹⁶⁴ Již za Václava Zajíce z Házmburka se česká provincie velmi zadlužila kvůli intenzivnějším válkám s Turky ve Středomoří. Obstavení platů pak znamenalo neschopnost odvádět responze, proti čemuž se postavil i samotný velmistr řádu Jan Levesque de la Cassiere. NA Praha, fond ŘM, listiny inv. č. 2512, 2785.

¹⁶⁵ Tamtéž, listina inv. č. 1224.

¹⁶⁶ Vikáři řádu byli mohučský komtur a velký německý bailiv Jan Jiří ze Schönbernu a erlingenský komtur Filip Riedsel. Kryštofovi z Vartemberka bylo tehdy patrně kolem 70 let. Tamtéž, listiny inv. č. 2585, 2586.

¹⁶⁷ Tamtéž, listina inv. č. 936.

¹⁶⁸ Haas, A.: *Kryštof*, s. 40–43.

¹⁶⁹ Dle řádového centra bylo povoleno zastavit majetek až za 6 000 tolarů, přičemž každoročními splátkami ve výši 750 tolarů měla být zástava splacena do roku 1590. Informace o zástavě však nemáme, takže je možné, že byla situace řešena jiným způsobem. NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 2512.

jímavostí je nám zpráva z 28. května téhož roku, že Kryštof z Vartemberka přijal od olešnického komtura Kašpara z Hohbergu relikvie betlémského nevinátka, které dále předal nejvyššímu kancléři Království českého Vratislavovi II. z Pernštejna.¹⁷⁰ V 80. letech se také obnovil spor o řádová privilegia a o privilegium na držení městečka Volyně. Tyto byly z nám neznámých důvodů uloženy v truhle v kapli na Karlštejně, pročež byly Vartemberkovi vydány. Proti tomu se ovšem postavili pražští kanovníci, kteří si městečko taktéž nárokovali, a proto nechal na popud pražského probošta Jindřicha Scribonia z Horšova pražský arcibiskup Martin Medek z Mohelnice provést v prácheňském kraji vizitaci a vyzval generálního převora Kryštofa staršího z Vartemberka, aby doložil nárok johanitského řádu na městečko Volyni, což danými listinami doložil.¹⁷¹ Jako jakousi formu oslavy potvrdil generální převor volyňským privilegia.¹⁷² Aby se taková situace neopakovala, vydal 8. února 1586 velmistr řádu Hugo de Loubenx-Verdala opis privilegia Ferdinanda I. Habsburského, na jehož základě byla potvrzena řádu v české provincii všechna starší práva.¹⁷³ Roku 1586 pak nařídil Vartemberk na provinciální kapitule provést vizitaci celé provincie, zejména pak Slezska, které začalo být ohrožováno luteránstvím.¹⁷⁴ Se stále se zvyšujícím věkem Kryštofa z Vartemberka bylo nutné přemýšlet nad jeho nástupcem. Dne 10. ledna 1587 vydal velmistr řádu Hugo de Loubenx-Verdala listinu pro Matouše Leopolda Popela z Lobkowicz obsahující nástupnické právo na české převorství,¹⁷⁵ přičemž tuto bulu pak 20. dubna 1588 potvrdili i všichni provinciální komtuři německého jazyka.¹⁷⁶ Zanedlouho k této změně také došlo, neboť 6. května 1590 generální pře-

¹⁷⁰ Olešnický komtur nechal relikvie převézt do Čech ze strachu před poničením místními protestanty. Tamtéž, listina inv. č. 917.

¹⁷¹ Kryštof starší z Vartemberka předložil listiny arcibiskupovi 18. 4. 1584. Teplý, František: *Dějiny města Volyně na Prácheňsku*. Praha 1903, s. 92–93.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ NA Praha, fond ŘM, listina inv. č. 1013.

¹⁷⁴ Tamtéž, k. 153, inv. č. 260.

¹⁷⁵ Tamtéž, listina inv. č. 2589.

¹⁷⁶ Tamtéž, listina inv. č. 2590.

vor české provincie Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského Kryštof starší z Vartemberka na hradě ve Strakoniciích zemřel.¹⁷⁷

Řád johanitů působil a působí v našich zemích dodnes, avšak již nikdy se do jeho dějin nezapsali členové rodu Markvarticů tak výrazně jako v době, která je v tomto článku popsána.¹⁷⁸ Stále nezodpovězenou otázkou nám zůstává skutečnost, proč mezi přední podporovatele Řádu rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského patřili právě Markvartici. Oněch teorií je mnoho, avšak zmíníme zde pouze ty nejdiskutovanější. Vráťme se tedy do nejstarších dějin, a to až do 12. a 13. století. Některé teorie hovoří o možném účastenství Markvarticů na křížových výpravách, kde se mohli setkat se členy řádu johanitů. První varianta pojednává o možné účasti Markvarta I. (obr. 1 (A)) na druhé křížové výpravě v letech 1147–1148, kde je doloženo množství českých velmožů.¹⁷⁹ Druhou možností je účast patrně jeho syna Heřmana zvaného z Ralska (obr. 1 (B)) na třetí křížové výpravě v letech 1189–1192, v níž dle známů kronikářů česká armáda excelovala.¹⁸⁰ Další křížová výprava,

¹⁷⁷ Tamtéž, listiny inv. č. 2588, 2589, 2590, 2591.

¹⁷⁸ Mezi členy řádu johanitů v Čechách lze nalézt ještě několik příslušníků rodu Valdštejnů a Waldstein-Wartenberg. Například syn slavného Maxmiliána z Valdštejna z mnichovohradištské linie František Augustin (1628–1684) působil v johanitském řádu a jeho otec se dokonce za pomoci finančních darů papeži snažil o jeho jmenování českým velkopřevorem v roce 1653, avšak bezúspěšně, a tak František Augustin z řádu vystoupil a vydal se na kariérní dráhu u dvora (Hrbek, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640–1740*. Praha 2013). O pět generací později se objevuje v duchovské pošlosti František Adam Waldstein-Wartenberg (1759–1823), který jakožto řádový rytíř působil osobně v bojích s Turky. Byl majitelem Sychrova, Svijan, Hrubé Skály, Valdštejna a Duchova (Konečný, Michal – Cerman, Ivo: *Tváře osvěcenství*. Kroměříž 2021, s. 210–213). Z mnichovohradištské linie z trebičské pošlosti pocházel také manželský pár Berthold Josef Waldstein-Wartenberg (1925–1992), člen Českého velkopřevorství maltézských rytířů, který hojně pomáhal v exilu, mimo jiné v srpnu 1968 pečoval o československé emigranty ve Vídni, se svou manželkou Margaretou Daisy Waldstein-Wartenberg rozenou Tetzeli (1927–2017), která založila Českou maltézskou pomoc, působila charitativně v Jablonném v Podještědí jako sestra Zdislava a byla nositelkou Velkokříže Suverénního řádu Maltézských rytířů (Tetzeli von Rosador, Margarete (Daisy) – Historická šlechta, www.historickaslechta.cz/osobnosti/tetzeli-von-rosador-margarete-daisy, cit. 25. 9. 2022).

¹⁷⁹ Heřmanský, František – Fiala, Zdeněk (ed.): *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, Praha 1957, s. 61–62.

¹⁸⁰ Češi se vyznamenali zejména v bitvě u Ikoniónu, kde byli sami necháni napospas Arabům, avšak podařilo se jim je porazit, protože byli mnozí císařem Friedrichem I.

která se s rodem Markvarticů spojuje, je až sedmá, na níž se objevuje jakýsi český župan Markvart. Toho lze dle některých teorií ztotožnit s Markvartem III. ze Scharfensteina (obr. 1 (G)), avšak dle jiných s jeho otcem Markvartem II. zvaným z Března (obr. 1 (C)). Na konci jara 1250 chystal francouzský král Ludvík IX. odvetu za svou porážku v oblasti Egypta, a proto sem mířila pomoc mimo jiné v osobě českého župana Markvarta. Dochovaná zpráva z 30. června 1250 pochází z Messiny, kdy zde vedl onen župan soudní spor o cenu za lodní přepravu za jeho 36 rytířů. Roku 1254 pak bylo uzavřeno příměří a dotyční se měli vrátit domů. Není bez zajímavosti, že v egyptském regionu nedaleko Cesarei se našly české a moravské mince ražené v letech 1247–1249, a naopak na hradě Rácově na Mladoboleslavsku byla nalezena stříbrná plaketa vyrobená v polovině 13. století v Levantě. Jako argument se též uvádí fundace mladoboleslavské johanitské komendy u sv. Víta z roku 1255 od vdovy Hostilky. Ačkoliv víme, že se jedná o falzum ze 14. století, je zde zajímavá formulace o povinnosti zasílat každoročně plat na podporu chudých v Palestině.¹⁸¹ Další teorie jsou spojeny s diplomatickými spolupracemi s rodem Welfů, s čímž by mohla souviset i podoba markvartického erbu.¹⁸² Markvartici měli úzký vztah se saským dvorem, který byl právě s Welfy spojen. Proto čtvrtá teorie hovoří o možné účasti Heřmana zvaného z Ralska (obr. 1 (B)) na nábožensko-diplomatické misi saského a bavorského vévody Jindřicha Lva Welfského z Braunschweigu na dvůr byzantského císaře Manuela I. Komnenose, resp. do Svaté země v letech 1172–1173. Mimo mnoha významných ev-

Barbarossou pasování na rytíře a byli uznáváni i arabskou stranou. Normanský básník Ambrosius poznamenal ve své kronice: „Vskutku bojovali tito muži podobní lvům tak, že se mnozí z nás ptali, odkud tito pocházejí?“ Wetzky, Karl von: *Bůh tomu chce*. Brno 1998, s. 162. Soukup, Pavel: *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta*. Příbram 2003, s. 100.

¹⁸¹ Pažourek, Vlastimil: Působil český středověký mořeplavec Markvart na Děčínsku? – Oblastní muzeum v Děčíně, www.facebook.com/muzeumdecin/posts/4145861268860566, cit. 25. 9. 2022. Bělota, Alois: Náš první mořeplavec byl nejspíš Osel. Češi na vlnách oceánů – iDnes.cz, www.idnes.cz/technet/technika/cesi-na-vlnach-oceanu-serial-lode-moreplavci-osel.A220711_130147_tec_technika_alv, cit. 25. 9. 2022.

¹⁸² Krejčík, Tomáš: *Státní symbolika*. In: Sommer, Petr – Třeštík, Dušan – Žemlička, Josef (ed.): *Přemyslovci: budování českého státu*, Praha 2009, s. 438–445.

ropských panovníků a vrcholných církevních hodnostářů se výpravy zúčastnilo blíže nespecifikovaných 1 200 velmožů, mezi nimiž lze dle této teorie hledat právě i Markvartice. Na této výpravě byli také účastní johanité, a právě to má vysvětlovat jejich oblibu u Heřmana z Ralska a jeho potomků.¹⁸³ Pátá teorie poukazuje na účast Markvarta I. (obr. 1 (A)) při obléhání Milána v roce 1158 po boku Jindřicha Lva Welfského z Braunschweigu, tj. v rámci saských (nikoliv českých) oddílů.¹⁸⁴

Ať už to bylo tak či onak, nevíme. Ač všechny teorie zní zajímavě, nelze ani jednu z nich potvrdit. Víme však jistě, že Řád rytířů špitálu sv. Jana Jeruzalémského požíval velké úcty a podpory rodu Markvartců, což potvrzuje i obsah tohoto článku.

Literatura

Anděl, Rudolf: *Husitství v severních Čechách*. Liberec 1961

Aschenbrenner, Martin: *Z dějin zámku a panství Zákupy IV*. Česká Lípa 2007

Bárta, Stanislav: *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*. Brno 2016

Bělota, Alois: Náš první mořeplavec byl nejspíš Osel. Češi na vlnách oceánů – iDnes.cz, www.idnes.cz/technet/technika/cesi-na-vlnach-oceanu-serial-lode-moreplavci-osel.A220711_130147_tec-technika_alv, cit. 25. 9. 2022

Buben, Milan: *České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách*. Praha 2022

Buben, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností v českých zemích, 1. díl, Řády rytířské a křižovníci*. Praha 2002

Čornej, Petr: *Lipanská křižovatka: příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*. Praha 1992

Čornejová, Ivana: *Vývoj pozemkové držby pánů z Vartenberka v letech 1281–1415*. Historická geografie, 1979, sv. 18, s. 69–102

¹⁸³ Ehlers, Joachim: *Heinrich der Löwe*. München 2008.

¹⁸⁴ Po návratu z bitvy i český kníže (záhy král) Vladislav II. založil v Praze johanitskou komendu. Buben, M.: *České velkopřevorství*, s. 236–238.

- Edel, Tomáš – Matiašek, Josef – Vepřeková, Jana: *Stavební vývoj českodubské johanitské komendy sv. Ducha od 40. let 13. století do roku 1429*. In: Boháčová, Ivana – Sommer, Petr (ed.): *Středověká Evropa v pohybu: k počtě Jana Klápště*, Praha 2014, s. 185–198
- Edel, Tomáš: *Příběh johanitského komtura řečeného Dalimil. Kapitola z dějin české politiky*. Praha 2000
- Edel, Tomáš: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy*. Praha 1993
- Ehlers, Joachim: *Heinrich der Löwe*. München 2008
- Gabriel, František – Panáček, Jaroslav: *Hrad Lemberk, jeho vznik a vývoj*. *Castellologica bohemia*, 2006, č. 10, Praha 2006, s. 109–130
- Haas, Antonín: *Kryštof z Vartenberka, veliký převor strakonický*. *Strakonicko IV*, 1938, č. 2, s. 40–43
- Hlaváček, Ivan: *Zur Rolle der geistlichen und ritterlichen Orden am Hofe der böhmischen Luxemburger*. In: Nowak, Zenon Hubert (ed.): *Die Ritterorden zwischen geistlicher und weltlicher Macht im Mittelalter*, Toruń 1990, s. 153–160
- Hrbek, Jiří: *Barokní Valdštejnové v Čechách: 1640–1740*. Praha 2013
- Jan, Libor – Jesenský, Vít: *K funkci a stavební podobě johanitských komend na Moravě*. *Průzkumy památek*, 1996, č. 3/1, s. 75–86
- Jan, Libor: *Čeští a moravští šlechtici jako podporovatelé a členové rytířských duchovních řádů*. In: Mikulicová, Mlada – Kubín, Petr (ed.): *In omnibus caritas: k počtě devadesátých narozenin prof. ThDr. Jaroslava Kadlece*, Praha 2002, s. 289–303
- Jan, Libor: *Die Entwicklung des böhmischen Priorats der Johanniter*. In: Borchardt, Karl – Jan, Libor (ed.): *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*, Brno 2011, s. 79–98
- Kavka, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378): Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. Díl 2. (1364–1378)*. Praha 1993
- Klápště, Jan – Čulíková, Věra – Ježek, Martin – Kaplan, Miloš: *Archeologický výzkum v Českém Dubě v roce 1996*. *Archeologické rozhledy*, roč. 52, 2000, č. 1, s. 25–53
- Klápště, Jan: *Počátky Markvarticů a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří*. *Archeologické rozhledy*, roč. 65, 2013, č. 2, s. 321–372

- Konečný, Michal – German, Ivo: *Tváře osvěcenství*. Kroměříž 2021
- Kotlářová, Simona – Dobosz, Józef: *Osobnosti Václava z Michalovic a Jošta z Rožmberka v době poděbradské a jejich vztah ke komendám ve Slezsku*. In: Dobosz, Józef – Kujawiński, Jakub – Matla-Kozłowska, Marzena (ed.): *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów: materiały z konferencji naukowej, Gniezno 27–29 września 2005 roku, Poznań 2007*, s. 289–294
- Krejčík, Tomáš: *Státní symbolika*. In: Sommer, Petr – Třeštík, Dušan – Žemlička, Josef (ed.): *Přemyslovci: budování českého státu*, Praha 2009, s. 438–445
- Kubů, Naďa: *700. výročí sňatku Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou*. Praha 2010
- Lehner, Ferdinand Josef: *Dějiny umění národa českého. I/III. Doba románská*. Praha 1907
- Lukešová, Petra: *Postoj generálních převorů johanitského řádu k městu Strakonice v 15. století na základě udělených privilegií*. In: Chocholáč, Bronislav (ed.): *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Brno 2020, s. 655–666
- Masák, Antonín: *Páni z Vartenberka. Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze*, roč. 9, 1901, s. 64m–64n
- Menclová, Dobroslava: *České hrady*. Praha 1972
- Menčík, Ferdinand: *Kdy zemřel kronikář Neplach?* Sborník historický, roč. 1, 1883, s. 201
- Mitáček, Jiří: *Česká provincie řádu johanitů a doba lucemburská*. In: Mitáček, Jiří – Galuška, Luděk (ed.): *Stopy minulosti: věda v Moravském zemském muzeu na prahu třetího tisíciletí*, Brno 2011, s. 165–192
- Mitáček, Jiří: *Čeští johanité 1367–1397 – správci a diplomaté*. Časopis Národního muzea. Řada historická, roč. 174, 2005, č. 3–4, s. 113–135
- Mitáček, Jiří: *Čeští johanité v prvních desetiletích vlády Lucemburků*. Časopis Moravského zemského muzea – vědy společenské, roč. 88, 2003, č. 1–2, s. 153–169

- Mitáček, Jiří: *Čeští johanité v předvečer husitských válek*. Časopis Moravského zemského muzea – vědy společenské, roč. 91, 2006, č. 1–2, s. 139–154
- Mitáček, Jiří: *Die böhmische Provinz des Johanniterordens und die Luxemburger 1310–1437*. In: Borchardt, Karl – Jan, Libor (ed.): *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*, Brno 2011, s. 99–113
- Mitáček, Jiří: *K některým aspektům života řádu johanitů za vlády Lucemburků. Provinciální kapituly konané na Moravě a ve Slezsku, jejich význam ve správě provincie a komunikaci s řádovým centrem na Rhodu*. In: Borovský, Tomáš a kol. (ed.): *Ad vitam et honorem: profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 533–543
- Mitáček, Jiří: *Konflikt a smíření u voleb českých johanitských převorů. Ke vztahům českých Lucemburků, papežské kurie a řádu johanitů*. In: Nodl, Martin – Wihoda, Martin (ed.): *Rituál smíření: konflikt a jeho řešení ve středověku: sborník příspěvků z konference konané 31. května – 1. června 2007 v Brně*, Brno 2008, s. 305–323
- Mitáček, Jiří: *Převorství Havla z Lemberka (1337–1366)*. *Acta Musei Moraviae – scientiae sociales*, roč. 90, 2005, č. 1–2, s. 197–218
- Mitáček, Jiří: *Správa české provincie johanitů za vlády Lucemburků s důrazem na vedlejší země Koruny české*. In: Bobková, Lenka – Konvičná, Jana (ed.): *Korunní země v dějinách českého státu. IV, Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století*, Praha 2009, s. 92–111
- Palacký, František: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě. Díl I., částka 2*. W Praze 1862
- Pátý, Lukáš: *Strakonická jednota. Protivníci Jiřího z Poděbrad v souboji o moc v Českém království (1449–1452)*. Praha 2015. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Vedoucí práce prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc., dr. h. c.
- Pažourek, Vlastimil: *Působil český středověký mořeplavec Markvart na Děčínsku? – Oblastní muzeum v Děčíně*, www.facebook.com/muzeumdecin/posts/4145861268860566, cit. 25. 9. 2022

- Peřina, Ivan: *Ke stavebnímu vývoji hradu Hrubý Rohozec*. In: Měřínský, Zdeněk – Kouřil, Pavel (ed.): *Archaeologia historica* č. 32, Brno 2007, s. 283–295
- Peška, Lukáš – Svoboda, Miroslav: *Příspěvek k problematice pečeti johanitských generálních převorů ve 14. a 15. století*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada historická (C), roč. 48, 1999, č. 46, s. 41–66
- Peška, Lukáš: *Markolt z Vrutice – osud generálního převora johanitů*. Heraldika a genealogie, roč. 32, 1999, č. 3–4, s. 131–156
- Pinkava, Viktor: *Geschichte der Stadt Gabel und schlosses Lämberg in Böhmen*. Gabel 1897
- Pokorný, Pavel R.: *Ojedinelý tříkoutní erbovní vývod johanitského velkopřevora Václava z Michalovic na hradě ve Strakonících*. Heraldická ročenka, 2007, s. 44–45
- Prostředník, Jan: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, 1995, č. 8, s. 215–218
- Prostředník, Jan: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1995*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, 1996, č. 9, s. 149–156
- Radová-Štiková, Milada: *Předrománská a románská architektura Středočeského kraje*. Praha 1983
- Sajbt, Jiří: *Markvart z Doubravy: zamyšlení o původu Markvarticů*. Genealogické a heraldické listy, roč. 34, 2014, č. 4, s. 24–28
- Sedláček, August: *Pýcha urozenosti a vývody u starých Čechův a Moravanův*. Praha 1914
- Sedláček, August: *z Lemberka*. In: Otto, Jan (ed.): *Ottův slovník naučný*, 15. díl, Praha 1900, s. 836
- Sedláček, August: *z Michalovic*. In: Otto, Jan (ed.): *Ottův slovník naučný*, 17. díl, Praha 1901, s. 277–278
- Sedláček, August: *z Vartemberka*. In: Otto, Jan (ed.): *Ottův slovník naučný*, 26. díl, Praha 1907, s. 434–439
- Skopal, Michael: *Ohlédnutí za komturem Dalimilem Tomáše Edela: (a Dalimilem Smilem Milady Hučkové) aneb sedm životů svaté Zdislavy*. Sborník prací východočeských archivů, 2007, č. 11, s. 183–214

- Skopal, Michael: *Založení komendy johanitů na Malé Straně: příspěvek k otázce příchodu řádu do Čech*. Pražský sborník historický, 1993, sv. 26, s. 7–37
- Skřivánek, František: *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Heraldika a genealogie, roč. 28, 1995, č. 1–2, s. 1–80
- Skřivánek, František: *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Praha 1998
- Skřivánek, František: *Rytířský řád johanitů v severních Čechách*. In: Kavan, Richard – Kocourek, Ludomír (ed.): *Náboženské dějiny severních Čech*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference v Ústí n. L. ve dnech 9.–11. září 1997, Ústí nad Labem 1999, s. 56–60
- Slavíčková, Hana: *Páni z Vartenberka v předbělohorském století a jejich pohřby*. Děčínské vlastivědné zprávy: časopis pro vlastivědu Děčínska a Šluknovska, roč. 24, 2014, č. 2, s. 3–70
- Soukup, Pavel: *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta*. Příbram 2003
- Sovadina, Miloslav: *Jindřich z Lipé II. Dominium nostrum atque bona nostra*. Časopis Matice moravské, roč. 122, 2003, č. 1, s. 21–59
- Sovadina, Miloslav: *Rodina Zdislavy z Lemberka*. Časopis Matice moravské, roč. 112, 1993, č. 2, s. 217–236
- Svárovský, Eduard: *Mladá Boleslav pod vládou šlechty*. In: Trtílek, Vlastimil (ed.): *Mladá Boleslav od minulosti k dnešku*, Mladá Boleslav 1974, s. 21–35
- Svoboda, Miroslav: *„Jáť chci hnánie s tebú učiniti s ostrým“*. Sonda do života jihočeského šlechtice před polovinou 15. století. Jihočeský sborník historický, 1999, č. 68, s. 25–34
- Svoboda, Miroslav: *Die Entwicklung des Besitzes des böhmischen Priorats des Johanniterordens im 12.–16. Jahrhundert*. In: Borchardt, Karl – Jan, Libor (ed.): *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*, Brno 2011, s. 115–137
- Svoboda, Miroslav: *Hospodaření strakonické komendy johanitů do poloviny 15. století*. Časopis Národního muzea. Řada historická, roč. 170, 2001, č. 1–2, s. 1–21

- Svoboda, Miroslav: *Majetek johanitského řádu v Čechách ve 12.–16. století*. Brno 2006. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jaroslav Mezník, CSc.
- Svoboda, Miroslav: *Majetek řádu johanitů v Čechách v husitské době. Podíl Zikmunda Lucemburského na likvidaci pozemkového majetku církve*. Český časopis historický, roč. 103, 2005, č. 2, s. 269–312
- Svoboda, Miroslav: *Mladoboleslavské komendy johanitského řádu ve středověku*. Boleslavica: vlastivědný sborník Mladoboleslavska, roč. 10, 2017, s. 11–25
- Svoboda, Miroslav: *Nástin majetkového vývoje řádu johanitů v Čechách v předhusitské době*. In: Borovský, Tomáš a kol. (ed.): *Ad vitam et honorem: profesor Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 545–558
- Šimák, Josef Vítězslav: *Nejstarší paměti města Dubu*. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, roč. 1, 1893, č. 3, s. 69–77
- Šimák, Josef Vítězslav: *Turnov do válek husitských*. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, roč. 7, 1899, č. 2, s. 59–67
- Šimůnek, Robert: *Strakonický převor Václav z Michalovic a města tábořské strany. (Žalobní fascikl z počátku 40. let 15. století)*. Tábořský archiv: sborník Státního okresního archivu v Táboře. Na počest Rudolfa Tecla (1950–2005), 2007, č. 13, s. 81–103
- Šmahel, František: *Dějiny Tábora I/2 (do roku 1452)*. České Budějovice 1990
- Šmahel, František: *Drobné prameny k válečné ekonomice obležení Vodňan na jaře 1443*. Tábořský archiv: sborník Státního okresního archivu v Táboře, 1989, č. 2, s. 9–36
- Štěpán, Václav: *Vražda čtyř členů královské rady na Karlštejně roku 1397*. Český časopis historický, roč. 92, 1994, č. 1, s. 24–44
- Teplý, František: *Dějiny města Volyně na Prácheňsku*. Praha 1903
- Tetzeli von Rosador, Margarete (Daisy) – Historická šlechta, www.historickaslechta.cz/osobnosti/tetzeli-von-rosador-margarete-daisy, cit. 25. 9. 2022

- Waldstein-Wartenberg, Berthold: *Markvartici. Z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*. Praha 2000
- Waldstein-Wartenberg, Berthold: *Řád johanitů ve středověku. Kulturní dějiny řádu*. Praha 2008
- Wetzky, Karl von: *Bůh tomu chce*. Brno 1998

Vydané prameny

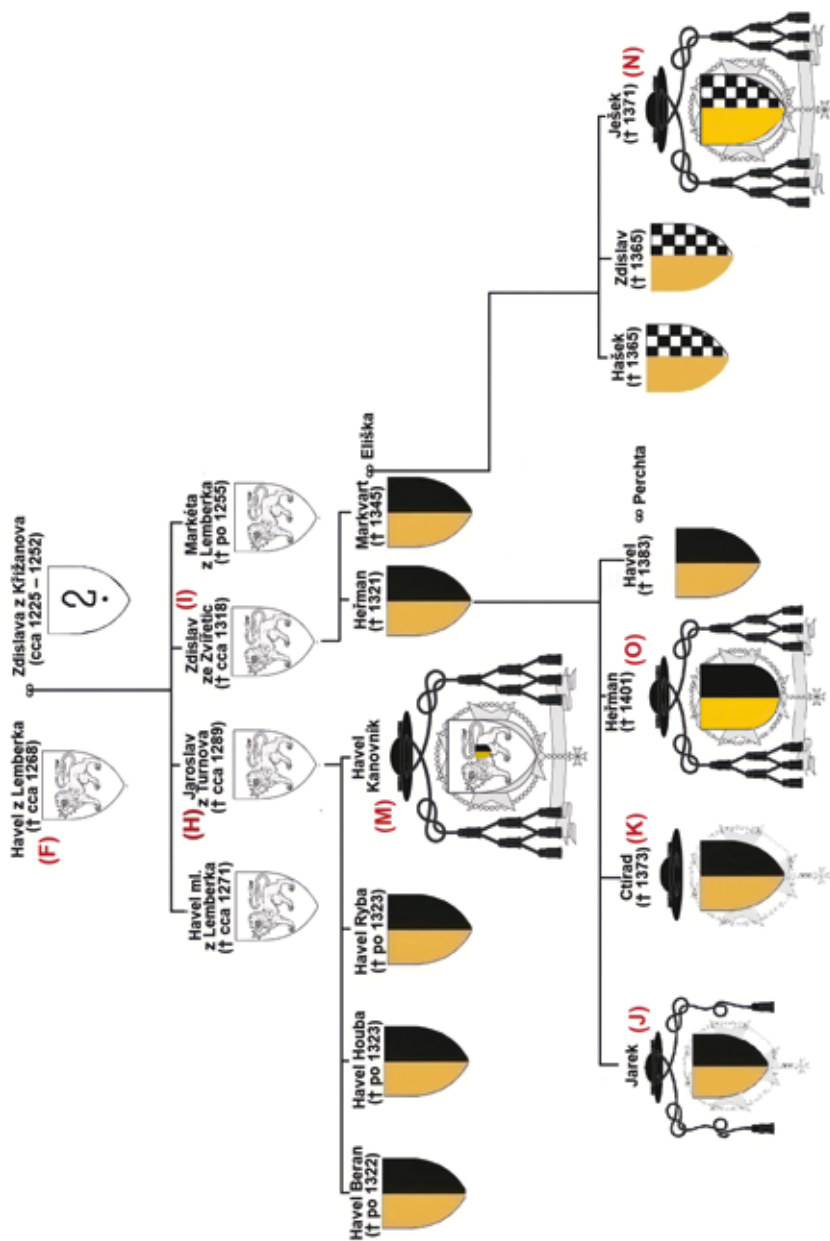
- Šebánek, Jindřich – Dušková, Dáša (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1*, Praha 1974, s. 316, č. 199
- Brandl, Vincenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XI*, Brünn 1885, s. 550–551, č. 4
- Brandl, Vincenz (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII*, Brünn 1890, s. 376, č. 416, s. 376, č. 417
- Wutke, Konrad – Randt, Erich (ed.): *Codex diplomaticus Silesiae 30*, Breslau 1930, s. 272, č. 6935
- Emler, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Pragae 1882, s. 1229, č. 2805
- Emler, Josef (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV*, Pragae 1892, s. 162–163, č. 402, s. 545–546, č. 1348, s. 629–630, č. 1570, s. 698–700, č. 1743
- Rynešová, Blažena – Spěváček, Jiří (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2*, Praha 1960, s. 369–370, č. 731
- Zachová, Jana (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/3*, Dolní Břežany 2000, s. 531–532, č. 1088
- Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI/1*, Pragae 1928, s. 21, č. 30
- Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI/2*, Pragae 1929, s. 328, č. 584
- Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/1*, Praha 1954, s. 179–180, č. 275
- Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): *Regesta diplomatica nec*

- non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/2, Praha 1955, s. 319, č. 496, s. 372–373, č. 602
- Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/3, Praha 1958, s. 500, č. 830, s. 530–531, č. 886
- Linhartová, Milena – Mendl, Bedřich (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/4, Praha 1961, s. 595, č. 992, s. 602, č. 1005
- Dvorský, František – Emler, Josef (ed.): Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae = Nejstarší zbytky desk zemských pohonných, v Praze 1868, s. 63, č. 318, s. 64, č. 320, s. 65, č. 328, s. 68, č. 349, s. 69, č. 359
- Emler, Josef (ed.): Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých, díl I., Praeae 1870, s. 59, s. 61, s. 62
- Haas, Antonín (ed.): Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1, Praha 1954, s. 175–178, č. 122
- Tingl, František Antonín (ed.): Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Nunc prima. Ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus, Praeae 1867, s. 124
- Emler, Josef (ed.): Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber septimus Ab anno 1410 usque ad annum 1419, Praeae 1886, s. 187
- Novák, Jan Bedřich (ed.): Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia II, Praeae 1907, s. 65, č. 153
- Jenšovský, Bedřich (ed.): Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia III, Praeae 1944, s. 649–652, č. 1027
- Krofta, Kamil (ed.): Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V, Praeae 1903, s. 597, č. 1077, s. 656, č. 1219.
- Tadra, Ferdinand (ed.): Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic, Prag 1880, s. 480, č. 2
- Sedláček, August (ed.): Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, s. 195, č. 1422

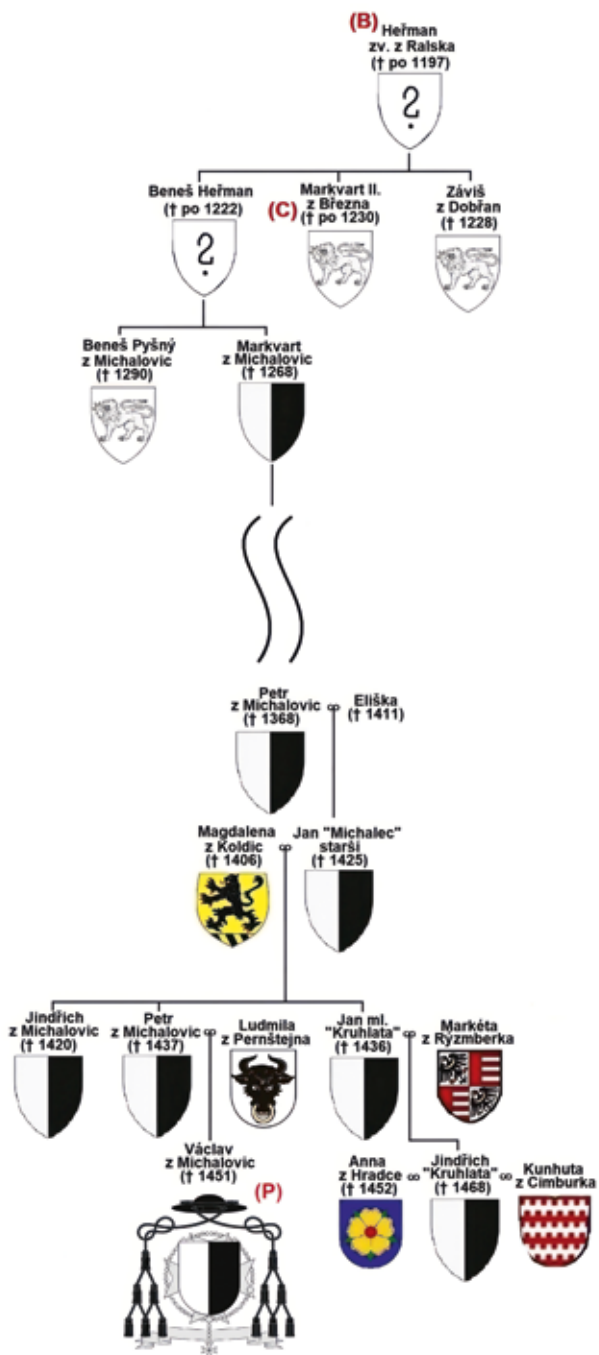
- Heřmanský, František – Fiala, Zdeněk (ed.): *Letopis Vincenciův a Jarlochův*, Praha 1957, s. 61–62
- Novotný, Václav (ed.): *Inquisitio domorum hospitalis S. Johannis Hierosolimitani per Pragensem archidioecesim facta anno 1373*, v Praze 1900

Použité prameny

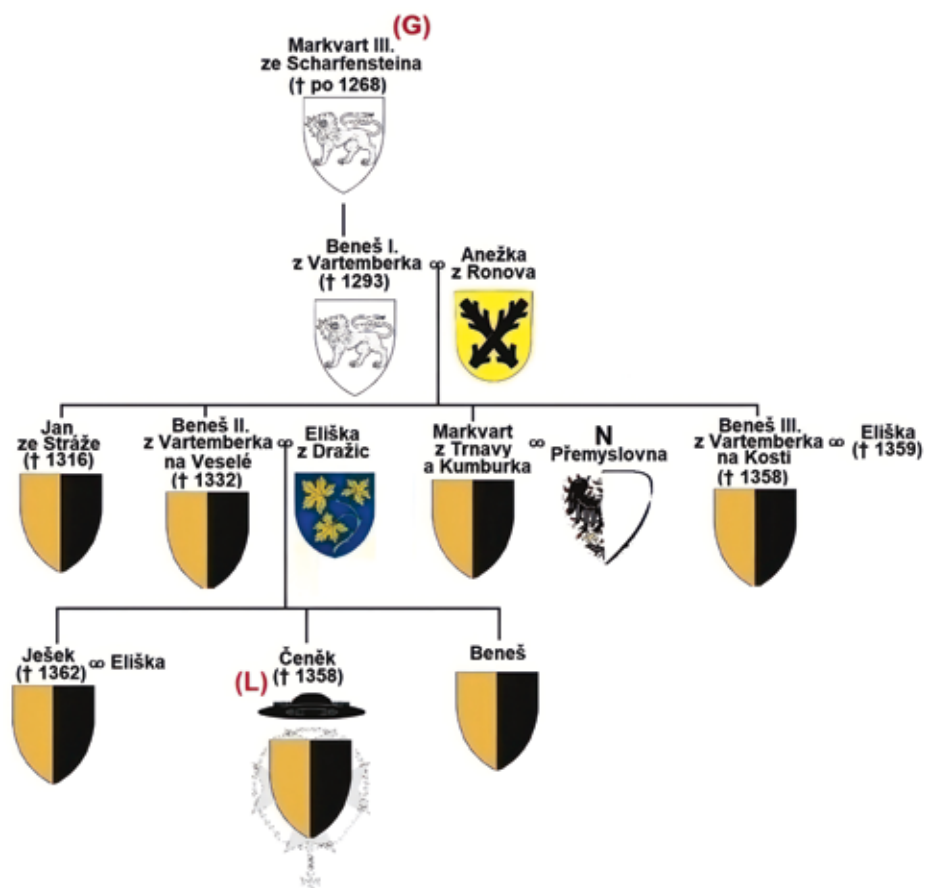
- Národní archiv v Praze, fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875), k. 153, inv. č. 260
- Národní archiv v Praze, fond Maltézští rytíři – české velkopřevorství (1085–1875), listina inv. č. 72, 94–97, 113, 203, 205, 235, 354, 361, 445, 450, 460, 540, 560, 575, 576, 582, 621, 627, 629–632, 635–639, 644, 645, 760, 762, 763, 767, 769, 771–774, 777–786, 790, 902, 917, 936, 951, 990–992, 1013, 1046–1050, 1115, 1129–1133, 1224, 1383, 1394, 1395, 1399–1407, 1409, 1411–1416, 1512, 1514, 1518, 1708, 1712, 1713, 1860–1865, 1919–1921, 1923, 1994, 1996–1999, 2005, 2081, 2180, 2181, 2185, 2187, 2188, 2192–2195, 2197, 2200, 2201, 2203, 2205, 2206, 2211, 2213, 2220, 2226, 2233, 2235, 2239, 2242, 2244, 2245, 2265, 2274, 2413, 2423, 2431, 2432, 2436, 2440, 2449, 2469, 2512, 2516, 2518, 2519, 2521–2525, 2572–2575, 2577, 2579, 2585, 2586, 2588–2591, 2785, 2820, 2821, 2824, 2835–2837, 2849, 2851, 2853, 2854, 2861, 2865, 2889, 2890, 2897–2899, 2904, 2908, 2924, 3074, 3075, 3096, 3122

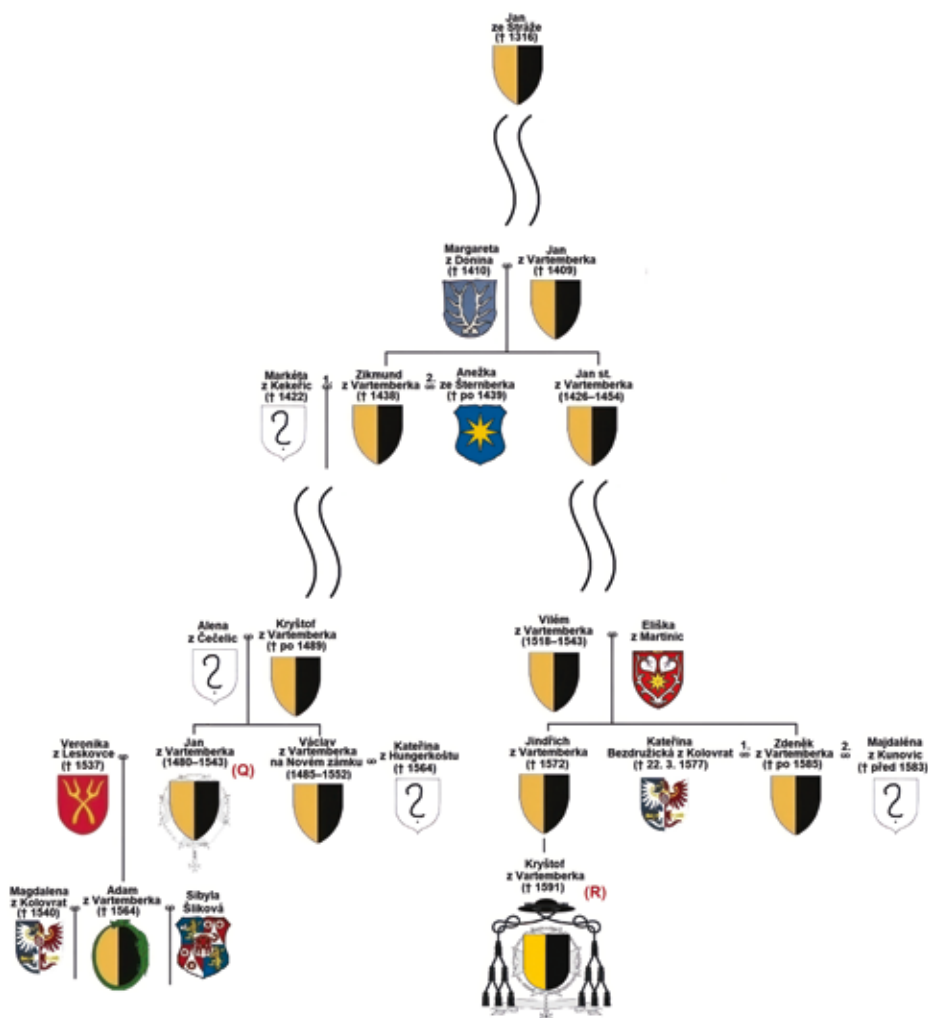
2) Rodokmen Markvarticů – (H) Jaroslav, patrný spoluzakladatel světské komendy, (J) Jarek, řádový kněz, (K) Ctirad, řádový rytíř, (M) Havel zvaný Kanovník, 1337–1365 gen. převor, (N) Ješek, 1367–1372 gen. převor, (O) Hereš, 1398–1401 gen. převor (autor J. Ruc, 2022)

3) Rodokmen Markvarticů – (P) Václav, 1432–1451 gen. převor
(autor J. Rucz, 2022)

4) Rodokmen Markvarticů – (L) Čeněk, rytíř z veselské linie Vartemberků (autor J. Rucz, 2022)

- 5) Rodokmen Markvarticů – děčinská linie Vartemberků – (Q) Jan z lipsko-rybnovské pošlosti, 1534–1542 gen. převor, (R) Kryštof z březenské pošlosti, 1578–1590 gen. převor (autor J. Ruc, 2022)

Resumé

Rod Markvarticů patřil ve 14. až 16. století mezi hlavní podporovatele Řádu rytířů špitálu sv. Jan Jeruzalémského, přičemž mnoho členů tohoto slavného rodu do johanitského řádu i vstoupilo. Někteří, jako třeba Čeněk z Vartemberka či Ctirad z Lemberka a ze Zvířetic, se stali komtury, jiní jako Jarek z Lemberka a ze Zvířetic zaujali pouze kněžské místo, naopak mnoho z rodu se stalo generálními převory – Havel z Lemberka, Ješek z Lemberka a ze Zvířetic, Hereš z Lemberka a ze Zvířetic, Václav z Michalovic, Jan z Vartemberka či Kryštof z Vartemberka. S Markvartici jako s donátory pak jsou spojeny zejména dvě „rodové“ komendy, a to v Mladé Boleslavi u sv. Víta na Podolci a v Českém Dubu (Světlé), v nichž také mnoho členů rodu působilo. Právě těmto všem je text věnován a přináší komplexní pohled na provázanost tohoto slavného velmožského rodu a tohoto významného církevního rytířského řádu.

Náhrobky a nápisy v zákupském děkanském kostele

Známý a mocný severočeský šlechtický rod Berků z Dubé (někdy i z Lipé)¹ měl své původní velkolepé rodové pohřební místo (spolu s Vartemberky) v městském kostele sv. Petra a Pavla v jejich sídelním městě Lipé, dnes Česká Lípa. Kostel však vzal za své po velkých městských požárech v letech 1787 a 1820 a z tamního pohřebiště se dnes dochoval pouze fragment, resp. sochařské torzo vysokého reliéfu figurálního náhrobníku Zikmunda Berky z Dubé († 1570), který je dnes vystaven v expozici tamního vlastivědného muzea.² Ostatní berkovská memoria tam však nenávratně zanikla.³ Podobně roku 1794 zanikl kostel sv. Petra a Pavla v Dubé, jenž obsahoval rovněž pohřebiště, a to dubské větve Berků.⁴

Proto je dnes cennou památkou soubor pěti renesančních berkovských epitafů (nekryly hroby) jejich zákupské větve dochovaných za

¹ Srov. o něm *Ottův slovník naučný*. Díl 3. Praha 1899, s. 816–818.

² Vcelku dobře dochovaný korpus jeho obrněné postavy z červeného mramoru s mohutným plnovousem je fragmentárně dochován v expozici Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Pozoruhodný je vysoký reliéf rytířovy postavy v renesančním brnění, které spíše než pouhý reliéf připomíná náhrobní sochu srovnatelnou snad jenom s postavou Jana Zrinského ze Serinu ve Vyšším Brodě či neznámého člena rodu Brtnických Valdštejnů v brtnickém kostele nebo náhrobní sochy Zachariáše z Hradce a jeho manželky v Telči. Srov. Bůžek, Václav – Jakubec, Ondřej – Král, Pavel: *Jan Zrinský ze Serynu*. Praha 2009, s. 179; Myslivečková, Hana: *Náhrobek Václava z Dubé a Lipého († 1575) v kostele Panny Marie před Týnem v Praze a jeho moravské paralely*. Epigraphica et sepulcralia 2. Praha 2009, s. 164, obr. č. 11; táž: *Mors ultima linea rerum*. Olomouc 2013, s. 216, obr. č. 15.

³ Panáček, Jaroslav – Panáček, Michal: *Kostely v České Lípě*. Česká Lípa 2013, s. 6.

⁴ Poche, Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech A/J*. Svazek 1, Praha 1977, s. 330; Bahlcke, Joachim – Eberhard, Winfried – Polívka, Miloslav: *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2001, s. 107. Nejnověji kolektivní dílo: *Česká Lípa, město na Ploučnici*. Česká Lípa 2018, s. 300–303.

hlavním oltářem zákupského městského kostela sv. Fabiána a Šebestiána. Jejich dochování je o to cennější, že kostel prodělal několik radikálních přestaveb, z nichž poslední, novogotická z roku 1865, zcela zastřela jeho původní historický ráz.⁵ Náhrobky byly sice popsány již ve starší soupisové, ale i současné odborné literatuře,⁶ avšak bez splnění dnešních odborných epigrafických standardů.⁷ O tamní rodové hrobce zákupské větve Berků z Dubé se traduje, že v ní bylo pohřbeno 23 osob a roku 1741 i toskánská vévodkyně Anna Marie Františka se svým prvním manželem. Avšak při její otevření v rámci novogotické přestavby se tento údaj nepotvrdil, jelikož bylo nalezeno jenom 8 až 10 osob (dospělých i dětí) ve zdevastovaných, většinou dřevěných rakvích, z nichž dvě byly údajně „zinkové“ (spíše však cínové).⁸ Rakve prý nesly stopy násilného vniknutí a degradace vlhkostí. K vykradení, pravděpodobně početné a hodnotné pohřební výbavy,⁹ mohlo dojít během třicetileté války, jelikož je dosvědčeno rabování Zákup jak stavovským vojskem prchajícím po bělohorské porážce roku 1620, dále sem o rok později vpadli žoldnéři vévody Krnovského, tak roku 1631 Sasové a v roce 1639 pobyt švédského vojska, jejichž plenění je rovněž doloženo.¹⁰

⁵ Aschenbrenner, Martin: *Rekonstrukce, přestavby a stavby církevních budov v Zákupech ve třetí čtvrtině 19. století – Přestavba kostela sv. Fabiána a Šebestiána*. In: Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska 23/2014, s. 60–70.

⁶ Müller, Rudolph: *Über einige Kunstdenkmale im Norden von Böhmen*. Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Denkmalpflege. Wien 1899, II. Folge, 25, s. 21; Aulová, Martina – Aschenbrenner, Martin: *Ke genealogii zákupských Berků z Dubé*. In: Bezděz 13, 2004, s. 277–282.

⁷ Roháček, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007.

⁸ Cínové rakve námi zkoumaného šlechtického páru mohly být prací některého z pražských cínařů, vzhledem k tomu, že pan Zbyněk zastával v Praze vysokou dvorskou funkci. Srov. Poche, E. a kol.: *Praha na úsvitu nových dějin*. Praha 1988, s. 248.

⁹ Srov. Unger, Josef: *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1.–16. století*. Brno 2002, s. 71; týž: *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno 2006, s. 102: „V 16. století ... se náhrobní desky odpoutávají od hrobů. Často byly již zhotoveny tak, že se počítalo s jejich umístěním ve svislé poloze na zdi nedaleko hrobky.“ A toto je přesně případ berkovského pohřebiště v Zákupích.

¹⁰ Anděl, Rudolf – Kabíček, Jan: *Hrady a zámky Severočeského kraje*. Liberec 1962, s. 201; Anděl, R. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*. Praha 1984, s. 529; Bahlcke – Eberhard-Polívka: *Lexikon historických míst*, s. 627.

Lze tedy říci, že na první pohled zavádějící novogotická podoba zákupského farního kostela skrývá nečekanou a poměrně bohatou náhrobní memorii dvou generací zákupské větve Berků z Dubé a je důležitým a vzácným pozůstatkem mezi zaniklými rodovými panteony ostatních berkovských větví v Čechách i na Moravě z období renesance. Je rovněž pravděpodobné, že zákupské pohřebiště bylo inspirováno berkovským pantheonem v České Lípě a jeho tvůrce, pan Zbyněk, zde pomýšlel na kontinuální memorii zákupské větve rodu, což se mu zde pro dvě generace podařilo. V úžeji zaměřené odborné literatuře je jak toto pohřební místo, tak i prosopografie zde pohřbeného manželského páru dosti opomíjeno.¹¹ Ostatně obdobně je to i s mnohými jinými pozoruhodnými kouty vysídleného českého pohraničí. Zde zmiňovaný zákupský Zbyněk Berka z Dubé v české historiografii rovněž zcela zaniká ve stínu svého známého příbuzného, arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé († 1606), jenž ale do nejvyšší pastýřské funkce v zemi nastoupil až po Zbyňkově smrti.

Katalog náhrobků a nápisů:

Zbyněk Berka z Dubé a Lipé († 1578), červený mramor, snad slivenecký nebo z rakouského Adnetu, rozměry: 212 × 103 cm.

Popis: Stojící prostovlasý rytíř s delším pěstěným plnovousem v kompletním renesančním brnění typickém pro pražské dvorské kruhy tohoto období.¹² Obě prázdné plochy po stranách hlavy jsou vyplněny dekorativními růžicemi. Obrněná postava má pravou ruku opřenu v bok (nad ní je rukojeť dýky), levou rukou je opřena o helmu s chocholem, jež spočívá na renesančním soklu. U levého boku rytíře je rukojeť meče, u pravého rukojeť dýky (což odpovídá i zobrazení Zbyňka na rodovém

¹¹ Uvedme např. Bůžek, Václav a kol.: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002, s. 364 an.; Král, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004; Bůžek, V. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Praha 2010.

¹² Srov. Jakubec, Ondřej a kol., *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*. Olomouc 2007, s. 141–142.

epitafu), zatímco u pravé nohy postavy spatřujeme na vykrajovaném štítě rodový erb Berků z Dubé v podobě zkřížených ostrvů. Na horním okraji štítu spočívá korunovaná turnéřská helma s pokryvadly a dvěma křídly, na vnitřním z nich se opakuje erbovní znamení.

Nápis je tvořen latinskou kapitálou, šířka písmen 3,5 až 4 cm, výška 5 až 6 cm:

ANNO DOMINI . MDLXXVIII DIE / VI MARCII OBIIT GENEROSVS
DOMINVS DO(MI)NVS ZBINKO BERKA / A DVBA ET LIPPA IN RE-
ICH / STADT SVPREMVS MAGISTER CAMERÆ REGNI BOHEMIÆ

Překlad:

Léta Páně 1578, 6. března zemřel v Zákupcích urozený pán, pan Zbyněk Berka z Dubé a Lipé. Nejvyšší komoří Království českého.

Prosopografie: Pan Zbyněk byl synovec známého hofmistra a českého místodržitele císaře Ferdinanda I., Zdislava Berky z Dubé, po němž panství Zákupy zdědil.¹³ Nejprve od roku 1541 (tehdy mu bylo nejméně 23 let) zastával funkci velmistra českého převorství řádu sv. Jana Jeruzalémského, tedy maltézských rytířů se sídlem na hradě ve Strakonici. Tato funkce mu nezabraňovala v účasti na politickém životě formou účasti na zemských sněmech či účasti na vojenských záležitostech. Například při protitureckém tažení roku 1541 zastával funkci velitele jízdy českého stavovského vojska. O rok později se účastnil tažení na obranu Moravy a roku 1543 se účastnil bojů na Slovensku, za což král účastníky finančně odměnil. Během stavovského povstání 1546–1547 zachoval pan Zbyněk věrnost panovníkovi a na sněmu informoval o králových vítězstvích. V době věroučných zmatků rovněž setrval pevně u katolické víry. V březnu 1547 král dokonce pana Zbyňka pověřil vojenskou obranou Chebu proti svým nepřátelům. Na podzim se pan Zbyněk již zase v Praze věnoval povinnostem velkopřevora. Řád však nakonec roku 1556 opustil a stal se císařským radou, přičemž zastával i vysoký zem-

¹³ Janáček, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. I/II*. Praha 1984, s. 122–123.

ský úřad nejvyššího komořího Království českého.¹⁴ Za manželku v roce 1556 pojal Veroniku z Lobkovic pocházející z horšovskotýnské větve rodu, s jejímž otcem se znal z dvorského prostředí.¹⁵ Měl s ní 12 dětí, z nichž tři synové mají rovněž své náhrobky vedle epitafů rodičů. Roku 1560 nechal sepsat urbář zákupského panství, vyjasnil hranice panství a roku 1563 založil špitál a udělil zákupským měšťanům právo svobodného odkazu. Následujícího roku potvrdil statuta cechu ševců, podobně potvrdil různá privilegia (trhů, várečné, cechovní) i Cvikovu, z čehož měl sám majetkový prospěch. I díky tomu nechal budovat či renovovat velké stavby kostelů. Roku 1566 se účastnil svého posledního válečného tažení proti Turkům, kde byl zástupcem velitele zemské hotovosti Viléma z Rožmberka, avšak střetů se nezúčastnil. V roce 1577 se ještě podílel na převozu korunovačních klenotů z Karlštejna do Prahy ku pohřbu císaře Maxmiliána II., v jehož pohřebním konduktu rovněž zastával významné místo v rámci panstva z Čech. Dělal svůj čas mezi zvelebování panství a službu království. Pan Zbyněk zemřel těžce nemocen v oblasti stehna jedné nohy (jedna z jeho dcer byla členkou fraucimoru císařovny vdovy Marie Španělské, jež mu nabídla svého lékaře z Prahy) dne 6. března 1578 v Zákupech a byl pohřben do tamní rodinné hrobky, kterou nechal zřídit roku 1562 (první syn zemřel 1563) pod kněžištěm farního kostela.¹⁶ Nejstarší dospělý syn byl roku 1578 zavražděn, takže dědicem Zákup se stali mladší synové a Václav, a to do roku 1612, kdy jeho smrtí skončila zdejší berkovská éra.

Veronika Dubská z Lobkovic († 1572), červený mramor slivenecký nebo z Adnetu, rozměry: 211 × 102 cm.

Popis: Stojící postava štíhlé dámy středního věku v dobových renesančních šatech plně odpovídajících konci druhé třetiny 16. století, dalo by se říci přímo vzorově i s dámským kloboučkem a zavítím vlasů

¹⁴ Srov. Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007, s. 105.

¹⁵ *Ottův slovník naučný*. 3. díl. Praha 1899, s. 817.

¹⁶ Hlavní životopisné údaje srov. Aschenbrenner, Martin: *Z dějin zámku a panství Zákupy IV. Zbyněk Berka z Dubé*. (Česká Lípa) 2007, 22 ss.

v závoji.¹⁷ Ve vpředu sevřených rukou drží tehdy módní přeložený šátek či kapesník.¹⁸ Obě prázdné plochy po stranách hlavy jsou vyplněny dekorativními růžicemi.

Nápis je tvořen latinskou kapitálou, výška písmen 3 až 4,5 cm, šířka 3 cm:

AN(N)O D(OMI)NI . MDLXXII DIE XXX DEC(EMBRIS): OBYT / GENEROSA BARONISSA DOM(INA) VERONICA A LOBKOWICZ GENEROSI ET MAG(NIFICI): BARONIS D(OMI)NI ZBINKONIS A DVBA IN REICHST / AT SVPREMI CAMERÆ MAG(IST)RI BOEMIÆ CONIVNX A(N)I(M)A REQESCAT IN PACE (enkláva)

Překlad:

Léta Páně 1572 dne 30. prosince zemřela urozená baronka paní Veronika z Lobkovic, manželka urozeného a velkomožného pána, barona Zbyňka z Dubé v Zákupcích a nejvyššího komorníka Čech. Ať její duše odpočívá v pokoji.

V nápisu jsou zkratky kontrakcí a na konci enkláva písmen CE (E je vepsáno uvnitř písmene C).

Prosopografie: Paní Veronika byla jednou z osmi dcer Jana mladšího (od roku 1569 staršího) Popela z Lobkovic a na Horšovském Týně (kterou měl s první manželkou Annou z Bibrštejna, která zemřela roku 1554 po

¹⁷ Její ošacení koresponduje např. s oděním Redernovny na náhrobku od Hanse Walthera ve Frýdlantu z roku 1566, srov. Kořán, Ivo: *Renesanční sochařství v Čechách a na Moravě*. In: Dějiny českého výtvarného umění od počátků renesance do závěru baroka. II/1. Praha 1989, s. 126, obr. 80. Dále paní Magdaleny Žerotínské ze Zástřizl († 1566), srov. Jakubec, Ondřej a kol.: *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*. Olomouc 2007, s. 147, obr. 29. Nebo obou prvních manželek Viléma z Rožmberka, jež jsou zobrazeny na votivní fresce z roku 1576 v kostelíku sv. Jiljí v Domaníně u Třeboně. Publikováno na frontispisu knihy Bůžek, Václav a kol.: *Světy posledních Rožmberků*. Praha 2011.

¹⁸ Kapesník byl v té době častým doplňkem portrétovaných žen. Srov. Vaňková, Lenka – Pilná, Veronika: *Metodika datování a interpretace portrétů 16. – 18. století pomocí historické módy*. Praha 2013, s. 76–77.

porodu 13. dítěte),¹⁹ od roku 1549 prezidenta českého oddělení dvorské komory a od roku 1554 nejvyššího purkrabího Království českého, který nechal renesančně přestavět jak jmenované rodové sídlo, tak vystavět renesanční Lobkovický palác v Praze na Hradčanském náměstí.²⁰ Paní Veronika se narodila 6. listopadu roku 1537 v Bílině. Svatba devatenáctileté nevěsty s panem Zbyňkem Berkou z Dubé se konala v lednu 1556 na zámku v Horšovském Týně, kde vyrostla. Jelikož se její ovdovělý otec Jan těsně předtím oženil s Bohunkou z Rožmberka, obě svatby zmiňuje i rožmberský historik Václav Březan.²¹ V letech 1556 až 1572 byla manželkou pana Zbyňka a matkou tří zde (v letech 1563 až 1566) pohřbených synů a dcery Aliny († 1578) z jejich dvanáctidětného manželství. Paní Veronika zemřela za tuhé zimy dne 30. prosince roku 1572.

Je pravděpodobné, že oba náhrobky manželů mohly vzniknout současně nebo v krátké časové návaznosti rukou jednoho kamenického mistra, pro což svědčí stejná kamenická práce, zvláště se projevující stejnou koncepcí pojetí figurálních epitafů, umístění nápisů a zvláště vyplněním prázdných ploch po obou stranách hlav zobrazených ozdobnými růžicemi. Nutno však upozornit, že v nápisích jsou drobné diskrépance, a to vedle menšího provedení písmen oproti Zbyňkovu na epitafu Veroničině nebo např. enkláva na konci Veroničina nápisu či rozdílné uvedení dvou II vedle sebe a jejich zdvojení ve formě Y ve slovech OBIIT. Navíc deska Zbyňka Berky je koncepčně dosti podobná epitafu hvězdáře Tycha Brahe v pražském Týnském chrámu, avšak také zde neznáme jméno jejího autora, jehož práci nelze označit za úplně vynikající vzhledem k věhlasu pohřbeného. V Týnském chrámu rovněž nalézáme skvělý náhrobní figurální epitaf Zbyňkova staršího bratra Václava Berky z Dubé († 1575), rovněž významného protitureckého

¹⁹ Bůžek, Václav: *Horšovský Týn za Jana mladšího Popela z Lobkovic*, Dějiny a současnost 6/2015, s. 28.

²⁰ Vorel, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. VII. 1526–1618. Praha – Litomyšl 2005, s. 211.

²¹ Březan, Václav – Pánek, Jaroslav: *Životy posledních Rožmberků*. I. Praha 1985, s. 16.

bojovníka.²² Zmíněný reliéf stojícího rytíře je v mnohém se Zbyňkovým náhrobkem srovnatelný, avšak provedení je přece jenom jiné, což svědčí o práci jiného kameníka. U Zbyňkova náhrobníku i jeho manželky Veroniky lze, vzhledem k vysoké kvalitě zpracování, vážně uvažovat o autorovi kamenickém mistrovi z pražského dvorského okruhu.

Synové Albert († 1564) a Zdislav († 1563), šedý mramor, rozměry 152 × 104 cm

Popis: Pod vrchním obdélníkovým nápisovým polem jsou ve dvou oválných nikách postavy dvou zemřelých chlapců se složenýma rukama na hrudi. Oděny jsou v rubáscích s okružím a hlavami, nad nimiž jsou křížky, spočívají na poduškách se střapci v rozích. Mezi nimi je plně reliéfně vyvedený rodový znak Berků z Dubé s helmou a klenotem. Toto pojetí epitafu by odpovídalo představě, že se jednalo o dvojčata. Nápis z nápisového pole pokračuje ještě po obvodu epitafu kolem obou postav.

Nápis je tvořen latinskou kapitálou, výška písmen 3,5 až 4 cm, šířka 2 až 2,5 cm:

FRATRES BERKONES FILII MAG / NIFICI DOMINI DOMINI ZBYNKO
/ NIS BERCÆ BARONIS . A . DVBAA / ET GENEROSÆ DOMINÆ DO-
MINÆ / VERONICÆ A LOBKOWICZ HIC / SEPULTI MDLXV // AL-
BERTVS ÆTATIS SVÆ / QVATVOR MENSIVM

OBYT MIELNICII VI. DIE / IVLII ANNO MDLXIII. ZDISLAVS Æ-
TATIS SVAE / DECEM MENSIVM OBYT REICHSTADY 18. DIE / NO-
VEM. ANNO MDLXIII.

Nápis je krácen pomocí ligatur a zdvojeného písmena I ve formě Y.

Překlad:

Bratři synové velkomožného pána, pana Zbyňka, barona z Dubé a urozené paní, paní Veroniky z Lobkovic jsou zde pohřbeni. Roku 1565 Al-

²² Myslivečková, Hana: *Mors ultima*, s. 202.

bert, věku svého čtyři měsíce, zemřel v Mělníku 6. dne měsíce července roku 1564. Zdislav věku svého 10 měsíců zemřel v Zákupech 18. dne měsíce listopadu léta 1563.

Syn Zdeněk († 1566), rozměry: 117 × 52 cm, šedý mramor

Popis: V polokruhové nice leží postava zemřelého chlapce se složenými rukama na hrudi. Oděn je v rubášku s okružím a hlavou, nad níž je křížek, spočívá na podušce se střapci v rozích. Vedle levé nohy je roodový erb a vedle pravé nohy helma s klenotem.

Nápis začíná nahoře v lunetovém nápisovém poli a pokračuje po obvodu epitafu latinskou kapitálou, výška písmen 3,5 cm, šířka 3,5 až 4 cm:

ANNO / MDLXVI DIE / OCTAVA MARTY / OBYT ZDENKO BERCA /
TERTIVS FRATER GERMANVS Æ TA(TIS) SVÆ SEPTEM MENSIVM

V nápisu jsou zkratky ligaturami a suspenzí.

Překlad:

Roku 1566 dne osmého března zemřel Zdeněk Berka, třetí bratr sourozenec věku svého sedm měsíců.

Alina Chwalowská z Dubé († 1578), rozměry: 188 × 91 cm, šedý pískovec

Popis: Ženská postava v typicky renesančních šatech se zavítím hlavy vdané ženy. Je zde zjevná kontrapozice státní s poduškou pod hlavou. Zavítí hlavy překrývá její ústa rouškou, podobně jako u nemnohých obdobných epitafů, např. na náhrobku Doroty ze Lhoty († 1524) v kostele v Prusinovicích²³ na Moravě či Kateřiny z Veitmile († 1512) v Chomutově.²⁴ Typologicky, hlavně v pojetí postavy a umístění erbu, je epitaf srovnatelný s epitafy Markéty Smiřické († 1573) či Anny ze Šlejnic

²³ Hlobil, Ivo – Petrů, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě*. Praha 1992, s. 193, 194, obr. 66.

²⁴ Myslivečková, Hana: *Mors ultima*, s. 41, obr. 3; Chlíbec, Jan – Roháček, Jiří: *Figure & lettering. Sepulchral sculpture of the Jagiellonian period in Bohemia*. Praha 2014, s. 235–236.

(† 1578) v kostele sv. Gotharda v Brozanech na Litoměřicku.²⁵ Z uměleckovědného hlediska je provedení epitafu dost schematické a zvláště vyniká neproporční zpracování rukou.

Obvodový nápis gotickou minuskulí, výška písmen 4,5 až 6,5 cm, šířka 2,5 až 6 cm:

Leta MDLXXVIII (1578) ten patek / po Bozym vstaupeny umrela gest
urozena pany pany Alina: / Chwalowska zduby zlipiho a namie / lniku
tuto gest pochowana a ocziekawa budauciho wzkrzissenie wkristu panu

Prosopografie: Na náhrobku vytesaný erb jasně určuje rodový původ zemřelého k rodu Berků z Dubé. Titulatura paní znamená vdanou ženu. Provdaná byla roku 1573 za Ludvíka z Tov(b)aru²⁶, který byl synem španělského šlechtice Bernarda Ludvíka z Tob(v)aru a Enzesfeldu v Dolních Rakousích (1503–1553), hofmistra českého místodržícího, arcivévody Ferdinanda. Figurální epitaf Bernarda Ludvíka Tobara von Enzesfeld je umístěn v katedrále sv. Víta na severní stěně velké věže vedle Házmburské kaple.²⁷ Jeho syn Ludvík držel v letech 1586 až 1597 zámek Milotice na Moravě a jeho manželka Alena (Alina) Berkovna z Dubé údajně též pivovar v Jaroslavicích u Znojma.

Zbyňkův českolipský soused a příbuzný Zikmund Berka z Dubé,²⁸ který zemřel roku 1570 a byl pohřben v tamním městském kostele, který byl

²⁵ Hrubý, Petr, *Šlechtické sepulkrální památky Litoměřicka do počátku 18. století jako historický pramen*. In: Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae. Studia Historica 10. Ústí nad Labem 2010, s. 94–95.

²⁶ Je nejasné, zda se jedná o jeden ze sňatků zmíněných v – Janišová, Jana: *Ladislav Berka z Dubé (1560–1613), nejvyšší zemský komorník a správce úřadu hejtmanského na Moravě*. Berkové z Dubé a Zákupy 2021, s. 74. Aschenbrenner, M.: *Zákupská větev Berků z Dubé*. Tamtéž, s. 12.

²⁷ Štěpánek, Pavel: *Poznámky k vybraným náhrobníkům Španělů 16. a 17. století v Praze*. Epigraphica et sepulcralia 1. Praha 2005, s. 222, 229, pozn. 20. Rybařík, Václav: *Epitafy a náhrobní kameny v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze*. Epigraphica et sepulcralia 4, 2013, s. 396, 413.

²⁸ O něm blíže srov. Vojtíšková, Marie – Panáček, Jaroslav: *Česká Lípa*. Česká Lípa 1976, s. 24–25.

tradičním berkovským mauzoleem a kde se mu dostalo figurálního náhrobníku z tmavočerveného mramoru. Torzo korpusu se i po zničení kostela dochovalo dodnes ve vysokém reliéfu v českolipském vlastivědném muzeu, z čehož je patrné, že autor náhrobníku i celkové pojetí bylo jiné než u zde zmíněného zákupského manželského páru Veroniky a Zbyňka Berkových.

Vznikl tu pozoruhodný berkovský pantheon osob dvou generací rodu mezi lety 1564 až 1578. Přes snahu o popisovaných artefaktech zjistit a zde prezentovat co nejvíce informací, zůstanou pravděpodobně nadále nezodpovězeny následující otázky:

1. Zjevnou snahu o portrétní zobrazení popisovaného šlechtického manželského páru na náhrobcích máme potvrzeno srovnáním s dochovaným portrétním epitafem obou manželů s jejich 12 dětmi ve vstupním vestibulu zákupského zámku, čímž učiníme zadost antropologicko-dokumentačnímu hledisku zkoumaných osob.
2. Kdo byl autorem obou epitafů? Je zde možno uvažovat o dvorském okruhu uměleckých kameníků působících v Praze, ale přes veškerou podobnost s epitafem Václava z Dubé v Týnském chrámu, nelze odpovědně stanovit, že by se jednalo o téhož umělce, jehož jméno také neznáme.²⁹
3. Oděnění chlapců je jednotné, a to ve zřasených rubáscích (košílkách) s okružím vzhledem k jejich nízkému věku, i když se někdy na malovaných epitafech setkáváme s dětským oděním kopírujícím odění dospělých v malém měřítku.³⁰

Náhrobník z tmavošedého pískovce pod kruchtou kostela v podlaze je značně vyšlapán, písmo dochováno jenom fragmentárně a jedná se o mělce tesanou gotickou minuskuli vyplňující celou plochu kamene a opisující i všechny jeho okraje jednou řádkou. Výška písmen je 5 cm,

²⁹ O okruhu dnes známých pražských tvůrců náhrobků ve druhé polovině 16. století srov. Poche, E. a kol.: *Praha na úsvitu nových dějin*. Praha 1988, s. 159–165.

³⁰ Srov. např. Jakubec, O. a kol.: *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*. Olomouc 2007, s. 55, 146; Modráková, Renáta, *Čas odložil svůj šat. Móda z rukopisů 11.–16. století*. Praha 2008, s. 82.

šířka písmen 3 až 3,5 cm. Rozměry desky jsou: 174 × 96 cm. Nápis je pravděpodobně německý s latinskými citáty. Mohl by patřit knězi nebo měšťanovi, pravděpodobně ze 16. či 17. století.

Kněžský náhrobník pod kruchtou v severní stěně (rozměry 172 × 97 cm) obsahuje v horní třetině znak pohřbeného faráře s kloboukem a šesti střapci. Přes značné vyšlapání je v erbů i v klenotu patrný chrt ve skoku vpravo, před nímž jsou dvě lilie. Nápis je lineární, mělce tesaný, kapitálou s většími písmeny na začátcích řádků, ale i v nápisu (skrývá zřejmě chronogram) částečně vyšlapaný (nelze tedy rekonstruovat). Časově je náhrobek určitelný zhruba do třetí čtvrtiny 18. století. Výška písmen 4 až 4,5 cm, šířka 3 až 5,5 cm:

STA VIATOR
MORITVM TAM MORIVM
AMPLISSIMO EXIT
DOMINVS
IOANES HEN(RICUS) SCHLEICHARDT DE WISENTAL³¹
NOTAR APOS IVR ZWIKAWIEN
SIVS ET PAROCHVS REICHTADIENSIVM
[– – –]
DEFVNCTI MATER FRATRES PII AMORIS CON
STANTIAM MONVMENTO PROBAVERE MARMOREO
AB PV VIATOR MEMORVIVE MORTVI –
CVI VITAM ÆTERNAM AVT GRATVELARE AVT
PRECARE

Překlad:

Postůj, poutníče, pomni smrti skvělého pána Jana Jindřicha Schleicharta z Wiesenthalu, apoštolského notáře ve Cvikově a faráře zákupského. (mezera) Ve zbožné úctě zemřelému matka a bratři s lás-

³¹ Dnes zřejmě obec Lučany nad Nisou na Liberecku. Podle jiných názorů některá lokalita v tehdejším Slezsku. Srov. Horvát, Jan: *Jan Jindřich Schleichart von Wiesenthal, děkan v Zákupcech*. V tomto sborníku, pozn. 12.

kou pořídili tento mramorový pomník, který prosí, aneb přeje blaho věčného života.

Dva memoriální nápisy rodiny Teubnerů na východní stěně původního polygonálního presbytáře kostela pod křucifixem. Dnes objekt není vidět, neboť je obezděn novogotickou vnější zdí, jež kryje dvou-ramenné schodiště k postranním oratořím.

Latinský nápis oslovuje čtenáře k modlitbě za kosti zde pohřbených rodičů a bratra.

Rozměry nápisového pole 102 × 43 cm, výška písmen 3,5 cm, písmo kapitála. Za níže uvedený překlad latinského textu srdečně děkuji PhDr. Zuzaně Silagiové z kabinetu pro klasická studia Filozofického ústavu Akademie věd České republiky.

EN TIBI SPECTATOR SVSPENS VINSTIPITE CHRISTV(M) / OSSA
MEIS VBQVO TERRA PARENTIS HABET / BISSENIS UITÆ LVSTRIS
TRES ADDIDIT ANNOS / QVEM FATALE SUB HAC CLIMARE CON-
DIT HVMO/ PONE ILLVM MATRIS FUNVS, FRATRISQ(VE) LOCAVI
/ VT QVOS IUXIT AMOR IUGATET VRNA PARES. / PRÆ CESSERE
ILLI SEQVI MVRNOS. FUNDE UIATOR / VOTA PRECES:NAMTE FA-
TAE ADEMQ(VE) MANENT.

Překlad:

Viz, pozorovateli, Krista visícího na kříži,
pod nímž vlastní (= habet) země kosti mého otce.
Ke dvanácti lustrům přidal 3 roky ($12 \times 5 + 3 = 63$),
kterého osudová (smrtelná?) krajina uchovává pod touto půdou (= hlí-
nou).

Po něm jsem zde uložil (pohřbil) mrtvé tělo matky a bratra,
aby ty společníky (ty, kteří žili spolu = pares), které spojovala láska,
pojila i rakev (hrob).

Oni nás předešli, my budeme následovat. Prones, poutníče,
modlitby a prosby, neboť tebe čeká stejný osud (zbývá ti stejný osud.)

V datovaném německém nápisu připomíná a modlitbě doporučuje apoštolský notář a doktor sv. Písma, Václav Oldřich Teubner, tedy evidentně kněz, jmenovitě své zemřelé rodiče a bratra, kteří jsou zde pohřbeni.

Rozměry nápisového pole 103 × 43 cm, výška písmen 3 až 4,5 cm, písmo fraktura s kapitálními prvky:

Im Jahr 16zz den 30. JULI hab ich WENCES / LAVS VDAL: Teubner d. freienkünstlen MGR: der / h. schrifft DOCTOR.NOT.APOST.derhend alhi / Gott zuehrn, meinen Eltern aber died abe- grabn / Veit Teubern und ursula seiner hausswirtin / meinem brud: Johan Teubern der gantzen / freundschaft zum gedechtniss dis CRVCIFIX / auffrichtn sassen Gott sey uns allen gnedig AME(N) (enkláva)

Překlad:

Roku 1622 dne 30. července já, Václav Oldřich Teubner, magistr svobodných umění a doktor sv. Písma, apoštolský notář. Ke cti Boží a mých rodičů Víta Teubnera a jeho manželky Voršily, mému bratru Janu Teubnerovi a celému příbuzenstvu jsem nechal tento kříž zhotovit ke vzpomínce. Bůh buď nám všem milostiv.

Memoriální latinský nápis nad portálem zákupského zámku bez datace, vznikl pravděpodobně za přestavby zámku Zdislavem Berkou z Dubé († 1553, pohřben v České Lípě)³² po polovině 16. století. Rozměry nápisového pole ani výšku písmen nebylo fyzicky možné zjistit z důvodu výškového umístění, písmo je kapitála. Slova jsou oddělována krátkými pomlčkami. Konce některých slov jsou kráceny dle dobového úzu.

PACE.TOGAQ.INGENS.PATRIO.GEMINOQ.DISERTVS / BOEME. TVO.
ELOQVIO-THEVTONIS.ORA-TVO / REGIBVS – ILLE – IDEM-NVN-

³² Zdislav Berka z Dubé (po němž Zákupy zdědil jeho synovec Zbyněk) byl pohřben v České Lípě, neboť novou hrobku v Zákupích nechal postavit roku 1563 až jeho dědic, synovec Zbyněk Berka z Dubé. Posmrtnou memorii jeho osobnosti je tak již jenom tento oslavný nápis na bráně jím postaveného monumentálního šlechtického sídla.

CVNI-ASTANTE-DVOBVS / MOX – GEMINIS-GRATVS-CONSILIO-
-ATQ(VE)-FIDE / HAEC.QVOQ(VE) SDISLAVS-POST-TOT- BELLIQ
FOGAEQ / ATQ(VE)-ANIMI-INGENTIS.DAT-MONVMENTA-BONVS
/ ARCEM-HANC-BERGIADV-M-GENERI PATRIÆQ SIBIQ / EX-IMO-
-COELI-SIDERA-ADVSQ TVLIT

Volný překlad:

Rouchu míru nesmírně dvojnásobně promlouvá tvá vláda Čechami německy se modlícími. To Zdislav dvou blíženců milý rada vyvstává věrný po tolika válečných ošklivostech a také duši nesmírně dává v památku dobrý tento berkovský zámek sobě, rodu, vlasti i nesmírnému nebi až ke hvězdám.

Obsahem nápisu je velmi vzletnými slovy formulovaná připomínka o království zasloužilé osobnosti stavitele renesanční podoby zámku, pana Zdislava Berky z Dubé.

Literatura

Anděl, Rudolf – Kabíček, Jan: *Hrady a zámky Severočeského kraje.*

Liberec 1962

Anděl, R. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy.* Praha 1984

Aschenbrenner, Martin: *Z dějin zámku a panství Zákupy IV.* Česká Lípa 2007

Aschenbrenner, Martin: *Rekonstrukce, přestavby a stavby církevních budov v Zákupích ve třetí čtvrtině 19. století.* In: Bezděz, vlastivědný sborník Českolipska 23/2014, s. 53–79

Aschenbrenner, M.: *Zákupská větev Berků z Dubé.* Berkové z Dubé a Zákupy. Zákupy 2021

Aulová, Martina – Aschenbrenner, Martin: *Ke genealogii zákupských Berků z Dubé.* In: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska 13/2004, s. 277–282

Bahlcke, Joachim – Eberhard, Winfried – Polívka, Miloslav: *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska.* Praha 2001

- Březan, Václav – Pánek, Jaroslav: *Životy posledních Rožmberků. I.* Praha 1985
- Bůžek, Václav – Jakubec, Ondřej – Král, Pavel: *Jan Zrinský ze Serynu.* Praha 2009
- Bůžek, Václav a kol.: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku.* Praha – Litomyšl 2002
- Bůžek, V. a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku.* Praha 2010
- Bůžek, Václav: *Horšovský Týn za Jana mladšího Popela z Lobkovic, Dějiny a současnost* 6/2015
- Česká Lípa, město na Ploučnici. Česká Lípa 2018
- Bůžek, Václav a kol.: *Světy posledních Rožmberků.* Praha 2011
- Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha 2007
- Hlobil, Ivo – Petrů, Eduard: *Humanismus a raná renesance na Moravě.* Praha 1992
- Horvát, Jan: *Jan Jindřich Schleichart von Wiesenthal, děkan v Zákupcech.* V tomto sborníku
- Hrubý, Petr, *Šlechtické sepulkrální památky Litoměřicka do počátku 18. století jako historický pramen.*In: Acta Universitatis Purkynianae Facultatis Philosophicae. Studia Historica 10. Ústí nad Labem 2010
- Chlíbec, Jan – Roháček, Jiří: *Figure & lettering. Sepulchral sculpture of the Jagiellonian period in Bohemia.* Praha 2014
- Jakubec, Ondřej a kol., *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích.* Olomouc 2007
- Janáček, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547. I/II.* Praha 1984
- Janišová, Jana: *Ladislav Berka z Dubé (1560–1613), nejvyšší zemský komorník a správce úřadu hejtmanského na Moravě. Berkové z Dubé a Zákupy.* Zákupy 2021
- Král, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku.* České Budějovice 2004
- Ottův slovník naučný. Díl 3.* Praha 1899

- Myslivečková, Hana: *Náhrobek Václava z Dubé a Lipého († 1575) v kostele Panny Marie před Týnem v Praze a jeho moravské paralely*. Epigraphica et sepulcralia 2. Praha 2009
- Myslivečková, Hana: *Mors ultima linea rerum*. Olomouc 2013
- Müller, Rudolph: *Über einige Kunstdenkmale im Norden von Böhmen*. Mitteilungen der k. k. Central-Commission für Denkmalpflege. Wien 1899, II. Folge, 25
- Panáček, Jaroslav – Panáček, Michal: *Kostely v České Lípě*. Česká Lípa 2013
- Poche, E. a kol.: *Praha na úsvitu nových dějin*. Praha 1988
- Poche, Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech A/J*. Svazek 1, Praha 1977
- Roháček, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007
- Rybařík, Václav: *Epitafy a náhrobní kameny v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha v Praze*. Epigraphica et sepulcralia 4, 2013
- Štěpánek, Pavel: *Poznámky k vybraným náhrobníkům Španělů 16. a 17. století v Praze*. Epigraphica et sepulcralia 1. Praha 2005
- Unger, Josef: *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. – 16. století*. Brno 2002
- Unger, Josef: *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko-archeologické perspektivy*. Brno 2006
- Vaňková, Lenka – Pilná, Veronika: *Metodika datování a interpretace portrétů 16. – 18. století pomocí historické módy*. Praha 2013
- Vojtíšková, Marie – Panáček, Jaroslav: *Česká Lípa*. Česká Lípa 1976
- Vorel, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české, sv. VII. 1526–1618*. Praha – Litomyšl 2005

Epitaf Alberta a Zdislava z Dubé z roku 1564 (foto Luděk Hašl)

Epitaf Veroniky Dubské z Lobkovic z roku 1572 (foto Luděk Hašl)

Epitaf Zbyňka Berky z Dubé z roku 1578 (foto Luděk Hašl)

Epitaf Aliny Chwalovské z Dubé z roku 1578 (foto Luděk Hašl)

Latinský memoriální nápis na bráně zákupského zámku z doby před rokem 1553 (foto Martin Aschenbrenner)

Malovaný epitaf rodiny Zbyňka Berky z Dubé z doby kolem roku 1570 (Lukášová, Eva a kol. (ed.): Podoby a příběhy. Portréty renesanční šlechty, Národní památkový ústav, Kroměříž 2017, s. 164–165)

Německý memoriální nápis na východní stěně presbytáře kostela z roku 1622 (foto Luděk Hašl)

Latinský memoriální nápis na východní stěně presbytáře kostela z roku 1622 (foto Luděk Hašl)

Ostatky svatých přivezené do Čech zásluhou Anny Marie Františky Toskánské

Zásluhou Anny Marie Františky Toskánské (1672–1741) bylo přivezeno do Čech, většinou na její panství devatenáct kompletních ostatků svatých z římských katakomb. V českém prostředí je to pozoruhodný soubor, a to jak svým rozsahem, tak výzdobou.

Relikvie, katakomby, proces získávání ostatků a jejich převoz za Alpy

Ostatky neboli relikvie jsou hmotné památky na svaté a jsou důležitou součástí úcty k svatým v katolické a pravoslavné církvi, vycházející z obecné potřeby člověka uchovávat památku na osoby, které jsou v životě ať jednotlivce či určité komunity, významné. Jedná se buď o tělesné ostatky, které se nazývají primární relikvie nebo předměty spojené s životem svatých, tzv. sekundární či druhotné relikvie, což jsou například zbytky jejich oděvu, obuvi nebo osobní předměty, které během svého života používali. Existují i tzv. tericiární relikvie či relikvie třetího stupně, což jsou například předměty, které přišly do kontaktu s primárními relikviemi, například vyobrazení světce, které bylo položeno na jeho hrobě.

Nejstarším dochovaným literárním svědectvím o mučednické smrti a současně nejstarší doklad úcty křesťanů k mučedníkům a jejich ostatkům, je list nazvaný *Martyrium Polycarpi*, který byl napsán krátce po umučení sv. Polykarpa ze Smyrny (asi 69–155). Zde se píše:

A tak jsme potom vzali jeho kosti, které jsou cennější než drahokamy a jemnější než ryzí zlato, a uložili je na vhodném místě, kde nám Pán dovolí, abychom se shromáždili, jak budeme moci, v radosti a veselí a oslavili den jeho mučednické smrti na památku těch, kteří již bojovali v zápase, a pro výchovu a přípravu těch, kteří tak budou činit později.¹

¹ Umučení sv. Polykarpa, 18,1–3.

Hroby mučedníků (a později světců obecně) se stávaly poutními místy, nacházely se však často ve velmi nepřístupných lokalitách, proto se postupem doby rozvinul zvyk vyzdvihnout z hrobu část ostatků a přenést je na jiné, dostupnější místo. Kolem relikvie se pak rozvinul kult světce a samotná relikvie tak zajišťovala spojení nejen se svatým jako osobou, ale také s místem, kde se nacházel hrob tohoto svatého.

V místě uložení relikvií svatých se postupem doby vytvořila významná poutní místa. Nejvýznamnější z nich byla místa spojená s životem Krista a apoštolů, tedy Jeruzalém, Konstantinopol, Řím a Santiago de Compostela. K nim se během středověku přidružila další poutní místa jako například Paříž (relikvie Kristovy trnové koruny), Kolín nad Rýnem (relikvie Tří králů), Monte Cassino (sv. Benedikt), Assisi (sv. František) a mnoho dalších. Rovněž rozvoj křesťanství u nás, který vyvrcholil snahou Karla IV. vybudovat z Prahy nový Řím je spojen s úctou ostatků svatých, především českých patronů Víta, Václava, Vojtěcha, Ludmily, Prokopa, Zikmunda. Katedrální poklad u sv. Víta i další místa v zemi vlastnila velké množství relikvií shromážděných tímto panovníkem, který byl vášnivým sběratelem ostatků.²

Novým impulsem pro rozvoj úcty ke svatým bylo objevení římských katakomb v roce 1578.³ Podél římské Via Salaria byly tehdy vinice. 31. května 1578 se na jedné takové vinici objevila díra do země. Při průzkumu se ukázalo, že to byl vstup do starokřesťanského pohřebiště *Coemeterium Jordanorum* (Jordánský hřbitov). Brzy následovaly další objevy: *Coemeterium Priscillae* (Prisciliny katakomby) a desítky dalších. Jednalo se o podzemní pohřebiště, která se užívala od prvního do pátého století po Kristu. Katakomby byly hloubeny v měkké hornině zvané tuf, která poté, co byla vystavena působení vzduchu, ztratila svou měkkost a tvrdla na kámen. Katakomby byly budovány vně hradeb města

² O Karlu IV. jako sběrateli ostatků kromě jiných Polc, Jaroslav V.: „Vášeň“ Karla IV. po ostatcích svatých. In: Otec vlasti, Křesťanská akademie. Řím 1980, s. 55–79.

³ O katakombálních světcích a jejich relikviích pojednává zevrubně kniha Koudounaris, Paul: *Heavenly Bodies: Cult Treasures & Spectacular Saints from the Catacomb*. Thames & Hudson. London 2013.

Říma, protože ve městě bylo zakázáno pohřbívát, a nacházely se většinou podél římských cest. Jméno katakomby znamenalo původně „podzemní údolí“, později se stalo synonymem pro pohřebiště. Katakomby nebyly jen křesťanskou záležitostí, podobně v okolí Říma pohřbívali i židé, stejně tak jako někteří pohané, kteří preferovali pohřeb do země před tehdy rozšířenou kremací těl mrtvých. V římských katakombách mohly být během pěti staletí pohřbeny statisíce lidí, počet pohřebních míst se odhaduje mezi 500 a 750 tisíci.

To, co objevitelé katakomb po roce 1578 hledali především, byly hroby mučedníků, tehdy staré kolem 1200 let. Kromě jiného to souviselo s obnovou církve a posílením její prestiže tváří v tvář rozvíjející se reformaci. Poté, co byla těla mučedníků identifikována, byla vyzdvihována a jejich relikvie byly distribuovány do celého světa. Jednou z největších vln vyzdvihování ostatků byla doba po Třicetileté válce. Mnoho kostelů bylo tehdy poničeno, včetně relikvií, které se v nich uchovávaly, jejich místo poté zaujaly ostatky světců z katakomb.

První vlny vyzdvihování ostatků z římských katakomb byly neřízené a podobaly se spíše drancování. Proto byla v roce 1588 zřízena Posvátná kongregace pro obřady a ostatky současně s úřadem *kustoda katakomb*. Kustod řídil tým čtyřiařiceti *cavatori* (kopáčů), kteří objevovali, zpřístupňovali a zkoumali chodby v katakombách s pohřebními místy, kde vyhledávali a identifikovali potenciální ostatky svatých. Podobnou koncesi získávali členové různých církevních řádů. Na této činnosti participovala rovněž papežská Švýcarská garda, která působila většinou jako prostředník transferu ostatků do vlasti, tedy do Švýcarska.

Nalezení světce bylo nazýváno latinsky *inventum*. Kostry svatých byly odesílány z Říma vždy spolu s oficiálním dokumentem, který dokazoval jejich autenticitu v souladu s nařízeními Tridentského koncilu. Každý ostatek byl nejprve ohledán, identifikován a evidován Svatým stolcem, například kardinálem vikářem, a poté byl vydán certifikát o pravosti, zvaný *autentika*. Důkazy o mučednictví pohřbených osob byly odečítány z náhrobních kamenů, kde se hledala slova jako *martyr* (mučedník) a stačilo někdy i jen identifikovatelné počáteční písmeno M na poničených náhrobcích, které ovšem mohlo znamenat leccos. Stejně tak

bylo dostatečným důkazem slovo *sanguis* (krev), a opět stačil fragment tohoto slova. Dále se hledaly insignie mučednictví, jako například vyobrazení palmy, důtek nebo dalších nástrojů mučení.

Za zvlášť cenný doklad mučednictví byly považovány ampule nebo lahvičky se suchým nahnědlým obsahem, které byly považovány za nádoby se zaschlou krví. Byly nazývané *vasa sanguinis*. Byly z keramiky nebo ze skla. K identifikaci mučedníka stačily i střepy z takovéto nádoby, které byly nalezeny v blízkosti pohřbeného těla.

Pokud bylo hrobové místo nalezeno neporušené, bylo zpravidla zakryto náhrobní deskou, která obsahovala nápis se jménem a případně již zmíněné atributy mučednictví. Takové ostatky byly označovány jménem s dovětkem *nomen proprium* (vlastní jméno). Pokud byly ostatky beze jména, později dostávaly při autentifikaci jméno z katalogu vhodných jmen a takový světec byl jakoby pokřtěn. Proto se tato jména nazývala *nomen baptizatum* (jméno získané při křtu) a v Itálii byly tito světci nazýváni *battezzati* (pokřtění). Takoví svatí byli nazýváni buď po významných světcích, například v Německu je množství ostatků se jménem Bonifacius (podle jména apoštola německého národa sv. Bonifáce) nebo dostávali jména jako Felix (šťastný), Clemens (mírný), Constantius (věrný), Deodatus (Bohu daný), Maximus (veliký), Prosper (bohatý), Victor (vítěz). Vyskytuje se i jméno Innominabilis (bezejmenný) nebo Incognitus (nepoznaný).

Protože při autentifikaci svatých a jejich opatřování jmény docházelo k mnoha přehmatům, papež Urban VIII. vyjádřil pochybnosti o takovém postupu. V roce 1643 Posvátná kongregace pro obřady a relikvie sama zpochybnila praxi o „křtění“ anonymních ostatků. Francouzský benediktin Jean Mabillon zkoumal jev v 80. letech 17. století a napsal k tomu velmi kritický spis *Epistola de cultu sanctorum ignotorum* (List o úctě k neznámým svatým). V roce 1691 papež Inocenc XII. zasáhl a vydal dekret, kterým stanovil, že identita relikvií z katakomb musí být prokázána jako jistá.

Po identifikaci a autentifikaci byly ostatky darovány (ovšem za štědrý dar) církevním institucím nebo významným osobám. Před přepravou byly ostatky uloženy do látky a vloženy do dřevěného pouzdra

zvaného *capsula*. Pouzdro bylo zavázáno červenou hedvábnou stuhou, zabaleno do vodě odolného obalu a opatřeno dvěma nebo třemi oficiálními pečeti. Ostatky převáželi za Alpy agenti. Často to bylo spojeno s různými ceremoniemi, například v místě, kde relikvie byly přes noc, byly pro ně připraveny zvláštní vyzdobené místnosti.

Když *capsula* dorazila na místo určení, příslušná církevní autorita rozlomila pečeť a znovu byl obsah schránky identifikován a srovnáván s původní autentikou. Zpravidla místní biskup poté znovu ostatky verifikoval a vydal vlastní autentiku. Tento úkon byl nazýván *illatio* (přinesení, vnesení) a byl nezbytný pro další nakládání s ostatky v místě.

V době baroka byly ostatky svatých z katakomb často upravovány do podoby figur a poměrně extravagantně zdobený. Některé ostatky byly vloženy do sochy a samotné kosti byly skryty. V jiných případech byly jednotlivé kosti ozdobeny a skládány do podoby postav. Pro zajištění takovéto prezentace byly ostatky svěřovány specialistům, zpravidla řeholním sestrám, které z relikvií vytvořily umělecké dílo dekorované drahokamy, perlami nebo jejich imitacemi a oděné do vzácných textilií. Tam kde části těla chyběly, byly doplněny sklem, voskem, dřevem, vlasy nebo jiným materiálem. Ostatky byly upravovány do různé polohy – stojící, klečící či ležící postavy. Úprava ostatků neměla za cíl jen estetické zhodnocení relikvií, ale vyjadřovala symbolicky vzkříšení člověka a jeho slávu, tedy to, co vyznávají křesťané v Krédu: Očekávám vzkříšení mrtvých a život budoucího věku. V případě ostatků získaných Annou Marií Františkou Toskánskou upravovaly relikvie pro prezentaci premonstrátky v Doksanech a v Chotěšově.

Po adjustaci ostatků následovalo nakonec *translatio*, závěrečné veřejné a slavnostní přenesení na místo definitivního uložení.

Ostatky svatých a Anna Marie Františka Toskánská

Podle soupisů ostatků nalezeného v Národním archivu ČR⁴ nechala Anna Marie Františka Toskánská na svá panství a svým přátelům mezi

⁴ Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, inv. č. 204, sign. 87, karta 459 – Koupě relikvií pro kostely na statcích 1722–1746

roky 1724 a 1737 dopravit celkem devatenáct těl z římských katakomb. Většinou byly přeneseny do kostelů na jejích panstvích, některými těly však také obdarovala své přátele a podporovatele.⁵ Podle dochované korespondence byl agentem Anny Marie Františky Toskánské v Římě většinou augustinián P. Michael Mareschl⁶ a o převoz se s největší pravděpodobností staral její hofmistr Jan Arnošt z Goltze⁷.

První přenesení ostatků se konalo 1. února 1724 ze Zákup do Horní Police. Jednalo se o ostatky sv. Kristiny. V lednu 1727 to bylo přenesení těla sv. Felixe do děkanského kostela v Zákupech, v dubnu 1728 sv. Antonína do kapucínského klášterního kostela v Zákupech, v červnu 1729 tělo sv. Justina do Chotěšova, o dva dny později, rovněž v červnu 1729, bylo přeneseno tělo sv. mučedníka Oenestina do jezuitského kostela v Klatovech, a téhož měsíce bylo přeneseno do premonstrátského kostela v Doksanech tělo sv. mučednice Jucundy. V srpnu 1729 se konalo přenesení ostatků sv. mučedníka Julia do kostela ve Cvikově.

V prosinci 1730 bylo do Mařenic přeneseno tělo sv. mučednice Fortunaty, v červenci 1731 byla slavnostně uložena těla sv. Kristiny a Pavla v kostele v Horní Polici. V březnu 1733 se konalo přenesení těla sv. mučedníka Candida do kostela v Dobranově u České Lípy. V září téhož roku bylo v procesí přeneseno tělo sv. mučedníka Donáta ze zámku v Chlumíně do tamějšího farního kostela.

Druhého června 1734 se konalo přenesení ostatků sv. mučedníka Liberáta do farního kostela v Kácově. V říjnu téhož roku bylo přeneseno

⁵ Jedná se o ostatky sv. Antonina pro zákupské kapucíny, sv. Justina pro premonstrátky v Chotěšově, sv. Oenestina pro klatovské jezuitu, sv. Jucundy pro premonstrátku v Doksanech nebo sv. Jana pro kostel, který nechal v Kunraticích u Prahy postavit zákupský hofmistr Jan Arnošt z Goltze.

⁶ Michael Mareschl (1684–1749), člen řádu augustiniánů-eremitů. Působil v Praze u sv. Tomáše a především v Dolním Ročově. Byl velmi vzdělaný. Byl čtyřikrát provinciálem českých augustiniánů. V letech 1731–1740 pobýval v Římě jako asistent generálního představeného řádu. Od roku 1722 pracoval pro Annu Marii Františku Toskánskou při získávání relikvií z římských katakomb. Zemřel v Pivoni, kde byl také pochován.

⁷ Jan Arnošt Václav Goltz (?–1765), císařský rada, od roku 1721 majitel Kunratic u Prahy, 1724 se stal baronem a 1731 hrabětem. Byl významným dvořanem Anny Marie Františky Toskánské a jejím hofmistrem.

tělo sv. mučedníka Innocence do farního kostela ve Zvoleněvsi, v listopadu 1734 byly přeneseny ostatky sv. mučedníka Jana do farního kostela v Kunraticích (dnes Praha – Kunratice).

V září 1735 nechala velkovévodkyně přenést tělo sv. mučedníka Marka do farního kostela v Býčkovících. V srpnu roku 1736 byly do farního kostela v Lidicích přeneseny ostatky sv. mučedníka Prima. V listopadu 1736 byly uloženy ostatky sv. mučedníka Milia ve farním kostele ve Svádově.

Pátého listopadu 1737 byla přenesena poslední dvě těla mučedníků získaná Annou Marií Františkou Toskánskou v Římě, a to ostatky sv. Simplicie do farního kostela v Hostivici a sv. Justiniána do poutního kostela v Hájku.⁸

V případě většiny přenesení ostatků získaných toskánskou velkovévodkyní šlo o mimořádné barokní spektakly. Popis některých slavností vyšel tiskem, zpráva o dalších se zachovala v příslušných farních kronikách nebo v opisech, uložených u akt, týkajících se získávání ostatků.

Přenesení ostatků sv. Kristiny a sv. Pavla v Horní Polici

Asi nejvýznamnější přenesení ostatků se konalo v Horní Polici 1. července 1731, kdy šlo o znovupřenesení ostatků sv. Kristiny, které byly nově upraveny do podoby stojící postavy, spolu s ostatky sv. Pavla.

Spojení s Římem hlásal například nápis u zámku, kde bylo napsáno na obraze znázorňujícím řeku Tiberu spolu s řekou Ploučnicí, latinsky: *Zde se spojují*, a německy: *Zde ty, římská řeko, přetékáš do vzdálené Ploučnice*.

V procesí, které se vydalo ze zámku ke kostelu, byli lidé převlečení za římské poutníky, za světce, jejichž ostatky Anna Marie Františka již do Čech nechala přivézt, dále v procesí kráčeli Adam s Evou, Betlémská neviňátka, družičky s milostnou sochou Panny Marie hornopolické. Nechyběli mladíci s obrovským růžencem, poličtí a žandovští občané, obyvatelé Zákup, hudba ze Zákup, Žandova a Police, dále smečka ty-

⁸ Příbyl, Stanislav: *Mariánské poutní místo v Horní Polici: V souvislostech víry a ducha*. Horní Police 2021, s. 100–103.

ranů s nástroji mučení, ministranti a duchovenstvo, za nimi jsou nesená těla mučedníků Kristiny a Pavla obklopená pážaty ve španělských krojích a granátníky. Za nimi jde velkovévodkyně s celým dvorem, zákupští konšelé a velké množství lidu.

Procesí procházelo třemi slavobránami, dočasnými stavbami s obrazy a sochami, symbolizujícími tři božské ctnosti – víru, naději a lásku.

Vrcholem procesí je čtvrtá slavobrána, kterou je vstupní věž do poutního areálu. Zde procesí čeká nevidaný barokní spektakl: „Pod zvěrokruhem (v samé bráně) je zbudována z chvojí čestná tribuna s třinácti zelenými pyramidami, uprostřed podoba Kristova jakožto předobrazu všech svatých mučedníků. Je to Kristus visící na kříži, z jeho pěti ran bohatě tryská svatá krev. Na ostatních pyramidách jsou podoby světců, mučedníků, jež naše vrchnost obdržela v Římě. Nápis u nich hlásá: „Z jejich plnosti jsme všichni přijali“.⁹

Zajímavé svědectví o způsobu získávání ostatků Annou Marií Františkou Toskánskou potvrzující obecnou praxi popsanou výše, je korespondence mezi velkovévodkyní a jejím agentem P. Michaelem Mareschlem. Uvádím pro ilustraci malý příklad jejich komunikace ve věci ostatků. Vzhledem k datu se patrně jedná o ostatky sv. Kristiny, případně ještě o těla sv. Felixe a Antonina pro Zákupy. Korespondence potvrzuje fakt, že mezi *illatio* a *translatio* uplynulo nezřídka několik let, neboť v případě ostatků sv. Kristiny došlo k jejich přenesení do Horní Police až v únoru 1724.

P. Mareschl píše 21. ledna 1722 o prvních transferech relikvií z Říma a udává cenu tohoto transferu: „*Co se týče svatých těl, budou z Říma dopraveny sem o svatodušních svátcích. Doprava bude stát asi 100 zl. Tedy uctivě prosím o informaci, kterou budu moci zaslati svému agentu do Říma.*“ Tyto informace velkovévodkyně potvrzuje dopisem z 24. ledna téhož roku: „*Ten samý posel, který doručil důstojnosti onen kříž do Prahy, mi též doručil zprávu ku mé potěše, že ona vybraná svatá těla budou z Říma dopravena o svatodušních svátcích. Za tuto práci a dopravu dle mého mínění*

⁹ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Horní Police, Pamětnice farnosti Horní Police, fol. 273–281.

bude požadovat 100 zl., a to ihned nebo až po dodání. Obojí je možné dle jeho rozhodnutí.“¹⁰

Dne 26. července 1722 posílá Anně Marii Františce dopis P. Mareschl, kde popisuje, jak je třeba zacházet se zásilkou s relikviemi: „Zde osobně (v Dolním Ročově) z mé uctivé služby k vám, vaše knížecí jasnosti, očekávám každým dnem doručení svatých těl z Říma ku konsistoři. Autentiky jsem již přede dvěma týdny odeslal z Říma, aby mohly býti předány vaší knížecí jasnosti. Svaté tělo jest zapečetěno pod třemi pečetěmi a tak zůstane, dokud litoměřická nejdůstojnější konsistoř neprovede ohledání. O tom bude vaše knížecí jasnost včas informována a poté vám jej bude důstojnou konsistoří představeno. Tedy, vaše knížecí jasnosti, není možné do zapečetěné schránky nahlížeti, dokud nebude provedeno ohledání těchto ostatků. Až bude provedeno ohledání, jistě, vaše knížecí jasnosti, vám bude milostivě k rukám předáno, o tom vás osobně zpravím.“¹¹

Opět odpovídá Anna Marie Františka a informuje 30. července 1722 P. Mareschla, že ostatky budou ohledány nikoli v Litoměřicích, ale v Zákupcech: „Mému pateru děkuji za projevenou gratulaci k mým jmeninám a také za autentiku kříže a za vymodlená svatá těla, která budou dopravena z Říma k mým rukám. Také děkuji za za mě slouženou mši svatou a za přání štěstí, jsem vám vděčná. – Nesmím opomenout podati vám zprávu o tom, že pan litoměřický biskup příští týden, jak smím doufati, mi přislíbil, že má svatá těla nebudou dopravena do Litoměřic, ale přímou cestou ke mě do Zákup, kde budou podrobena ohledání.“¹²

Aktivita získávání ostatků Annou Marií Františkou a jejich věnování kostelům je především svědectví snahy o posílení spojení mezi římskou církví, stojící na hrobech apoštolů a raně křesťanských mučedníků, a místními církvemi. Mimořádný je objem, v němž se tato aktivita děla, a skutečnost, že bohatě zdobenými ostatky byly vybaveny kostely na toskánských panstvích, které samy o sobě nebyly příliš významné.

¹⁰ Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, inv. č. 204, sign. 87, karta 459 – Koupě relikvií pro kostely na statcích 1722–1746.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

Často šlo o obyčejné farní kostely. Poměrně rozšířená dobová praxe tak – ostatně jak je tomu u Anny Marie Františky Toskánské i v mnoha jiných oblastech – zde dostala unikátní podobu.

Texty:

Autentika – sv. Kristina

Br. Agostino Nicola degl'Abbate Olivieri z Pesara, řádu bratří sv. Augustina, Boží a Apoštolského stolce biskup porphyreonský, prefekt apoštolské sakristie a přisedící biskup papežského stolce.

Všem a jednotlivým, kteří tento náš dopis uvidí, bez pochybností dosvědčujeme, že jsme k větší slávě všemohoucího Boha a k počtě jeho svatých posvátné relikvie vyňaté z nařízení nejsvětějšího pána našeho papeže z pohřebiště svatých Marcela a Petra a ohledané a schválené posvátnou kongregací odpustků a posvátných ostatků, vložené a dobře uzavřené v dřevěné truhle, pokryté pomalovaným papírem, svázané hedvábnou stužkou rudé barvy a označené naší malou pečetí, darovali nejjasnější a nejvznešenější paní paní Anně Marii Františce velkovévodkyni Toskánské, rozené vévodkyni Saské, (totiž) posvátné tělo s nádobou s krví svaté Kristíny mučednice, s povolením, že je může u sebe ponechat, věnovat jinému, poslat mimo město (tj. Řím) a v kterémkoliv kostele nebo modlitebně vystavit veřejné úctě věřících a umístit, avšak bez oficia a mše dle ustanovení dekretu posvátné kongregace ritů vydaného dne 11. srpna 1691. Na potvrzení jsme rozkázali tento list podepsaný naší rukou a stvrzený naší pečetí vydat níže podepsaným sekretářem. Dáno v Říme dne 3. měsíce června roku 1722.¹³

Autentika – sv. Pavel

Br. Filippo Valignani z kazatelského řádu, milostí Boží a Apoštolského stolce hrabě-arcibiskup v Chieti, přisedící papežského stolce.

Všem i jednotlivcům, kteří si tento náš dokument prohlédnou, se bez po-

¹³ Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, inv. č. 204, sign. 87, karton 459 – Koupě relikvií pro kostely na statcích 1722–1746. Překlad citován z knihy: Příbyl, Stanislav: *Mariánské poutní místo v Horní Polici: V souvislostech víry a ducha*. Horní Police 2021.

chybností zaručujeme a dosvědčujeme, že když nám bylo ukázáno více posvátných ostatků, shledali jsme, že jsou vyňaty ze zaručených míst a opatřeny autentikou potvrzenou pečeti. Z nich byly následující předměty, totiž posvátné tělo a kosti svatého mučedníka vlastním jménem Pavla nalezeny a s nápisem a neúplnou nádobou s krví vyzvednuty z Cyriakova hřbitova z nařízení papeže Alexandra VII. svatě paměti kardinálem Marziem Ginnettim, vikářem živného města (tj. Říma). Nejprve je roku 1712 ohledal nejznamenitější a nejctihodnější pán pan Bernardo Maria kardinál Conti, tehdy biskup v Terracině, a pak jsme je znovu ve městě (tj. Římě) prohlédli kvůli opětnému přichystání a uctivě vložené do dřevěné truhly, zakryté zvlněným červeným papírem, svázané hedvábnou stužkou rudé barvy a označené naší pečeti, vtisknutou do rudého španělského vosku pro prokázání jejich totožnosti, jsme je takto uložené k větší Boží slávě a k počtě svatých vydali [...] (toto prázdné místo mělo patrně označit adresáta tohoto ostatkového daru), aby si řečené posvátné relikvie mohl/i (tj. adresát/i) u sebe ponechat, jiným je darovat a v kterémkoliv kostele, modlitebně nebo kapli veřejně umístit a vystavit úctě věřících. Na potvrzení jsme tento dokument podepsaný naší rukou a stvrzený naší pečeti nařídili vystavit. Dáno v Chieti z našeho arcibiskupského paláce tohoto dne X., měsíce ledna, roku 1727.

(místo pečeti)

Br. Filippo, arcibiskup v Chieti¹⁴

Prameny nevydané:

Národní archiv:

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha –

administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné

Státní okresní archiv Česká Lípa:

Farní úřad Horní Police

Prameny vydané:

Dus, Jan Amos: *Umučení Polykarpa a pašijní příběh*. Jihlava 2011

¹⁴ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Horní Police, nezpracováno – ověřovací listiny k ostatkům svatých. Překlad citován z knihy: Příbyl, Stanislav: *Mariánské poutní místo v Horní Polici: V souvislostech víry a ducha*. Horní Police 2021.

Literatura:

Koudounaris, Paul: *Heavenly Bodies: Cult Treasures & Spectacular Saints from the Catacomb*. Thames & Hudson. London 2013

Polc, Jaroslav V.: „Vášeň“ Karla IV. po ostatcích svatých. In: Otec vlasti, Křesťanská akademie. Řím 1980, s. 55–79

Příbyl, Stanislav: *Mariánské poutní místo v Horní Polici: V souvislostech víry a ducha*. Horní Police 2021

Reklivie sv. Pavla, detail ostatkové figury. Horní Police (foto Stanislav Přibyl)

Znovuobjevená světice. Příběh sv. Fortunáty, ochránkyně hor

Sv. Fortunáta nepochybně nepatří mezi známé světice. Spíše předpokládám, že většina čtenářů se s jejím jménem setkává poprvé. Přesto byla v minulosti na Českolipsku uctívána, byť byl její kult územně i časově poměrně omezen. A zřejmě nepřekvapí, že počátku úcty k této neznámé světici jsou velmi úzce spojeny s jednou z nejvýznamnějších postav nejen barokního období Českolipska – s Annou Marií Františkou, velkovévodkyní toskánskou. Výrazná podpora četných církevních institucí i staveb, kterou tato aristokratka neomezovala pouze na svá panství a která zcela naplňuje dobovou zbožnost vysoce postavené ženy, je obecně známá a v poslední době si znovu získává bližší pozornost.¹ Vedle různých finančních subvencí na stavbu kostelů, zakládání nových farností a zřizování zbožných nadání patří mezi její neopominutelné činy v této oblasti Annou Marií Františkou organizovaný a financovaný transfer 19 těl křesťanských mučedníků z římských katakomb do mnoha kostelů nejen na toskánských panstvích, ale i v celých Čechách. Této problematice se v obecnější rovině věnuje v tomto sborníku Stanislav Příbyl, na něhož si dovoluji v mnoha směrech odkázat, abych se zde neopakoval. Tématem mého příspěvku je pak pouze příběh sv. Fortunáty, a to zejména kvůli „znovuobjevení“ jejích ostatků v nedávné době. Sledování příběhu této světice v posledních třech stoletích nám může ukázat mnohé – proměnu římskokatolické církve jako takové i její role v českém prostředí, tvárnost a nestálost liturgického prostoru, kontinuity a diskontinuity světecké úcty i možnou aktuálnost historického tématu pro dnešní dny.

¹ Za všechny tituly lze uvést souhrnnou kolektivní monografii Jan MALÍŘ A KOLEKTIV, *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod mezi Čechami a Evropou. Příspěvek k dějinám barokní doby*, Zákupy 2022; také Michal VOKURKA, *Barokní krajinotvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740*, Praha 2022.

Na prvním místě je nutné alespoň ve stručnosti objasnit pojem katakombální světcí, někdy je užíváno i označení svatí z katakomb.² Jedná se o ostatky domnělých raně křesťanských mučedníků, které byly – ať už jako celé kostry či jen části těl – od 16. století postupně a organizovaně vyjímány z římských pohřebišť v katakombách a jako takové distribuovány po celé katolické Evropě. Identifikace těchto ostatků s osobami žijícími v prvních stoletích našeho letopočtu byla a je pochopitelně dosti problematická. Za spolehlivý doklad jejich mučednictví byly považovány různé křesťanské symboly vyryté na náhrobní desce, případně dochování různých předmětů s křesťanskou symbolikou či tzv. ampullae sanguinis, tedy různých lahviček s různými tekutinami nepříliš známého původu, vesměs však zřejmě s vonnými oleji apod., které však byly považovány za pietně uloženou mučednickou krev. Jen u některých svatých z katakomb známe díky dochování původních epigrafických památek jejich skutečná jména, ostatním bylo úředním postupem příslušnou církevní autoritou (často papežem) uděleno jiné jméno, vesměs se užívalo latinských jmen odkazujících na předpokládané ctnosti zesnulého (Pius – zbožný, Felix – šťastný, Klement – vládny, atd.) – tento proces bývá někdy označován jako křtění svatých ostatků.³ K ostatkům pak byla přikládána listina, tzv. autentika, jejímž prostřednictvím příslušná církevní autorita potvrzovala pravost a původ ostatků.⁴

² Podrobnější, ale poněkud jinak orientovaný výklad k této problematice podává v tomto sborníku také Stanislav Přibyl.

³ K tomuto srov. Z *katakomb římských*, Časopis katolického duchovenstva 10, 1869, č. 2, s. 154–155; kompletní přehled jmen, jimiž byly anonymní ostatky „křtěny“ přináší *Analecta Juris Pontificii. Disserations sur divers sujetis de droit canonique, liturgie et theologie, septieme série*, Rome 1864, sl. 957–958.

⁴ Z již ne zcela nepočetné recentní české literatury k tomuto tématu lze uvést zejména tato díla: Zdeňka PROKOPOVÁ, *Barokní kult světců z katakomb na příkladu sv. Reparata z kláštera minoritů v Českém Krumlově*, in: Český Krumlov. Od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví, České Budějovice 2010, s. 527–566; Zuzana THOMOVÁ – Tereza ŠÁLKOVÁ – Erika PRŮCHOVÁ – Jan JOHN – Alexander CHERKINSKY, *Bioarcheologické průzkumy ostatků svatých z katakomb a jejich translace v období baroka do významných míst v jižních Čechách*, Archeologia historica 44, 2019, č. 2, s. 795–811.; zejména s. 795–797.; Miroslav HEROLD, *Svatí Primitiv a Konstantius, barokní ochránci města Brna*, Brno v minulosti a dnes. Příspěvky k dějinám a výstavbě Brna 29, 2016, s. 99–136; Pavel KRACÍK – Martina HORÁKOVÁ, *Objev raně barokního reliquiáře s ostatky sv. Sekundiny v kostele sv. Ignáce v Jičíně*, in: Sborník k poctě Jiřího Kalfersta,

Sv. Fortunáta na cestě z Říma do Čech

Jak již z uvedeného vcelku jasně vyplývá, o životě sv. Fortunáty žádné informace nemáme. Poprvé se nám v pramenech objevuje až 13. listopadu 1724, kdy Dionysios Mondinòs, římský kuriální biskup s titulem biskupa miloského,⁵ vydal v Římě autentiku, která potvrzovala pravost ostatků sv. Fortunáty. Jak dokazuje text autentiky („Sacrum Corpus Sanctae Fortunatae Martyris Nomine proprio“), jméno sv. Fortunáty je původní (jedná se o ono „Nomine proprio“) a zřejmě se nacházelo na nějakém nápisu poblíže místa jejího hrobu. Spolu s ostatky byla potvrzena i pravost ampulky s její mučednickou krví („cum vas Sangvinis“). Biskup Mondinòs dále potvrdil, že ostatky sv. Fortunáty byly objeveny v Priscilliných katakombách („ex Caementaria Pristillae extractum“).⁶

Priscilliny katakomby, nazvané podle římské aristokratky, která údajně ve 2. století po Kristu věnovala část pozemků své rodiny pro zřízení křesťanského hřbitova užívaného pak asi dalších 200 let, byly jedny z prvních, které byly v 16. století v Římě otevřeny. Jak se lze i dnes při návštěvě tohoto pohřebiště přesvědčit, jednalo se o prestižní místo posledního odpočinku, jemuž odpovídala honosná dochovaná fresková výzdoba a tento fakt podtrhuje i skutečnost, že zde byli pohřbeni papeži Marcellinus (pontifikát 296–304) a Marcel I. (308–309), Sylvestr I. (314–335), Liberius (352–366), Siricius (384–399), Celestýn I. (422–432) a Vigilius (537–555), přičemž ostatky většiny z nich byly později přemístěny na jiná místa v Římě.⁷ Sv. Fortunáta byla tedy původně pohřbena na místě, které bylo v rámci raně křesťanského Říma poměrně

Hradec Králové 2014, s. 164–198. Z početné zahraniční literatury odkazují zejména na Arnold ANGENEND, *Heilige und Reliquien. Die Geschichte ihres Kultes von frühen Christentum bis zur Gegenwart*, München 1994; Anton LEHNER, *Reliquien. Verehrung und Verklärung. Skizze und Noten zur Thematik und Katalog zur Ausstellung der Kölner sammlung Louis Peters im Schnütgen-Museum*, Köln 1989.

⁵ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmodino.html>.

⁶ Autentika se (pokud je známo) zachovala pouze v opise v mařenické farní pamětní knize – Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219r.

⁷ O těchto katakombách souhrnně např. Fabrizio BISCONTI – Barbara MAZZEI – Raffaella GIULIANI, *La catacomba di Priscilla. Il complesso, i restauri, il museo*, Todi 2013; základní informace jsou dostupné rovněž na <http://www.catacombepiscilla.com/>.

prestižní. Kdy přesně však byly její ostatky z katakomb vyjmuty, netušíme, lze jen obecně konstatovat, že se tak stalo před 13. listopadem 1724.

Již autentika biskupa Mondinòse určuje, že ostatky sv. Fortunáty jsou věnovány Anně Marii Františce Toskánské, s tím, že mají být v některém kostele či veřejné kapli vystaveny k veřejné úctě („*fidelium venerationi exponendi*“).⁸ Je tedy zřejmé, že celý proces převozu ostatků sv. Fortunáty byl již dojednáván předem, jak tomu bylo i u dalších translací financovaných velkovévodkyní Annou Marií Františkou. O pozadí všech těchto jednání, iniciativě v „objednávkách“ či případných preferencích a dalších s touto problematikou spjatých záležitostí víme zatím poměrně málo (jedná se však o mimořádné atraktivní téma), s jistotou lze pouze tvrdit, že klíčovou v roli v nich hrál augustinián Michal Mareschl a jeho „římsští agenti“, jimiž byli zřejmě jeho řádoví spolubratři.⁹ O Mareschlově vztahu k Anně Marii Františce víme zatím poměrně málo, zúčastňoval se však poměrně často slavností spojených s uložením těl transferovaných katakombálních světců do kostelů na toskánských panstvích v Čechách a zřejmě se stal (alespoň formálně) domácím kaplanem toskánské velkovévodkyně.¹⁰

O sv. Fortunátě jsme však znovu zpraveni až z dopisu, který 26. června 1728 napsal v dolnoročovském klášteře augustiniánů Michael Mareschl Anně Marii Františce a v němž ji informuje, že by právě do Dolního Ro-

⁸ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219r.

⁹ K celému tomuto procesu je dochována (nepochybně nekompletní) korespondence mezi Annou Marií Františkou, Michaellem Mareschlem a dalšími augustiniány – srov. Národní archiv, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha. Administrace toskánských statků, spisové poddodělení společné (dále jen NA, ŘSRF/P – ATS společné), karton č. 459, sign. 87, inv. č. 204 – Koupě různých relikvií a ostatků svatých Annou Marií Franziskou, vévodkyní sasko-lauenburskou pro kostely a kláštery na českých dominiích 1722–1746. Základní informace o Mareschlovi přináší Databáze řeholníků Historického ústavu AV ČR, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000126691>.

¹⁰ Mareschl se v dopisech Anně Marii Františce často podepisuje jako „nejponiženější služebník a kaplan“ („*Demüthigster Diener und Capellan P. Michael Mareschl*“); srov. NA, ŘSRF/P – ATS společné, karton č. 459, sign. 87, inv. č. 204 – Koupě různých relikvií a ostatků svatých Annou Marií Franziskou, vévodkyní sasko-lauenburskou pro kostely a kláštery na českých dominiích 1722–1746, např. dopis Michaela Mareschla Anně Marii Františce z 26. června 1728.

čova mělo brzy dorazit několik „svatých těl“ („heilige Körper“), a mezi nimi pak dvě opatřená věrohodnými autentikami, přičemž se jedná o matku a dítě, jejichž jména jsou Fortunáta a Innocentius („von zwey anderen heiligen Warhafft-Authentischen Corpern, als Mutter und Kinds, deren Nahmen Fotunata und Innocentius“).¹¹ Jedná se o jednu z mála pramenných zmínek, která dokládá vztah mezi dvěma katakombálními svěťci, které nechala Anna Marie Františka přivézt do Čech – zatímco sv. Fortunáta byla v roce 1730 uložena v kostele sv. Máří Magdaleny v Mařenicích, sv. Innocentius byl až o čtyři léta později přenesen do kostela sv. Martina ve Zvoleněvsi u Slaného.¹² Informace o rodinném poutu mezi těmito dvěma svatými z katakomb musela nepochybně pocházet z Říma, v autentice sv. Fortunáty však tato informace chybí a obdobný dokument vztahující se ke sv. Innocentiovi se mi zatím nepodařilo dohledat.

Na Mareschlův dopis reagovala Anna Marie Františka již 5. července 1728, když mu ze zámku v Horní Polici psala, že je potěšena zprávou, že čtyři svatá těla¹³ již brzy dorazí do Ročova a že samozřejmě neoslyší jeho prosbu a pošle augustiniánům potřebné finance.¹⁴ Mareschl pak 20. března 1729 opět z Dolního Ročova sdělil Anně Marii Františce, že

¹¹ Tamtéž, dopis Michaela Mareschla Anně Marii Františce z 26. června 1728.

¹² Tělo sv. Innocence bylo uloženo do prosklené mensy hlavního oltáře, jak zaznamenávají i památkové soupisy z počátku 20. století – Ferdinand VELC, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. století. XX. politický okres slánský*, Praha 1904, s. 440 („Při hlavním oltáři, provedeném v pozdní reissanci, jinak ale i s obrazem bezcenném, zasluhuje zmínku bohaté vyšívaní roucha na kostře sv. Innocence, v tumbě oltářní položené“); Antontín PODLAHA, *Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v Království českém. Řada první, Arcidiecese Pražská, Díl VII. Vikariát slánský*, Praha 1913, s. 311 („v oltářní mense jest za sklem kostra sv. mučedníka Innocencia s maskou voskovou datovaná kostelu velkovévodkyni Toskánskou Annou Marií Františkou“). Zde byly ostatky umístěny až do 80. let 20. století, kdy byly v rámci tzv. pokoncilní úpravy liturgického prostoru vyjmuty z oltářní mensy a uloženy na oratoř kostela, kde jsou v ne zcela důstojném stavu doposud (za poskytnutí těchto informací bych na tomto místě rád poděkoval zvoleněveskému kostelníkovi Petru Trnobranskému).

¹³ Mareschl ve svém listu počet těl neuvádí, je zřejmé, že velkovévodkyně transport ostatků korespondenčně sledovala a přesně věděla, jací svěťci jsou již na cestě z Říma.

¹⁴ Tamtéž, dopis Anny Marie Františky Toskánské Michaelu Mareschlovi z 5. července 1728.

těla mučedníků sv. Fortunáty a sv. Innocence již dorazila do tamního kláštera,¹⁵ přičemž zdůraznil, že jejich jména jsou opravdu skutečná a nikoliv recentně udělená („welcher Nahmen Beyder die recht eigentliche Tauff-Nahmen seynd“) a že jsou opatřena i ampulemi s autenticky ověřenou krví obou světců. Jejich další převoz měl být podle Mareschla závislý na přání Anny Marie Františky a mělo k němu dojít jistě až po svátku Zvěstování Panny Marie (tedy po 25. březnu), k čemuž je ještě třeba zařídit povolení ze strany pražského arcibiskupství,¹⁶ pod jehož jurisdikci tehdy Dolní Ročov, ale i Zákupy patřily. Právě v Praze byla v té době, konkrétně 21. března 1729 vydána arcibiskupem Františkem Ferdinandem Khünburgem listina, která potvrzovala platnost římské autentiky i pro území pražské arcidiecéze.¹⁷

O konkrétním itineráři těl sv. Fortunáty a sv. Innocence nemáme přesné zprávy. Vzhledem k tomu, že textilní výzdobu, která je dodnes dochována na ostatcích sv. Fortunáty, označuje odborný restaurátor Petr Zeman, který se specializuje mj. na barokní relikviáře, vzhledem k několika analogiím vcelku s jistotou jako dílo magdalenitek z kláštera v Zahražanech u Mostu,¹⁸ dalo by se snad usuzovat, že „svatá těla“ byla převezena k obvyklému baroknímu „ustrojení“ právě do tohoto konventu a teprve odtamtud na Českolipsko. Bohužel tuto domněnku zřejmě nelze pramenně potvrdit.¹⁹ Dosud známe jakožto autorky výzdoby pro ostatky

¹⁵ V paměti dolnoročovského kláštera však tato událost (a ani případné převozy dalších „svatých těl“) nezanechala stopu, resp. o ní chybí jakékoliv zmínky v dobových i pozdějších narativních pramenech tamní provenience - za sdělení této informace bych na tomto místě rád poděkoval znalci dějin tamního kláštera dr. Karlu Marešovi z Loun (nelze však vyloučit, že dílčí střípky reflektující tyto události bude možné dohledat v řádové korespondenci v Národním archivu).

¹⁶ Tamtéž, dopis Michaela Mareschla Anně Marii Františce z 20. března 1729.

¹⁷ Opis této listiny je obsažen v mařenické farní pamětní knize – Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219r. Další informace k vydání této autentiky by mohly být uloženy v archivním fondu pražského arcibiskupství, který je deponován v Národním archivu, průzkum těchto dokumentů jsem však zejména z časových důvodů neprovedl.

¹⁸ Vyjádření Petra Zemana z e-mailu adresovaného vedoucí odboru správy movitého majetku Biskupství litoměřického Mgr. Ladě Hlaváčkové ze 4. května 2020. Svou domněnku si Petr Zeman potvrdil v rámci počátečního zkoumání ostatků sv. Fortunáty v Antropologickém oddělení Národního muzea (k tomuto podrobněji níže).

¹⁹ Pisemnosti zahražanských magdalenitek jsou dochovány pouze torzálně, jediný snad

„svatých z katakomb“ přivezených Annou Marii Františkou pouze chotěšovské premonstrátky, a to konkrétně pro sv. Kristinu určenou do Horní Police a sv. Oenestina věnovaného klatovským jezuitům.²⁰

Následně byla tedy svatá těla zřejmě převezena do Zákup, ačkoliv o tom nemáme přesné zprávy a vycházíme spíše z analogií dalších translací na severočeská toskánská panství a popisů samotného přenesení do Mařenic, byť ani tam není explicitně uvedeno, že by tělo sv. Fortunáty bylo nesené až z hlavní rezidence Anny Marie Františky. Trasa Dolní Ročov – Zahražany – Zákupy zní i vzhledem ke geografii poměrně logicky a smysluplně.

Jak vyplývá z předchozích odstavců, proces získání těl katakombálních světců byl tedy poměrně zdoluhavý a v případě sv. Fortunáty trvalo přinejmenším šest, spíše však více let – autentika s přesným určením ostatků pro toskánskou velkovévodkyni byla vydána 13. listopadu 1724 a slavnostní přenesení do Mařenic proběhlo až 12. září 1730.

Translace

Mařenice toho dne zažily pravděpodobně nejslavnější den ve svých dějinách a místní obyvatelé i četní hosté se stali svědky spektakulární barokní festivity v době, kdy úroveň těchto slavností v našich zemích vrcholila. Ostatně jen rok před mařenickou translací se Praha stala dějištěm fenomenálních slavností spojených s kanonizací Jana Nepomuckého, jichž se jako poutníci zúčastnili i někteří z obyvatel Mařenic.²¹

využitelný narativní pramen vzniklý v tomto konventu je bohužel doveden pouze do roku 1711; srov. Národní archiv, Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II., sign. RKP 3460, inv. č. 2460 – svázaná akta kláštera magdalenitek v Zahražanech a v Mostě týkající se založení kláštera, přenesení kláštera ze Zahražan do Mostu, kláštera v Lounech (na titulním listě: *Memorabilia monasterium monialium ord. s. mariae Magdal. Ponti concernentia ab a. 1283 usque 1711*).

- ²⁰ Srov. Franz WENZEL, *Geschichte der Wallfahrtskirche zu Politz, Mittheilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 12, 1889, č. 1, s. 32 (zřejmě od něj převzal a mírně zobecnil své tvrzení Stanislav PŘIBYL, *Mariánské poutní místo v Horní Polici. V souvislostech víry a ducha*, Horní Police 2021, s. 95, 103), Václav RYNEŠ, *Čtení o sv. Oenestini, mučedníku. Příspěvek k dějinám české barokní zbožnosti*, Praha 1948, s. 14.
- ²¹ Pražské oslavy se konaly ve dnech 9. – 16. října 1729 a procesí ze zákupského panství, včetně některých obyvatel Mařenic, na ně vyrazilo již 3. října – srov. Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 174r;

Na rozdíl od jiných translací těl katakombálních světců na panstvích Anny Marie Františky Toskánské nebyl – alespoň pokud víme – popis této slavnosti vydán tiskem,²² dochoval se však ve třech takřka identických rukopisech s incipitem „Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin“ a sepsaných snad právě jako možný podklad pro již neuskutečněný akcidenční tisk.²³ Autora tohoto rukopisu bohužel neznáme. Dílčí informace pak přináší i dobová mařenická farní pamětní kniha vedená farářem Christophem Nicolaschem.²⁴

celé pražské oslavy popisuje podrobně Vít VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha – Litomyšl, s. 193–204.

²² Znamé jsou tisky k translaci sv. Julia do Cvikova (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. EL XIV 43/35 – Area virtutum homogenearum: das ist Menschlicher Tugenden Übungs-Platz. Als der Leib des Heiligen Julii ..., der zwickauer Pfarr-Kirchen verehrt worden. – Leitmeritz: Gedr. bei Franz Georg Schkrochowsky, 1729), sv. Jucundy do Doksan (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BG IV 245 – Nábožné představenj swatě Panny a Mučedlnice Jucundy ... založenj Doxanskému k počestnosti milostiwě odewzdáno. – W Litoměřicích: v Frantisska Sskrochowskýho, 1729), sv. Justýna do Chotěšova (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BQ II 163/9 – Synopsis oder kurtzer Entwurff der Ubertragung des h. Justini, welcher von der ... Fürstin Anna Maria Gross-Herzogin von Toscana dem Closter Cotieschau gnädigst verehret ... – Eger: bey Joh. Augustin Diwansky, 1729) a sv. Antonýna/Antonína do zákupského kapucínského kostela (Knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. BU II 111 – Das Machabäische Helden Kind: das ist der unüberwindliche mit eigenem Nahmen banambste Jüngling und Blutzeug Christi Antonius: von Rom nacher Reichstadt, hernach aber in die Kirchen P. P. Capucinern übersetzt. – Prag: Gedruckt bei Carl Johann Hrabá, 1728). Za zprostředkování informací o těchto tiscích i dalších informací týkajících se svatých z katakomb jsem zavázán P. Miroslavu Heroldovi, SJ. Edici českého překladu popisu uložení ostatků sv. Kristiny a sv. Pavla v Horní Polici v roce 1731 pak přináší S. PŘIBYL, *Mariánské poutní místo v Horní Polici*, s. 104–112.

²³ NA, ŘSRF/P – ATS společně, inv. č. 204, sign. 87 – Koupě různých relikvií a ostatků svatých Annou Marií Franziskou, vévodkyní sasko-lauenburskou pro kostely a kláštery na českých dominiích 1722–1746, karton č. 459, sine folio, rukopis „Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin“ má označení No, 87 (dále jen Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin). Pro některé další translace máme dochované obdobné rukopisné popisy, pro mnohé však takovýto typ pramene zcela chybí, např. právě pro obě zákupské translace.

²⁴ Nicolasch byl klíčovou postavou počátku dějin mařenické farnosti. Pocházel z Mimoně, kde se narodil zřejmě kolem roku 1678, již od roku 1706 působil v Mařenicích jako „výpomocný duchovní“ a vedl zde tehdy první místní (a údajně i luterány ze Saska navštívené) božitélové procesí. Následně zde byl 1. května 1708 instalován jako první mařenický farář a působil zde až do své smrti, která ho zastihla 22. června 1741, pohřben byl u bočního oltáře Panny Marie za účasti 23 kněží; srov. Vincenz WÜNSCHE, *Nachrichten über die Kirche zu Grossmergthal bei Zwickau in Böhmen*, Oywina. Blätter für

V úterý 12. září 1730 byla v mařenickém kostele již ráno zřejmě právě místním farářem sloužena mše. Kolem půl desáté pak do Mařenic začali přicházet první poutníci ze Cvikova a Lindavy a shromažďovali se u slavobrány u hájovny v lokalitě zvané Franziskathal, tedy v prostoru jižně od Mařenic při staré cestě do Mařeniček, resp. Kunratic.²⁵ Postupně začali přicházet další poutníci, a právě u hájovny celá slavnost oficiálně začala.²⁶ To alespoň tvrdí farář Nicolasch, nezmiňuje se však – stejně jako žádné mne dosud známé prameny – o samotném začátku procesí, resp. místu, odkud bylo tělo nesené. Osobně se domnívám, že výchoiskem celé translace byly Zákupy, neboť asi nelze předpokládat, že by četní hosté Anny Marie Františky přespávali a pobývali na jiném místě. Ostatně doložena je i přítomnost zákupských měšťanů a cechů.

Samotná slavnost tedy byla soustředěna do nepříliš dlouhé trasy mezi hájovnou a farním kostelem, která činila zhruba 1 km a byla opatřena třemi slavobránami. Jednalo se o dobově typickou tzv. efemérní (tj. dočasnou) architekturu budovanou z jednoduchých materiálů, jakými bylo zejména dřevo, papír, papírmaš, štukatura, textil apod., která byla různými způsoby barvena a zdobena, dále doplněna velmi komplikovanou alegorickou výzdobou v podobě četných soch a sošek a opatřena četnými latinskými a německými nápisy, vesměs přejatých z různých biblických knih, které měly poutníkům přiblížit dané výjevy. Nakolik si je však mohli běžní poddaní přečíst, natož pochopit, je spíše básnickou otázkou. Jejich adresátem byla nepochybně vzdělanější část poutníků, nicméně dojem, který takováto výzdoba včetně vědomí jejího fakticky jednorázového použití, musel zanechat právě na prostých návštěvnících této festivity musel být velmi působivý a takřka nezapomenutelný.

Topographie, Touristik und Geschichte des Südläusitzer Gebirges 6, 1883–1885, č. 7–9, s. 51–52; Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 3v, 9r, 122r).

²⁵ Název Franziskathal byl dán této lokalitě na počest velkovévodkyně Anny Marie Františky, pod jejímž vedením se zde 12. – 14. června 1706 konal velký hon; srov. V. WÜNSCHE, *Nachrichten über die Kirche zu Grossmergthal*, s. 52; srov. také M. VOKURKA, *Barokní krajinná tvorba*, s. 134–135, kde je tato cesta také znázorněna na mapě, byť ne všechny uváděné informace jsou zcela přesné.

²⁶ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

První ze slavobrán stála přímo u hájovny a symbolizovala význam, který měla sv. Fortunáta pro Mařenice mít jakožto „ochránkyně hor“, jak již naznačoval samotný incipit citovaného rukopisu „Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin“. Ústředním motivem byla právě spící sv. Fortunáta, jíž měl budit duch hor („Genious des Gebürgs“) s německo-latinským nápisem prosícím přenesenou světici o pomoc („Transiens adjuva nos! / Zeug hindurch und hülff uns.“) s další alegorií vyjádřenou, že je již nejvyšší čas, aby se probudila – smyslem je zřejmě naděje vkládaná do sv. Fortunáty, jakožto světice, která ochrání zdejší katolictví (k tomu srov. níže). V další části pak byla sv. Fortunáta zobrazena v záři slunečních paprsků a obracela své oči a ruce k namalovaným horám, přičemž u úst měla vyveden nápis „Zde je mé spočinutí“ („Haec Requies mea. Psal. 131. Dieß ist meine Ruhe“), odkazující na její uložení právě v Mařenicích pod vrcholky Lužických hor.²⁷

Umístění druhé slavobrány neznáme, zřejmě stála někde na půli cesty mezi hájovnou a kostelem, a jejím hlavní alegorickou náplní bylo představení sv. Fortunáty jakožto světice a učednice. Ústřední výjev obstarávala opět sv. Fortunáta držící v rukou palmovou ratolest, jakožto symbol mučednictví a vítězství, přičemž u nohou jí ležel meč a další nástroje mučednictví a vše objasňoval nápis „Accepit coronam vitae Jac. 1 Sie wird bekommen die Kron des Lebens“, připomínající, že Fortunáta mučednictvím přijala korunu života, resp. věčného života. V tomto smyslu byly koncipovány i další alegorické výjevy odkazující na mučednictví pro Krista, přičemž tento martyrologický význam dále přecházel v budoucí naději reprezentovanou dnešním dnem (nápis „In Ietzigem freVDen MVs aLLes traVrIges VVeIChen“ – současné radosti musí všechno smutné ustoupit), kdy byla Fortunáta pojímána jako ochránkyně proti všem živlům, kvůli čemuž byla v tomto místě slavobrána opatřena také stříkající vodou, a dalším životním neštěstím.²⁸

²⁷ Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin, fol. 1v–2v. Citovaný rukopis popisuje tuto i další dvě slavobrány velmi podrobně, mou snahou bylo vždy poukázat na hlavní alegorický smysl její výzdoby.

²⁸ Tamtéž, fol. 2v–3r. Informaci o stříkající vodě potvrzuje i kronikářský zápis Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

U vchodu na hřbitov, který stejně jako dnes obklopoval mařenický kostel, byly vztyčeny dvě pyramidy opatřené shodným latinským a německým textem připomínajícím zásluhy Anny Marie Františky Toskánské o přivezení ostatků sv. Fortunáty do Čech.²⁹ Poslední slavo-brána pak stála zřejmě nedaleko vchodu do kostela a znázorňovala sv. Fortunátu, která pravou rukou ukazovala na sv. Máří Magdalenu, tedy patronku mařenického farního kostela, s níž se nyní takto symbolicky spojovala, a levou rukou se dotýkala zdi, kterou drželi dva andělé a na níž byly vymalovány dvě válečné vlajky („Kriegsfahn“) či spíše korouhve, jedna s erbem Anny Marie Františky,³⁰ druhá s erbem Bavorska, což symbolizovalo velkovévodkyninu dceru Marii Annu Karolínu, resp. jejího manžela Ferdinanda Bavorského. Pod nimi pak byla paralelně vedle sebe v latině a němčině vypsána veršovaná přání směřovaná ke sv. Fortunátě, jejichž první písmena dvakrát po sobě tvořila jméno „FORTUNATA“ a která v neumělém překladu zní následovně: Ponech mír na zemi, zachovej nás bez úhony, ochraňuj chudé, slituje se nad námi, a pros Boha, aby nám dal vše dobré, po tomto životě, přinesl jitro na naše trápení. Utěš naše hříchy, ó nejmilejší dítě, utěš naši duši, vyslyš naše prosby, nouzi předcházej, nikdy neodmítej naše prosby, konej dobré činy a buď nám nápomocná.³¹ A vše zakončoval závěrečný nápis ve formě přání – nechej svou mocnou pomoc přes nás často přetékat („Lass DeIne MäChtIge hIlLff Vber Vnss haVfflg Von oben aVsrInne“).³²

²⁹ Tamtéž, fol. 3v.

³⁰ Zřejmě však v podobě sasko-lauenburského erbu, který jí byla sice vlastní pouze před svatbou, ale který používala na českých panstvích i po ní; srov. M. VOKURKA, *Barokní krajinotvorba*, s. 217.

³¹ „Fave devotis / Omnibu votis / Roga pro moestis / Tibi conquestis / Vt Deus dirae / Nuspiam irae / Ad nos plecrendos / Tel de pellat / Aut hinc evellat / Fac tua prece / Omni nos nece / Rebus insanis / Turbisque vanis / Vtique tegat / Nutritos regat / Amet fovendo / Tutos tenendo / Ad se trahendo // Friedt laß auf Erden / Ohne anstos werden / Rette die armen / Thue dich rbarmen / Vnd bitt Gott eben / Nach dießen Leben / Als guts wol geben / Trag Stöch und morgen / All unser Sorgen. / Freudt euch ihr Sünder / O liebste Kinder / Richt auf das gemüthe / Thut euer bitte / Vnd noth vortragen / Nie mahl uersagen / Aufeuer flehen / Thut Sie gern sehen / Auch euch bey stehen“, Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin, fol. 4r.

³² Tamtéž, fol. 4r.

Procesí celou touto trasou vedla eskadrona kyrysníků v čele s jejich standardou a za zvuku bubnů a trumpet, dále následovaly zákupské a cvikovské cechy, jejichž příslušníci nesly příslušné cechovní korouhve, jichž bylo údajně 39,³³ po nich šli v průvodu hudebníci, kteří rovněž hráli na bubny a trumpety a zpívali přitom – nám bohužel již neznámou – litanii o sv. Fortunátě. Další část původu tvořili nejprve ministranti, poté duchovenstvo³⁴ a šest nosičů pochodní, kteří byli oblečeni v bílo-modrém pražském španělském oblečení a bílých parukách („in blau und weißen Prager Spanischer Kleydung und weißen Perruquen“; barevná kombinace mohla odkazovat na bavorský znak, tedy na zetě Anny Marie Františky), za nimi kráčeli duchovní asistenti v dalmatikách, poté „Jeho Milost Pontifik“ („Ihro Hochwürden Herr Pontificans“), čímž byl však myšlen již zmíněný bývalý augustinánský pruvinciál a zprostředkovatel transferu ostatků Michael Mareschl, který byl dle svědectví mařenického faráře oblečen v pontifikálním.³⁵ Střed celého procesí tvořilo „krásně a nákladně ozdobené tělo sv. mučednice Fortunáty („Der Leib der Hail. Martyrin Fortunatae auf das schönste und kostbarste gezieret“) nesené osmi kněžími – farář Nicolasch je specifikuje jako dva faráře a šest kaplanů³⁶ –, které doprovázeli granátníci se svými důstojníky, za nimiž kráčela Anna Marie Františka Toskánská s dalšími šlechtici a dvořany, mezi nimiž farní pamětní zápis uvádí na prvním místě hofmistra Johanna Ernesta von Goltz, dále jakési dvě osoby „von Wallbrunen“,³⁷ jakéhosi pána „von Walters-

³³ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

³⁴ Farář Nicolasch uvádí, že v procesí kráčeli četní sousední děkani, faráři a kaplani a také dva převoři – kromě Michaela Mareschla také převor českolipského augustinánského konventu se svými spolubratry a převor dominikánského konventu v Jablonném s dalšími příslušníky jeho řádu. Celkově se mělo translace zúčastnit 40 kněží; Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

³⁵ Tamtéž, fol. 219v.

³⁶ Tamtéž, fol. 219v.

³⁷ Snad se může jednat o Georga Christopha von Walbrunn, příslušníka starého rytířského rodu činného v raném novověku zejména ve Švábsku a v Porýní, který působil v sasko-lauenburských, resp. toskánských službách v Čechách na počátku 18. století jako hofmistr a vrchní číšník a v roce 1724 byl přijat do stavu českých svobodných pánů; Ernst Heinrich Kneschke (ed.), *Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, Neunter Band*, Steinhaus – Zwierlein 1870, s. 456.

dorff“³⁸ s chotí, jakéhosi majora a další nejmenované přátele a hosty.³⁹ Celé mohutné procesí pak uzavírali radní ze Zákup a Cvikova, za nimiž kráčel velký počet dalších „obyčejných“ poutníků.⁴⁰

Poté, co celé procesí kolem 11. hodiny dorazilo do mařenického farního kostela, resp. k němu, byla zde – neznámo kým, snad Mareschlem, jakožto nejvýše postaveným přítomným duchovním – celebrována slavná mše za pěkného hudebního doprovodu. Následně zaznělo příležitostné kázání, jehož obsah ani autora opět neznáme. A celá duchovní část translace byla zakončena chvalozpěvem *Te Deum*.⁴¹

Urozená společnost a přítomní kněží se následně odebrali na nějaké nedaleké prázdné či pusté místo („*Wüsten*“), kde stáli početné stany, pod nimiž proběhla slavnostní hostina. A celou festivitu uzavřela večerní iluminace spodní slavobrány, kterou si lze představit jako její ozdobení svíčkami a dalšími světelnými a snad i pyrotechnickými efekty.⁴²

Místa uložení ostatků sv. Fortunáty

Mařenický farář Christoph Nicolasch do pamětní knihy na konci popisu slavnostní translace uvedl, že Anna Marie Františka nechala v kostele zřídit nový oltář sv. Fortunáty na jehož strany byly osazeny sochy sv. Donáta mučedníka a sv. Innocence mučedníka, které jsou prostřední velikosti a v nichž jsou umístěny jejich relikvie.⁴³ V obou případech se jedná o katakombální světce, které nechala toskánská velkovévodkyně přivést z Říma, a uvedený popis plně odpovídá adjustaci, která byla pro tyto světce na jejích panstvích používána. Se jménem sv. Innocence ja-

³⁸ Toto označení může také znamenat jen jeho původ v obci Waltersdorf na saské straně Lužických hor.

³⁹ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

⁴⁰ Pokud není uvedeno jinak, bylo procesí popsáno podle *Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin*, fol. 4v.

⁴¹ Tamtéž, fol. 4v; Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

⁴² Tamtéž, fol. 219v.

⁴³ Tamtéž, fol. 219v.

kožto syna sv. Fortunáty jsme se již setkali, zápis je však i cenným dokladem toho, že v září 1730 byly již v Čechách také ostatky sv. Donáta, jejichž většina byla až 27. září 1733 přenesena do kostela v Chlumíně u Mělníka.⁴⁴ Citovaný Nicolaschův zápis dále potvrzuje již dobovou nejistotu ohledně těchto relikvií, neboť pokračuje v tom smyslu, že jeden z těchto světců měl být 3letým synáčkem sv. Fortunáty.⁴⁵

Je překvapivé, že ani v jednom z popisů translace z 12. září 1730 není podrobněji popsána forma uložení ostatků sv. Fortunáty. Pouze v rukopise „Montium Custos“ je uvedeno, že tělo bylo hezky a nákladně ozdobeno.⁴⁶ Popisy bočního oltáře sv. Fortunáty pochází až z 19. století. V roce 1833 je oltář stojící „napravo v presbytáři“ charakterizován jako dřevěná oltářní architektura s prosklenou vitrínkou, v níž jsou uchovávány ostatky, resp. svaté tělo sv. Fortunáty („mit einem Glaskasten, worin die Gebeine oder der Hlge Leib der Heiligen Fortunata aufbewahrt werden“), přičemž na obou stranách oltáře stojí dvě sochy sv. mučedníků Donáta a Innocence.⁴⁷ Prakticky identický popis přináší i o dvacet let mladší inventář.⁴⁸ Ačkoliv za sto let od translace po první popis se mohla situace změnit, považuji za velmi pravděpodobné, že sv. Fortunáta nebyla vyhotovena do podoby stojícího „barokního manekýna“ jako mnohé další ostatky přinesené Annou Marií Františkou do Čech, ale – z neznámých důvodů – byla pro její prezentaci zvolena ležící poloha, přičemž citované prameny lze zřejmě interpretovat v tom smyslu, že prosklená vitrína s jejími ostatky byla umístěna na oltářní mensu či v prostoru tabernáklu. Nejednalo se ostatně o jediný takovýto případ,

⁴⁴ S. PŘIBYL, *Mariánské poutní místo v Horní Polici*, s. 102; NA, ŘSRF/P – ATS společné, inv. č. 204, sign. 87 – Koupě různých relikvií a ostatků svatých Annou Marií Franziskou, vévodkyní sasko-lauenburskou pro kostely a kláštery na českých dominích 1722–1746, karton č. 459, sine folio. Soupis památek mělnického okresu z roku 1899 však tuto relikvii již nezaznamenal (srov. Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu mělnickém*, Praha 1899, s. 17–33).

⁴⁵ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 219v.

⁴⁶ „Der Leib der Hail. Martyrin Fortunatae auf das schönste und kostbarste gezieret“; Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin, fol. 1v

⁴⁷ Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I, Mařenice, inventář 1833.

⁴⁸ Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I, Mařenice, inventář 1854.

podobně byly na hlavní oltář zákupského děkanského kostela umístěny ostatky sv. Felixe, později přenesené do bočního oltáře Neposkvrněného Početí Panny Marie,⁴⁹ do mensy hlavního oltáře zvoleněveského kostela bylo uloženo také tělo sv. Innocence, údajného syna sv. Fortunáty.⁵⁰

Christoph Nicolasch dále zřejmě v roce 1730 do mařenické farní pamětní knihy zapsal, že Anna Marie Františka věnovala mařenickému kostelu také relikviář s ostatky sv. Fortunáty. Blíže ho však nepopisuje a tento cenný artefakt nebyl podchycen ani v inventáři mařenického kostela, který byl sepsán někdy kolem roku 1740.⁵¹ Až v inventáři z roku 1854 se objevuje jakýsi relikviář sv. Fortunáty „in einem runden Kristallglase“.⁵² V současnosti je v mařenickém farním kostele, na prestižním místě v zasklené nice konstrukce, na níž spočívá obětní stůl, uchováván relikviář sv. Fortunáty, v němž je cca 10 cm dlouhý ostatek zdobený dracouny prezentován ve vztyčené podobě a je chráněný skleněným projímaným poklopem kruhového půdorysu, který stojí na kovové pozlacené tepané noze.⁵³ Ta samotná je novodobá, ovšem skleněný poklop s ostatky by měl ještě pocházet z mařenického kostela, odkud měl být odvezen ještě před jeho devastací po roce 1945. Ztotožnění současného relikviáře, resp. jeho historické části, s relikviářem popisovaným v 19. století lze považovat za takřka jisté, nakolik se ovšem jedná o artefakt z roku 1730, asi nejsme schopni určit, byť autenticita ostatků je spíše nezpochybnitelná.

Právě zřízení oltáře a výroba relikviáře mohly být také jednou z příčin časové proluky mezi převezením ostatků do Zákup (resp. předtím do Dolního Ročova) a jejich uložení v Mařenicích. Nejedná se však o jed-

⁴⁹ Zdeněk RYDYGR, *Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupce*, Zákupy 2018, s. 14.

⁵⁰ Srov. výše.

⁵¹ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 220r–223r. Inventář lze bezpečně díky pozdějším vpiskům datovat před rok 1743, jako smysluplná avšak nepotvrzená možnost se nabízí, že byl sepsán po Nicolaschově smrti v roce 1741.

⁵² Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I, Mařenice, inventář 1854. V následném inventáři z roku 1880 však chybí – srov. Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I, Mařenice, inventář 1880.

⁵³ Římskokatolická farnost Mařenice, inv. č. MŘ 22. Za poskytnutí dokumentace děkuji administrátorovi mařenické farnosti Mgr. Marcelu Hrubému.

iné (dosud!) známé předměty spojené se sv. Fortunátou. Díky laskavému upozornění kolegy Jana Rucze, bývalého pracovníka Národního památkového ústavu a znalce dějin zámku Lemberk, jemuž bych na tomto místě rád upřímně poděkoval, je možné v tomto článku zmínit také skříňový relikviář sv. Fortunáty, který v současné době stojí na hlavním oltáři v leberské zámecké kapli Seslání Ducha svatého.⁵⁴ Jedná se o hranolovou dřevěnou, z přední a bočních stran prosklenou dřevěnou černě lakovanou skříňku o rozměrech 22 × 49 × 18,5 cm, v níž je uložena dracouny a dalšími prvky vyzdobená zřejmě holenní kost, nad níž jsou umístěni dva andílci (zřejmě ceroplastiky) držící nad ostatkem dracounovou korunu. Kolem kosti je páska s nápisem „S. FORTUNATAE“. Skříňka je opatřena nástavcem zdobeným vyřezávanými zlacenými akanty, v jehož horní části se nachází zlatý nápis „SANCTA FORTVNATA“, jehož dvě části jsou odděleny hlavou andílka. Celý relikviář je zakončen cca 25 cm vysokou polychromovanou sochou sv. Fortunáty, jíž představuje žena v přepásaných dlouhých šatech krytých dlouhým hojně zřaseným pláštěm, jejichž cíp přidržuje pravou rukou, kterou má položenou na prsou, levá pak je volně podél těla. U nohou je zobrazen její atribut, který tvoří věžovitá sakrální stavba ve zlatostříbrné barevné kombinaci. Relikviář, jehož celková výška dosahuje 65 cm a který byl nedávno restaurován, je obecně datován do 20. let 18. století, nejsou k němu známy přímé dobové prameny a na oltáři má svůj zrcadlový protějšek s ostatky jinak neznámého sv. Prospera, zřejmě také katakombálního světce. Kromě toho stojí jistě za zmínku, že v západní oratoři zmíněné zámecké kaple je uložen kazetový relikviář s tzv. klášterní prací z 18. století opatřený dvěma drobnými ostatky, které lze kvůli ne příliš dobře čitelným nápisovým páskám připsat snad sv. Feicisovi(?) a sv. Fortunátovi či sv. Fortunátě (čitelnost nápisů je poněkud problematická).

Vzhledem k tomu, že ani u jednoho z uvedených předmětů nemáme k dispozici přesné pramenné důkazy o tom, že by „leberská“ Fortunáta byla totožná s tou „mařenickou“, resp. o původu těchto relikviářů nemáme pramenné doklady v podstatě žádné, nelze na základě jejich

⁵⁴ Státní zámek Lemberk, inv. č. LM00638.

pouhé existence činit nějaké dalekosáhlé závěry. Ostatně zajímavé jsou nejen v tomto ohledu čilé kontakty mezi lemberským pánem Mikulášem Hartvíkem Bredou a Annou Marií Františkou Toskánskou,⁵⁵ ovšem smělé konstrukce zde narušuje prostý fakt, že hrabě Breda Lemberk v roce 1726 prodal Filipu Josefu Gallasovi, přičemž se tak stalo v době, kdy „mařenická“ sv. Fortunáta byla někde mezi Římem a Dolním Ročovem. Zda mohla Anna Marie Františka podarovat ostatky i nového lemberského pána, zda byl relikviář na zámek dovezen později či zda se jedná skutečně o „mařenickou“ sv. Fortunátu (byť blízkost obou lokalit je velmi lákavá), zůstává zatím v rovině úvah a hypotéz.

Naopak poněkud kriticky se lze vymezit proti tvrzení archivní rešerše ke stavebně-historickému průzkumu děkanského kostela sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupěch, v níž se tvrdí, že 7. dubna 1727 byl „posvěcen oltář Neposkvrněné Panny Marie s relikviemi sv. Fortunaty“, ⁵⁶ a to s odkazem na pamětní knihu děkanství.⁵⁷ Na uvedené stránce jsou totiž „pouze“ opisy autentik oltářních kamenů ze šesti bočních oltářů děkanského kostela, které tam byly vepsány najednou zřejmě někdy na přelomu 30. a 40. let 18. století v souvislosti s dokončováním barokní přestavby kostela – jistě po roce 1738, kdy jsou datovány dvě nejmladší z nich. Pravost ostatků sv. Modestina a sv. Fortunáty, které byly vloženy do oltářního kamene, potvrdil, dle opisu, právě 7. dubna 1727 pražský pomocný biskup Daniel Josef Mayer z Mayernu. Neznamená to však, že by tehdy byl posvěcen příslušný boční oltář Neposkvrněného Početí Panny Marie, což ostatně nepřímě vyplývá i z dalších zpráv, které pro další léta podává citovaná rešerše.⁵⁸ Oltářní kameny totiž biskupové světili vesměs ve svých soukromých kaplích ve větším počtu najednou a jaksi „do zásoby“, přičemž v dalších měsících a letech docházelo k jejich distribuci na po-

⁵⁵ Za sdělení těchto informací opět vyjadřuji své srdečné díky Janu Ruczovi.

⁵⁶ Jan PEŠTA A KOLEKTIV, *Zákupy. Kostel sv. Fabiána a Šebestiána. Stavebněhistorický průzkum*, [Rožmitál pod Třemšínem] 2015, s. 23. Za poskytnutí tohoto jinak velmi poctivě zpracovaného díla bych chtěl na tomto místě poděkovat zákuspkému děkanovi R. D. Grzegorzi Wolańskému.

⁵⁷ Státní okresní archiv Česká Lípa, Děkanský úřad Zákupy, pamětní kniha 1734–1930, s. 21.

⁵⁸ J. PEŠTA A KOLEKTIV, *Zákupy*, s. 23–24. Dílčím způsobem také Z. RYDYGR, *Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupěch*, s. 14, 35.

třebná místa v rámci (arci)diecéze.⁵⁹ Ostatně „zákupská“ sv. Fortunáta jistě není totožná s tou „mařenicou“, neboť tato byla v dubnu 1727 někde na cestě do Čech a pravost jejích ostatků potvrdila pražská arcibiskupská konzistoř, jak bylo popsáno výše, až v březnu 1729. V zákupském oltářním kameni tak byly pravděpodobně uloženy ostatky jiné svěťice, nepochybně však také tzv. svatě z katakomb, jejichž ostatky byly pro tyto účely velmi hojně používány. Nic bližšího však o ní zatím sdělit nelze.⁶⁰

Všechny uvedené případy nemají za cíl znevěrohodnit autenticitu ostatků sv. Fortunáty či svatých z katakomb obecně, ale pouze upozornit na základní problém, který je s nimi spojen – tedy opakování stejných jmen, což primárně vede k různým záměnám, nedorozuměním a omylům.⁶¹ Jen v rámci německého Heiligenlexikonu v jeho jednoduše přístupné on-line verzi existuje devět sv. Fortunát, většina z nich katakombálního původu, přičemž ani jedna z nich není s největší pravděpodobností identická s tou „mařenicou“.⁶²

Kult sv. Fortunáty v Mařenicích

Translace byla nepochybným vrcholem úcty ke sv. Fortunátě. Umístění jejích ostatků do interiéru mařenického farního kostela lze vnímat jako umělý import svěťice, která byla naprosto neznámá a k níž si místní obyvatelé zřejmě nevytvořili žádný bližší vztah, byť nápisy na efemérní architektuře tvořící kulisu této spektakulární festivity měly zcela opačný cíl a smysl. Nejednalo se zkrátka o obraz, oltář či sochu

⁵⁹ Srov. např. Klement BOROVIČ, *Úřední sloh církevní*, Praha 1879, s. 329.

⁶⁰ Zcela na okraj pak zmiňuji, že v konventním kostele kláštera cisterciáček v hornolužickém Marienthalu na bočním oltáři sv. Anny jsem vcelku náhodou mezi množstvím dalších relikvií v zasklené vitríně objevil také ostatky opatřené nápisovou páskou „S. Fortunatae Virg.“. Zde považuji za pravděpodobnější, že se jedná (i s vědomím toho, že svěťice je označena za pannu) o jinou katakombální svěťici (jméno Fortunáta je uvedeno mezi těmi, jimiž byly „křtěny“ jinak neznámé ostatky; srov. výše), než onu „mařenicou“.

⁶¹ Takto byl např. katakombální světec sv. Felix dovezený Annou Marií Františkou, který byl umístěn do děkanského kostela v Zákupech, v již citovaném stavebněhistorickém průzkumu této sakrální stavby chybně označen za jednoho z prvních papežů – J. PEŠTA A KOLEKTIV, *Zákupy*, s. 123.

⁶² <https://www.heiligenlexikon.de/Alphabet/F.html>. Podobný základní průzkum na případě sv. Reperáta provedla také Z. PROKOPOVÁ, *Barokní kult světců z katakomb*, s. 561–562, přičemž i ona se dopátrala značného počtu katakombálních světců tohoto jména.

světce, s nímž se mohli potkat také v sousedním vsi či městě, žádný poutník nepřinesl její obrázek z pouti a nikdo ji neznal. Nevíme, jak mařeničtí farníci vnímali, že se jedná o cenné relikvie dovezené až ze sídla hlavy křesťanstva, že se se jedná o světici, která měla položit život za Krista v dobách, kdy se nikomu o českém státu natož o Mařenicích ani nesnilo. Nicméně písemné doklady dalších let a staletí, které se týkají sv. Fortunáty, jsou naprosto výjimečné a spíše se zdá, že pokud by sv. Fortunáta nebyla do Mařenic přenesena, místní náboženský život či stavební vývoj kostela by se zřejmě příliš neodlišovaly.

V tomto ohledu je podstatné také zařadit popsanou translaci do dějin mařenického kostela. Až roku 1670 je v Mařenicích bezpečně doložena dřevěná kaple zasvěcená sv. Máří Magdaleně,⁶³ jejíž vznik lze snad datovat do 16. století a jejíž přestavba na kamenný kostel začala v roce 1699.⁶⁴ Právě jeho existence pak umožnila vznik samostatné mařenické farnosti, neboť tato příhraniční oblast byla do té doby spravována ze Cvikova. Erekcí instrument farnosti vydala Anna Marie Františka Toskánská 20. února 1708 v Zákupích, pražský arcibiskup její listinu stvrdil 7. března a 1. května 1708 proběhla za účasti Anny Marie Františky slavnostní instalace mařenického prvofaráře Christopha Nicolasche, byť se jednalo do určité míry o formální záležitost, neboť tento kněz zde působil již od roku 1706 jako svého druhu výpomocný duchovní a bydlel přímo v Mařenicích.⁶⁵ V roce 1713 byl v kostele zřízen nový boční oltář sv. Anny,⁶⁶ avšak již v následujících letech byl kostel opět přestavěn – v roce

⁶³ NA, Archiv pražského arcibiskupství I, sign. B-41-1, inv. č. 1726 – Liber proventuum parochialium I-1, vizitační zpráva frýdlantského vikariátu ze září 1670, složka farnost Cvikov, nestr.

⁶⁴ Přestavbu měl vést stavitel „O. Grossi“ z Litoměřic, který bývá ztotožňován s Octavianem Broggiem; srov. V. WÜNSCHE, *Nachrichten über die Kirche zu Grossmergthal*, s. 51; Mojmír HORYNA – Jaroslav MACEK – Petr MACEK – Pavel PREISS, Oktavián Broggio 1670–1742. Litoměřice 1992, s. 94.

⁶⁵ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 3v; V. WÜNSCHE, *Nachrichten über die Kirche zu Grossmergthal*, s. 52. Právě tato nejednoznačnost, resp. určitá dvoukolejnost založení samostatné duchovní správy v Mařenicích vedla někdy ke špatnému datování vzniku tamní farnosti.

⁶⁶ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 3v.

1714 byl položen základní kámen, o dva roky později pak byl na zaldívce vítězného oblouku namalován nový iluzivní oltář, což však bylo zřejmě provizorium.⁶⁷ Není jasné, kdy byla stavba dokončena, ovšem její slavnostní požehnání (benedikci) se uskutečnilo až 5. května 1720.⁶⁸

Tato přestavba i víceméně blíže neznámé vybavení bylo zprostředkováváno Annou Marií Františkou, která v následujících letech kostel, podobně jako své další sakrální patronátní stavby, obdarovávala ojedinělými předměty. Osmého května 1727 obdržel farář Nicolasch privilegovaný krucifix, který o rok dříve požehnal papež Benedikt XIII. a který byl určený k tomu, aby jej věřící líbali v hodinu smrti.⁶⁹ V roce 1728 získala pro kostel papežské odpustky a věnovala mu ostatky sv. Terezie a sv. Máří Magdaleny, tedy patronky tamního kostela. O deset let později pak věnovala kostelu dva relikviáře – jeden byl v podobě busty s ostatky sv. Beregrina/Peregrina, přičemž se mělo údajně jednat o onoho „lotra po pravici“, který byl ukřižován spolu s Kristem⁷⁰ (jedná se však zřejmě o záměnu, dle apokryfních a dalších tradic se tento „lotr“ jmenoval Dismas); druhý měl obsahovat relikvie související s životem Ježíše, Panny Marie a sv. Josefa.⁷¹

⁶⁷ Rozsah této přestavby nebyl zatím přesně zdokumentován. Zatím nejpodrobnější, byť i tak stručné, informace přináší M. HORYNA – J. MACEK – P. MACEK – P. PREISS, *Oktavián Broggio*, s. 94.

⁶⁸ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 214r – 214v. Kdo kostel světil, netušíme, vzhledem k tomu, že se jednalo o „pouhou“ benedikci, nebyl to jistě nějaký biskup, ale nepochybně někdo ze zmíněných duchovní, nejpravděpodobněji buď cvikovský farář Mikuláš Josef Jazlaw (někdy uváděn také jako Jaxlaw) či právě mařenický farář Nicolasch.

⁶⁹ Celkem si takto Anna Marie Františka nechala požehnat 10 krucifixů, z nichž devět rozdala farářům na svých panstvích a jeden si zřejmě nechala sama; Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 217.

⁷⁰ „Brust-Bildt den S. Beregrinum, welchen der geCreuzigste Heyland an recht“, Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 29r. Jistě není náhodné, že ostatky sv. Beregrina byly právě někdy od 20. či 30. let 18. století uloženy v augustiniánském klášteře v Dolním Ročově, kam je zřejmě přivezl již zmiňovaný Michael Mareschl (za zprostředkování této informace děkuji již jmenovanému Karlu Marešovi z Loun) – lze se tedy domnívat, že i v jeho případě došlo k rozdělení ostatků na více míst a ještě to podtrhuje vztah mezi Mareschlem a Annou Marií Františkou.

⁷¹ Tamtéž, fol. 29r; Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1870–1945, s. 19.

Je zřejmé, že v této kadenci byla sice translace sv. Fortunáty ojedinělou festivitou za účasti samotné velkovévodkyně, ovšem pro běžný farní život neměla větší význam. Místní obyvatelé nepochybně pod vlivem duchovní správců preferovali spíše christologickou úctu – v roce 1744 byla za kostelem zřízena křížová cesta⁷² a o šest let později byla vybudována kalvárie na návrší nad obcí (někdy je považována i za starší stavbu, v roce 1750 pouze přebudovanou), kam byla přenesena také socha Ecce homo, která stála původně přímo v Mařenicích pod schody vedoucími ke kostelu. Kalvárie se pak stala cílem každoročně na trojiční neděli konaného horského procesí („Bergprozession“), jehož tradice se udržela až do 20. století.⁷³ Obdobně byly zaměřeny také zbožné nadace, kde kromě běžných zádušních mší figurují nadace na údržbu křížové chodby, na pravidelné každotýdenní zvonění připomínající smrtelné úzkosti Kristovy, na údržbu kostelních ornátů (zřízená v roce 1746 z pozůstalosti Anny Marie Františky Toskánské), na údržbu věčného světla či na pořizování svíček k sošce Panny Marie.⁷⁴

Všechny popsané stavitelské, donátorské i nadační počiny Anny Marie Františky Toskánské lze komplexně popsat jako snahu o dokončení rekatolizačního procesu v tomto horském kraji.⁷⁵ Nelze sice tvrdit, že by oblast Lužických hor byla kolem roku 1700 plná „heretiků“, podle zповědních seznamů se jednalo nanejvýš o několik jednotlivců v celé původní cvikovské farnosti,⁷⁶ máme ale před sebou spíše obraz do určité míry formálně žité víry, která byla právě zřízením samostatné farnosti v Mařenicích, stavbou kostela, jeho vybavením cenným mobiliářem i čet-

⁷² Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 212r.

⁷³ Daniel KOCH, *Heimatkunde der Gchitsbezirke Deutsch Gabel und Zwickau i B.*, [Gabel] 1925, s. 147.

⁷⁴ SOKA ČL, FÚ Mařenice – nezpracováno, persoluční kniha 1829–1891 (v jejím rámci výpis všech nadací od roku 1711).

⁷⁵ Na tento aspekt v rámci zřizování mařenické farnosti a další procesů upozorňuje i M. VOKURKA, *Barokní krajina*, s. 134.

⁷⁶ *Zpovědní seznamy arcidiecése pražské z let 1671–1725. Díl I. Bolešlavsko, Kouřimsko, Chrudimsko, Čáslavsko*, ed. Josef Vítězslav Šimák, Praha 1918, s. 88, 104. V mařenickém farnosti se po jejím založení nevyskytl již žádný „heretik“ ani nevyzpovídaný.

nými devocionáliemi a relikviemi, mezi nimi sv. Fortunáty, pojímané jako ochránkyně hor proti lutránské hrozbě,⁷⁷ postupně, ale velmi účinně transformována na aktivní a prožívanou zbožnost. Jistě jen formálním, ale nepochybně význačným znakem je i zřizování mešních nadací místními, často ne příliš majetnými obyvateli již od 40. let 18. století, což je dobově ve vesnickém prostředí výjimečné.⁷⁸ Všechny popsané aktivity mohou být reálným základem spíše legendistického než asi skutečnosti se blížícího příběhu, podle nějž měla Anna Marie Františka v úmyslu zřídit poutní místo svých severočeských panství právě v Mařenicích, ale když se vydala na obhlídku této obce a spatřila ji z nedalekého návrší, zklamanech nechala obrátit svůj kočár a rozhodla se preferovat Horní Polici.⁷⁹

V každém případě však sv. Fortunáta po roce 1730 z mařenických pramenů mizí, jako by již splnila svůj v podstatě jednorázový úkol, a objevuje se pouze jako patronka bočního oltáře v již citovaných inventářích z 19. století, kdy ji sepisovatel tohoto čistě evidenčního pramene nemohl opominout.⁸⁰ Proto snad ani nepřekvapí, když v rámci rovněž zatím nepříliš detailně probádané přestavby kostela v letech 1865–1866 tento boční oltář situovaný na evangelijní straně presbytáře v prostoru u kazatelny⁸¹ zcela zanikl protože zřejmě na jeho místě byla postavena část nového "transeptu", resp. boční kaple, a ostatky sv. Fortunáty byly přemístěny do prosklené menzy hlavního oltáře. Jedná se však až o sekundární informaci z roku 1898, která bez dalších podrobností zmiňuje tehdejší umístění ostatků této světice. Nepříliš zřetelné fotografie kostelního interiéru z první poloviny 20. století toto uložení ostatků potvrzují. Naprosto však chybí informace o osudu soch

⁷⁷ Takto její roli akcentuje i Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Sancta Fortunata Martyrin, fol. 1r.

⁷⁸ SOKA ČL, FÚ Mařenice – nezpracováno, persoluční kniha 1829–1891.

⁷⁹ Příběh přináší např. D. KOCH, *Heimatkunde*, s. 150.

⁸⁰ Dílčí zmínky o sv. Fortunátě v rámci pramenů patromoniální provenience nelze vyloučit, za klíčovou však považuji její absenci ve farních písemnostech.

⁸¹ Lokace oltáře vychází z již citovaných zpráv, že oltář byl umístěn napravo v rámci presbytáře (ovšem při pohledu od něj), dále z existence dalšího bočního oltáře v kostele, který nebyl při přestavbě zrušen a je patrný na dochovaných fotografiích z první poloviny 20. století.

s ostatky sv. Donáta a Innocence. Zřejmě byly z kostela odstraněny, v dobových inventářích chybí, a když v roce 1874 boromejky ze Zákup provedly základní očištění ostatků sv. Fortunáty a pořídily k ní jakýsi nový základ („ein neues Grund“), dobový kronikářský záznam zmiňuje pouze jedno tělo.⁸²

V letech 1898–1901 se v knize ohlášek bohoslužeb mařenické farnosti objevuje pravidelně informace, že na 27. ledna připadá slavnost „panny a mučednice sv. Fortunáty, jejíž tělo leží pod hlavním oltářem“, přičemž věřící byli vyzýváni, aby jí prosili o přímluvu u Boha.⁸³ Z jakého důvodu byl pro svátek připomínající sv. Fortunátu zvolen 27. leden, jinak památka sv. Jana Zlatuústého, resp. zda se mohlo jednat o nějakou starší v Mařenicích udržovanou tradici, naprosto netušíme. I zde je patrný posun, kdy se z paměti místního společenství naprosto vytratila informace o tom, že sv. Fortunáta měla být matkou, nikoliv pannou. V každém případě se však jedná o naprosto ojedinělý záznam, který z neznámých důvodů v následujících letech z ohlašni knihy mizí a ani v dalších dochovaných knihách ohlášek bohoslužeb jej nenalezneme.⁸⁴ Sv. Fortunáta tedy nebyla v Mařenicích zcela zapomenuta, o čemž svědčí i vzpomínky nejstarší obyvatelky Mařenic, paní Marty Slavíkové, rozené Goldberg, která se zde v roce 1925 narodila a dosud zde žije, podle níž byli místní žáci na existenci ostatků sv. Fortunáty upozorňováni v rámci hodin náboženství.⁸⁵

Ovšem právě razantní změna, kterou Mařenice stejně jako celé severočeské příhraničí v období po konci 2. světové války prožily, se ne-

⁸² Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, Pamětní kniha 1870–1945, s. 19. Jako drobnou analogii lze uvést, že těla sv. Kristýny a sv. Pavla z hornopolického poutního kostela byla při jeho renovaci v roce 1861 opravena voršilkami z konventu v Praze na Hradčanech (F. WENZEL, *Geschichte der Wallfahrtskirche zu Politz*, s. 32).

⁸³ „Der hl. Jungfrau und Martyrin der hl. Fortunata, deren Leib hier unter den Hochaltar ruht“; Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno, kniha ohlášek bohoslužeb 1898–1904, nestr.

⁸⁴ Starší ohlašni knihy z 19. století nejsou dochovány z let 1905–1928 a 1935–1944; srov. Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice – nezpracováno.

⁸⁵ Za zprostředkování tohoto svědectví vděčím administrátorovi mařenické farnosti Mgr. Marcelu Hrubému.

blaze promítla nejen ve ztrátě kontinuity v úctě ke sv. Fortunátě. Pro nové obyvatele Mařenic neměl již kostel valný význam, fakticky ho nepotřebovali, kněz nadto (opět) do Mařenic zajížděl ze Cvikova, a tak kostel postupně chátral, což se v 60. letech projevilo i jeho postupným rozkrádáním a vandalskými nájezdy.⁸⁶ Cvikovský administrátor Jan Pohl se v roce 1964 pokusil některé již poškozené části kostelního mobiliáře zachránit a odvezl je z Mařenic. Tehdy byly odvezeny také již značně poškozené a lze říci i zneuctěné ostatky sv. Fortunáty, které Pohl dočasně umístil na oratoř cvikovského kostela: „Jedná se o figurínu této světičky – v životní velikosti – značně poškozenou, která byla uložena v zasklené skříni pod hlavním oltářem v Mařenicích a od neznámých pachatelů vyvečena mimo oltář. V této figuríně jsou všechny kosterní zbytky světičky a figurína samotná je oblečena do dobových – značně poškozených – šatů“.⁸⁷

A právě na oratoři cvikovského farního kostela byly ostatky uložené druhotně v nepůvodní malé dřevěné rakvičce nalezeny v roce 2019 a s pomocí citovaného dopisu P. Pohla i dalších zdrojů identifikovány. Tím se rozběhl příběh, jehož dílčím výsledkem je i tento článek, ovšem jehož cílem je důstojný návrat ostatků sv. Fortunáty do farního kostela v Mařenicích. V březnu 2023 byly ostatky převezeny k antropologickému průzkumu do Národního muzea, jehož výsledky však budou známy až na podzim tohoto roku. Pokud vše půjde podle plánu, měla by se sv. Fortunáta vrátit do Mařenic v roce 2024 – tedy 300 let od první autentické písemné zmínky o této světičce, 294 let od původní translace a 60 let od její záchrany a nuceném odvozu do Cvikova.

I to nás může vést k zamyšlení nad jejím celkovým významem a osudem. Do Čech se dostala v rámci zřejmě jedné z největších translačních

⁸⁶ Tento příběh není zatím podrobně popsán, základní informace jsou na portálu Zničení kostely (<http://znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=3711>) či na webu mařenické farnosti (<https://www.farnost-srbska-kamenice.cz/farnosti/farnost-marenice>). Svůj význam mají i dílčí hlášení zasílaná na biskupství – Archiv Biskupství litoměřického, Biskupská konzistoř 1941–1990, , sign. II-A-2, Mařenice.

⁸⁷ Tamtéž, dopis Jana Pohla biskupské konzistoři z 23. března 1973, v němž navrhuje umístit ostatky sv. Fortunáty do katakomb děkanského kostela v Jablonném v Podještědí, k čemuž však nedošlo, alespoň o tom nesvědčí žádné další zprávy.

akcí „svatých z katakomb“ organizovaných jednou osobu. Anna Marie Františka pro její uložení vybrala nový farní kostel sv. Máří Magdaleny v pohraničních Mařenicích, přičemž jí, společně se svými duchovními rádci, přisoudila roli ochránkyně hor („Montium Custos“), a to zejména ve smyslu jejich ochrany proti luteránskému Sasku a případně také místním heretikům. Dělo se tak v rámci celkového hlubšího „zkatoličtění“ tamního horského regionu. Vrcholem úcty k této nové světici byl samotný akt její translace 12. září 1730, vliv na další náboženský život farnosti již pak zřejmě neměla velký. Její úcta zde však zcela nezanikla, byla (alespoň na přelomu 19. a 20. století) připomínána každoročně 27. ledna a je i pamětnicky doložena z doby před rokem 1945. Stejně jako v případě mnoha dalších katakombálních světců byl i její příběh v novém místě poněkud „přepsán“,⁸⁸ a tak zde byla v popsané době uctívána jako panna a mučednice, ačkoliv z Říma byly do Čech převezeny i ostatky jejího syna. Sv. Fortunátu plně postihl poválečný osud českého pohraničí a jen shodou náhod či spíše kvůli osobní angažovanosti se nám její ostatky dochovaly do současnosti. Nyní by se měly do Mařenic opět vrátit. Může být sv. Fortunáta opět ochránkyní hor? Nikoliv snad proti luteránům, ale v obecné rovině a ve prospěch všech tamních obyvatel? Má takovýto návrat smysl? Jsem přesvědčen o pozitivních odpovědích na položené otázky, a to nejen z čistě náboženského hlediska – právě takovéto příběhy, v nichž je možné napravit starou chybu a křivdu, v nichž se lze pomyslně vrátit v čase a v nichž lze hledat i nějakou další budoucnost spjatou s minulostí mají zejména v lokalitách, jakými jsou Mařenice, hluboký smysl.

⁸⁸ K tomu např. Z. PROKOPOVÁ, *Barokní kult světců z katakomb*, s. 559–562.

Titulní list rukopisu „Montium Custos. Schutz Frau der Bergen. Santa Fortunata Martyrin“, který popisuje přenesení ostatků sv. Fortunáty do Mařenic (NA, ŘSRF/P – ATS společně, karton č. 459, sign. 87, inv. č. 204)

Relikviář sv. Fortunáty, dosud uchovávaný ve farním kostele v Mařenicích (Archiv Římskokatolické farnosti Mařenice)

Relikviář sv. Fortunáty v zámecké kapli na Lemberku (foto Kateřina Sommerová)

Interiér mařenického kostela přibližně ve 30. letech 20. století (Archiv Římskokatolické farnosti Mařenice)

Interiér mařenického kostela v 70. letech 20. století (Archiv Římskokatolické farnosti Mařenice)

Mařenický kostel v 70. letech 20. století (Archiv Římskokatolické farnosti Mařenice)

Obraz a kult Panny Marie Polické

Poutní areál v Horní Polici, jedna z významných kulturních památek Českolipska, se nedávno dočkal velkoryse pojaté stavební obnovy. Při té příležitosti byla také vydána kniha, jejíž součástí je i zpracování dějin zdejšího poutního místa.¹ Historie kultu Panny Marie Polické však samotnou Horní Polici přesahuje. Tato kapitola se tak zaměří především na oblibu poutí k Panně Marii Polické v 18. století a snahy Anny Marie Františky Toskánské o rozšíření tohoto kultu na jejích panstvích.

Legenda

Podle tradované legendy byla hornopolická mariánská soška vyplavena řekou Ploučnicí roku 1523.² Zbožní lidé ji uložili do tamního kostelíku, načež se postupně začala množit zázračná uzdravení a jiná dobrodíní přičítaná této sošce, resp. Panně Marii.³ Z období 16. století však nejsou o sošce a jejím uctívání prakticky žádné prameny. Na druhé straně, historická pravdivost této legendy není pro šíření hornopolického kultu v období baroka příliš relevantní. Důležité je spíše to, čemu lidé ve sledované době věřili. Nutno ještě připomenout názory, podle kterých mohla být soška vhozena do řeky v souvislosti s šířením luteránské reformace v německojazyčné oblasti Čech. Opět platí, že ačkoliv pravděpodobnost takto raného rozšíření Lutherových myšlenek v severních Čechách je minimální, dodával tento kontext hornopolické sošce v očích věřících magickou moc. Lze ji tak zařadit k dalším mariánským obrazům, jimž

¹ Příbyl, Stanislav: *Mariánské poutní místo v Horní Polici. V souvislostech víry a ducha*. Horní Police 2021.

² Köhler, Wenzel: *Maria-Politz, das Marienheiligtum im Polzentale*. Warnsdorf 1936, s. 11–13.

³ K problematice připisování magické moci předmětům nedávno Kolmačková, Tereza: *Zázraky na mariánských poutních místech*, *Historie – Otázky – Problémy* 14, 2022, č. 1, s. 118–128, zde s. 126.

se ze strany nekatolíků dostalo či mělo dostat nevhodného zacházení.⁴ Rovněž topos vyplavení milostné sošky z vody nebyl zcela ojedinělý.⁵

Rozvoj poutního místa

Konkrétnější historické prameny k hornopolickým poutím pocházejí až z roku 1682, byť právě tyto zmínky dosvědčují již déle trvající zájem o zdejší poutní místo a jeho vzrůstající návštěvnost. Právě roku 1682 se hornopolický farář Michael Gabriel Jantsch obrátil na hejtmana panství s žádostí o rozšíření kostela, jehož kapacita přestávala stačit zvýšenému zájmu poutníků. Těch do Police přicházelo stále více a více. Podle faráře mělo Polici roku 1682 navštívit na 4 000 osob.⁶ Polický hejtman Johann Georg Hortych (Hartig) se zvětšením kostela souhlasil a celou žádost postoupil Johannu Ladislavovi Krimmerovi, vrchnímu hejtmanovi sasko-lauenburských panství, mezi něž Horní Police tehdy náležela.⁷ Rovněž majitel panství, vévoda Julius František Sasko-Lauenburský (1641–1689), návrh na rozšíření kostela podpořil a ujal se financování výstavby. V podobné době přistoupil vévoda také k založení kapucínského konventu v Zákupcích.⁸ Iniciativu k pozvednutí poutního místa v Horní Polici jistě uvítal (a musel schválit) i litoměřický biskup, neboť relativně nedávno ustanovená diecéze byla zřízena především pro posílení katolické víry v regionu blízko hranice s luteránským Saskem.⁹

⁴ K nejznámějším poškozeným obrazům patřil tzv. strakonický obraz (přesněji obraz Panny Marie Vítězné ze Štěnovic), kde byly postavám (včetně Panny Marie) vypíchány oči. Srov. Vácha, Štěpán: *K původu a kultu milostného obrazu Panny Marie Vítězné ze Štěnovic*, *Minulostí západočeského kraje* 45, 2010, s. 7–31.

⁵ Podobně se měla objevit i soška ve Stožci (Royt, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 107).

⁶ Köhler, W.: *Maria-Politz*, s. 15.

⁷ K celku sasko-lauenburských panství srov. Vokurka, Michal: *Barokní krajinná tvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740*, Praha 2022, k panství Horní Police s. 134–139.

⁸ Brčák, Marek – Wolf, Jiří: *Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánská jako dobrodinci kapucínského konventu v Zákupcích*, *Sborník archivních prací* 71, 2021, č. 2, s. 398–423.

⁹ K protireformační funkci krajinné tvorby i litoměřické diecézi Bachtík, Jakub – Drápalová, Kristýna: *Protireformační krajiny barokního Podkrušnohoří*, *Zprávy památkové péče* 76, 2016, č. 3, s. 307–316.

Tímto rozšířením kostela, které přerostlo v zásadní přestavbu, začala první významná a zároveň známými historickými prameny podchycená fáze budování poutního místa v Horní Polici. Nutno podotknout, že časové úpravy kostela navazují na proběhlou morovou epidemii (1679–1681) a selské bouře z roku 1680, které nemálo postihly i severočeská panství sasko-lauenburských vévodů.¹⁰ Snad vévodou podporovaný rozvoj poutního místa reflektuje i snahu po sociálním smíru mezi ním a jeho poddanými a vyhlídky na soužití v příznivějších podmínkách.¹¹ Přestavba kostela byla svěřena litoměřickému staviteli Juliu Broggiovi (na stavbě je doložen od roku 1688), jenž – ačkoliv byl činný především v regionálně omezeném okruhu – patřil mezi přední stavitelé tehdejších Čech.¹² Bez významu asi není ani fakt, že impuls ke stavebním pracím přišel zhruba 150 let po údajném nalezení sošky.

Přestože stavební práce, postupné vylepšování a rozšiřování poutního areálu probíhaly nejpozději od roku 1688 téměř kontinuálně, domnívám se, že je možné rozlišit i další vlnu rozvoje tohoto poutního místa. Ta podle mého názoru spadá do časového období kolem roku 1723, tedy souvisí s jubilejním výročím nálezů sošky, konkrétně 200 let, a byla jednoznačně organizována shora majitelkou panství Annou Marií Františkou Toskánskou (1672–1741), dcerou zmíněného vévody.¹³ Kromě dalších stavebních prací došlo v této době také k povýšení hornopolické farnosti na arciděkanství a slavnostnímu přenesení ostatků sv. Kris-

¹⁰ O morové ráně Čáňová, Eliška: *Mor v Čechách v roce 1680*, Sborník archivních prací 31, 1681, č. 2, s. 265–339. K selské rebelii, do níž se zapojili také poddaní z panství Zákupy, Horní Police i Ploskovice srov. Čechura, Jaroslav: *Selská rebelie roku 1680*. Praha 2001, s. 108 a 116.

¹¹ Kromě moru se region stále částečně vypořádával s důsledky třicetileté války (Pražáková Seligová, Markéta: *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*. Praha 2015, s. 73–82).

¹² Macek, Petr: *Barokní architekt Václav Špaček (1689–1751). II. díl – katalog*. Dizertační práce, Ústav dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, obhájeno 2007, s. 25.

¹³ K Anně Marii Františce srov. Malíř, Jan (ed.) a kol.: *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod mezi Čechami a Evropou. Příspěvek k dějinám barokní doby*. Zákupy 2022.

tiny do Horní Police.¹⁴ Pravděpodobně i z důvodu souvislosti s těmito úkony roku 1722 výrazně vzrostla návštěvnost poutě. Zároveň tyto události spadají do období zesílené protireformace za Karla VI.¹⁵ K dalším významným událostem v dějinách poutního kostela patří také (znovu) přenesení ostatků sv. Kristiny a sv. Pavla (1. července 1731). Nejpozději od roku 1716 (spíše však již dříve) získávali poutníci účastníci se mši o svátku Navštívení Panny Marie a v jeho oktávu sedmileté odpustky.¹⁶

Návštěvnost poutí a poutní okruh

První údaj o návštěvnosti poutí pochází ze zmíněného dopisu hornopolického faráře z roku 1682, jenž hovoří o přibližně 4 000 poutníků. Kontinuální záznamy o počtu komunikantů se dochovaly z let 1710 až 1746 a následně 1762 až 1765. K tomu jsou z let 1730 až 1746 a 1762 až 1765 k dispozici také počty zpovědníků působících na místě během poutí a počty odsloužených mší.¹⁷ Dosud publikována byla jen čísla vztahující se k letům 1730 až 1746, zatímco zbytek zůstával neznámý.¹⁸ Data z dochovaných archivní pramenů, které se mi podařilo dohledat, pak shrnuje přiložený graf (obr. 1).

První zachycená dekáda ukazuje sice mírný, ale setrvalý nárůst komunikantů. Zlom nastal roku 1722, kdy na pout přišlo dosud neby-

¹⁴ První arciděkan byl jmenován 29. června 1724, avšak nadace pro jeho místo byla zřízena již v předchozím roce po náležitých přípravách (Příbyl, S.: *Mariánské poutní místo*, s. 26). Archiválie k přenesení ostatků sv. Kristiny jsou uloženy v Národním archivu Praha (dále jen NA), Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha (dále jen ŘSRF/P) – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné, inv. č. 204, sign. 87, kart. 459, Koupě relikvií pro kostely.

¹⁵ Opočenský, Jan: *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé Hoře*. Praha 1914, s. 36; Kůrka, Pavel – Mikulec, Jiří – Ondo Grečenkova, Martina: *Církev a stát*. In: Mikulec, Jiří (ed.) a kol.: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013, s. 53–108, zde s. 85.

¹⁶ NA, ŘSRF/P – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Horní Police, inv. č. 71, sign. 39d, kart. 55, Udělení papežských milostí a odpustků. Další odpustkové privilegium pro Polici vydal papež Klement XII. roku 1733 (tamtéž).

¹⁷ NA, ŘSRF/P – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Horní Police, inv. č. 70, sign. 39c, kart. 55, Svátek Navštívení Panny Marie.

¹⁸ Köhler, W.: *Maria-Politz*, s. 24; Havelka, Liboslav: *Stránky z historie Horní Police*. Díl 1. Horní Police 1991.

valé množství 36 500 poutníků. Co přesně za tímto nárůstem stálo, není jasné. Zvýšená návštěvnost teoreticky mohla souviset s přenesením ostatků sv. Kristiny.¹⁹ Ještě znatelněji vzrostl počet odsloužených mší, tedy pravděpodobně i počet přítomných duchovních. Zatímco počet poutníků (komunikantů) až do roku 1730 rostl jen nepatrně, počet odsloužených mší sice těsně po roce 1722 poklesnul, avšak potom rostl rychlejším tempem, takže již v roce 1727 bylo dosaženo množství mší z rekordního roku 1722. Rok 1731 představuje další z vrcholů, neboť tehdy došlo k přenesení ostatků sv. Pavla a znovupřenesení ostatků sv. Kristiny do polického kostela. Tyto události byly pravděpodobně předem ohlášeny a přilákaly znatelně větší množství poutníků i duchovních, kteří na místě sloužili mše a zpovídali poutníky před přijímáním. Třicátá léta 18. století vykazují poměrně značné výkyvy v návštěvnosti, která se pohybovala mezi 30 a 50 tisíci komunikantů. Oproti tomu byl počet mší i přítomných duchovních poměrně stabilní.

Výrazný pokles po roce 1741 lze vysvětlit souběhem dvou faktorů: smrtí hlavní propagátorky hornopolického poutního místa Anny Marie Františky Toskánské 15. října 1741 a vypuknutím válek o rakouské dědictví, které omezovaly bezpečnou mobilitu obyvatelstva. Prameny k návštěvnosti poutě z let 1747 až 1761 se sice nedochovaly, ale počty z následujících čtyř let ukazují na jistou kontinuitu, kdy počet příchozích byl podobný, nebo jen nepatrně nižší. Stabilní se jeví i počet zpovědníků a mírně vzrostl počet odsloužených mší. Při interpretaci údajů o počtu návštěvníků je však potřeba brát v úvahu i faktory jako počasí či nutnost polních prací, které mohly návštěvnost v daném roce významně ovlivnit.

Vedle počtu komunikantů, zpovědníků a odsloužených mší lze sledovat, odkud do Police přicházela procesí. Prameny, ze kterých lze tyto informace čerpat, je potřeba rozdělit do dvou skupin.²⁰ Zaprvé jde o cedula zaznamenávající příchod procesí během poutního oktávu ze 30. let

¹⁹ Autentika je datována v Římě k 3. červnu 1722. K translaci ostatků detailně Příbyl, S.: *Mariánské poutní místo*, s. 95–117.

²⁰ Obě skupiny jsou součástí NA, ŘSRF/P – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Horní Police, inv. č. 70, sign. 39c, kart. 55.

18. století. Tyto cedule jsou poměrně stručné, avšak podávají informaci o tom, která procesí v jaký den dorazila. Zpravidla se jednalo o ustálené pořadí, v němž organizovaně přicházeli poutníci z okolních farností vedení svým farářem. Tento regionálně relativně úzce vymezený okruh rozšiřovalo několik míst spojených s Annou Marií Františkou (poddaní z dalších jejích panství) a několik duchovních center širšího regionu (např. různí duchovní z Litoměřic, kde sídlilo biskupství a kapitula, nebo kapucíni z Rumburku).

Další prameny podobné povahy se dochovaly až ze 60. let 18. století. Již nehovoří o procesích, ale evidují duchovní, kteří v Horní Polici během poutí sloužili mše a zpovídali poutníky. Lze však předpokládat, že s těmito duchovními přišel i určitý počet laických poutníků. Oproti předchozímu období (tj. 30. létům) lze vidět posílení regionálního okruhu. To znamená, že se velikost „perimetru“, z něhož duchovní a poutníci do Police přicházeli, zásadně nezvětšila, ale oproti pramenům ze 30. let přibýlo míst uvnitř již dříve se profilujícího okruhu. Zda to vypovídá o posílení kultu Panny Marie Polické uvnitř regionu, nebo jde jen o důsledek lepší evidence, nelze zcela jednoznačně říci. Nejspíše je potřeba přihlédnout k obojímu, byť oproti předchozí etapě je výrazně četnější zastoupení míst z nedalekých panství Sloup, Nový Zámek (Zahrádky u České Lípy), Česká Kamenice a Mimoň.

Při polickém kostele byla rovněž vedena kniha, do níž se zapisovala zázračná uzdravení připisovaná Panně Marii Polické, jak to bylo běžné i na dalších poutních místech.²¹ Bohužel posledním historikem, jenž s knihou pracoval, byl pravděpodobně Wenzel Köhler ve 30. letech 20. století. Dnes je tato kniha nezvěstná.²² Přesto je díky Köhlerovi blíže známo alespoň dvanáct příběhů o těchto zázračných uzdraveních (včetně zaznamenání původu uzdravených). K nejstaršímu z těch, které

²¹ Köhler ji označuje jako *Chronik der wunderbaren Erhörungen*, nebo jako *Pfarrgedenkbuch* – srov. Köhler, W.: *Maria-Politz*, s. 25–30.

²² Ke ztrátám podobných archiválií docházelo nejčastěji po druhé světové válce v souvislosti s odsunem německého obyvatelstva a kvůli persekucím katolické církve komunistickým režimem po roce 1948. Za konzultaci při pátrání po knize děkuji Martinu Barusovi, Petru Kozojedovi a Stanislavu Přibylvi.

Köhler uvádí, mělo dojít v době třicetileté války, k dalšímu roku 1675, ostatní už spadají do doby po rozšíření kostela po roce 1682; zázračných vyslyšení Panny Marie Polické však mělo být celkem evidováno na 160.²³ Pomyslná působnost Panny Marie Polické do jisté míry potvrzuje výše popsany regionální okruh poutí. Objevují se však i zprávy o uzdravení věřících ze vzdálenějších míst jako např. Praha či Krupka. Nutno však podotknout, že u osob ze vzdálenějších míst je často zřetelná personální vazba na Annu Marii Františku Toskánskou, která se snažila o šíření polického kultu. Není proto tolik překvapivé, že dobrodiní se dostávalo např. osobám z jiných panství (farář Hertsch ze Svádova) nebo přátelům velkovévodkyně (hraběnka Antonie Pachtová z Rájova).²⁴

Šíření kultu a sochy Panny Marie Polické

Jednou z otázek, kterou se tato studií pokouší řešit, je známost a rozšíření polického kultu. K zodpovězení lze využít dobových mariánských atlasů a další náboženské literatury. Podle přehledu Jana Royta je Panna Marie Polická zmiňována již v dílech jezuita Bohuslava Balbína *Diva Turzanensis* (1658) a *Přepodivná Matka Svatohorská* (1660).²⁵ Sám jsem však zmínky o Horní Polici v uvedených tiscích nebyl s to nalézt. S ohledem na šíření kultu by se jednalo o poměrně ranou fázi, ještě před rozšířením kostela roku 1682. To vyvolává otázku (kterou bohužel není možné na základě dostupných / dochovaných pramenů zodpovědět), jak to s věhlasem polického kultu vlastně před rokem 1682 bylo.

Z dobově významných děl je jen jedno, které zmiňuje Pannu Marii Polickou, a to *Marianischer Atlas* (1717) od cisterciáka Augustina Sartoria (1663–1723).²⁶ Jedná se o převedení známého díla *Atlas Marianus* (1672) od Wilhelma Gumppenberga (1609–1675) do němčiny, přičemž

²³ Köhler, W.: *Maria-Politz*, s. 30. Informace od Köhlera přebrali i pozdější autoři.

²⁴ Köhler, W.: *Maria-Politz*, s. 25–30. Hraběnkou se nejspíše myslí Antonie Josefa Pachtová z Rájova, rozená Zeidlerová (1694–1776).

²⁵ Royt, J.: *Obraz*, s. 279.

²⁶ „U[nserer] L[iebe] F[rau] zu Politz, im Leutmeritzer Crayse.“ Sartorius, Augustinus: *Marianischer Atlas oder Beschreibung der Marianischen GnadenBilder durch die gantze ChristenWelt*. Prag 1717, s. 557. Na tuto zmínku správně upozornil také Royt, J.: *Obraz*, s. 279.

Sartoriova práce je obohacena o řadu českých míst spjatých s mariánskou úctou.²⁷ Druhým, avšak již méně významným (a především méně rozšířeným) tiskem, který polické poutní místo zmiňuje, je spis pražského pomocného biskupa Jana Rudolfa Šporka (1695–1759) *Talpa literaria* (1751).²⁸ Horní Police je zde – stejně jako v díle Sartoriově – pouze zmíněna ve výčtu dalších mariánských míst. Jedinou doplňující informací pak je, že se místo nachází v Litoměřickém kraji.

I tyto strohé zmínky v mariánské literatuře naznačují, že se polická soška těšila úctě spíše v regionálně omezeném okruhu, než že by si získávala významnější nadregionální pozornost. K dalším dobovým tištěným dílům patří drobné knížky a listy s modlitbami k Panně Marii Polické. Ty byly nejspíše určeny k prodeji poutníkům přímo na místě. Dodnes se jich šest dochovalo v archivním fondu Arciděkanský úřad Horní Police. Tisky jsou zpravidla nedatované a obsahují německé, v jednom případě také české texty. Pokud jde o česky psaný exemplář, jedná se o nedatovaný oslavný jednolist *Pobožná Modlitba k Milostiwému Obrazu Panny Marye w Poliči w Králowstwí Českém* s rytinou uprostřed (obr. 2).²⁹ Lze uvažovat o tom, že list byl určen buď česky hovořícím poutníkům, nebo byl zamýšlen k šíření povědomí o polickém kultu v oblastech s vyšším zastoupením česky hovořících obyvatel.

V němčině pak vyšlo několik tisků včetně modlitebních brožurek *Andachts-Übung unter währenden vierzig-stündigen Gebeth* (1730) a *Marianischer Wallfahrts-Stern* nebo písně *Ein schön Marianisch Lob-Gesang*.³⁰ Za zvláštní pozornost stojí píseň *Lobgesang voller Vertrauen*,

²⁷ Srov. Gumpfenberg, Guilielmus: *Atlas Marianvs quo Sanctae Dei Genitricis Marie Imaginvm Miracvlosarvm Origines Duodecim Historiarum Centurijs explicantur*. Monachii 1672.

²⁸ Špork, Johann Rudolph: *Talpa Literaria Operi Utili Vacans et Ter Mille Chronographicos Exstruens, et Exaltans Acervos in Pratis, et in Horto Parnassi*. Vetero-Pragae 1751, s. 303.

²⁹ Obrázek má německý popis s obsahově shodným s českým titulem. Anonym: *Pobožná Modlitba k Milostiwému Obrazu Panny Marye w Poliči w Králowstwí Českém*. S. l., s. d. Uloženo v SOKA ČL, Arciděkanský úřad Horní Police, kart. 18.

³⁰ Anonym: *Andachts-Übung unter währenden vierzig-stündigen Gebeth zu Politz in dem Leitmeritzer Creyß*. Leitmeritz 1730; Anonym: *Marianischer Wallfahrts-Stern oder kräftige Wallfahrts-Andacht auff den Gnaden Ort Marje zu Politz*. Prag, s. d.; Anonym: *Ein schön Marianisch Lob-Gesang*. Leitmeritz, s. d. Všechny tisky jsou součástí SOKA ČL, Arciděkanský úřad Horní Police, kart. 18.

v níž neznámý autor textu vyzdvihuje Ploučnici nad slavné velké řeky jako Dunaj, Odru či Rýn, neboť jen po vodách Ploučnice můžou lodě (tj. poutníci) doplout do Police, která je v písni přirovnána k přístavu dobré naděje (obr. 3).³¹ Jiný tisk byl zase pojat jako oslava Anny Marie Františky, patronky polického poutního místa.³² Autorem byl pravděpodobně *Pater Joann Henrich Hain*, jenž je uveden na konci textu jakožto oddaný *Client*.

Pozoruhodný je také fakt, že péče o zdejší poutní místo nebyla svěřena žádnému řádu. Zatímco na mnoha poutních místech byly zakládány klášterní domy či rezidence, v Polici byli vedle arciděkana ustanoveni čtyři kaplani, kteří měli o místo a věřící pečovat. Přesto minimálně v době poutí zde velkou roli hráli kapucíni ze Zákup – tedy z rezidenčního městečka Anny Marie Františky a jejích dědiců. Právě Anna Marie Polická se na svých panstvích snažila šířit povědomí o Panně Marii Polické a úctu k ní. Kromě zmíněných poutních tisků to bylo především vizuální formou. Na dalších statcích a panstvích velkovévodkyně vznikaly sloupky se sochou Panny Marie Polické, případně se objevovaly samostatné sošky a malované obrazy uvnitř kostelů (všechny tyto formy spadají pod jednotné dobové užívané označení *Gnadenbild*). Doklady o tom jsou přinejmenším z pěti panství, ale lze předpokládat i doložení dalších podobných vyobrazení.

Původní soška, o níž se věřilo, že byla vyplavena vodami Ploučnice, byla umístěna do poutního kostela. U místa, kde mělo k jejímu nalezení dojít, byla roku 1714 zhotovena statue od Andrease Dubkeho (1671–1749). Další známé kopie je sice obtížné datovat, avšak důležitá je již sama jejich existence a zasazení do konkrétní lokality. Zatímco minimálně tři se nacházely na exponovaném místě v exteriéru (jedna z nich dokonce na mostě), jiné byly vystaveny v interiérech kostelů. V případě soch se jednalo o práci Andrease Dubkeho (nebo to lze alespoň předpokládat), zatímco u obrazů je autor neznámý.

³¹ Anonym: *Lobgesang voller Vertrauen zu Unser Lieben Frauen Mariae zu Politz*. S. l., s. d.

³² Hain, Joann Henrich: *Der Durchleuchtigsten Fürstin und Frauen, Frauen Annae Mariae Franciscæ, Groß-Princessin von Toscana, Gebohrnen Herzogin zu Sachsen, Engern und Westphalen*. S. l., s. d.

Kromě polického kostela se nějaká forma zobrazení Panny Marie Polické vyskytovala přinejmenším v mařenickém kostele sv. Máří Magdalény na panství Zákupy a v kostele sv. Jana Křtitele na území zaniklé vsi Újezdec na panství Buštěhrad. V Mařenicích měl být vystaven malovaný obraz, jenž je zachycen v inventáři vepsaném do pamětní knihy farářem Nicolaschem († 1741). Inventář lze datovat přibližně do 30. let 18. století. Z roku 1745 pochází přípisek psaný jinou rukou, který upřesňuje, že jde o „gemahltem Gnadenbild unser Lieben Frauen von Politz“.³³ V kostele sv. Jana Křtitele (v pramenech označovaném jako *St. Ioannis im Wald*) byl Panně Marii Polické dokonce zasvěcen jeden z bočních oltářů.³⁴ Z popisu z roku 1732 není zcela zřejmé, jak byla na oltáři Panna Marie ztvárněna. Mohlo tedy jít jak o sochu, tak o oltářní obraz (což je v tomto případě pravděpodobnější). Za pozornost stojí, že újezdecký kostel byl používán především při svatojánských poutích. Podobně v Mařenicích existovala pravděpodobně snaha o zřízení poutního místa.

Další sochy se nacházely v exteriérech na viditelných a dobře přístupných místech.³⁵ Nejblíže Polici to byla socha u Ploskovic na silnici mezi Úštěkem a Litoměřicemi (obr. 4). Jednalo se o sloup umístěný zároveň jako zakončení pohledové osy od zámku na jih (teoreticky mohla osa končit až vrcholem hory Křemín (244 m. n. m.), který ovšem již vystupuje z měřítka zbytku kompozice a lze ho vnímat spíše jako kulisu než inherentní součást barokního areálu).³⁶ Socha bohužel není dato-

³³ Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice. Nezpracováno, Pamětní kniha 1706–1887, fol. 221r. Za upozornění na tento doklad vděčím Martinu Barusovi.

³⁴ „Boční oltáře jsou dva, ale prostické, z nichž jeden jest P. Marie, jak v Polici dobrodiními slyne...“ (Citováno z popisu kostela od lidického faráře Vacka z roku 1732 dle Podlaha, Antonín: *Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Díl VII. Vikariát Slanský*. Praha 1913, s. 131). – Označení *im Wald* se nachází v popisu panství (Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Buštěhrad, Popis panství, inv. č. 72, kart. 11, nefoliováno).

³⁵ K úloze takto situovaných soch Suchánek, Pavel: *Barokní sochy v krajině a hledání jejich významu*, Opuscula Historiae Artium – Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis F 50, 2006, s. 81–96.

³⁶ Ke krajinné kompozici Macek, Petr: *Barokní krajinná řešení na toskánských panstvích v Čechách*. In: Sborník konference Kompozice zahrad v dějinách umění, Tábor 1987, s. 74–82; nejnověji Vokurka, M.: *Barokní krajinotvorba*, s. 142.

vána, avšak její vznik lze předpokládat kolem roku 1730. Panna Marie Polická je na sloupu otočena směrem k zámku, zatímco na druhé straně se nachází Panna Marie s Ježíškem a žezlem (nejspíše se jedná o Pannu Marii Pomocnicí křesťanů).

Další sloup s dvoustrannou mariánskou sochou na vrcholu byl vytvořen pro náměstí v Hostivici, kde byl umístěn na osu mezi zámkem a farou. Právě na straně přivrácené k faře je zobrazena Panna Marie Polická, zatímco na straně u zámku je sochařsky ztvárněna kopie obrazu Panny Marie Vítězné z Bílé Hory. Bělohorské motivy se nacházely také v zámeckém interiéru. Hostivické sousoší vzniklo po roce 1732, kdy Anna Marie Františka zakoupila tachlovické panství, a dokládá tak její snahu o šíření tohoto kultu na jejích panstvích mimo samotný výše vymezený poutní okruh. V souvislosti s tímto sloupem si dovoluji upozornit na ještě jednu nesrovnalost v jinak kvalitním díle Jana Royta, který v Hostivici mylně identifikoval domnělou Pannu Marii z Květnova, která má podobně jako hornopolická soška ruce spjaté k modlitbě.³⁷

Zatím poslední vyobrazení Panny Marie Polické, které se mi podařilo dohledat, se nacházelo na dnes již neexistujícím dřevěném zastřešeném mostě přes Sázavu pod kácovským zámkem. Umístění Panny Marie Polické není v pramenech upřesněno, zato je však specifikováno, že šlo o obraz malovaný na dřevě.³⁸ K další výzdobě mostu náležely malby Tří Králů, Čtrnácti svatých pomocníků a jiné. Kromě toho se na krajích mostu nacházely i sochy, včetně sousoší s Kristem, Pannou Marií a sv. Janem Křtitelem; nechyběl ani sv. Jan Nepomucký. Obrazy a sochy na mostě tak mimo jiné odkazovaly na další místa na panstvích Anny Marie Františky, kde se nacházely podobné sochy (kromě Horní Police to byl např. sloup Tří Králů ve Svádově).

Anna Marie Františka tak pomocí kopií sochy Panny Marie Polické jednak podporovala šíření polického kultu, jednak se svému okolí (především poddaným) ukazovala jako zbožná vdova, která se stará o své

³⁷ Royt, J.: *Obraz*, s. 351.

³⁸ „...auf Holtz gemalten Bildnüssen, auf einen die heyl. Drey Könige, auf 2ten die Politzer Mutter Gottes...” (NA, ŘSRF/P – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Kácov, inv. č. 2, kart. 2, Podklady pro popisy panství, nefoliováno).

panství. Spása duše (své i svých poddaných) tu jde ruku v ruce se šlechtickou reprezentací. To pomáhalo šířit povědomí o Horní Polici a symbolicky spojovalo jednotlivá, od sebe vzdálená panství jedné vrchnosti. Dohromady se tak vytvářela kulturní jednota panství jednoho vlastníka.

Závěr

Počátky poutí do Horní Police jsou pro nedostatek historických pramenů těžko vysledovatelné. Snad lze souhlasit s tvrzením, že na založení tradice měli podíl Berkové z Dubé v druhé polovině 16. století.³⁹ Významnější fáze rozvoje poutí přišla v době Julia Františka, který podpořil snahy o rozšíření kostela iniciované pro velké množství poutníků. Přesto toto množství nadále rostlo a ještě během první třetiny 18. století počet poutníků v týdnu kolem svátku Navštívení Panny Marie přesáhl 40 000. Od 40. let 18. století účast mírně klesla, přičemž k možným příčinám úpadku lze počítat jak smrt Anny Marie Františky, tak vypuknutí válek o rakouské dědictví, které měly negativní dopad na mobilitu obyvatel. Pro časovou shodu nelze vliv těchto příčin od sebe odlišit. V každém případě platí, že až do zrušení poutí Josefem II. je možné Polici považovat za regionálně významné poutní místo.

Největší rozvoj polických poutí se shoduje s celozemským trendem obliby domácích kultů s předbělohorskou tradicí.⁴⁰ Úcta k Panně Marii Polické se zdaleka neodehrávala jen v Polici. Svědčí o tom jednak tisky, které si mohli poutníci odnést domů, jednak zřizování obrazových kopií Panny Marie Polické Annou Marií Františkou Toskánskou. Věhlas poutního místa se tak šířil i mimo regionálně omezený okruh, odkud bylo relativně snadné do Police dojít během jednoho dne. Kopie soch pak také pomáhaly vytvářet kulturní jednotu na panstvích Anny Marie Františky, které tak byly (kromě osoby majitelky) spojené také úctou k Panně Marii Polické, což pomáhalo posilovat jak římskokatolickou víru a zbožnost, tak nadregionální vazby.

³⁹ Macek, P.: *Barokní architekt*, s. 25.

⁴⁰ Panochová, Ivana: *Biblicismy v české architektuře 17. století*, *Umění* 52, 2004, č. 3, s. 198–217, zde s. 213.

Prameny

Národní archiv Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Horní Police.

Národní archiv Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Kácov.

Národní archiv Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení společné.

Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Buštěhrad.

Státní okresní archiv Česká Lípa, Arciděkanství úřad Horní Police.

Státní okresní archiv Česká Lípa, Farní úřad Mařenice.

Literatura:

Anonym: *Andachts-Übung unter währenden vierzig-stündigen Gebeth zu Politz in dem Leitmeritzer Creyß*. Leitmeritz 1730.

Anonym: *Ein schön Marianisch Lob-Gesang*. Leitmeritz, s. d.

Anonym: *Lobgesang voller Vertrauen zu Unser Lieben Frauen Mariae zu Politz*. S. l., s. d.

Anonym: *Marianischer Wallfahrts-Stern oder kräftige Wallfahrts-Andacht auff den Gnaden Ort Marje zu Politz*. Prag, s. d.

Anonym: *Pobožná Modlitba k Milostiwému Obrazu Panny Marye w Poliči w Králowstwí Čžeském*. S. l., s. d.

Bachtík, Jakub – Drápalová, Kristýna: *Protireformační krajiny barokního Podkrušnohoří*, Zprávy památkové péče 76, 2016, č. 3, s. 307–316.

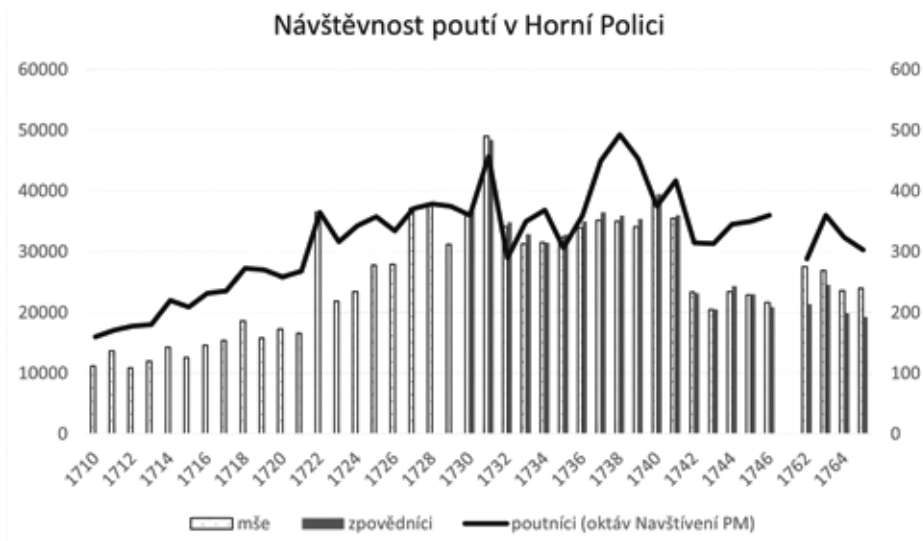
Brčák, Marek – Wolf, Jiří: *Julius František Sasko-Lauenburský a Anna Marie Františka Toskánská jako dobrodinci kapucínského konventu v Zákupech*, Sborník archivních prací 71, 2021, č. 2, s. 398–423.

Čáňová, Eliška: *Mor v Čechách v roce 1680*, Sborník archivních prací 31, 1981, č. 2, s. 265–339.

Čechura, Jaroslav: *Selská rebelie roku 1680*. Praha 2001.

- Hain, Joann Henrich: *Der Durchleuchtigsten Fürstin und Frauen, Frauen Annae Mariae Franciscæ, Groß-Princessin von Toscana, Gebornen Herzogin zu Sachsen, Engern und Westphalen*. S. l., s. d.
- Gumpfenberg, Guilielmus: *Atlas Marianvs quo Sanctae Dei Genitricis Marie Imaginvm Miracvlosarvm Origines Duodecim Historiarum Centurijs explicantur*. Monachii 1672.
- Havelka, Liboslav: *Stránky z historie Horní Police*. Díl 1. Horní Police 1991.
- Köhler, Wenzel: *Maria-Politz, das Marienheiligum im Polzentale*. Warnsdorf 1936.
- Kolmačková, Tereza: *Zázraky na mariánských poutních místech*, Historie – Otázky – Problémy 14, 2022, č. 1, s. 118–128.
- Kůrka, Pavel – Mikulec, Jiří – Ondo Grečenkova, Martina: *Církev a stát*. In: Mikulec, Jiří (ed.) a kol.: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013, s. 53–108.
- Macek, Petr: *Barokní krajinná řešení na toskánských panstvích v Čechách*. In: *Sborník konference Kompozice zahrad v dějinách umění*, Tábor 1987, s. 74–82.
- Macek, Petr: *Barokní architekt Václav Špaček (1689–1751). II. díl – katalog*. Dizertační práce, Ústav dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, obhájeno 2007.
- Malíř, Jan (ed.) a kol.: *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod mezi Čechami a Evropou. Příspěvek k dějinám barokní doby*. Zákupy 2022.
- Opočenský, Jan: *Protireformace v Čechách po bitvě na Bílé Hoře*. Praha 1914.
- Panochová, Ivana: *Biblicismy v české architektuře 17. století*, Umění 52, 2004, č. 3, s. 198–217.
- Podlaha, Antonín: *Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém*. Díl VII. Vikariát Slanský. Praha 1913.
- Pražáková Seligová, Markéta: *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným*

- aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police.*
Praha 2015.
- Příbyl, Stanislav: *Mariánské poutní místo v Horní Polici. V souvislostech víry a ducha.* Horní Police 2021.
- Royt, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století.* Praha 2011.
- Sartorius, Augustinus: *Marianischer Atlas oder Beschreibung der Marianischen GnadenBilder durch die gantze ChristenWelt.* Prag 1717.
- Sporck, Johann Rudolph: *Talpa Literaria Operi Utili Vacans et Ter Mille Chronographicos Exstruens, et Exaltans Acervos in Pratis, et in Horto Parnassi.* Vetero-Pragae 1751.
- Suchánek, Pavel: *Barokní sochy v krajině a hledání jejich významu,*
Opuscula Historiae Artium – Studia Minora Facultatis
Philosophicae Universitatis Brunensis F 50, 2006, s. 81–96.
- Vácha, Štěpán: *K původu a kultu milostného obrazu Panny Marie Vítězné ze Štěnovic,* *Minulostí západočeského kraje* 45, 2010, s. 7–31.
- Vokurka, Michal: *Barokní krajinotvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740.* Praha 2022.

- 1) Graf návštěvnosti hornopolických poutí. Levá osa y udává počet poutníků (komunikantů) přichozích během poutního týdne v daném roce (osa x). Pravá osa y je společná pro počet odsloužených mší a počet zpovědníků ve stejném časovém období. Zpracováno na základě archivních pramenů z NA Praha, Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – Administrace toskánských statků – spisové pododdělení Horní Police (autor Michal Vokurka)

- 2) Panna Marie Polická na rytině z tisku Pobožná Modlitba k Milostiwému Obrazu Panny Marye w Poliči w Králowstwi Českém. S. l., s. d. , SOkA Česká Lípa, Arciděkanství úřad Horní Police (foto Michal Vokurka)

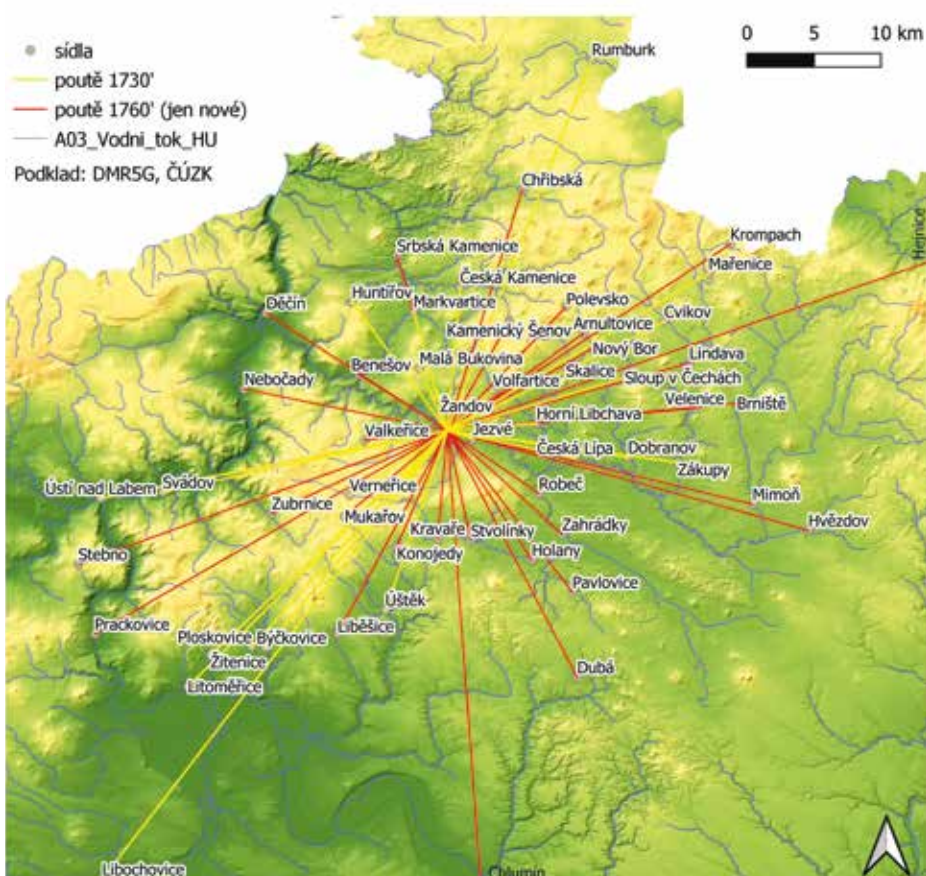
- 3) Panna Marie Polická na rytině z tisku
 Lobgesang voller Vertrauen zu Unser Lieben
 Frauen Mariae zu Politz. S. l., s. d., SOkA
 Česká Lípa, Arciděkanský úřad Horní Police
 (foto Michal Vokurka)

- 4) Panna Marie Polická na Sloupu u Ploskovic
 (foto Michal Vokurka, 2022)

Poutní obvod Horní Police. Rozšíření obvodu ve srovnání 30. a 60. let 18. století

5) Mapa poutního obvodu Horní Police v 18. stol. (autor Michal Vokurka)

Jan Jindřich Schleichart von Wiesenthal, děkan v Zákupch

Narodil se 3. prosince roku 1699 v Praze a pokřtěn byl v dnes již zaniklém kostele Přenesení sv. Václava na Malostranském náměstí.¹ V něm měl rod Schleichart von Wiesenthal svou rodinnou hrobku a příslušníci rodu zde byli křtěni, oddáváni i pohřbíváni. Po zániku kostela v 18. století byly zdejší matriky převedeny do nástupnického kostela sv. Mikuláše. Při zestátnění původního kostela roku 1783 byly krypty vyklizeny, kostel srovnán se zemí a prostory zasypány sutí. Při nedávném archeologickém průzkumu byly ze zaniklého kostela nalezeny pouze zbytky základového zdiva.

Veduta z roku 1606 ukazuje původní místo tohoto kostela. Kostel Přenesení sv. Václava tak spolu s kostelem sv. Mikuláše a sv. Tomáše tvořil duchovní centrum Menšího Města pražského.

Námi sledovaný Jan Jindřich se narodil v domě „U Petržlíků“ v Mostecké ulici č. 272 (památkově chráněný), který roku 1694 koupil jeho otec Filip Adolf Schleichart, bývalý císařský důstojník a poté podkoní u rýnského falckrabí Filipa Wilhelma Augusta a jeho manželky Anny Marie Františky, velkovévodkyně Toskánské.²

Matkou Jana Jindřicha byla Anna Alžběta Terezie, rozená Therer von Thererheim, dcera šlechtice a právníka původem ze Slezska.³

¹ Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Sběrka matrik, sign. MIK N6, matrika kostela sv. Mikuláše 1988–1713. Křest je zapsán v matrice křtů z let 1688–1713. Zápis ze třetího prosince 1699 je na foliu 241.

² Oba jsou pohřbeni v samostatné hrobce zákupského děkanského kostela. Srov. Wolański Grzegorz (red.) – Rydygr Zdeněk: *Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupch*. Zákupy 2020, s. 20, 40.

³ Národní archiv Praha (dále NA), Salbuchy, Vídeň, inv. č. 168. Zde popis zásluh rodiny Filipa Adolfa Schleicharta von Wiesenthal v nobilitační listině pro jeho pět synů ze dne 24. září 1737 podepsané Karlem VI. na loveckém zámku v Halbthurnu. Dále vídeňský nález rodokmenu části rodu z roku 1910, poskytnutý autorovi knihovnicí Veterinární

K matce měl tento čtvrtý potomek rodiny po celý svůj život výjimečně vřelý vztah a v jejím náručí dokonce i skonal.⁴

Služba příslušníků rodiny Schleichart velkovévodkyni v Zákupcích se týkala kromě duchovní služby Jana Jindřicha (1699–1739) i dalších členů rodiny. Kněz Jan Jindřich byl v pořadí až třetím z tohoto rodu sloužícím na panství majitelky.

Prvním byl otec Filip Adolf (1660–1728) vysloužilý důstojník a účastník protitureckých tažení v roce 1683, který přes 40 let sloužil v Zákupcích jako vrchní štolba a vedl tamní hospodářský dvůr. Druhým byl o rok starší bratr duchovního, František Václav (1698–1773), podkoní u svého otce na dvoře velkovévodkyně.⁵

Vřelý vztah ze strany majitelky panství k rodině Schleichartů lze nalézt i v zápisu matriky zmíněného pražského kostela u křtu prvorozené dcery Filipa Adolfa, Františky Anny, v roce 1694. Kmotrou dítěte byla samotná velkovévodkyně Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská.⁶ Na věrnou službu příslušníků rodu nezapomněla ani ve své závěti z roku 1741, kde poslednímu žijícímu členu této rodiny ve službách panství, štolbovi Františku Václavovi, odkázala 3000 zlatých.⁷

Z 11 sourozenců Jana Jindřicha se dospělosti dožilo devět potomků, z nichž dva se věnovali kněžskému poslání. První byl již zmíněný zákupský děkan a druhý byl nejmladší z devíti synů, Václav Karel (1708–1768), příslušník rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou a probošt v Bratislavě a maďarském Budíně.⁸

univerzity ve Vídni dr. Christou Mache a zachovací list Filipa Adolfa ze dne 3. března 1694.

⁴ Zemřel ve svém rodném domě při návštěvě své nemocné matky v Praze. Zápis v matrice pohřbených zákupského kostela z 8. dubna 1739, folio 361.

⁵ Narozen v Praze, pokřtěn 4. srpna 1698. Srov. v pozn. 2.

⁶ AHMP, Sbírka matrik, sign. MIK N6, matrika kostela sv. Mikuláše 1988–1713. Zápis ze dne 17. dubna 1694, folio 120.

⁷ Dopisy J. T. Hubattia 1741–1744 in: *Extractus des grosherzoglichen testamenti*, Prag den 29. octobris 1741. Nejnověji o její osobnosti srov. Malíř, Jan a kol.: *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod mezi Čechami a Evropou. Příspěvek k dějinám barokní doby*. Zákupy 2022.

⁸ AHMP, Sbírka matrik, sign. MIK N6, matrika kostela sv. Mikuláše 1988–1713. Zápis o křtu ze dne 24. listopadu 1708, folio 335.

Rod užíval predikát von Wiesenthal již u nejstaršího písemně doloženého přímého předka, padlého v bitvě na Bílé hoře. Dokládá to i tzv. zachovací list z roku 1694, o který rodina požádala císaře Karla VI.⁹

V nové nobilitační listině císaře Karla VI., následně vydané roku 1737, se uvádí, že přídomek Wiesenthal užíval již nejstarší v ní zmiňovaný příslušník rodu, prapraděd Jana Jindřicha, plukovník španělského pluku císařského vojska, Jan Adam Schleichart von Wiesenthal. Roku 1620 se zúčastnil bělohorské bitvy, v níž padl. Byl pohřben v kostele sv. Tomáše do hrobky padlých španělských účastníků bitvy.¹⁰ Druhé nobilitace čtyř bratrů Schleichartů z rukou panovnice Marie Terezie v roce 1744¹¹ se zákupský děkan Jan Jindřich nedožil, neboť byl již pět let mrtev.

V rodovém erbu je v obou stranách vykrojeného štítu vpravo obrácený chrt ve skoku se zlatým obojkem, který drží v předních tlapách stříbrnou lilii. Na štítě je postaven turnajový helm ozdobený zlatou korunou. Z helmu splývají přikryvadla, vpravo modrá a stříbrná, vlevo červená a stříbrná. Na helmu a koruně stojí mezi dvěma orlími křídly stejný pes ve skoku jako ve štítu: chrt se stříbrnou lilii v předních tlapách.

V Evropě se nachází 15 lokalit s názvem Wiesenthal.¹² Ke kterému z nich se přídomek rodu vztahuje, nobilitační listina neuvádí. Rod je však starší, než se v listině uvádí. Václavu Šlejchartovi z Tišnova udělil erb s chrtem před rokem 1526 král Ludvík Jagellonský a Šlejchartovi potomci byli přijati do moravského rytířského stavu na zemském sněmu v Brně v dubnu 1542.¹³

Dětství a roky triviálního studia strávil Jan Jindřich v rodné Praze. Základy vzdělání dostal v rodině, kde se mluvilo německy, ale i latinsky. Navštěvoval snad i jezuitské gymnázium v profesním domě kos-

⁹ AHMP, fond PPL, sign. IV-20587, zachovací list z 3. března 1694, opatřený pečeti vydavatelky.

¹⁰ Srov. v pozn. 2.

¹¹ NA, Praha, Salbuchy, Vídeň, inv. č. 174, rytířská nobilitace včetně udělení inkolátu.

¹² <http://en.wikipedia.org/wiki/wiesenthal> uvádí lokality s tímto názvem v Evropě: v Německu 4, Polsku 7, České republice 2, Rakousku 1 a Švýcarsku 1. Vzhledem k historickým indiciím se jako nejpravděpodobnější jeví dřívější Slezsko, dnes Polsko.

¹³ Moravský zemský archiv, Stavovské rukopisy, inv. č. 42.

tela sv. Mikuláše v budově dnešní Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy na Malostranském náměstí, která se nacházela poblíž jejich domu. Soupis posluchačů jezuitského gymnázia z období jeho studia se nedochoval.

Povedlo se ale nalézt prameny, podle kterých lze doložit, že Jan Jindřich teologické studium zahájil v konviktu sv. Bartoloměje na Starém Městě pražském. Odkazují na to nálezy důsledně vedených pramenů ve fondech Archivu Arcibiskupství pražského v Národním archivu v Praze.¹⁴

Konvikt byl založen jezuity v roce 1660 jako internát pro šlechtické syny, jak dokládá pamětní deska na bývalém konviktu u kostela sv. Bartoloměje na stejnojmenné ulici č. 291 v Praze 1.

Archivní prameny fondu pražského arcibiskupství dokumentují studijní pobyt Jana Jindřicha, kterého zápisy nazývají alumnem. To ukazuje na stálý pobyt studenta v konviktu. Přesto, že bydlel v Praze, strávil, až na krátké prázdniny, celé bohoslovecké studium v konviktu. Studium teologie zahájil 3. listopadu 1717, tehdy ve svých 18 letech. První svěcení „pro prima tonsura et quatro minorit“, které se udělovalo ve druhém roce bohosloveckého studia, obdržel dne 5. března 1719. Druhé, podjáhenské dne 7. června 1721, třetí, jáhenské svěcení se mu dostalo dne 28. února 1722. Poslední, kněžské, pak studenta teologie čekalo o Vánocích roku 1722. Teologické studium dokončil s titulem bakaláře teologie a byl slavnostně vysvěcen v chrámu sv. Víta na Pražském hradě tehdejšími arcibiskupem Františkem Ferdinandem, hrabětem z Khünburgu.¹⁵ Dosažené bakalářské vzdělání je uvedeno na jeho náhrobku v desátém řádku.

Kněžskou službu započal jako kaplan v kostele Navštívení Panny Marie v Horní Polici na panství zmíněné velkovévodkyně Toskánské, vzdáleném od Zákup 17 kilometrů. V zákupském sídle panství tehdy již působili jeho otec a starší bratr. Dnešní Horní Police tehdy nesla název

¹⁴ NA, Praha, Archiv pražského arcibiskupství I, sign. B3/13, nefoliovaný soupis jednotlivých svěcení Jana Jindřicha

¹⁵ Arcibiskup pražský v letech 1713–1731. Mašek, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé Hory do současnosti*, s. 512.

Mariánská Police a byla hojně vyhledávaným mariánským poutním místem. A to od doby, kdy vlny řeky Ploučnice vynesly na břeh dřevěnou mariánskou sošku. Zde Jan Jindřich strávil přibližně rok kaplanské služby.

Zdejší kostel byl díky patronátní péči majitelky panství v roce 1717 nově rozšířen. Byly k němu přistavěny nové postranní lodě, zbudovány empory, přistavěn chór a sakristie. Roku 1723 byla zřízena i tamní budova (kaplanka) jako zázemí pro čtyři kaplany. Svědkem alespoň první přestavby byl tehdy i její začínající kaplan Jan Jindřich. Později, v roce 1725, byl mezi farou a kaplankou postavený spojovací most. Jeho stavbu však již nový kaplan nestihl, protože 24. prosince 1724 nastoupil jako farář ve Cvikově.¹⁶ Dokumentace k historii kostela v Mariánské Polici i ke kostelu ve Cvikově čeká na zpřístupnění. Oba farní úřady jsou ve fondu Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – administrace toskánských velkostatků v Národním archivu zmíněny s tím, že se ve Státním okresním archivu Česká Lípa nacházejí archiválie pro farní úřad Cvikov s datací 1600–1975. Mezi doklady jsou například popis farnosti, inventář kostela a fary.

O přestupu Jana Jindřicha z Horní Police do Cvikova se dovídáme z matričních knih cvikovského kostela sv. Alžběty Uherské. Německy psaný zápis z 22. prosince 1724 v matrice z let 1721–1732 oznamuje, že téhož dne kancelář arcibiskupské konzistoře se souhlasem patronky panství potvrdila aprobaci a konfirmaci dosavadního kaplana v Polici Jana Jindřicha Schleicharta von Wiesenthal na post faráře ve Cvikově.¹⁷

Ve cvikovském kostele působil farář Schleichart 10 plodných let. Zde byl také tehdejším papežem Klementem XII. prostřednictvím pražského arcibiskupa Ferdinanda, hraběte z Khünburgu poměrně brzy poctěn čestným titulem apoštolský protonotář a získal aprobaci „notarius apostolicus juratus”.¹⁸ Tento titul byl čestný a odměňoval záslu-

¹⁶ Srov. Poche, c. d. (A/J), s. 168–169.

¹⁷ SOA Litoměřice, Sbírka matrik, matrika Horní Police z let 1691–1737, sign. L 44/3, folio neuvedeno a další matrika tamtéž, sign. III., folio 316.

¹⁸ Státní okresní archiv (dále SOkA) Česká Lípa, Farní úřad (dále FÚ) Horní Police (nezpracováno), rukopis „Notando pro capellanorum polisensium”. Obsahuje zápis o nástupu P. Schleicharta do výkonu funkce faráře ve Cvikově s datem 1. ledna 1725.

nou a většinou dlouhodobou kněžskou službu. Tento čestný titul je rovněž vytesán v desátém řádku na jeho náhrobníku v zákupském kostele.

Ve fondu Archivu hlavního města Prahy se nachází vlastnoručně psaný list s pečeti autora: P. Henricus Schleichart von Wiesenthal-decanus Reichstadiensis Proto-Notarius Apostolicus juratus, ze dne 3. ledna 1739.¹⁹ Je současně ukázkou jeho písma, ale i v praxi používaného děkanského pečetidla s rodovým erbem se šesti strápci. K pečetení používal červený vosk.²⁰ Jan Jindřich zůstal farářem ve Cvikově do konce roku 1734.²¹

Ve zmíněném matričním zápisu zákupského kostela se tamní kaplan Johann Bautsch zmiňuje též o podrobnostech posledních dnů děkana Jana Jindřicha Schleicharta von Wiesenthal. Píše, že sedm týdnů před svou smrtí odjel za svou nemocnou matkou do Prahy. Tam jej zastihla delší nemoc, kvůli níž u své matky v pražském domě zemřel dne 6. dubna roku 1739, ve věku 38 let, čtyř měsíců a tří dnů. Jeho úmrtí dokumentují dva zápisy. Pražský ze dne 6. dubna, který uvedl i diagnózu zemřelého a pohřeb děkana v Zákupech.²² Druhý, zákupský zápis německy ze dne 8. dubna, který opakuje přání zesnulého v testamentu: být pohřben v zákupském kostele u stupně oltáře sv. Kříže, vysvěceného v době jeho

¹⁹ AHMP, fond PPL IV. – 4847, list ze dne 3. ledna 1739. Překlad zní: Extrakt z matriky pokřtěných děkanského kostela sv. Fabiána a Šebestiána u velkovévodkyně Toskánské ve městě Zákupy, kraje Litoměřického v Království českém ležícím. Roku 1723, 21. února pokřtěn byl ... Kmotrem byl blahopočestný pan P. Henricus Schleichart von Wiesenthal ..., děkan zákupský, apoštolský protonotář juratus.

²⁰ Stejný titul apoštolského protonotáře získal i děkanův mladší bratr, Karel Václav Schleichart von Wiesenthal (1708–1768). Byl nejprve komturem komendy rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou v Bratislavě a od července roku 1751 pak komturem proboštsví sv. Zikmunda v Budíně v Ostrřihomské diecézi. V latinsky psaném jmenování panovnice Marie Terezie vyhotoveném 19. července 1751 na hradě v Bratislavě se o tehdy 43 letém Václavu Karlovi uvádí, že je: "Od Nejvyššího obdařen a vyznamenán skvělými a výjimečnými ctnostmi, stejně jako jedinečnou vzdělaností a učeností, vede příkladný život a oplývá ostatními vynikajícími dary ducha". Budapest, Magyar országi levéltár, Maďarské královské kancelářské listiny, Libri Regii, sign. A 57, svazek A 42, s. 137.

²¹ SOA Litoměřice, Sbírka matrik, matrika kostela sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupech z let 1692–1739. sign. 185/2, folio 361, 446, uvádí délku jeho děkanského působení v délce čtyř roků a tří měsíců.

²² AHMP, Sbírka matrik, sign. MIK N6, matrika kostela sv. Mikuláše 1988–1713. Zápis z 6. dubna 1737: Obiit in domo Schleichartiana venerabilis dominus Henricus Schleichart decanus Reichstadiensis. Sepultus in loci sui beneficii Reichstadi (Diagnosa – febris leutina = horečka se žloutnutím kůže způsobená zánětem neprůchodných žlučovýchodů).

děkanského působení.²³ Zpráva o převozu a pohřbení děkana je vytesána v 15. řádku latinského textu na jeho náhrobníku. Děkanovo přání lokace jeho pohřbu je uvedeno v jeho závěti, jejíž český překlad je přílohou tohoto článku.²⁴ Obsahuje mnoho zajímavých podrobností z jeho působení v Zákupích, ale i vztahu ke kostelu v Brennén²⁵, či ke kaplanovi v Novém Boru nebo k jeho kaplanovi Bautschovi. Místo posledního odpočinku zemřelého děkana u podstavce oltáře sv. Kříže se dosud nepodařilo identifikovat. Ví se pouze, že v té době bylo v kostelní lodi šest bočních oltářů, „všechny pěkně štafírované“.²⁶

Díky finanční podpoře se v roce 2017 podařilo pomocí kombinace elektromagnetické a radarové metody měření zmapovat prostory pod podlahou kostela. V budoucnu se mají přesněji vymezit podzemní prostory. Pomoci by snad mohla poznámka v soupisu výloh s pohřbením děkana, ve kterém je obsažena i položka: „zedníkovi za vyzdění hrobu děkana“, opatřená pečeti kurátora, vikáře a chrastavského faráře i dvou zúčastněných svědků.²⁷ Nedestruktivní metody průzkumu takovýchto prostor jsou již technicky zvládnuty, ale jejich důsledná aplikace v zákupském kostele je podmíněna dalšími finančními náklady.

Dochovaný děkanův náhrobník nejpravděpodobněji kryl jeho hrob před zmíněným křížovým oltářem. Díky tomu byl částečně vyšlapán, takže rytý nápis není úplně čitelný. Náhrobníkem se zabýval roku 2015 historik dr. Milan Hlinomaz, který rovněž nedospěl k úplné interpretaci nápisu. Mýlí se rovněž v místním určení lokality Wiesenthal na Liberecko.²⁸

²³ SOKA Česká Lípa, FÚ Zákupy (nezpracováno), Pamětní kniha 1734–1930, s. 1: Oltář sv. Kříže s ostatky byl posvěcen 9. dubna 1737.

²⁴ NA, Praha, Ředitelství císařských a rodinných statků ATS Zákupy, inv. č. 107, testament Jana Jindřicha ze dne 17. února 1739.

²⁵ Srov. Poche, Emanuel: *Umělecké památky Čech 1 (A/J)*. Praha 1977, s. 121.

²⁶ Stavebně historický průzkum kostela sv. Fabiána a Šebestiána, provedený kolektivem pod vedením ing. arch. Jana Pešty. V období působení děkana Jana Jindřicha se v kostele nacházely tyto postranní oltáře: Nejsvětější Trojice, Milostné P. Marie s dítětem, Neposkvrněné P. Marie, sv. Jana Nepomuckého, sv. Anny a hledaný oltář Ukřižovaného Spasitele – sv. Kříže.

²⁷ NA, Praha, Ředitelství císařských a rodinných statků ATS Zákupy, inv. č. 107.

²⁸ Hlinomaz, Milan, *Náhrobky Berků z Dubé a nápisy v Zákupích*. Epigraphica et Sepulcralia 7, Praha 2016, s. 168–169.

Destruktivní účinek chůze po šedé mramorové desce začíná až v navazující části nahoře postaveného erbu a postupně narůstá do jejího středu. Latinský rytý nápis provedený kapitálou dvojí velikosti je nejvíce nečitelný v jeho střední části. Nápis obsahuje celkem 19 řádků, přičemž řádky 11 až 14 jsou téměř nečitelné.²⁹

K nápisu samotnému: Jméno děkana je vyryto ve zkrácené podobě HEN(ricus) v devátém řádku. Tam je uvedeno i jeho celé jméno ve tvaru IOANES HEN SCHLEICHART von WISENTAL. Dosažené teologické vzdělání, bakalář teologie, je vytesáno jako THEO BACCOLOR v řádku desátém. V tom samém řádku pokračuje opět zkrácenou verzí o době farrářského působení ve Cvikově, kdy byl apoštolským notářem, což je, jak již bylo zmíněno, poměrně překvapivé zjištění vysvětlitelné snad osobním přispěním majitelky panství. Má opět zkrácený tvar: NOT APOS IUR ZWIKAWIENSIUM. Následující řádek zní: PAROCHUS RHEINSTADENSIUS, což potvrzuje, že byl knězem v Zákupech.³⁰ Další řádek konstatuje, že byl pražský rodák. Čtrnáctý uvádí datum převozu zesnulého dne 8. dubna 1739 ve tvaru: IIX APRILI AN(NO) MDCCXXLIX. Řádek šestnáctý pak přímo uvádí údaj o převozu mrtvého těla z Prahy do Zákup ve tvaru: MORTAI TRANSLATUS. Jasně do doby vzniku náhrobníku vnesl text řádku šestnáctého, ve kterém je uvedeno, že zhotovení náhrobníku bylo z vůle matky a jeho bratrů. Matka totiž svého syna přežila o 13 let, takže mramorová deska vznikla až po roce 1752.³¹

V děkanově závěti je zmíněno i založení nadace ve prospěch kostela sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupech, kde na ni byla určena částka poloviny z 1000 zlatých, kterou získal jako dědictví po otci.³²

²⁹ Autor tohoto příspěvku se snažil v letech 2017 a 2018 ofotografovat nápis z různých úhlů a intenzitách osvětlení. Rovněž pokus dešifrovat písmena pomocí citlivých rukou nevidomé osoby sice některé části textu doplnil a upřesnil, ale k interpretaci celého textu to nestačilo.

³⁰ Srov. Poche, E.: *Umělecké památky Čech 4 (T/Ž)*. Praha 1982, s. 332; Bahlcke, Joachim – Winfried, Eberhard – Polívka, Miloslav: *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2001, s. 627–628.

³¹ Pohřbena byla do rodinné hrobky v kostele sv. Václava dne 26. prosince 1752. Dožila se věku 76 let. AHMP, Sběrka matrik, sign. MIK Z3, matrika kostela sv. Mikuláše 1713–1760, folio 291 v.

³² NA, Praha, Fundační komise, karton 359, složka R 2-19, nadace Jana Jindřicha, založená

Druhou polovinu odkázal svému staršímu bratrovi sloužícímu na panství velkovévodkyně toskánské, Františku Václavovi. Ten jako poslední z tohoto rodu setrval na panství i po smrti jeho majitelky a opustil ho až ve druhé polovině 18. století. Jeho odchodem skončilo sedmdesátileté působení tří osob ze dvou generací rodu Schleichart von Wiesenenthal na panství Zákupy.³³

Příloha – Testament Jana Jindřicha Schleicharta von Wiesenenthal ze 17. února 1739

Ve jménu naší Nejsvětější Svaté trojice, Boha otce, Boha syna a Ducha svatého amen. Poněvadž já, Jan Jindřich Schleichart von Wiesenenthal, toho času nehodný děkan děkanského kostela sv. Fabiána Šebestiána v Zákupích v ctihodné pražské arcidiecézi, jsem si zrale vědom jistoty neustále se přibližující smrti a jejího nejistého dne ani hodiny, proto pro zamezení všech nepořádků, pochybností a různic, které by se v takových případech mohly vyskytnout, a kterým lze předejít dobrou poslední vůlí, při dobrém zdraví, rozumu a tělesném stavu, s dobrým rozmyslem a vší silou, která ve mně je a kterou ještě vládnu, mocí tohoto testamentu prohlašuji a stanovuji:

Nejprve poručím svoji ubohou hříšnou duši do milosrdných rukou mého Stvořitele, v plné důvěře v zásluhy, hořké utrpení a smrti naší Svátosti Ježíše Krista a v to, že účinnou přímluvou Nejsvětější Panny Bohorodičky Marie a vše milujícího svatého Boha dosáhnu úplného prominutí svých hříchů a spočinutí na věčnosti po tomto tělesném životě. Jakož prosím také všechny a každého o upřímné odpuštění mých slabostí a nedokonalostí, odkazující se při tom ke všem svátostem milosrdné katolické římské církve.

17. února 1739, zapsaná do knihy nadací arcibiskupské kanceláře v Praze 28. března 1740.

³³ Tento článek vznikl jako vedlejší produkt při studiu genealogie rodu Schleichart von Wiesenenthal. Autor se jím zabýval proto, že jeho 91letá sestřenice byla kdysi vdaná za příslušníka tohoto rodu, aniž by věděla o jeho šlechtickém původu. Zde získané poznatky jí stihl autor ještě sdělit dříve, než se v roce 2018 odebrala na věčnost. Pokoj její duši. V Chomutově dne 21. září 2018. Ing. Jan Horvát. Text pro publikování upravil dr. Milan Hlinomaz.

Moje zesnulé tělo chci pohřbít důstojně bez nádhery a okázalosti u podstavce oltáře Svatého Kříže ve zdejší záměšské děkanské kostele a žádám, aby se u tohoto oltáře každý měsíc sloužila jedna tichá mše svatá. To jest 12 svatých mší v roce, podle stanoveného řádu a pokynů, jak jsou uvedeny ve fundační listině. A protože tato malá fundace podle mého rozvržení, vyměření a nařízení, o jehož dodržování a nepozměňování prosím pokorně všechny mé v úvahu přicházející dědice, vyžaduje 25 zlatých rýnských ročně odkazuji, určuji a věnuji k tomuto účelu polovinu svého dědického podílu po otci, který je ve výši 1000 zlatých rýnských uložen u mé ctěné matky, totiž 500 zlatých rýnských, jež budou úročeny pěti procenty, což dostačuje pro vyměřenou částku 25 zlatých. Podle výše řečeného rozvržení má každoročně z těchto 25 zlatých dostávat čtyři zlaté rýnské děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupěch. Pročež doufám, (protože je tato částka věčná, i když nevelká), že jsem tím tomuto děkanskému kostelu, jenž mi byl za života svěřen, v mezích svého skromného jmění prokázal svou spokojenou vděčnost.

Nicméně základní věcí jednoho každého testamentu či dobré vůle je ustanovení, jmenování a určení univerzálního dědice. Proto s co nejpevnějším rozhodnutím a vůlí určuji a jmenuji svým univerzálním dědicem po mé smrti mou vysoce drahou a milovanou matku, paní Alžbětu Terezii Schleichartovou von Wiesenthal, v královském Malém městě Pražském. Pro případ ale, že by moje nejsrdečněji milovaná matka podle Božího úradku zemřela dříve, v takovém případě má být beze všeho otálení a ztráty času na základě této závěti nezpochybnitelně ustanoven a jmenován mým univerzálním dědicem můj bratr (titl.) František Schleichart von Wiesenthal.

Moji univerzální dědicové budou povinni v pořádku a hotově zaplatit výše zmíněnou fundaci věnovaných 500 zlatých rýnských děkanskému kostelu sv. Šebestiána a Fabiána v Zákupěch, kterýžto kostel se souhlasem milostivé vrchnosti a ctihodné konzistoře Arcibiskupství pražského má těchto 500 zlatých půjčovat s úrokem pěti procent nikoli na domy, ale na dostatečně zajištěné pozemky, aby tak ustanovení této fundace mohlo být dokončeno správně a na věčné časy.

Kromě této povinnosti pověřuji mé dědice vyřízením následujících odkazů, jejichž splnění nemohou odmítnout:

Kostelu sv. Jana Křtitele v Brennén (Brenn) odkazují 15 zlatých rýnských.

Můj psací stůl včetně bicích hodin, které na něm stojí, dávám jako testamentní odkaz mému bratru (titl.) panu Františku Schleichartovi von Wiesenthal.

Mému věrnému a bedlivému panu P. kaplanovi dávám všechny své knihy, za což bude povinen věnovat na svatou mši podle mých pokynů a co nejdříve věnoval 30 krejcarů, nebo sám takovou mši celebrovat, nebo těchto 30 krejcarů předat jinému knězi, který by tuto svatou mši celebroid. A protože mi tento řečený pan P. kaplan v mé nemoci i v péči o mou duši prokazoval pilnost a starostlivost, odkazují mu ještě také své nové kapesní hodinky.

Mému čeledínovi jeho celou roční mzdu.

Rozdělení chleba a peněz mezi chudé při mém pohřbu ponechávám na svobodném rozhodnutí mých dědiců.

Blahorodému panu P. Tobiaši Nabichtovi, kaplanovi v Novém Boru (Haida), odkazují dva strychy svého dobrého žita.

A z toho se tedy sestává moje dobře promyšlená, pevná a neochvějná poslední vůle a nařízení. Prosím tedy se vši pokorou (pleno titulo) Její Vysokou arcibiskupskou knížecí Milost, aby ráčila co nejmilostivěji tuto mojí poslední vůli učinit pravomocnou a formálně platnou a nechala ji konfirmovat, potvrdit a ochraňovat ctihodnou arcibiskupskou pražskou konzistoří, kterou stejně pokorně prosím o totéž.

K většímu a věrohodnějšímu potvrzení toho všeho jsem pozval uvedené pány svědky, jejichž vyžádaná účast však nemá být na škodu a újmu jim ani jejich potomkům a dědicům.

Stalo se v děkanátu Zákupy léta 1739, 17. dne měsíce února.

L. S.

Johannes Heinricus Schleichart de Wisenthal

L. S.

P. Tobias Ferdinandus Nabicht

viduatae magnae duchisae ab Hetmria p. t.

ad S. Aegidium indignus capellanus,
qua testis requisitus

L. S.

P. Joannes Bautsch

p. t. Capellanus Reichstadensis

qua testis requisitus

Prameny nevydané:

Národní archiv – fondy:

Archiv pražského arcibiskupství

Fundační komise

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků v Praze –
administrace toskánských statků

Salbuchy, Vídeň

Moravský zemský archiv – fond:

Stavovské rukopisy

Archiv hlavního města Prahy – fondy:

PPL

Sbírka martik

Státní oblastní archiv Litoměřice – fond:

Sbírka martik

Státní okresní archiv Česká Lípa – fondy:

Farní úřad Horní Police

Farní úřad Zákupy

Magyar országi levéltár Budapest – fond:

Maďarské královské kancelářské listiny

Prameny vydané:

Extractus des grosherzoglichen testamenti, Prag den 29. octobris 1741

Literatura:

Bahlcke, Joachim – Winfried, Eberhard – Polívka, Miloslav: *Lexikon
historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2001

- Hlinomaz, Milan, *Náhrobky Berků z Dubé a nápisy v Zákupech*. In: *Epigraphica et Sepulcralia* 7, Praha 2016
- Malíř, Jan a kol.: *Anna Marie Františka Sasko-Lauenburská a její rod mezi Čechami a Evropou. Příspěvek k dějinám barokní doby*. Zákupy 2022
- Mašek, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé Hory do současnosti II*, Praha 2010
- Poche, Emanuel: *Umělecké památky Čech 1 (A/J)*. Praha 1977
- Poche, E.: *Umělecké památky Čech 4 (T/Ž)*. Praha 1982
- Wolański Grzegorz (red.) – Rydygr Zdeněk: *Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupech*. Zákupy 2020

Barevné provedení znaku Schleichartů
von Wiesenthal

Další varianta barevného provedení znaku

Znaková pečeť rodu z červeného vosku

Náhrobek Jana Jindřicha Schleicharta
von Wiesenthal v zákupském kostele

Zákupský děkan Jan Josef Lažanský (1712–1779)

Dne 27. března 1775 po šesté hodině ráno se v severočeském městečku Zákupy udála nebývalá věc. Rozbouřený dav sedláků vtrhl cestou na zámek do budovy místního děkanství, kde přepadl staříčkého duchovního správce. Po neúspěšném dotazování na robotní patent byl jeho dům rozkraden a zdevastován, načež sám kněz utekl jen v noční košili do blízké školy. Vzrušující událost, která pro povstalce skončila mnohem tragičtějším epilogem, patří k nemnoha historickým momentům, při nichž zaznívá jméno Jana Josefa Lažanského.¹ Když 29. srpna 1779 v Zákupích zesnul v nedožitých 68 letech, poznamenal písař do matriky, že farnost vedl úctyhodných 40 let, 3 měsíce a 13 dní.² Stal se tedy nepochybně nejdéle sloužícím duchovním, který u sv. Fabiána a Šebestiána kdy působil. Vinou řady historických okolností se však na jeho osobnost zapomnělo. Bohužel nám není známa ani žádná jeho podobizna. V tomto článku se proto pokusíme odpovědět na otázky, kdo Jan Josef vlastně byl, z jakých poměrů pocházel a jaké byly jeho životní osudy.

Lažanští z Bukové

Na rozdíl od jiných církevních představitelů raného novověku máme o Janu Josefovi poměrně velké množství informací týkajících se jeho pů-

¹ Vojtíšek, Břetislav: *O strastech hraběte Lažanského*. In: *Nevolnické povstání 1775 na Českolipsku*. Česká Lípa 1976, s. 50–54. Též Toegel, Miroslav (ed.) – Petrář, Josef (ed.) – Obršlík, Jindřich (ed.): *Prameny k nevolnickému povstání v Čechách a na Moravě v roce 1775*. Praha 1975, s. 253–260, č. 429–435.

² Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Sbírka matrik Severočeského kraje (dále jen SOA Litoměřice, fond SM SK), farnost Zákupy, matrika zemřelých 1778–1811, signatura L185/6, fol. Vv. Matrika uvádí den úmrtí 1. září. Podle údajů na pozůstalostním spisu však Lažanský zemřel již 29. srpna. Srov. Národní archiv, fond Archiv pražského arcibiskupství I (dále jen NA, fond APA I), sign. E 22/1-10, kart. 3170, nefol. Za pomoc při hledání těchto materiálů děkuji Leoši Zichovi, archiváři z 1. oddělení Národního archivu.

vodu. Pocházel totiž ze šlechtické rodiny Lažanských z Bukové (obr. 1), jež se od roku 1637 pyšnila titulem říšských hrabat s právy palatinů. Toto privilegium, umožňující udílet erby či legitimovat levobočky, získal již Janův pradědeček Ferdinand Rudolf (1590–1657), přívrženec katolické strany během konfesijní krize a podplukovník císařské armády. Na společenský vrchol ovšem vynesl Lažanské až Janův dědeček Karel Maxmilián (1639–1695), žák Bohuslava Balbína (1621–1688), premiant Karlo-Ferdinandovy univerzity a významný podporovatel umění, jehož kariéra kulminovala mezi lety 1678–1685, kdy zastával post místokanceláře české dvorské kanceláře ve Vídni (obr. 2). Nashromážděný sociální kapitál se samozřejmě promítl i do majetkového zázemí rodu. Již Ferdinand Rudolf získal koupí, sňatkem či dědictvím např. Bratronice, Mladějovice a Osek na Strakonicku nebo Manětín na severním Plzeňsku. Karel Maxmilián tyto državy ještě rozšířil např. o Všesulov na Rakovnicku či usedlost Nebozízek na pražském Petříně a sousední palác v Karmelitské ulici na Malé Straně, který nechal přestavět na reprezentativní rezidenci. Významnou akvizicí byly i Bernartice na Tachovsku, jež do manželství přinesla druhá choť Karla Maxmiliána Lažanského, Anna Alžběta, roz. ze Spandko (? – 1709).³

Právě babička Anna Alžběta (obr. 3), jediná dcera a dědička císařského generála Parise ze Spandko (1600–1675), sehrála důležitou roli v životě Janových rodičů. Po smrti manžela převzala úlohu protektora rodiny, konkrétně nad třemi dětmi, Václavem Josefem (1674–1715), Evou Marií Eleonorou (1678–1717) a Adamem Vítem (1680–1737). Za pomoci vlivných přátel u dvora, například nejvyššího hofmistra císařovny Ferdinanda ze Schwarzenbergu (1652–1703), a příslibu dobrého finančního zabezpečení, se jí pro ně podařilo získat prominentní nevěsty a ženicha. Dcera se provdala do mocného rodu Althannů. Nejstarší syn si přivedl k oltáři ve vídeňském zámku Favorita dvorní dámu císařovny z neméně slavného rodu Černínů z Chudenic. Nejmladší syn Adam Vít se pro změnu oženil u dvora v Düsseldorfu s Marií Kateřinou Fuggero-

³ K dějinám rodu Lažanských v tomto období srov. Štěpánek, Jan: *Rod Lažanských ve vztahu k uměleckému prostředí českých zemí*. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Praha 2018, s. 10–46.

vou z Kirchbergu (1675–1748), komornicí kurfiřtky Anny Marie Louisy Falcké, roz. Medicejské (1667–1743).⁴

Česká historiografie je dobře obeznámena s dějinami starší linie, reprezentované Václavem Josefem Lažanským. Z výše uvedeného majetkového portfolia mu v roce 1699 připadl při dělení otcovského jmění Manětín se Všesulovem. Jeho další aktivity se proto odehrávaly v teritoriu severního Plzeňska a Rakovnicka. Nejvýraznější osobností z této pošlosti byla zcela jistě Václavova choť Marie Gabriela Černínová z Chudenic (1691–1758), která se po manželově předčasné smrti stala přední osobností uměleckého a kulturního života v regionu a její potomci vládli na Manětíně až do 20. století.⁵ Méně známé jsou osudy mladší linie, vyhasnuvší po meči i po přeslici již na sklonku 18. věku. Založil ji Václavův bratr Adam Vít (obr. 4), jenž nabyt z pozůstalosti Bratronice a Osek na Strakonicku spolu s palácem a usedlostí na Malé Straně. Po skonu matky Anny Alžběty získal i Bernartice na Tachovsku. Jedním ze synů Adama Víta byl právě zákupský děkan Jan Josef Lažanský.

Rodinné zázemí Jana Josefa

Budoucí duchovní přišel na svět patrně 3. ledna 1712 v otcově paláci na Malé Straně. Téhož dne byl totiž v matrice spádové farnosti sv. Václava zapsán křest Jana Josefa Františka, nejmladšího syna a posledního, pátého potomka Adama Víta Lažanského z Bukové a Marie Kateřiny, roz. Fuggerové (obr. 5). Dítě držel na rukou Kryštof Boll, svědky obřadu byli Bedřich Leicht a Anna Marie Ecksteinová, všichni žebráci.⁶ Ač bylo obsazování chudiny do rolí kmotrů či svědků častým společenským jevem raného novověku, který demonstroval prvky křesťanské

⁴ Ke klientelistickému vztahu Anny Alžběty Lažanské a Ferdinanda ze Schwarzenbergu, srov. Smíšek, Rostislav: *Komunikační síť knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku na přelomu 17. a 18. století*. In: *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 350–351. Ke sňatkům dětí Anny Alžběty, srov. Štěpánek, Jan: *Cherchez la femme! Významné šlechtičny doby baroka na pomezí Karlovarského a Plzeňského kraje*. In: *Sborník příspěvků z mezinárodního historického sympozia „Významné ženy Ostrova / Schlackenwerthu“*. Ostrov 2019, s. 143–148.

⁵ Srov. Matušková, Martina: *Manětín: průvodce městem a zámkem*. Manětín 2021.

⁶ Archiv hl. města Prahy, fond Sbirka matrik (dále jen AHMP, fond SM), kostel sv. Mikuláše, Praha III – Malá Strana, matrika narozených 1688–1713, sign. MIK N6, fol. 402r.

pokory urozených, u bratronických Lažanských se s ním prakticky nese-
setkáme. Právě naopak. U prvorozené Aloisie v listopadu 1705 vystupo-
vala jako patronka sama falcká kurfiřtka Anna Marie Louisa, přičemž
její choť se ujal úlohy svědka. Duchovním otcem syna Jana Karla, jenž
spatřil světlo světa o dva roky později, se stal otcův bratranec a císař-
ský rada Karel Jiří Michna z Vacínova (1658–1710). Také dceři Kláře byla
v dubnu 1709 zvolena za kmotru matčina teta Klára Dorotea Fuggerová,
roz. z Welspergu (1674–1711), nejvyšší hofmistryně falcké kurfiřtky.
Předposlední Jan Václav získal v červenci 1710 jako ochránce strýce Vác-
lava Josefa Lažanského a křtícím knězem se stal další strýc, pozdější kar-
dinál a neapolský místokrál Michael Bedřich z Althannu (1682–1734).⁷

Jistě nejsme daleko od pravdy, když se v uvedeném úsilí rodičů o na-
vázání vztahů s elitami budeme snažit hledat přirozenou snahu o je-
jich budoucí uplatnění. Volba chudého kmotra a svědků u Jana Josefa je
proto překvapením, jež mohlo souviset s ustálenou praxí vyšších vrstev
předurčovat mladší potomky k církevní kariéře.⁸ Otec Adam Vít oplý-
val v době Janova narození dobrým majetkovým zázemím. Dalo se tedy
předpokládat, že svým synům zajistí náležité vzdělání zakončené ka-
valířskou cestou. Jak se však záhy ukázalo, ekonomická situace rodiny
nebyla příznivá. Svě syny tedy poslal jen do rytířské akademie při be-
nediktinském klášteře v bavorském Ettalu. Ta byla určena především
pro chudší šlechtice a zaměřena nejen na teoretické studium matema-
tiky, strojírenství a fortifikačního stavitelství, ale i na praktické doved-
nosti v používání střelných zbraní a vedení vojska.⁹

Adam Vít Lažanský zjevně nepatřil, tak jako řada jiných aristokratů
té doby k těm, kdo byli schopni racionálně pracovat s hospodářským

⁷ Tamtéž, fol. 301v (křest dne 16. listopadu 1705), fol. 313v (křest dne 26. ledna 1707),
fol. 340r (křest dne 4. dubna 1709) a fol. 361v (křest dne 8. července 1710).

⁸ Srov. Maťa, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 518–522.

⁹ *Catalogus d. d. illustrium et praenobilium studiosorum, qui ab anno 1711 in collegio
ettalensi commorati sunt*. In: Westenrieder, Lorenz (Hg.): *Beyträge zur vaterländischen
Historie, Geographie, Staatistik, etc. Erster Band*. München 1812, § 6 Historische
Denkwürdigkeiten, s. 272. K charakteru akademie srov. Erlich, Horst: *Die
Kadettenanstalten. Strukturen und Ausgestaltung militärischer Pädagogik im Kurfürstentum
Bayern im späteren 18. Jahrhundert*. München 2006. s. 32–35.

potenciálem svých statků. Po rodičích zdědil majetek v nezanedbatelné hodnotě přesahující 300 000 zl. Zatěžoval je ale hypotékami, jež nebyl schopen splácet. Vše začalo v roce 1718, kdy odprodal matčiny Bernartice a pražskou usedlost Nebozízek. O dva roky později koupil Sedlice na Strakonicku, ovšem dlouho se z jejich užitků netěšil. Od roku 1726 upadly všechny jeho državy do sekvestrace a Sedlice byly vydraženy ve prospěch kreditorů. Spíše dílem štěstěny tehdy nepřišel o pražský palác a statky Bratronice, Mladějovice a Osek. Situace se vyhrotila po 14. květnu 1737, kdy Adam Vít zemřel a o pohledávky se začali přihlašovat další věřitelé.¹⁰

Nastalý proces lze přirovnat k boji mezi vdovou Marií Kateřinou a jejími potomky, kteří se přeli o zachování holé existence. Na vrch měla jistě sama matka, protože ze svatební smlouvy jí plynul největší podíl na soudně spravovaných statcích, včetně doživotní apanáže a bytu v pražském paláci. Komplikovanější to měly děti, jimž měl být po odečtení dluhů vyplacen přebytek. K nemilému překvapení však nezbylo nic. Nejstarší dcera, jednatřicetiletá Aloisie, byla jako jediná finančně zaopatřená. V době otcovy smrti byla už podruhé vdaná jako baronka Rajska z Dubnice. Třicetiletý Jan Karel, osmadvacetiletá Klára, šestadvacetiletý Jan Václav a pětadvacetiletý Jan Josef ale i přes svůj relativně dospělý věk posud nenašli ekonomicky stabilní uplatnění ve společnosti, což bylo na pováženou.¹¹

Z dokumentů z nastalého soudního řízení jsme schopni částečně rekonstruovat osudy dvou nejstarších synů po otcově krachu v létě 1726. Rozhodnutí investovat do jejich vojenského vzdělání se jistě vyplatilo. Jan Václav totiž vstoupil ještě téhož roku do řad císařského vojska a v době vypořádávání pozůstalosti byl důstojníkem u Schulenburgského pěšího regimentu v Banátu.¹² Jan Karel, který až do počátku 30. let

¹⁰ Srov. Štěpánek, Jan: *Těžkosti hraběcí vdovy na panství barokní doby: finanční hospodaření ostrovské sousedky Marie Gabriely Lažanské v Manětíně*. In: Sborník příspěvků z mezinárodního historického sympozia „Schlikové známí i neznámí a jejich vliv na dějiny světového peněžnictví“. Ostrov 2020, s. 283–284.

¹¹ K procesu srov. Národní archiv, fond Stará manipulace, sign. L 61/6, kart. 1422, nefol.

¹² Délka vojenské služby Jana Václava Lažanského vyplývá z jeho tiskem vydaného ospravedlnění z roku 1748, kde uvádí, že slouží již 22 let v armádě, tj. přibližně od roku

pobýval u vídeňského dvora jako páže císaře Karla VI. (1685–1740),¹³ jej následoval a sloužil u kyrysarů hraběte de Hautois v Uhrách a Sedmihradsku. Oba se spoléhali alespoň na pravidelný žold. Marii Kateřině Fuggerové tedy zbývalo vyřešit pouze otázku Kláry a Jana Josefa. Až nečekané rozuzlení přišlo 5. února 1738, kdy se na zámku v Horažďovicích konala svatba tehdy na vdávání již poněkud staré a hlavně chudé nevěsty Kláry Lažanské z Bukové se šestapadesátiletým důstojníkem Janem Kryštofem Čejkou z Olbramovic (1681–1742). Obřad se navzdory tvrdé ekonomické realitě uskutečnil v duchu rodinných zvyklostí za přítomnosti vlivných osobností, Eleonory kněžny z Mansfeldu a Fondi (1682–1747), paní na horažďovickém dominiu a ženichova strýce Václava Jáchyma Čejky z Olbramovic (1667–1754), velkopřevora české provincie řádu maltézských rytířů. Pro nás nejzajímavějším účastníkem byl však sám oddávající, nevěstin bratr Jan Josef.¹⁴

Děkanem v Zákupech

Životní osudy nejmladšího potomka Adama Víta Lažanského se zjevně od samého počátku ubíraly jiným směrem než v případě bratrů. Akademie v Ettalu totiž nebyla jen pomyslným inkubátorem důstojníků nebo vojenských inženýrů, ale i řady významných osobností církevního světa.¹⁵ Po všeobecné přípravě v Bavorsku proto dostal příležitost

1726. Srov. Bayerische Staatsbibliothek, München, *Gerechtfertigung des ehemahls gewesten Chur=Bayrischen Husarn Obristens, Johann Wenzel Grafens von Laschansky*, 1748, sig. 4 Bavar. 1173, nefol.

¹³ Jan Karel Lažanský působil jako páže císaře Karla VI. v rozmezí let 1725–1731. Srov. Kubiska, Irene: *Der kaiserliche Hof- und Ehrenkalender zu Wien als Quelle für die Hofforschung. Eine Analyse des Hofpersonals in der Epoche Kaiser Karls VI. (1711–1740)*. Diplomová práce. Universität Wien, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Diplomstudium Geschichte. Wien 2009, s. 25 a 118.

¹⁴ Státní oblastní v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, farnost Horažďovice, matrika oddaných 1699–1747, sign. Horažďovice 05, fol. 371r–371v.

¹⁵ Mezi absolventy patřili například pozdější opat v Ettalu Ludvík Bernhard von Eschenbach (1719–1779) nebo olomoučtí biskupové Ferdinand Julius Troyer (1698–1758) a Maxmilián z Hamiltonu (1714–1776). Srov. *Catalogus d. d. illustrium et praenobilium studiosorum* (pozn. č. 9), s. 268, 270 a 277. Prameny k dějinám rytířské akademie jsou uloženy v 1. oddělení Bayerisches Hauptstaatsarchiv v Mnichově, ve fondu Kloster Ettal. Ani po opakovaných dotazech na pracovníky archivu se však ze strany této paměťové

rozšířit si vzdělání v samotném Římě, konkrétně na Collegium Germanicum et Hungaricum, římskokatolické papežské koleji, která byla chápána jako vysoce prestižní seminář pro přípravu budoucích prelátů z německy mluvících zemí. Jana Josefa nacházíme mezi alumnisty v letech 1729–1732, kdy dokončil studia obhájením doktorátu z teologie.¹⁶

Zatím neumíme odpovědět na otázku, kdy přesně se Lažanský stal knězem. Pro vykonání obřadu v Horažďovicích obdržel licenci 25. ledna 1738.¹⁷ V registratuře pražské arcidiecéze je poprvé uveden již 2. srpna 1735 a titulován jako páter. V té době tedy musel být alespoň klerikem.¹⁸ Nebylo však pro něj k dispozici beneficium, nejčastěji v podobě kanovnícké prebendy v některé z katedrálních nebo kolegiálních kapitul, jedna ze základních podmínek pro udělení kněžství. Rodina o duchovního ze svých řad zjevně stála. Otec proto učinil příslib na tzv. titulu mensae, spočívající v tom, že bude-li syn vysvěcen, zavazuje se jej vyživovat z vlastních příjmů až do chvíle, kdy se některé obročí uvolní. Víme, že Janu Josefovi byla výjimka skutečně udělena. O zajištění hmotné podpory totiž žádal konzistoř po otcově smrti 29. srpna 1737.¹⁹ Kněžské svěcení tedy mohl přijmout ještě mimo jurisdikci českého metropolity krátce předtím, snad v souvislosti se studiem v Římě.

Apanáž byla mladému Lažanskému z výnosů zadlužených statků skutečně přiznána, ovšem nikoliv v požadované výši 1 500 zl. ročně, nýbrž pouze 400 zl.²⁰ Jejich výplata nicméně závisela na bilanci sekvestračního řízení. Ačkoliv nemáme tuto záležitost podloženou písemnými prameny, je velmi pravděpodobné, že matka Marie Kateřina rozvinula sociální síť, aby pomohla situaci efektivně řešit. Obrátila se na

instituce nepodařilo získat žádné podrobnější informace k osobnosti Jana Josefa Lažanského, natož ke studiu jeho bratrů.

¹⁶ Srov. Steinhuber, Andreas: *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom*. Band 2. Freiburg im Breisgau 1895, s. 303. K doktorátu z teologie srov. Stání okresní archiv Česká Lípa, nezpracovaný fond Farní úřad Zákupy (dále jen SOKA Česká Lípa, FÚ Zákupy), Pamětnice 1734–1930, fol. 29.

¹⁷ Srov. NA, fond APA I, sign. A 8/15, fol. 165r–165v.

¹⁸ Tamtéž, sign. D 19, kart. 1238, nefol.

¹⁹ Tamtéž, sign. D 20, kart. 1253, nefol.

²⁰ Srov. pozn. č. 11.

domovský falcko-neuburský dvůr s prosbou o zprostředkování některého finančně výnosného benefícia pro syna. Wittelsbachové nenechali supliku své chráněnky bez odezvy. V dubnu 1739 zemřel Jan Jindřich Schleichart z Wiesenthalu (1699–1739), děkan v sídelním městě kurfiřtovy švagrové Anny Marie Františky Toskánské (1672–1742).²¹ Ta navrhla 10. května 1739 jeho nástupcem právě Jana Josefa, který byl 16. května potvrzen arcibiskupskou konzistoří.²²

Tyto údaje potvrzuje sám Lažanský v pamětní knize děkanství, do níž začal po svém nástupu pečlivě zaznamenávat důležité události. Nejstarší zápis se samozřejmě váže k roku, kdy přišel na Českolipsko. Krátce v něm opakuje, že po smrti předchozího duchovního byl 10. května prezentován a 16. téhož měsíce potvrzen v úřadu.²³ Poprvé najdeme jeho jméno v matrikách 29. června 1739 na svatbě Josefa Matyáše Wiedemanna, syna sedláka s Annou Marií Hořerovou, dcerou podkoního velkovévodkyně Toskánské.²⁴ Slavnostně byl instalován až 20. ledna 1740 ve svátek patronů kostela sv. Fabiána a sv. Šebestiána, za účasti faráře z Chrastavy a arcibiskupského vikáře Antonína Ignáce Kopsche (1694–1775), mimoňského kuráta Jana Josefa Baugutta (1696–1752) a inspektora zákupského panství Judy Tadeáše Kuchaře, zástupce nepřítomné kolátorky.²⁵ Po prezentaci a potvrzení tak konečně Jan Josef splnil poslední z trojice nezbytných právních úkonů, potřebných pro poklidný výkon své oficiální pastýřské služby.²⁶ Nastalý sled několika neblahých událostí ve veřejném i soukromém životě však připravil Lažanskému nejednu těžkou chvíli.

²¹ Jan Jiří Schleichart z Wiesenthalu byl zákupským děkanem od roku 1735 do 4. dubna 1739, kdy zemřel v Praze v domě své matky. Srov. SOkA Česká Lípa, FÚ Zákupy, Pamětnice 1734–1930, fol. 26–27.

²² Srov. NA, fond APA I, sign. C 22, kart. 267, nefol.

²³ Srov. SOkA Česká Lípa, FÚ Zákupy, Pamětnice 1734–1930, fol. 29.

²⁴ SOA Litoměřice, fond SM SK, farnost Zákupy, matrika oddaných 1692–1739, sign. L185/2, fol. 351v.

²⁵ Srov. pozn. č. 23, fol 29–30.

²⁶ K obsazování far a k úkonům s tím spojeným srov. Pumpr, Pavel: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*. Brno 2010, s. 126–288.

Neklidná 40. léta 18. století

Na vině bylo hned několik faktorů. Dne 20. října 1740 ve Vídni zemřel císař Karel VI., poslední Habsburk po meči, a nad korunními zeměmi se začala stahovat mračna související se zpochybňováním nároků jeho dcery Marie Terezie (1717–1780) na trůn. Do Čech vtrhla spojená bavorská a francouzská armáda, jež 26. listopadu 1741 dobyla Prahu a prohlásila strýce Marie Terezie, bavorského kurfiřta Karla Albrechta (1697–1745), za nového panovníka.²⁷ Právě v době, kdy cizí vojska pochodovala na Prahu, postihla Zákupy nešťastná událost. Ráno 15. října 1741 ve tři čtvrtě na tři zemřela na tamním panském sídle patronka Anna Marie Františka Toskánská a po týdenních exekucích a 169 mších v zámecké kapli ji nedávno nastolený děkan 21. října pochoval do krypty ve farním kostele.²⁸

Pod hrozbou konfiskace majetku se novému vládci podvolila jak většina kléru, otevřeně podporovaná pražským primasem Janem Mořicem Gustavem z Manderscheidu (1676–1763), tak zemské šlechty, včetně Lažanských. Z nabytých držav se však Wittelsbach dlouho neradoval. Koncem roku 1742 okupanti kapitulovali a brzy poté opustili Prahu. Marie Terezie následně zahájila vyšetřování všech provinilců. Arcibiskup Manderscheid byl až do vyřešení případu vypovězen s řadou jiných osob z hlavního města. Zvláště přísně se pak mělo postupovat proti těm, kteří s nepřitelem během okupace úzce spolupracovali. Mezi nimi najdeme i Josefovy starší bratry Jana Karla a Jana Václava Lažanské.²⁹

Provinění byla opravdu vážná. Oba totiž po vpádu Karla Albrechta do Čech vstoupili do bavorského vojska. Jan Václav byl dokonce velitelem nově zřízeného pluku, jenž byl po něm i pojmenován. Ani jeden z nich neměl co ztratit. Po otcově bankrotu byli bez prostředků a snad doufali v rehabilitaci rodového majetku. Sázka na špatnou stranu je stála vše. Byli odsouzeni ke ztrátě cti, majetku a k trestu smrti stětím. Po smrti

²⁷ K tématu např. Hlavačka, Milan: *Karel Albrecht: příběh druhého zimního krále*. Praha 1997.

²⁸ Srov. SOkA Litoměřic, fond SM SK, farnost Zákupy, matrika zemřelých 1740–1777, sign. L 185/3, fol. 315r.

²⁹ Lišková, Marie: *Mimořádný trestní soud po bavorské okupaci Čech (Judicium delegatum 1743–1744)*. In: Sborník archivních prací 6, číslo 2, 1956, s. 55 a pozn. č. 92 na s. 59.

bavorského kurfiřta roku 1745 Marie Terezie jejich tresty zmírnila na doživotní vyhnanství. Mezi podezřelými byla několik let i blíže nejmenovaná hraběnka Lažanská, dle všeho jejich matka Marie Kateřina, roz. Fuggerová. Ta byla koncem února téhož roku našťěstí omilostněna.³⁰

Perzekucí nezůstaly ušetřeny ani samotné Zákupy. Dědička velkovévodkyně Anny Marie Františky Toskánské, jediná dcera z prvního manželství Marie Anna Karolina Falcko-Neuburská (1693–1751), pojala za muže Ferdinanda Inocence Bavorského (1699–1738), mladšího bratra kurfiřta Karla Albrechta. Mimořádným trestním soudem byla proto logicky označena za politicky nespolehlivou osobu a veškeré její domácní statky podlehly nucené správě. Karolina odešla do saské Žitavy. Na rozdíl od Lažanských se ale po roce 1745, když se mezinárodní situace stabilizovala, směla vrátit zpět do Čech.³¹

Pomyslným vrcholem všeho dění byly napjaté vztahy v děkanově rodině. Paradoxem válek bylo, že v nich proti sobě stáli vlastní švagři. Boje o rakouské dědictví si vzaly za oběť Františka Václava Rajského z Dubnice, muže Janovy nejstarší sestry Aloisie. Padl roku 1741 ve Slezsku na rakouské straně a ženě zanechal šest malých dětí.³² Manžel druhé sestry Kláry Čejkové z Olbramovic skonal o rok později.³³ Tragédie kulminovala smrtí bezdětné Kláry v březnu 1748 a skonem Janovy matky v červnu téhož roku.³⁴ Zánik bratronické větve Lažanských tedy započal symbolicky, krátce před uzavřením cášského míru.

³⁰ Tamtéž, s. 82, 88 a pozn. č. 183 na s. 80. Dcery Aloisii a Kláru, ani Jana Josefa mezi provinilci nenajdeme.

³¹ Tamtéž, s. 75, 80–81 a 93.

³² František Václav Rajský z Dubnic, majitel statků Kamenná Voda, Vysoký Dvůr a Čkyně, byl druhým chotěm Aloisie Lažanské. Aloisie se roku 1743 potřeť vdala za Ferdinanda Maxmiliána z Morzinu. Srov. Národní archiv, fond Sběrka genealogická Dobřenského, inv. č. 671 a 849.

³³ Jan Kryštof Čejka z Olbramovic, majitel statku Nový Čestín, měl s Klárou Lažanskou z Bukové 2 syny. Vdova se po jeho smrti znovu provdala za Františka Antonína Příchovského z Příchovic. Ke skonu Čejky srov. Národní archiv, fond Desky zemské, Desky zemské větši č. 481, fol. N26r–N26v. K počtu potomků, novému sňatku i úmrtí Kláry srov. Národní archiv, fond Úřad desk zemských – listiny, inv. č. 3103, kart. 92.

³⁴ Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Sběrka matrik Jihočeského kraje, farnost Zábोří, matrika zemřelých 1743–1784, kniha č. 16, inv. č. 6409, fol. 79r.

Koncem 40. let se situace uklidnila. Vyhoštění bratři začali působit ve vojsku nového kurfiřta a životy dožili bez cti a slávy v sousedním Německu. O Janu Karlovi máme poslední zprávy právě z roku 1748, kdy byl setníkem kurfiřtských granátníků. Přežil jej Jan Václav, pro změnu plukovník kurfiřtských husarů, bydlící v Bavorsku ještě na počátku 60. let. Nejstarší sestra Aloisii, potřetí provdané jako Morzinové, se po neko- nečných dědických peripetiích podařilo získat zpět alespoň otcův statek Osek na Strakonicku.³⁵

Oddaný služebník Boží

Bohužel nevíme, jak osobně vnímal nastíněné události náš hlavní protagonista. Z tohoto turbulentního období totiž nemáme k dispozici téměř žádné dokumenty soukromé povahy.³⁶ Z posledních vůlí sestry a matky můžeme spekulovat, že se těšil v rodině jisté vážnosti. Obě dámy na něj pamatovaly značným finančním i movitým majetkem. Klára odkázala Janu Josefovi vysokou sumu 1 000 zl., obraz sv. Jana Nepomuckého a závěsný oltář Přátelství Kristova, kdežto zbylé bratry odbyla zlatými hodinkami a částkou 100 zl. Marie Kateřina obdarovala syna pozlaceným stříbrným liturgickým náčiním, z něhož polovinu měla obdržet také Aloisie. Té matka zanechala i milostný obraz Panny Marie, který měl po její smrti přejít na bratra.³⁷ Obě dámy měly tedy s Janem Josefem dobrý vztah.

Lažanského si můžeme dovolit alespoň hrubě charakterizovat na základě jeho zápisů do zmíněné kroniky, v níž za 40 let služby popsal rekordních 156 folií, převážně v latině, ojediněle v němčině.³⁸ Kromě obecných informací se rozepsal například o kontraktu na nové var-

³⁵ Srov. Štěpánek, J.: *Rod Lažanských* (pozn. č. 3), s. 300–301.

³⁶ Rodinný archiv bratronické větve rodu Lažanských se nedochoval. Archiv děkanství v Zákupích osobní písemnosti Lažanského bohužel neobsahuje. Za zpřístupnění fondu a další informace děkuji Jaroslavě Jarolímkové ze SOKA Česká Lípa a Martinu Barusovi z Biskupství litoměřického.

³⁷ K testamentu Kláry Příchovské srov. pozn. č. 33 (bod č. 15). K poslední vůli Marie Kateřiny Fuggerové srov. Národní archiv, fond Úřad desk zemských – listiny, inv. č. 3118, kart. 92 (bod č. 5 a 12).

³⁸ Srov. pozn. č. 23, fol. 28–183.

hany se saským dvorním organistou Johannem Gottliebem Tamitiusem (1691–1769) ze srpna 1744, o jistě troufalých exekviích za Karla Albrechta, nepřítele české královny Marie Terezie a švagra zákupské kolátorky na počátku roku 1745 nebo o selském povstání o třicet let později.³⁹ V jeho slovech je bez ohledu na povahu události prokazována oddanost patronům farnosti, respektování pravidel a víra v Boží prozřetelnost. Děkanova osobnost na nás působí až stoickým dojmem bigotního katolického kněze, jenž bez rozpaků přijímá negativní i pozitivní jevy ve svém okolí a snaží se být všem příkladem.

Tuto charakteristiku potvrzují i dokumenty spojené s odchodem Jana Josefa na věčnost. Poslední vůli sepsal již v 39 letech, 29. března 1751 a aktualizoval ji kodícilem ze 17. července 1779, tedy necelé dva měsíce před smrtí.⁴⁰ Byl poslední členem bratronické linie Lažanských po meči. Sestra Aloisie, poslední z mladší rodové větve po přeslici, zemřela o rok dříve.⁴¹ Drobným odkazem osobních věcí proto pamatoval na sestřenici a blízkou přítelkyni Marii Karolinu Lažanskou, roz. z Morzinu (1718–1786), ze starší, manětínské větve, na vzdálenou příbuznou Kateřinu Terezii Pöttingovou, roz. z Wallbrunnu (1744–1796) nebo na personál (kaplana, lokaje nebo kočího). Ostatní majetek ale věnoval v duchu zaběhnutých testamentárních tradic na dobročinné účely. Přál si například rozprodat v dražbě svou osobní knihovnu a výtěžek upotřebit na mše. Celkem 221 svazků v drtivé většině teologického zaměření, psaných zejména v latině, méně ve francouzštině a němčině, bylo vydraženo za částku 126 zl. a 20 kr. a výnos licitace rozdělen okolním farnostem.

Sám děkan si přál být pochován ve farním chrámu sv. Fabiána a Šebestiána před oltářem Panny Marie na evangelijní straně, oděný do kněžského ornátu a s přívěškem na krku s vyobrazením Matky Boží na

³⁹ Tamtéž, fol. 53–54 (varhany), 61–62 (exekvie za bavorského kurfiřta) a 158–162 (vzpoura sedláků).

⁴⁰ Srov. NA, APA I, sign. E 22, kart. 3170, nefol.

⁴¹ Aloisie Morzinová, roz. Lažanská, byla pochována 22. ledna 1778 v Praze. Srov. AHMP, fond SM, kostel Panny Marie pod řetězem, Praha III – Malá Strana, matrika zemřelých 1746–1784, sign. PMŘ N3O3Z2, fol. 85r.

jedné a sv. Jana Nepomuckého na druhé straně. Do pravice chtěl vložit krucifix a dlaně obepnout růžencem. Na stěnu nad hrob žádal zavěsit mariánský obraz, který měl po celou dobu umístěný na oltáři v pokoji na faře a také propriety, jež ho doprovázely od prvních dnů dráhy duchovního (např. svícny) a zároveň odkazovaly na jeho urozený původ (podkladové plátno s rodovým znakem). Poslední hmatatelnou připomínku nejdéle sloužícího duchovního správce pak spolu s fyzickou schránkou definitivně pohřbila novogotická přestavba exteriérů i interiéru chrámu v roce 1863–1865.⁴²

Výše uvedený pokus o sestavení profilu zákupského děkana samozřejmě nepřesahuje formát základního přehledu. Vytyčené mantinely mohou však posloužit k hlubšímu výzkumu pramenů, díky nimž se podaří ověřit nebo vyvrátit některé stanovené hypotézy. Archiválie rytířské akademie v bavorském Ettalu a římského Collegia Germanica snad obsahují odpovědi na to, za jakých okolností se Jan Josef stal alumnátem v Římě, zda za jeho přijetím stála protekce strýce, vysokého církevního hodnostáře Michaela Bedřicha z Althannu, respektive jestli doktorský titul a kněžské svěcení získal na Apeninském poloostrově.

Korespondence kurfiřtského dvora v Mnichově, stejně jako registratura toskánských statků v Čechách, může pro změnu obsahovat dokumenty související s obsazením fary, včetně tzv. memoriálu, v němž uchazeč o volné beneficium shrnuje předpoklady k vedení úřadu a rovněž zrcadlí svůj život v období mezi lety 1732–1739, kdy dokončil studia teologie a přišel do Zákup. Dosud nevyčerpaným pramenem je jistě i několikrát zmiňovaná pamětnice děkanství, která ojediněle reflektuje čtyři dekády hospodářského, politického i uměleckého dění v okolí chrámu sv. Fabiána a Šebestiána optikou jednoho pozorovatele.

Jan Josef Lažanský z Bukové patří nepochybně k osobnostem, jejichž význam přesahuje v perspektivě citovaných faktů regionální rozměr Českolipska. Jako mladší ze synů ze šlechtické rodiny byl od dětství

⁴² Rydygr, Zdeněk: *Děkanství kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupch*. Zákupy 2019, s. 40–42.

předurčen k duchovní službě. Po studiích v Ettalu pokračoval na papežské univerzitě, jejíž absolventi obsazovali vyšší posty v církevní správě. Vinou nehospodárného života otce i vzpouře bratrů vůči legitimní panovníci ale skončila jeho kariéra tam, kde začala. Je paradoxní, že první beneficium získal očividně díky vazbám matky na bavorské prostředí. Ze stejné příčiny, coby bratr zrádců a duchovní pastýř pod patronátem nepřátelské vrchnosti, v řadách provinčního kléru i zůstal. Jeho urozený původ, hluboká zbožnost, rozsáhlá bibliotéka,⁴³ pečlivě vedené záznamy svěřeného úřadu i oddanost, kterou oficiálně projevoval vůči církevním a světským autoritám, ale naznačují, že za jiných okolností by více jak 40 let svého profesního života prožil jiným způsobem.

Archivní prameny:

Archiv hlavního města Prahy:

Sbírka matrik

Národní archiv:

Archiv pražského arcibiskupství I

Desky zemské

Sbírka genealogická Dobřenského

Stará manipulace

Úřad desk zemských – listiny

Státní oblastní archiv v Litoměřicích:

Sbírka matrik Severočeského kraje

Státní oblastní archiv v Plzni:

Sbírka matrik západních Čech

Státní oblastní archiv v Třeboni:

Sbírka matrik Jihočeského kraje

Státní okresní archiv Česká Lípa:

Farní úřad Zákupy

⁴³ K počtu knih srov. Kokošková, Zdeňka – Ryantová, Marie: *Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru v druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století*. In: *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Praha 1994, s. 158.

Literatura:

- Erlich, Horst: *Die Kadettenanstalten. Strukturen und Ausgestaltung militärischer Pädagogik im Kurfürstentum Bayern im späteren 18. Jahrhundert*. München 2006.
- Hlavačka, Milan: *Karel Albrecht: příběh druhého zimního krále*. Praha 1997.
- Kittlitz, Karl Joseph: *Böhmische Ehrentafel oder historische Beschreibung jener hoch- und niedern Familien aus welchen jemahlen einige Landes Ämter und Dienste im Königreich Böhmeim besetzt gewesen*. II. Theil. L. – S. [sine loco] 1745–1755. Rukopis Moravské zemské knihovny, Historický fond, sign. MK 53.
- Kokošková, Zdeňka – Ryantová, Marie: *Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru v druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století*. In: *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Praha 1994, s. 150–163.
- Kubiska, Irene: *Der kaiserliche Hof- und Ehrenkalender zu Wien als Quelle für die Hofforschung. Eine Analyse des Hofpersonals in der Epoche Kaiser Karls VI. (1711–1740)*. Diplomová práce. Universität Wien, Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Diplomstudium Geschichte. Wien 2009.
- Laschansky, Johann Wenzel: *Gerechtfertigung des ehemahls gewesten Chur= Bayrischen Husarn Obristens, Johann Wenzel Grafens von Laschansky*. S. l. 1748.
- Lišková, Marie: *Mimořádný trestní soud po bavorské okupaci Čech (Judicium delegatum 1743–1744)*. In: *Sborník archivních prací* 6, číslo 2, 1956, s. 39–96.
- Matušková, Martina: *Manětín: průvodce městem a zámekem*. Manětín 2021.
- Maťa, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.
- Pumpr, Pavel: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*. Brno 2010.
- Rydygr, Zdeněk: *Děkanský kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Zákupích*. Zákupy 2019.

- Smíšek, Rostislav: *Komunikační síť knížete Ferdinanda ze Schwarzenberku na přelomu 17. a 18. století*. In: *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 333–355.
- Steinhuber, Andreas: *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom*. Band 2. Freiburg im Breisgau 1895.
- Štěpánek, Jan: *Rod Lažanských ve vztahu k uměleckému prostředí českých zemí*. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Praha 2018.
- Štěpánek, Jan: *Cherchez la femme! Významné šlechtičny doby baroka na pomezí Karlovarského a Plzeňského kraje*. In: *Sborník příspěvků z mezinárodního historického symposia „Významné ženy Ostrova / Schlackenwerthu“*. Ostrov 2019, s. 131–149.
- Štěpánek, Jan: *Těžkosti hraběcí vdovy na panství barokní doby: finanční hospodaření ostrovske sousedky Marie Gabriely Lažanské v Manětíně*. In: *Sborník příspěvků z mezinárodního historického symposia „Schlikové známí i neznámí a jejich vliv na dějiny světového peněžnictví“*. Ostrov 2020, s. 283–296.
- Toegel, Miroslav (ed.) – Obršlík, Jindřich (ed.) – Petráň, Josef (ed.): *Prameny k nevolnickému povstání v Čechách a na Moravě v roce 1775*. Praha 1975.
- Vojtíšek, Břetislav: *O strastech hraběte Lažanského*. In: *Nevolnické povstání 1775 na Českolipsku*. Česká Lípa 1976, s. 50–54.
- Westenrieder, Lorenz (Hg.): *Beyträge zur vaterländischen Historie, Geographie, Staatistik, etc. Erster Band*. München 1812.

- 1) Erb rodu Lažanských z Bukové, malba na papíře, snímek z rukopisu Karla Josepha Kittlitze, Ehrentafel oder historische Beschreibung jener hoch- und niedern Familien, 1745–1755, Moravská zemská knihovna, Historický fond, sign. MK 53

- 2) Karel Maxmilián Lažanský, dědeček Jana Josefa a místokancléř české dvorské kanceláře, olej na plátně, Filip Kristián Bentum, 1725–1730, NPÚ ÚPS v Českých Budějovicích, zámek Manětín, inv. č. MA 197 (foto Jan Štěpánek)

- 3) Anna Alžběta Lažanská, roz. Spandko, babička Jana Josefa, choť Karla Maxmiliána Lažanského, olej na plátně, Filip Kristián Bentum, 1725–1730, NPÚ ÚPS v Českých Budějovicích, zámek Manětín, inv. č. MA 198 (foto Jan Štěpánek)

- 4) Adam Vít Lažanský, otec Jana Josefa a zakladatel bratronicke linie Lažanských, olej na plátně, Filip Kristián Bentum, 1725–1730, NPÚ ÚPS v Českých Budějovicích, zámek Manětín, inv. č. MA 195 (foto Jan Štěpánek)

- 5) Marie Kateřina Lažanská, roz. Fuggerová, matka Jana Josefa, manželka Adama Víta Lažanského, Filip Kristián Bentum, 1725–1730, NPÚ ÚPS v Českých Budějovicích, zámek Manětín, inv. č. MA 65 (foto Jan Štěpánek)

Pokorná sloužící láska

Působení Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Zákupcích v letech 1858–1950

Když jsem se dívala na téměř stoleté působení sester boromejek v Zákupcích, ale i na jiných místech, vybavila se mi citace Matky Vojtěchy Hasmandové o působení milosrdných sester:

„Nejde o velké činy. Bůh často koná velké věci malými činy malých lidí. Jestliže tvou pokornou sloužící láskou zakusí druhý člověk Boží blízkost, potom učinil Bůh skrze tebe něco velikého.“¹

Činnost sester boromejek měla vždycky tento charakter prosté činnosti. Sestry reagovaly na pozvání a snažily se na místě působit podle okolností doby a potřeb lidí a dětí. Služba člověku měla charakter milosrdenství, neměla být seberealizací.

Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského byla založena 18. června 1652 ve Francii v Lotrinsku v městě Nancy. Téměř po dvou stoletích byly sestry pozvány do Prahy do Klárova ústavu slepých, aby slepým dětem pomáhaly uvádět je v dospělosti do života. Zde začínaly 28. září 1837 a v Praze si postupně vybudovaly mateřský dům na Malé Straně pod Petřínem. Na toto první pozvání od profesora Aloise Klára navazovala pak pozvání další a další. Postupně sestry rozšířily své působení do celé země, některé komunity byly v Rakousku později v Polsku a Německu.

V roce 1937, když sestry slavily 100. výročí od příchodu do Čech, působilo na našem území asi 1500 sester na 120 místech, převážně v nemocnicích, ve školách a výchovných institutech, v domovech pro staré a postižené lidi, ve věznicích, v nápravných zařízeních.

¹ Archiv M. Vojtěchy, Pochodeň II.

Začlenění působení sester do systému školství

„Sestry boromejky vykonávaly svou charitativní činnost ve výchovně vzdělávací oblasti v ústavech pro předškolní výchovu, primární i sekundární vzdělávání.“² Pro porozumění působení sester jsem se dívala, jakou podobu tato vychovatelská a učitelská činnost měla v této době.

Karel Chotek, nejvyšší purkrabí, 30. září 1830 vydal předpisy pro zakládání opatroven pro děti pracujících matek. Do opatroven byly přijímány děti ve věku od dvou do pěti let a zůstávaly zde do začátku školní docházky. Pozdější název pro opatrovnu je školka.³

Primární vzdělávání vycházelo ze školské reformy Marie Terezie z roku 1774, kdy ustanovila povinnou školní docházku pro děti od 6 do 12 let. Zavedla tři druhy elementárních škol – triviální, hlavní a normální. Toto platilo až do další reformy školství v roce 1869. Působení sester boromejek v Zákupcích i v jiných českých a moravských městech spadalo do období těchto školských reforem.

Triviální školy byly zřizovány při farách a vyučovalo se zde čtení, počítání, psaní, základy hospodaření, průmyslu a náboženství. Děvčata se měla učit šít a plést. V obcích bez far byly zřizovány školy filiální.

Hlavní školy byly zřizovány v krajských městech. Obsah v porovnání s triviálními školami byl rozšířen o základy reálií a latiny, dále sloh, kreslení a geometrie. Hlavní školy připravovaly žáky pro práci v zemědělství, v řemeslech nebo pro vojenskou dráhu.

Normální školy byly zřizovány v zemských městech. Obsah vzdělání odpovídal vzdělání na škole hlavní v širším rozsahu. Připravovaly na studium na gymnáziu. To patřilo do škol sekundárních.

Konkordátem podepsaným v roce 1855 se školství dostalo znovu zpět do rukou církve. Konkordát byl v roce 1868 zrušen a církvi bylo ponecháno právo zřízení a organizace výuky náboženství a právo i nadále zřizovat soukromé školy.⁴

Úkolem měšťanských škol bylo poskytnout dětem, které nenavště-

² Pitelková Lucie, *Charitativní působení Pražské Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Čechách do roku 1950*, diplomová práce na UK PDF, 2008, s. 24.

³ Tamtéž, s. 25.

⁴ Zpracováno podle: Pitelková Lucie, *Charitativní působení*, s. 26.

vovaly středně vzdělávací školy, vyšší vzdělání, než jaké nabízely školy obecné.⁵

Po poznání systému vzdělávání v této době se můžeme podívat na školy, které v prostředí Zákup a Čech zakládaly sestry boromejky.

„V letech 1837–1950 působily ve více než 30 opatrovnách. Pracovaly jednak ve veřejných opatrovnách, kam byly povolány, jednak ve vlastních soukromých opatrovnách.“⁶ (Bílina, Bor u Tachova, Brandov, Broumov, České Budějovice, Filipov, Hodkovice nad Mohelkou, Horní Planá, Hrádek nad Nisou, Jiříkov, Libná, Litoměřice, Lobendava, Milevsko, Obora, Počátky, Pozorka, Praha – Karlín, Žižkov, Pohořelec, Rožďalovice, Rychnov u Jablonce, Skoronice, Sloupnice, Tachov, Teplice, Třeboň, Velešice, Vlachovo Březí, Volyně.⁷)

Do roku 1869, kdy se změnil školský systém, vyučovaly sestry boromejky pouze ve třech triviálních školách, a to v Litoměřicích, v Praze na Malé Straně a v Třeboni a jedné hlavní škole v Prachaticích.

Po roce 1869 boromejky působily v obecné či měštanské škole. (V Boru u Tachova, v Českých Budějovicích, Filipově, Hodkovicích nad Popelkou, Kostomlatech, Oseku, Poběžovicích, Praze Malé Straně, Prachaticích, v Sloupnici, Třeboni, Varnsdorfu a v Zákupch.)⁸

Vyučovaly na čtyřech odborných školách. (Obchodní škola v Třeboni, industriální škola v Litoměřicích, odborná škola pro ženská povolání v Praze na Malé Straně, Ošetřovatelská škola při nemocnici NMSKB v Praze.)

Dále zřizovaly pracovny ženských ručních prací, také v Zákupch. Toto byla dobrovolná aktivita pro dívky, které se mohly zdokonalit v ručních pracích a naučit se další techniky. Výuka byla bezplatná dvakrát týdně odpoledne. Prostředky na provoz pracovny, plat učitelky a nákup materiálu sestry hradily z prodeje vystavených výrobků.

⁵ Zpracováno podle: Pitelková Lucie, *Charitativní působení*, s. 27.

⁶ Pitelková Lucie, *Charitativní působení*, s. 29

⁷ Archiv SCB, Index domů SCB a jejich činnosti, s. 10–54.

⁸ Zpracováno podle: Pitelková Lucie, *Charitativní působení*, s. 29.

K výchově mládeže zřizovaly sestry penzionáty s plným zaopatřením a ubytováním. Byly zřizovány při školách. Pobyt byl placený. U chudých dětí snížen, nebo odpuštěn.

Nahlédli jsme do systému tehdejšího školství a způsobu činnosti sester a nyní se můžeme ještě podrobněji zabývat samotným působením sester v Zákupích.

Záměr založení činnosti v Zákupích

Sestry přišly do Zákup 29. září 1858 na pozvání císaře Ferdinanda V. Dobrotivého a jeho manželky Marie Anny Savojské. Císařští manželé se rozhodli, že pro dobro Zákup a okolí založí opatrovnu, dívčí pracovnu a dívčí obecnou školu pod správou řeholních sester, které se také v obci měly starat o nemocné.

Matka Eufemie Němcová, generální představená sester, se 21. července 1858 setkala v Zákupích s císařem a domluvili se na všem potřebném pro činnost sester. Už na svátek sv. Anny poslal P. Heřman Dichtl, spolupracovník sester, zprávu jménem císaře Ferdinanda a jeho choti o záměru povolat boromejky do Zákup, s tím, že počítal i s dalším rozvojem činnosti ve škole i u nemocných.

Působení sester zde mělo tyto etapy:

Příchod sester 29. září 1858 do Zákup. Byla zde zřízena nejdříve opatrovna, pak dívčí obecná škola, později i měšťanská škola, dívčí penzionát, pracovna a malá nemocnice.

Za okupace v roce 1939 byly zrušeny školy, v domě zůstala jen Hostiová centrála.

Sestry německé národnosti byly odsunuty do Vídně v roce 1946. České sestry pracovaly v Hostiové centrále a částečně rozvinuly svoji činnost u dětí.

Státní nařízení z 28. srpna 1950. Sestry byly 30. srpna 1950, vyvezeny do soustředovacího kláštera v Městě Albrechticích.⁹

⁹ Archiv SCB, Záznam z Knihy o našich domech a činnosti.

Podrobněji o dění

První tři sestry byly provizorně ubytované ve staré budově děkanství, které bylo pro ně adaptováno. Sestry již v říjnu otevřely opatrovnu, do které bylo přihlášeno mnoho dětí. Zároveň začaly vyučovat ručním pracím v dívčí pracovně. V provizorním klášteře sestry bydlily až do roku 1865. K nové činnosti jim písemně poželhal také pražský arcibiskup kardinál B. Schwarzenberg.

V prosinci 1863 byly pro sestry koupeny dva staré domy a hned na začátku roku 1864 se začalo s bouráním a stavbou nového domu. Ve vyřizování administrativy velmi pomáhal administrátor zákupské fary P. Vilém Hikisch. Dokončenou stavbu posvětil 24. října 1865 litoměřický vikář Josef Ackermann. Sestry se přestěhovaly 20. října 1865 do nového domu, který zbudovali císařští manželé. Přáli si, aby se poženaná činnost dosud tak skrovná, vzmáhala. Dobrodinci, kteří platili všechny výdaje stavby, připravili u farního úřadu nadaci, aby zajistili údržbu domu a úhradu veškerých vydání domu i sester.

Škola s dívčím penzionátem zde byla zřízena 4. prosince 1865, právo veřejnosti jí bylo uděleno 13. prosince 1871. Za krátkou dobu navštěvovalo školu přes sto žákyň. Děti z obce Zákupy byly osvobozeny od školného. Obyvatelé města ocenili toto dílo a projevíli vděčnost císařským manželům Pamětním listem, který svědčil o dobrém působení ústavu na dívčí mládež.

V roce 1872 se městská rada v Zákupích rozhodla o zřízení malé nemocnice a její správu že odevzdá sestrám. S dovolením litoměřického biskupství byla část ústavní zahrady postoupena městu k vybudování malé nemocnice. Útulný domek s pěknou zahrádkou byl postaven 4. prosince 1872. Sestry zde ošetřovaly chudé městské nemocné. Domek plně vyhovoval místním potřebám.¹⁰

Rozvoj školství v zemi a válka 1914 – 1918

Od roku 1910 se v kraji rozvíjely školy, penzionáty, měšťanské školy, odborné školy. Sestry se svojí trojtřídní obecnou školou, která byla sice

¹⁰ Archiv SCB, Zpracováno podle Kronika MSKB díl II. 1845–1862, s. 162–169.

spojena s pokračovací školou pro odrostlé dívky, neměly jistotu, že se přihlásí dost dívek do dalšího ročníku. Přesto vylepšovaly prostředí školy. V domě byl zaveden roku 1914 vodovod, elektřina, vybudovaná koupelna. Ale koncem roku 1914 zvěst o mobilizaci vyvolala u chovaneček velké rozrušení, chtěly se vrátit domů. Většinou se doma rozloučily s otcem a vrátily se do penzionátu.

Sestrám v době války, a hlavně po ní, nastaly starosti s obživou, příjmy byly malé a zásoby mohly být jen na měsíc. Dívkám rodiče posílali jídlo. Sestry na tom byly hůře. V roce 1918 sestry přestaly dostávat potravinové lístky. Chodily tedy po okolních obcích a žebraly o jídlo za peníze. Nebylo to jednoduché, zakoušely jak štedrost, tak nepřijetí.

Počet dívek se za války snížil, sestra představená Hermanna Zaunmüllerová byla odvolána do mateřince, ale nebyla doplněna. Ze školy se stala dvojtřídku, podobný krok musela udělat i obecní chlapecká škola ve městě. Městskou radu, která usilovala o pětitřídní školu pro děti, tyto kroky velmi mrzely.

Sestry v této situaci viděly řešení ve zřízení měšťanské školy, ale mateřinec jim k tomu nemohl delší dobu poskytnout odborné učitelky. Školní inspekci byli rodiče dívek donuceni podepsat smlouvu o přestoupení do chlapecké školy. Sestrám zůstalo 25 žákyň z rodin, které smlouvu nepodepsaly.

Byl to zároveň impuls pro mateřinec otevřít měšťanskou školu. Plakáty pro otevření smíšené měšťanské školy sestry roznesly po okolí. Přihlásilo se 38 dětí. Povolení z ministerstva se zdržovalo, ale na přímluvu pana hejtmana Herrschera sestry mohly začít zápis do školy. Působení sester dostalo nový impuls.

Historii působení tvořily především samotné životy sester

Z tohoto kraje také pochází několik sester boromejek z České Lípy, Mimoně a Heřmaníček, zachytily jsme jich osm. Na hřbitově v Zákupích odpočívají sestry, které zde tiše, s láskou a radostí sloužily dětem, nemocným a starým lidem. Z tohoto období nejsou kompletní záznamy, v seznamu zemřelých sester jich máme 26, mohlo jich být více.

Všimneme si několika sester, které zde dlouhodobě působily:

Sestra Adele Marie Mitreiter, narozena 17. listopadu 1866 v Nollendorf – Nakléřov, zemřela 29. ledna 1944 v Zákupích. Zde působila 43 let jako učitelka.

Sestra Luise Emilie Spinka narozena 21. července 1904 v Rohnau v Sasku, zemřela 16. dubna 1941 v Zákupích. V roce 1935 nastoupila v Zákupích jako první ředitelka měšťanské soukromé školy.

Sestra Walburga Katharina Göpp se narodila 11. listopadu 1859 ve Wiesenfeldu v Bavorsku a zemřela 15. června 1943 v Zákupích. Do naší Kongregace vstoupila sestra Walburga Göppová ve 23 letech. Téměř celý svůj řeholní život prožila v Zákupích. Zde působila jako pečovatelka v soukromých domech. Nebylo chaloupky ani domu v Zákupích a okolí, jejichž práh by nepřekročila, aby poskytla pomoc a útěchu jejím obyvatelům. Byla volána ke každému úmrtí. Zemřelé omývala, oblékala a upravovala do rakve. V obecní nemocnici přes 40 let ošetřovala nemocné a staré obyvatele Zákup.

A když už nepečovala o nemocné, dělala to, čeho byla schopna a s velkou radostí vypomáhala při počítání a balení v Hostiové centrále, až do vysokého stáří se věnovala různým pracím v domě sester i na zahradě. Na sklonku roku 1942 upadla a zlomila si ruku, pak se postupně zhoršoval její zdravotní stav, až tiše zemřela ve svých 84 letech.¹¹

Zřízením okresního chorobince v Mimoni, na který přispěly také Zákupy a měly možnost tam umístit své obyvatele, byla nemocnička zrušena.¹²

Zřízení hostiové centrály

Zákupský pan děkan a pozdější litoměřický kanovník P. Jiří Zischek upozornil sestry boromejky na inzerát o možnosti převzetí výroby hostií. Zároveň se přimluvil v mateřinci, aby sestry dostaly dovolení k této další činnosti. Sestry 20. prosince 1930 převzaly Centrálu výroby hostií od jejího zakladatele Mnos. Rudolfa Schneidera, který působil v Letově u Podbořan, kde ji už 20 let provozoval.

¹¹ Zpracováno podle nekrologů jmenovaných sester.

¹² Zpracováno podle pozůstatků kroniky Zákup.

V Zákupích byla výrobní hostií zřízena začátkem roku 1931. Sestry se pro tuto posvátnou činnost rozhodly, i když jim nemohla přijít další sesterská pomoc. Zaměstnaly dívky z okolí. Velkou pomocnicí se pro ně stala paní učitelka z české mateřské školy Aloisie Jemelková. Této aktivitě věnovala všechen svůj volný čas a posléze i peníze. Viděla, že jsou stroje zastaralé a že by bylo třeba mnohé vyměnit za výkonnější. Postupně zakoupila jak stroje, tak i další vybavení. Sestry začínaly s manuálním vypichováním jednotlivých hostií rukama, až obstarala vykrajovací stroje. Ze sester v centrále pomáhala především sestra Walburga Göpp.

Rok 1939 a druhá světová válka

Za protektorátu v roce 1939 výuku v měšťanské škole převzali Němci. Vypověděli sestry ze tříd a vzali si klíče. Sestrám zůstala jen práce na výrobě hostií. Němečtí učitelé sami školu opustili v roce 1945. Do tříd se nastěhovali místní Němci před odsunem, později zde umístili zraněné vojáky. Po odsunu do Německa sloužil tento dům jako chorobinec pro přestárlé německé obyvatele, bylo jich zde 50. V roce 1946 tento chorobinec byl zrušen a třídy byly pronajaty veřejné české škole. Kongregace v této době neměla dost českých sester učitelek.

Sestry německé národnosti měly v Kongregaci možnost volby zůstat v Československu, anebo se vystěhovat. Tvořily čtvrtinu z počtu sester. Většina z nich volila vystěhování. Během roku 1945–1946 se odstěhovaly do Rakouska. Postupně se jich vystěhovalo devět (sestry: Bertholda Müller, představená komunity od 1936 do 1945, Carmella Bergams 1939–1945, Melitona Fencel 1940–1945, Valertine Ježek 1941–1945, Fridberta Mayer 1941–1945, Felizia Adamczik 1941–1945, Irmgard Weidner 1943–1945).

České vedení komunity a její činnost

Od 22. června 1945 se komunity ujala česká sestra Viventiola Tučková. Narodila se v Kosticích u Hodonína. K boromejkám vstoupila v 18 letech. Působila jako ošetřovatelka v nemocnicích v Českém Brodě, Liberci a Táboře. V letech 1. světové války ošetřovala raněné vojáky v pražském

lazaretě na Smetánce (komplex vinohradských škol, který byl proměněn na lazaret). Po válce nastoupila do nemocnice v Jindřichově Hradci. V roce 1926 byla ustanovena představenou ve Volyni, aby svou mírností, prozíravostí a taktem, urovnala neutěšené poměry v nemocnici.

Podobný úkol ji pak čekal ještě v Mělníku, Táboře a po 2. světové válce v Zákupích. Zde působila jako představená od roku 1945 do zrušení filiálky v roce 1950. Sestra Viventiola přišla pak do nově převzaté filiálky v Plavči. Poslední léta strávila na Hradišti. Všude v pilné práci jako koště Boží, jak o sobě říkala. Zemřela v 72 letech v roce 1961.

Na naléhavou žádost příznivce sester pana stavitele Sémanského přišla do Zákup opět sestra Flavina Emilie Šálová, narodila se 29. prosince 1897 v Praze. V roce 1945 prodělala tyfové onemocnění. Když nebylo možné vyučování, využila onemocnění k získání Diplomu pro ošetřování nemocných v roce 1951 v Karlových Varech.

Ale pohraničí volalo po katechetce a ona byla vyhlédnuta k této činnosti. Převzala tedy vyučování náboženství na obecných a měšťanských školách. Působila na veřejných školách v Zákupích, v Mimoni a přilehlých vesnicích, na osmi školách. Do této doby byly školy bez vyučování náboženství. Týdně měla 44 vyučovacích hodin a přes 100 km cesty. Polovinu konala pěšky, jinak co bylo možné vlakem, autobusem nebo stopem, jak ona žertovně říkala „na mávandu“. Bylo to někdy opravdu dobrodružné, jistě často velmi odvážné cestování v zimních měsících za tmy lesem nebo osamělými pěšinami. Často pocítila zřejmou Boží ochranu! Vše k větší oslavě Boží! Bylo jejím heslem při apoštolské práci i cestování.

V jedné vesnici jejího působiště byl pěkný kostel, ale všechna okna byla vytlučena. Ptala se dětí, jak se to mohlo stát? „To my jsme udělaly! Je to německý kostel!“ Děti udiveně naslouchaly vysvětlení svého neuváženého činu z nevědomosti a hned se snažily, aby za pomoci rodičů se dalo vše do pořádku. Kostel byl vyčištěn, opraven, jeden tatínek zdarma zasklil všechna okna a tamní děti slavily ve vyzdobeném kostelíku své první svaté přijímání. Občané měli svůj Boží dům, v němž bývala občas sloužena mše svatá. V pohraničí působila do konce roku 1949. Pak už toto působení nebylo žádoucí.

Další sestra, která zde dlouhodobě působila, byla sestra Blandina Anna Musilová, narozena 12. listopadu 1878 v Souticích, okr. Vlašim.

Těžiště činnosti sestry Blandiny spočívalo ve vychovávacím ústavu a škole v Zákupech. V komunitě brzy zdomácněla a byla velmi oblíbená mezi spolusestrami i u svěřených chovaneček a žákyň školy. Milovala hudbu a zpěv, hrála na klavír i na varhany, vyučovala hudbě a sama ráda přispívala svým pěkným sólovým hlasem při bohoslužbě. V Zákupech prožila první světovou válku i všeobecnou poválečnou nouzi. Snažila se ze všech sil, aby se pozvolna mírnily nebo odstraňovaly různé nedostatky. Když se stala představenou v Zákupech v roce 1927, pocítili všichni ještě více z tepla její mateřské péče. Sestry vděčně vzpomínaly, jak jim při rekreaci zajímavě vyprávěla, odváděla je od všedních starostí, učila je dívat se na věci z jejich světlejší stránky, jak společně zpívaly, jako děti houpaly se na zahradní houpačce. Z jejího podnětu byla zřízena měšťanská škola i Hostiová centrála.

Ze své činnosti v Zákupech vypomáhala nějaký čas v nemocnici v Liberci na chirurgii. O prázdninách jezdila do Teplic, kde využívala dovolenou, aby se procvičila v malbě, v různých technických dovednostech pro výchovné ruční práce. Zdokonalila se v cizích jazycích. Mohla být více prospěšná svěřené mládeži. Pak působila na dalších místech, na školách na Litoměřicku.

V srpnu 1946 se vrátila sestra Blandina na své bývalé působiště. V této době místo školního vyučování učila hře na klavír, měla 13 dětí. Ujala se vedení Hostiové centrály. Další dvě sestry pomáhaly s péčím hostií. Poválečnými událostmi se zmenšil počet odběratelů z 800 na 240. Dům si vyžádal mnoho potřebných oprav a přestavby.

Rozhodnutí církevního tajemníka o sestrách

Bohužel tato činnost trvala jen do roku 1950, kdy řeholnice z většiny ústavů byly soustředovány do velkých uvolněných budov v pohraničí. Dne 28. srpna 1950 dostaly sestry rozhodnutí úřadů, že 30. srpna 1950 budou přestěhovány do Města Albrechtic. Nechyběla jim nabídka, že pokud odejdou do civilního života, mohou si všechno vzít s sebou. Třetí den je auto odváželo do Albrechtic. Tak byla v Zákupech ukončena naše činnost.

Z úředního nařízení sestry musely stroje odevzdat a poslat do kláštera v Broumově, kde tamní soustředěné řeholnice byly státním církevním úřadem pověřeny pečením hostií.¹³

Prameny

Archiv Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Praze (Archiv SCB):

Knihy o našich domech a činnosti.

Kronika MSKB 1845–1862

Neúplná kronika Zákup

Nekrology sester

Archiv S. M. Vojtěchy Hasmandové (Archiv V. Hasmandové)

Literatura

Pitelková Lucie, *Charitativní působení Pražské Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Čechách do roku 1950*, diplomová práce na UK PDF, 2008.

¹³ Archiv SCB, Zpracováno podle záznamů v Kronice Zákupy a z nekrologů sester.

Matka Eufemie Němcová, generální
představená SCB (Archiv SCB)

P. Heřman Dichtl při návštěvě v Zákupech,
přivedl sestry do Prahy. (Archiv SCB)

S. M. Walburga Katharina
Göpp (Archiv SCB)

S. M. Vivenioli Tučková
(Archiv SCB)

S. M. Flavina Emilie Šálová
(Archiv SCB)

Náměstí v Zákupích s klášteřem sester boromejek na staré pohlednici (Archiv SCB)

Bývalý klášter sester boromejek v Zákupích na náměstí (foto autor)

Společný hrob sester boromejek v hřbitově v Zákupích
(foto autor)

Dívčí katolický spolek „Sonnenland“ v Německém Jablonném v letech 1922–1938

Spolky¹ hrály ve společnosti důležitou roli již od 19. století – neměly

- ¹ Spolková problematika se těší poměrně velké oblibě. Obecně ke spolkům v 19. i 20. století více Balcarová, Jitka: *Německé zemědělské spolky v rakouském Slezsku druhé poloviny 19. století: stavovská svépomoc, solidarita, jednota a uvědomělost*. Historica: Revue pro historii a příbuzné vědy. Roč. 8, 2017, č. 2, s. 151–164; Denešová, Kristýna: *Středostavovské spolky v malém městě (Holešov) v českých zemích 1918–1938*. In: Macháčová, Jana – Matějček, Jiří (ed.): *Studie k sociálním dějinám. Konference Střední vrstvy v českých zemích od 18. století do současnosti*. Praha-Jinonice 11.–12. 9. 2002 (pokračování) a studie, Opava 2002, s. 119–158; Drašarová, Eva: *Společenský život v Čechách v období neoabsolutismu – spolky padesátých let 19. století*. *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*, Sv. 0, 1992, s. 128–169; Kasper, Tomáš – Kasperová, Dana: *Německé mládežnické hnutí a spolky mládeže v ČSR v letech 1918–1933*. Praha 2016; Kavka, Tomáš: *Umělecké spolky a jejich funkce při formování občanských kultur 19. století. (Možnosti středoevropského srovnání)*. In: Kladiwa, Pavel – Zářický, Aleš (ed.): *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, Ostrava 2009, s. 119–130; Kmošek, Petr: *Střelecké spolky východních Čech a jejich malované terče*. Ústí nad Orlicí 2000; Ledvinka, Václav – Pešek, Jiří (ed.): *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům: sborník referátů a materiálů ze 17. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a Südosteuropa Institut Wien-Aussenstelle Brno ve dnech 5. a 6. října 1999 v Clam-Gallasově paláci*. Praha 2000; Luh, Andreas: *Der Deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik: vom völkischen Vereinbetrieb zur volkspolitischen Bewegung*. München, Oldenbourg 1988; Matejko-Peterka, Ilona – Haničák, Ondřej – Janák, Martin: *Spolkový život ve Slezsku: spolky ve světle dochovaných památek*. Opava 2016; Mezerová, Jana: *Dva nejstarší spolky v Jablonci nad Nisou. Role spolků ve vývoji obce*. In: Macháčová, Jana – Matějček, Jiří (ed.): *Studie k sociálním dějinám. Konference Střední vrstvy v českých zemích od 18. století do současnosti*, Praha-Jinonice 11.–12. 9. 2002 (první část), Opava 2002, s. 67–75; Pelc, Martin: *Měšťanské spolky*. In: Bahenská, Marie a kol. (ed.): *Habsburkové: 1740–1918: vznikání občanské společnosti*, Praha 2016, s. 471–488; Pelc, Martin: *Recesistické spolky Šlaraře: herní prvek v kultuře 19. století*. In: Hrdina, Martin – Piorecká, Kateřina (ed.): *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 33. ročníku sympozia k problematice 19. století: Plzeň, 21.–23. února 2013*, Praha 2014, s. 248–257; Schůtová, Jitka – Waic, Marek: *Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích: vznik a vývoj do druhé světové války*. Praha 2003; Soukupová, Blanka: *České a německé spolky v Praze v 60. až 80. letech 19. století. Soužití a kulturní výměna*. In: Moravcová, Mirjam (ed.): *Pražané jiní – druzí – cizí*, Praha 1992, s. 7–28; Soukupová, Blanka: *České spolky jako*

významný faktor rozvoje národně determinovaného modelu vzdělání (Praha 60.–80. let 19. století). In: Pešek, Jiří – Svatoš, Michal (ed.): Škola a město: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 5.–6. října 1992, Praha 1993, s. 190–199; Steiniger, Bohumil: *Tělocvičné spolky a skauting v období Rakouska-Uherska*. Historický obzor: časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie, roč. 14, 2003, č. 1/2, s. 34–39; Strachová, Milena – Vostrý, Zdeněk: *Orel ve stínu sokolských křídel: příspěvek k dějinám katolické tělovýchovné organizace*. Historický časopis: vedecký časopis o dejinách Slovenska a strednej Európy, roč. 68, 2020, č. 3, s. 439–461; Šantora, Roman: *Skautské století: Dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Praha 2012; Vičarová, Eva: *Pěvecké a hudební spolky za první republiky a Olomouc*. Olomouc 2016; Waage, Vladimír: *Okrašlovací spolky v okolí Prahy*. Studie a zprávy: historický sborník pražského okolí, roč. 6, 2016, s. 115–135; Waic, Marek: *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*. Praha 2004; Týž (ed.): *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu*. Praha 2008; Týž: *Sokol v české společnosti 1862–1938*. Praha 1996. Týž: *Sokol, jeho vznik, vývoj a význam*. Praha 1998; Týž: *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*. Praha 2013; Zvánovec, Mikuláš: *Národnostní školské spolky a vznik Československé republiky*. In: Fasora, Lukáš a kol. (ed.): *Demokratická monarchie, nedemokratická republika?: kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě*, Praha 2020, s. 145–162. K ženám ve společnosti a k jejich spolčování např. Bahenská, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005; Táž: *Spolupráce, nebo rivalita? Vztahy mezi ženskými spolky a jejich představitelkami ve 40.–70. letech 19. století*. In: Vojáček, Milan (ed.): *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*, Praha 2007, s. 29–49; Táž: *Ženský výrobní spolek český*. Český lid: Etnologický časopis, roč. 91, 2004, č. 3, s. 253–271; Táž: *Ženy ve veřejném životě ve druhé polovině 19. století. Spolek svatě Ludmily a činnost Marie Riegrové-Palacké*. Český časopis historický, roč. 103, 2005, č. 3, s. 549–571. Dále Burešová, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001; Táž: *Ženské spolky a zemědělské ženy v období první Československé republiky*. In: Frolec, Ivo – Rašticová, Blanka (ed.): *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Uherské Hradiště 2000, s. 249–258; Táž: *Ženy a hospodářská krize na začátku třicátých let 20. století v Československu*. In: Harna, Josef – Prokš, Petr (ed.): *Studie k moderním dějinám: sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, Praha 2001, s. 305–314; Havelka, Jiří: *Katolické političky? Český katolický feminismus (1896–1939)*. Praha 2018; nebo Štěpánová, Irena: *Ženskost v díle ženském. Počátky spolku „cvičících se“ paní a dívek*. Národopisná revue, roč. 13, 2003, č. 3, s. 132–136; Táž: *Ženy v klubu a na plakátech*. Český lid: Etnologický časopis, roč. 92, 2005, č. 4, s. 439–440. Přímou katolickým a katolickým ženským spolkům se více věnovaly například tyto práce: Babička, Václav: *Sdružení katolické inteligence ve střední Evropě na přelomu 19. a 20. století*. *Paginae historiae: sborník Národního archivu*, sv. 22, 2014, č. 2, s. 251–255; Burešová, Jana: *Jan Šrámek a katolické ženské spolky*. In: Marek, Pavel (ed.): *Jan Šrámek. Kněz. Státník. Politik*. Olomouc 2004, s. 269–284; Táž: *Katolické ženské spolky v období první Československé republiky a jejich role ve veřejné práci*. In: Bahenská, Marie – Malínská, Jana (ed.): *Ženy a politika: (1890–1938)*, Praha 2014, s. 278–289; Táž: *Rozdílné pohledy na novou společenskou realitu po roce 1918 na příkladu katolických a pokrokově orientovaných ženských spolků*. In: Merhautová, Lucie – Malínská, Jana (ed.): *1918: model komplexního*

pouze úlohu sociální, sloužily současně jako důležitý prvek vzdělávací, ať už v oblasti hudby, výtvarného umění či literatury nebo ženských ručních prací atd., v rámci spolků se odehrávaly i debaty politické a nemálo z nich se soustředilo na otázky náboženské – v rámci českých zemí především víry katolické.

Také období tzv. první Československé republiky se vyznačovalo aktivní činností mnoha spolků, prof. Jan Janák dokonce označil meziválečné období za „vyvrcholení spolkových aktivit“². A právě do této „vrcholné“ doby spadá příspěvek o Dívčím katolickém spolku v Německém Jablonném (dnešním Jablonném v Podještědí).³

Nejprve si ale dovolíme krátký exkurs do hlubší minulosti, tedy do

transformačního procesu?, Praha 2010, s. 193–202; Havelka, Jiří: *Názory českých ženských katolických spolků na politickou aktivitu žen (20. a 30. léta 20. století)*. Východočeské listy historické, sv. 33, 2015, s. 21–33; Jičínská, Lenka: *Katolické spolky politického okresu Moravské Budějovice v letech 1918–1938 v pramenech Státního okresního archivu Třebíče*. In: Západní Morava: vlastivědný sborník, roč. 5, 2001, s. 151–166; Kronthaler, Michaela: *Die politische Rolle der katholischen Frauenorganisationen Österreichs in der Zwischenkriegszeit*. In: Papajík, David – Koucká, Ivana (ed.): *Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918–1938*. Sborník z konference „Postavení římskokatolické církve a politický katolicismus v nástupnických státech v letech 1918–1938“ konané v Olomouci v roce 1996, Olomouc 2001, s. 217–228; Šebek, Jaroslav: „Být dobrým Němcem i křesťanem“. *Projevy nacionalizace německého katolického prostředí v rámci katolických mládežnických spolků v meziválečném Československu*. In: Mikulec, Jiří – Polívka, Miloslav (ed.): *Per saecula ad tempora nostra*: sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, sv. 2, Praha 2007, s. 774–778; Týž: *Akademické spolky katolických laiků v Rakousku a Československu: Příklady „Bund Neuland“ a „Staffelstein“*. In: Kunštát, Miroslav – Šebek, Jaroslav – Schmoller, Hildegard (ed.): *Církev, náboženství a politika v Československu a Rakousku 20. století*, Praha 2019, s. 133–150; Týž: *Etablování sudetoněmeckých katolických organizací v prvních letech existence ČSR*. In: Tomáš, Filip (ed.): *Na pozvání Masarykova ústavu*, Praha 2007, s. 71–77.

² Janák, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. XXII. Mikulovské sympozium 7.–8. října 1992, Mikulov 1993, s. 84.

³ Pro toto téma zásadní archiválie jsou uloženy ve Státním okresním archivu v České Lípě (dále jen SOkA Česká Lípa), konkrétně ve fondu Dívčí katolický spolek Jablonné v Podještědí (1922–1938) (dále jen DKS). Nejdůležitějším pramenem k poznání činnosti spolku jsou zápisy ze schůzí, které jsou však poměrně lakonické a neposkytují nám mnoho informací např. k jednotlivým dívkám, k jejich postoji vůči spolku a k jejich zapojení se do spolkových aktivit (když už se tam nějaký takový záznam objeví, jedná se spíše naopak o postesk nad neaktivitou dívek a jejich bídnou účastí na spolkových setkáních, pro což byla ze spolku řada dívek i vyloučena).

dob 19. století, kdy se začaly spolky konstruovat, vzhledem k povaze příspěvku bude pár slov věnováno spolkům ženským. Na několika řádcích bude stručně přiblížen také vývoj německých mládežnických spolků v meziválečné ČSR.

Pro první polovinu 19. století nemůžeme v rámci českých zemí hovořit ani tak o ženských „spolcích“, jako spíše o volných sdruženích okolo vůdčích – nejen ženských – osobností, tato společenství se pak takřka vždy po odchodu svého iniciátora rozpadla, což se zásadně změnilo až v 60. letech 19. století.⁴ Již roku 1816 ale byly ze strany monarchie publikovány zásady „zakládání ženských spolků s dobročinnými a jinými užitečnými cíli“⁵ – dobročinnost byla státem vítána, jelikož takto mohl své finanční prostředky věnovat více na jiné účely, než byla péče o sirotky a chudé,⁶ a napříč celým 19. stoletím a první polovinou 20. století byla dobročinnost stále velmi důležitou součástí činnosti ženských, potažmo i dívčích spolků.⁷

Po většinu první poloviny 19. století povoloval utvoření politických i nepolitických spolků panovník, tento režim byl uvolněn až ve 40. letech, kdy stačila ke vzniku spolku tzv. ohlašovací povinnost – zemskému politickému úřadu se ohlásil vznik a předložily se mu stanovy spolku, a pak se čekalo, zda úřad spolek zakáže, anebo nezakáže. Bachovský neo-absolutismus však přinesl opětovné utužení, od roku 1852 bylo k založení spolku znovu potřeba získat svolení císaře, případně ministerstva vnitra nebo zemského politického úřadu, a politické spolky nesměly vznikat vůbec. O 15 let později se ale situace zase změnila a spolky měly

⁴ K ženským spolkům v 60. letech 19. století viz více např. Bahenská, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2015, s. 32–102.

⁵ Jednalo se o dekret dvorské kanceláře z 26. září 1816. K tomu více Drašarová, Eva: *Stát, spolek a spolčování*. *Paginae historiae*, roč. 1, 1993, s. 153.

⁶ Tamtéž, s. 153.

⁷ Zejm. od 60. let 90. století si stále častěji za svůj hlavní úkol ženy stanovovaly péči o vzdělávání dívek, při jejich spolcích vznikaly vzdělávací dívčí ústavy pro bohatší, ale i chudé dívky, zaměřované zpočátku na ruční práce a vedení domácnosti – praktická výuka měla pomoci zejm. dívkám z méně zámožných rodin, u nichž hrozilo, že se neprovádají, najít si v budoucnu vhodné zaměstnání (především jako vychovatelky, ale i švadleny, malířky skla aj.).

opět už jen ohlašovací povinnost, a tento zákon č. 134/1867, o právu spolčovacím⁸, platil v jistých obměnách⁹ i po vzniku Československa roku 1918.¹⁰

Vznik Československa byl vítězstvím národnostních snah Čechů o vlastní samostatnost – pro početnou menšinu Němců žijících na území nově vzniklé ČSR, kteří se dosud vnímali jako součást českých zemí na základě zemské příslušnosti, byl tento vývoj značným zklamáním, jelikož jejich národnostní požadavky zůstaly ve státě proklamovaném jako země Čechů a Slováků nenaplněny. Jak vzrůstala od konce 19. století nacionalizace české i německé společnosti, začalo se formovat také německé mládežnické¹¹ hnutí, sjednocující především konzervativní (katolické, venkovské) a nacionální spolky. Toto hnutí se snažilo o „reformu života“ (*Lebensreform*), tedy o „překonání odcizení člověka v moderní společnosti cestou konzervativní revoluce“¹². Tato konzervativní revoluce stavěla na myšlence zkaženosti moderního člověka spoléhajícího příliš na technologie¹³ a odvracejícího se od tradic, nezkažené přírody a – v případě katolických spolků – od Boha.¹⁴

⁸ Viz zákon č. 134/1867 ř. z., o právě spolčovacím, ze dne 15. listopadu 1867.

⁹ Jednou z důležitých změn, souvisejících s přiznáním volebního práva ženám, bylo svolení, aby do politických spolků mohly vstupovat i ženy, kterým byla do té doby činnost v těchto spolcích odepřena.

¹⁰ Drašarová, E.: *Stát*, s. 154–160.

¹¹ Ačkoli se hovoří o „mládežnickém hnutí“, nelze opomenout skutečnost, že myšlenky, za něž mladí lidé bojovali, pocházely od jejich mnohem starších vůdců.

¹² Kasper, Tomáš – Kasperová, Dana: *Německé mládežnické hnutí a spolky mládeže v ČSR v letech 1918–1933*. Praha 2016, s. 33. K problematice hnutí německé mládeže v Čechách také Jelínek, Tomáš: *Německé „hnutí mládeže“ v Čechách*. In: Waic: Marek (ed.): *Německé tělovýchovné a sportovní spolky*, s. 171–208.

¹³ Moderní technologie byly značnou částí tehdejší společnosti vnímány jako zlo – odmítání vědy a techniky pramenilo z hrůz Velké války, během níž byly využity mnohé technologické novinky způsobující vraždění a utrpení v dosud nepoznaných rozměrech. Vzpomeňme tentokrát pro české prostředí třeba na Karla Čapka a jeho *R. U. R.* či *Krakatit*, kde je strach z technologií vyjádřen zcela jednoznačně.

¹⁴ Kasper, T. – Kasperová, D.: *Německé mládežnické hnutí*, s. 26–33. Víra v Boha, k níž byly (nejen německé) katolické spolky silně přimknuty, byla na počátku 30. let 20. století chápána také jako důležitý lék proti hospodářské krizi, která byla dle nich způsobena nejen společností zkaženou konzumem, ale právě také společností zapomínající na důležitost oné víry.

Mezi výrazné spolky angažované v tomto mládežnickém hnutí patřily tedy také spolky katolické, které svůj cíl spatřovaly v reformě společnosti skrze její duchovní obrodu, přihlásily se k encyklice *Rerum novarum* (1891) a zejm. od druhé poloviny 20. let se zabývaly různými sociálními otázkami,¹⁵ spojovala je též snaha sjednotit sudetské Němce v rámci obrozené katolické společnosti: roku 1920 se tak ve městě Mariaschein (Bohosudov, okres Teplice) zformovaly dva velké katolické mládežnické spolky, Říšský spolek německé katolické mládeže v ČSR a Vzdělávací a vandrující spolek Staffelstein¹⁶.

O pár let později vznikl v Německém Jablonném Dívčí katolický spolek (*Der katholische-deutsche Mädchenbund*), jedna z filiálek spolku sídlícího v Petschau¹⁷, která si za své jméno zvolila poetické „Sonnenland“.

Oficiální vznik spolku je datován k 13. září 1922, kdy představitelé o tento vznik usilující obdrželi od Zemské správy politické v Praze vyrozumění, že vznik spolku „nezakazují“ (obr. 1).¹⁸ Následně tedy spolek ohlásil svůj vznik na Okresní správě politické v Německém Jablonném, která měla právo na činnost spolku dohlížet a mj. také vysílat „inspekory“ na spolková zasedání – pokud by se totiž spolek věnoval činnosti nezahrnuté v předložených stanovách (zvláště jednalo-li by se o politické záležitosti) a nebo by byla při zasedáních vyvíjena například trestná činnost, mohl být spolek okamžitě rozpuštěn.¹⁹

¹⁵ Tato vývojová rovina souvisí s rozmachem socialistických stran a na ně orientovaných spolků, katolické strany a spolky se snažily orientací na sociální otázky – zejm. na těžké postavení dělnických rodin ve městech i lidí na venkově – oslovit širší veřejnost a rozšířit tak svou základnu.

¹⁶ Se spolkem Staffelstein je neodmyslitelně spojený Svojkov – tamní zámeček Kinských byl totiž místem pravidelných setkávání především tohoto spolku, ale také zástupců spolků s nimi spolupracujících – mj. tedy i Ženského katolického spolku z Německého Jablonného. K tomu viz Aschenbrenner, Martin: *Zámky okresu Česká Lípa*. Česká Lípa 2022, s. 293; Kasper, T. – Kasperová, D.: *Německé mládežnické hnutí*, s. 162; SOkA Česká Lípa, fond Katolický ženský spolek Jablonné v Podještědí (1922–1938) (dále jen KŽS), inv. č. 1002, kart. č. 82, zápisy ze schůzí a zprávy o činnosti 1930–1938.

¹⁷ Dnes Bečov nad Teplou.

¹⁸ Slovo „nezakazují“ je zcela v souladu s výše zmiňovaným zákonem č. 134/1867 ř. z., o právě spolčovacím, dle něhož daná vyšší instance vznik spolku nepovoluje – smí jej pouze zakázat, nebo nezakázat.

¹⁹ To vše opět koresponduje zákonem č. 134/1867 ř. z., o právě spolčovacím.

Jako své poslání a důvod své existence si spolek určil „výchovu členek v řádné katoličky a pořádkumilovné státní občanky, v ženy mající radost z práce“ a také péči o přátelství a společenskost,²⁰ čehož se snažil dosáhnout mj. množstvím přednášek, společenských večerů plných zpěvu a her či různými výlety.²¹

Zpočátku předsednictvo spolku nové členky nepřijímalo podle žádých zvláštních kritérií – stačilo, aby bylo dívkám 14–30 let a aby nebyly provdané, chtěly-li se zařadit mezi členky řádné. V případě překročení věkové hranice nebo při vstupu do svazku manželského ženy status řádné členky pozbyly, musely vrátit členskou kartu a členský odznak, ale ze spolku vystupovat nemusely – mohly se stát členkami tzv. přispívajícími, které se mohly nadále účastnit veškerých spolkových aktivit a shromáždění, neměly však již žádná hlasovací práva.²² Členkami mohly být dívky z majetných i nemajetných rodin, jednalo se o dcery okresních úředníků či strážníků, ale i obyčejných dělníků z jablonských tkalcoven Daniela Bitterlicha, řemeslníků, obchodníků, ale i vdov v domácnosti.²³ Vzhledem k tomu, že podrobné zápisy ze zasedání výboru a většina dalších materiálů pocházejí z roku 1925 a mladších let, není známo, s kolika členkami spolek začínal – v únoru 1932 již měl ale 41 členek řádných a 19 přispívajících²⁴ a o podobných číslech lze nejspíš hovořit i pro roky následující,²⁵ snad jen číslo přispívajících členek se postupně navyšovalo s tím, jak se dívky provdávaly nebo přecházely onu věkovou hra-

²⁰ SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 988, kart. č. 81, stanovy 1922.

²¹ Nejen společenské večery, ale také spolková shromáždění byla prodchnuta množstvím písní, často mariánských – v zápisech se nejčastěji objevuje „Meerstern, ich dich grüße“. Každé shromáždění navíc začínalo spolkovou písní „Steh' auf deutsche Jugend“ a často končilo písní „Guten Abend, gute Nacht“, jelikož shromáždění a zasedání výboru se odehrávala nejčastěji ve večerních hodinách a často byla rozpuštěna až kolem 11. hodiny večer.

²² SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 988, kart. č. 81, stanovy 1922.

²³ SOKA Česká Lípa, fond Okresní úřad Jablonné v Podještědí (1843–1938), kart. č. 115–116, sčítací operáty.

²⁴ Zápis z 15. února 1932, viz SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938.

²⁵ Spolek si bohužel nevedl podrobnou členskou knihu, nebo se alespoň žádná nedochovala.

nici. Roku 1935 se však uchazečky o místo ve spolku dočkaly změny – již nestačilo splňovat pouze věkové kritérium a být neprovdaná, ale musely skládat také zkoušku z mravů²⁶ a základů náboženství.²⁷

Předsedou spolku musel být katolický kněz,²⁸ kterého na tuto pozici dosadil místní farář – v případě Sonnenlandu se tak stal prvním předsedou, který se i zasloužil o vznik spolku, kaplan Franz Kapusta, jenž tuto funkci zastával do zimy roku 1925. Představenstvo bylo dále tvořeno prezidentkou spolku a její zástupkyní, sekretářkou a pokladní, k němu byl volen také (většinou 8členný) výbor, společně se pak starali o chod spolku.

Německé mládežnické hnutí v Československu, o němž bylo pojednáno výše, se v průběhu let vyvíjelo²⁹ a mířilo ke stále větší nacionalizaci.³⁰ Těmto tendencím, vycházejícím mj. i z dění v Německu, se

²⁶ Nejednalo se ani tak o jakýsi „test“, jak bychom si snad mohli představit – ono přezkoušení z mravů zřejmě spočívalo spíše v tom, že předseda spolku, tedy kaplan v Německém Jablonném, věděl – nebo si zjistil – informace o aspirantčině bezúhonnosti, jež byla pro členství ve spolku velice důležitá a k níž se dívka při skládání přísahy věrnosti Sonnenlandu také zavazovala. K oněm zkouškám (i co se základů náboženství týče) se však bohužel nepodařilo v souvislosti s Dívčím katolickým spolkem dohledat více informací a lze tak pouze říci, že probíhaly..

²⁷ Zápis z 11. listopadu 1935, viz SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápis z ze zasedání 1925–1938.

²⁸ Požadavek duchovní osoby v čele katolického spolku nebyl ničím novým, tato praxe byla zcela běžná už u prvních katolických spolků vznikajících v polovině 19. století. S jistou nadsázkou bychom pak mohli o počátcích těchto spolků (opět s vedoucí postavou duchovního) hovořit už pro období raného novověku, kdy vznikala tzv. náboženská bratrstva. Viz Malíř, Jiří: *Role církevní organizace ve vývoji spolků a stran na Moravě v druhé polovině 19. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Vývoj církevní správy na Moravě. 27. mikulovské sympozium 9.–10. října 2002, Brno 2003*, s. 348–349. Náboženským bratrstvům v raném novověku se věnuje např. Mikulec, Jiří: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000.

²⁹ Vývoj dívčího spolku Sonnenland však lze blíže sledovat až od konce roku 1925 do roku 1938, pro dřívější roky se nedochovaly dostatečně vypovídající materiály – první záznam v knize zápisů ze schůzí z prosince roku 1925 dokonce naznačuje, že do té doby spolek ani nevedl pravidelné záznamy o průběhu jednotlivých setkávání.

³⁰ V této souvislosti lze hovořit o třech fázích německého mládežnického hnutí v ČSR, jež do jisté míry korespondují s děním v Německu: První fáze, zasazená do let 1914–1918, je obdobím snah o harmonické soužití v rámci charismatickým vůdcem vedené společnosti a současně dobou odporu mládeže k „měšťanské kultuře“ starší generace. Druhá fáze, ohraničená roky 1918 a 1933, se vyznačuje silnou společenskou angažovaností spolků, jejichž výchovný styl zdůrazňuje strohost, disciplinovanost a uniformitu, jednotnost.

nevyhnuly ani katolické spolky, a tedy ani dívčí katolický spolek Sonnenland, jak ukážou následující řádky.

Pro Sonnenland, stejně jako pro ostatní katolické spolky, byla ze všeho nejdůležitější víra v Boha – pro dívky byly konány přednášky o církevních svátcích, o významu mší a modliteb, velký prostor byl věnován zejm. životu Panny Marie³¹, vyprávěno jim bylo o Loretánské kapli či o životě sv. Františka z Assisi a o sv. Alžbětě.³²

Roku 1927 bylo na zasedání výboru rozhodnuto o rozdělení dívek do dvou skupin dle věku – dělící hranicí se jim stalo dosažení 18 let. Důvodem k tomuto kroku byla snaha o zefektivnění výuky dívek – mladší skupina byla vyučována při (v prvních letech nepříliš) pravidelných setkáváních základům náboženství, věnovala se hrám, tanci a zpěvu, starší dívky se naopak mohly těšit např. na přednášky o německých básnících.³³ Roku 1930 došlo k omlazení představenstva spolku – Anna Vielkind (*1873), hospodyně jablonského děkana Johanna Salmanna, jež dlouhodobě zastávala úřad prezidentky spolku, byla vystřídána ve své pozici teprve sedmnáctiletou Hannchen Jiru – tato sice sama již asi po půl roce z funkce prezidentky odstoupila opět ve prospěch Anny Vielkind, nicméně i další členky představenstva a výboru byly následně prostrídány mladšími členkami spolku.³⁴

A konečně třetí fáze, jejíž počátky spadají do roku 1933 (zřejmě v souvislosti se vznikem Německé říše a zejm. reformou Německého tělovýchovného spolku Konradem Henleinem v onom roce), byla typická silným vlivem Německého tělovýchovného spolku na činnost spolků ostatních. Viz Kasper, T. – Kasperová, D.: *Německé mládežnické hnutí*, s. 34–35.

³¹ 19. století se vyznačovalo stupňující se centralizací a unifikací katolické církve, v rámci čehož byl vyzdvihován kult Panny Marie na úkor dalších světců. Tento vývoj byl patrný i v meziválečné době, mj. v náplni aktivit jablonského dívčího katolického spolku. Snad i proto byla za hlavní barvu spolku zvolena modrá (spolu s bílou a zlatou), barva nebes, jež je spojována právě s osobou Panny Marie.

³² Přednášky pro dívky pořádal zejm. jejich spolkový předseda – po většinu existence spolku to tedy byl jablonský kaplan Franz Seidl. Mimoto jim ale jezdili přednášet různí hosté, např. kněží z Filipova u Rumburku.

³³ Od roku 1934 musely dívky při přechodu do druhé skupiny, tedy mezi starší dívky, projít nejprve kontrolní zkouškou ze základů náboženství a přihlíželo se také k jejich vystupování z hlediska morálky. Viz SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938, zápis z 20. února 1934.

³⁴ Stejně tendence jsou pozorovatelné i u jiných spolků v ČSR. Viz Kasper, Tomáš: *Německé mládežnické spolky v ČSR v letech 1918–33: vybrané časopisecké články*. Liberec 2015, s. 9–20.

Současně byl od počátku 30. let mj. z ústředí spolku v Bečově kladen stále větší důraz na národní aspekt – dívky se měly učit lidovým tancům a německým národním písním a přednášky byly věnovány i krásám jejich sudetoněmecké domoviny, byly pořádány různé výlety.³⁵ Tyto nacionální prvky – alespoň v případě zde sledovaného Sonnenlandu – sice hrály důležitou roli v sebeurčení dívek, ale nikdy nepřevážily nad ve stanovách určenými cíli spolku, v jejichž centru stály víra v Boha a výchova v rámci křesťanských, resp. katolických hodnot.

30. léta 20. století se vyznačovala též znaky vyplývajícími ze spolupráce s tělocvičnými spolky³⁶ – akcentována byla disciplína nebo i potřeba nosit spolkové stejnokroje, jež měly dívkám dopomoci k většímu pocitu sounáležitosti v rámci jejich spolku, od roku 1933 se navíc začaly pořádat častěji školení pro vedoucí jednotlivých skupin. Tato školení byla zaměřena na rozhovory o literatuře, dílničky pro děti či na rozvoj organizačních schopností dívek a žen, opomíjeny nebyly ani přednášky o psychologii dítěte a nezapomínalo se samozřejmě ani na důležitost mší a svatého přijímání.³⁷ To vše bylo totiž důležité pro náležitou výchovu děvčat v dobré křesťanky, občanky, manželky a hlavně matky, přenášející své znalosti a dovednosti na nové generace a podílející se tak značně na oné „duchovní obrodě“ společnosti.

Ke splnění cílů, jež si spolek určil, potřeboval také náležité zázemí. Spolky si obvykle pronajímaly či přímo kupovaly prostory pro svou klubovnu. Nepodařilo se nám však dohledat žádné informace k tomu, kde

³⁵ Např. SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 990, kart. č. 81, oběžníky Hlavní správy Dívčích německých katolických spolků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1928–1935, oběžník z března 1929.

³⁶ Anna Vielkind se dokonce stala vedoucí oddílu junaček. Současně byl ale spolek nabádán k jisté obezřetnosti – např. při jedné z přednášek ke katolickému spolku při společenském týdnu v Brně (dnes součástí města Ústí nad Labem) v srpnu roku 1934 vyslovil P. Hutter varování před Národním tělovýchovným spolkem – zčásti spolupráci doporučil vzhledem k tomu, že členy spolku jsou mladí lidé náležející také k farnosti, současně ale odmítal přílišnou spolupráci, která by snad mohla mít neblahý vliv na cíle katolického spolku. Viz SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 989, kart. č. 81, korespondence 1922–1935, záznam ze společenského týdne konaného v Brně 13.–20. srpna 1934.

³⁷ SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 989, kart. č. 81, korespondence 1922–1935, program školení v Křešicích u Litoměřic.

přesně se nacházela klubovna dívčího spolku v Německém Jablonném a ani záznamy k pronájmu prostor za tímto účelem se mezi archiváliemi ke spolku nedochovaly. Nicméně je možné aspoň říci, že většina zasedání výboru spolku se odehrávala v předsedově – tedy kaplanově – bytě v prostorách bývalého kláštera³⁸ a případně také v dívčím domově³⁹ (obr. 2), jehož srdcem byla paní Helene Breuerová, která měla celý domov na povel, a duší mu byla slečna vychovatelka Marie Breuerová, Helenina švagrová, jež se stala i čestnou prezidentkou Dívčího katolického spolku.⁴⁰

Také finance byly pro chod spolku potřebné – mezi nutné výdaje patřilo pořizování spolkových stejnokrojů a odznaků či odebrání spolkového časopisu *Deutsches Jugendland*⁴¹ (obr. 4), placeny byly vstupy na různé akce či naopak pronájmy pro akce vlastní⁴², peníze sloužily též důležitým charitativním účelům, takže bylo potřeba nějak tyto fi-

³⁸ Klášter v Německém Jablonném v této době nefungoval – byl zrušen za panování císaře Josefa II. a znovu obnoven až po druhé světové válce. V tomto mezidobí byl rozdělen na byty, prostory pro městské muzeum, městský úřad apod. Viz Vlček, Pavel: *Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí*. Praha 2014, s. 14–18.

³⁹ Tento dívčí domov fungoval v Markvarticích u Jablonného ve 20. a 30. letech minulého století v prostorách tzv. Palmova dvora, dívky se zde učily např. šít či vařit a mnoha dalším domácím a ručním pracím. Konávala se zde ale také různá školení, exercicie, nebo byly dívky povzbuzovány, aby sem do rozlehlé zahrady chodily na návštěvy trávit svůj volný čas.

⁴⁰ SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938.

⁴¹ *Deutsches Jugendland*, spolkový časopis, jehož hlavní redaktorkou byla Theresa Seitz, byl měsíčník vycházející od roku 1920. Nám se do rukou dostalo však pouze jedno jediné číslo, a to prosincové z roku 1932, nachází se zde rozsáhlý oddíl věnovaný Vánocům – jsou zde básně, článek o tom, co se v tyto dny obvykle jí (ořechy, jablka), jak je možné hezky vyzdobit vánoční tabuli, čtenář zde dočte i o tom, že píseň *Stille Nacht* není píseň lidová, ale píseň z počátku 19. století od Franze Xavera Grubera, jehož osobě je věnováno několik odstavců. Dále se zde objevují články o silných ženských osobnostech (např. o americké hluchoněmé spisovatelce Helen Keller (1880–1968) ad.), podobná témata se mj. objevovala právě i na přednáškách, jež byly pro dívky v rámci spolkových setkávání pořádány. Čtenářka zde našla i oddíl věnovaný ručním pracím – vzor pro vyšívaní – anebo oddíl „k zasmání“, kde bylo napsáno několik vtipků, úsměvných mikrohistorek. Viz *Deutsches Jugendland: Monatsschrift für katholische Mädchen*, roč. 12, 1932, č. 3.

⁴² Mezi nejčastější prostory užívané pro konání společenských akcí v Německém Jablonném patřily v meziválečné době hotel Hvězda u vlakového nádraží a Sokolovna, resp. Střelnice v Tyršově ulici.

nanční prostředky i získat. Nejdůležitější byly pro spolkovou pokladnu členské příspěvky, které ale nepokryly veškeré náklady, a spolek musel tedy hledat další cesty. Nemalé částky získával prostřednictvím výnosů z různých akcí (třeba pořádání divadelních představení za vstupné)⁴³ či organizováním sbírek a loterií, zisky ze dvou posledně jmenovaných byly potom nejčastěji používány k zaopatření chudých členek spolku či jiných dívek.⁴⁴ Zřízena byla také tzv. cestovní pokladna – dívky měly každý měsíc do této pokladny přispět 1 korunu a z našetřených peněz jim následně byly hrazeny náklady na cesty a přenocování během jejich výletů, školení či sjezdů mládeže.⁴⁵ Spolek se navíc snažil využívat ubytování u filiálek dívčího spolku či u ženských spolků, aby byly náklady pro dívky co nejmenší.⁴⁶

Pro spolkové příjmy byly důležité také různé dary. Důležitou nejen finanční oporou byl spolek jeho předseda,⁴⁷ finančně dívky podporoval třeba i Ženský katolický spolek v Německém Jablonném.⁴⁸ Zde je na místě, abychom zmínili nejdůležitější osobnosti, které do spolkové

⁴³ SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938; Ke konání představení bylo vždy nutné pořídit svolení od Okresní správy politické v Německém Jablonném a zaplatit s tím související poplatky, viz tamtéž, fond DKS, inv. č. 989, kart. č. 81, dopisy od Okresní správy politické v Německém Jablonném.

⁴⁴ Přebytky ze spolkové pokladny byly ale věnovány i na řadu jiných účelů – nejčastěji pak na opravy děkanského kostela sv. Vavřince (dnes bazilika minor sv. Vavřince a sv. Zdislavy), roku 1922 např. spolek kostelu věnoval 100 korun na pořízení nových hodin. Viz SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 989, kart. č. 81, korespondence 1922–1935, děkovný dopis děkana Sallmanna z 21. 3. 1922 a z 6. 4. 1922.

⁴⁵ Tamtéž, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938.

⁴⁶ Např. také dívčí domov v Markvarticích podobná ubytování poskytoval, chudé dívky zde navíc mohly díky spolkem pořádaným loteriím bydlet zdarma třeba i tři až čtyři týdny. *Führerblatt des Katholischen Mädchenbundes für die Deutschen in B., M. u. Schl.* 1 (1934), č. 4/5, s. 3.

⁴⁷ V letech 1922–1925 byl předsedou spolku kaplan Franz Kapusta, toho na konci roku 1925 vystřídal kaplan Franz Seidl, jenž tuto funkci zastával do léta 1934, kdy se stal spolkovým předsedou děkan Herman Sitte, který tuto funkci zastával až do zániku spolku v květnu roku 1938. A kupříkladu děkan Sitte spolek věnoval 191 korun, aby pomoci této částky pokryly aspoň část nákladů využitých k vymalování klubovny a pořízení nových svítidel. Viz SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938, zápis ze 3. září 1937.

⁴⁸ Tamtéž, fond KŽS, inv. č. 1002, kart. č. 82, zápisy ze schůzí a zprávy o činnosti 1930–1938, zápis ze 3. září 1937.

pokladny mnohdy nemalou měrou přispěly a které se o činnost Dívčího katolického spolku v Jablonném zasloužily a jichž si dívky také náležitě vážily. V prvé řadě se jedná o Johanna Sallmanna (1870–1929), děkana v Německém Jablonném v letech 1912–1929, jenž se mj. hodně věnoval péči o malé děti,⁴⁹ a který byl při výročí založení Dívčího katolického spolku označen za zakladatele tohoto spolku.⁵⁰ Velkou podporou pro mládež byl zahradník, místostarosta a od roku 1934 starosta Německého Jablonného Hermann Jiru (obr. 3) spolu se svou manželkou Johannou,⁵¹ jež byla několik let prezidentkou Ženského katolického spolku v Německém Jablonném, který, jak již bylo řečeno výše, znamenal pro dívčí spolek nemalou oporu.⁵² A doplnit musíme také jména Helene a Marie Breuerových, jež vedly výše zmíněný dívčí internát v Markvarticích.⁵³

Dívky, které chtěly být řádnými členkami spolku a nechtěly být vyloučeny za „vražnost“ vůči spolku, musely plnit také své povinnosti – tou nejzákladnější bylo placení členského příspěvku.⁵⁴ Jeho základní výše činila 8 korun za rok; pokud dívky chtěly pobírat také spolkový

⁴⁹ Tamtéž, fond Archiv města Jablonné v Podještědí (1364–1945) (dále jen AM), inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 312.

⁵⁰ A to i přes to, že pod spolkovými stanovami, jejichž sepsání bylo důležitou součástí žádosti o uznání vzniku spolku, jeho podpis chybí. Nicméně se zřejmě angažoval v záležitostech dívčího spolku v mnohem širším měřítku – tj. ne pouze co se jablonské filiálky týče, ale též v rámci komunikace s ostatními filiálkami a ústředím spolku. Stanovy spolku jsou uloženy v SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 988, kart. č. 81, stanovy 1922.

⁵¹ Nikoli náhodou tedy všechny tři dcery tohoto manželského páru postupně vstoupily právě do Sonnenlandu.

⁵² Spolupráce dívčího a ženského spolku byla poměrně úzká. Dokonce bylo dohodnuto a následně již roku 1922 zaneseno do stanov, že pokud by byl Dívčí katolický spolek Sonnenland z jakýchkoli důvodů rozpuštěn, jeho členky by se staly členkami Ženského katolického spolku.

⁵³ Jmenované osobnosti se účastnily v dubnu 1929 oslav 10letého výročí založení Dívčího katolického spolku (tj. spolku jako takového, nikoli Sonnenlandu, tedy filiálky v Německém Jablonném), kde byl tehdejší předsedou Franzem Seidlem vyzdvížen význam jmenovaných pro činnost spolku Sonnenland.

⁵⁴ K placení členských příspěvků ale členky nepřistupovaly vždy tak zodpovědně, jak by si spolkové vedení představovalo. Dívky proto byly často napomínány, a i z ústředí v Bečově přicházely stížnosti a prosby o včasné placení příspěvků – a zaslání části peněz právě do Bečova.

časopis, činil příspěvek 18 korun ročně.⁵⁵ Chudé dívky byly placeny příspěvků zproštěny. Dalšími důležitými povinnostmi členek bylo docházet přinejmenším jednou měsíčně k přijímání, pravidelně ke zpovědi a účastnit se společně s ostatními členkami mší.⁵⁶ Dívky se dále měly – v ideálním případě – účastnit několikadenních exercicií, jež se konaly např. v Bohosudově, v Mariánských lázních, v Liberci, ale také ve Filipově, Podmoklech či v dívčím domově v Markvarticích.⁵⁷

Všechny dívky se při vstupu do spolku zavazovaly k mravní čistotě, důraz kladlo představenstvo spolku i na odříkání dobové módy,⁵⁸ byla vyžadována jejich aktivní účast na valných hromadách či společných večerech, během kterých se dívky účastnily různých přednášek⁵⁹ či se učily ručním pracím. Dále měly možnost účastnit se různých – zpoplatněných – kurzů, od učení se lidovým tancům po kurzy vaření či sluš-

⁵⁵ Výše příspěvku byla takto stanovena v lednu roku 1926. Viz SOKa Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938.

⁵⁶ Jednalo se i o do jisté míry zvláštní mše, jež se konaly při příležitosti různých oslav nebo setkání mládeže: Pravidelně se každoročně konaly – a minimálně v německých a českých zemích dodnes konají – tzv. Jugendsontages, tedy neděle, při nichž se sešly různé křesťanské mládežnické spolky, během tohoto dne se mladí účastnili právě společné mše, byly pro ně pořádány různé akce, přednášky a výlety.

⁵⁷ Náklady na tyto několikadenní pobyty nebyly příliš velké, vedení spolku se snažilo pro dívky zajistit ty nejlepší podmínky, přesto se stávalo, že finanční možnosti chudším členkám nedovolovaly účast na těchto a mnoha dalších akcích (různé výlety, školení, setkání mládeže). Proto spolek pořádal různé loterie nebo se samy dívky skládaly, aby svým přítelkyním pomohly, neznámka byla děvčata z nemajetných rodin oněch poplatků za ubytování apod. zkrátka zproštěna.

⁵⁸ V červenci roku 1929 bylo na zasedání výboru rozhodnuto, že dívky – v rámci snah o mravní usměrňování společnosti skrze potlačování dobové módy a nevhodných zábav – dostanou ultimátum: K 1. 10. toho roku se musely rozhodnout, zda je pro ně důležitější móda, nebo dívčí katolický spolek... Viz SOKa Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938, zápis z 10. července 1929.

⁵⁹ Ony přednášky se netýkaly ale pouze náboženských témat (jakkoli tato převažovala). Dívky si navzájem – i pomocí promítání fotografií – sdělovaly zážitky ze zahraničních cest, předseda spolku je pak seznamoval třeba i s aktuálním děním ve světě. V březnu roku 1928 byla např. jedna z přednášek věnována životu a pronásledování církve v Mexiku za prezidenta Plutarca Elíase Callese, jenž byl u moci v letech 1924–1928, postupně podřizoval církev úřednímu doзору, rušil církevní školy i řády atd. Toto téma se objevuje i v časopise jiného – libereckého – katolického mládežnického spolku, v *Der Führer*. Viz *Der Führer: Katholisches kulturelle Monatsschrift*, roč. 8 (1928).

ného chování.⁶⁰ Kromě toho ale měly čas také na zábavu, jejíž náplní byly náboženské, a s postupem let stále více také lidové písně, věnovaly se též recitování básní či přehrávání divadelních her.

Významnou součástí spolkové činnosti nejen Sonnenlandu byla účast na různých církevních i světských slavnostech – dívky se tak účastnily roku 1922 oslav při příležitosti vysvěcení zvonů pro děkanský kostel sv. Vavřince nebo byly roku 1926 součástí alegorického průvodu (obr. 5), jenž připomínal významné milníky v dějinách města a oslavoval tak do-
mnělých 1000 let, jež uplynuly od jeho založení.⁶¹

Dívky ale nechyběly ani na událostech smutnějšího rázu, mezi jejich takřka povinnost patřila účast na pohřbu děkana Johanna Sallmanna, konajícího se dne 3. ledna 1930.⁶² Ještě toho roku byl na místo jablonského děkana jmenován Hermann Sitte, který se stal roku 1934 i novým předsedou spolku Sonnenland poté, co jeho dlouholetý předseda kaplan Franz Seidl přijal místo faráře v Mařenicích a z Němického Jablonného odešel.⁶³

Ještě než však kaplan Seidl svůj post předsedy opustil, stihl se spolu s dívkami ze Sonnenlandu zúčastnit setkání mládeže, které se v Němickém Jablonném konalo v neděli a pondělí 20.–21. května 1934. Dle zápisu v městské kronice byla účast vskutku úctyhodná: z celých zemí sem při-

⁶⁰ Opět viz SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938.

⁶¹ Toto výročí bylo slaveno roku 1926 na základě přesvědčení, že Jablonné založila jako město a významné centrum již v 10. století Přibyslava, sestra knížete Václava. Ačkoli se v polovině 20. let už vědělo, že toto přesvědčení je mylné, a město je o několik set let mladší (počátky města jsou spojovány s osobností Havla z Lemberka ve 13. století), přípravy na oslavy byly již v plném proudu a bylo tedy rozhodnuto je přesto uskutečnit. Oslavám z roku 1926 se věnuje PhDr. Jana Blažková v publikaci Blažková, Jana a kol.: *Jablonné v Podještědí: Pohledy do minulosti*. Česká Lípa 1998, s. 103–107. O účasti Dívčího katolického spolku na zmiňovaných oslavách jsou zmínky i v městské kronice. Viz SOKA Česká Lípa, fond AM, inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 324, oslavám 1000letého výročí města jsou věnovány stránky 355–363, není zde ale připsáno, který z výjevů dívčí spolek v onom průvodu ztvárnil.

⁶² SOKA Česká Lípa, fond AM, inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 377.

⁶³ Tamtéž, s. 399; SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938, zápis z 16. října 1934.

jelo na 2000 mladých lidí⁶⁴ starších osmi let, kteří byli v oněch dnech ubytováni v Jablonném i v obcích v nejbližším okolí.⁶⁵ Při této příležitosti sloužil v neděli svatodušní mši litoměřický biskup Anton Weber⁶⁶, v pondělí ráno se konala další mše a dopoledne promluvila o sv. Zdislavě⁶⁷ slečna Theresa Seitz, hlavní představitelka ústředí Dívčího katolického spolku v Bečově a redaktorka spolkového časopisu Der Jugendland. Po pár slovech biskupa Webera se pak vydal velký průvod na zámek Lemberk⁶⁸ a odpoledne bylo toto setkání v Německém Jablonném ukončeno.⁶⁹

Ani v následujících letech spolkový život neutichl, dívky nadále navštěvovaly přednášky,⁷⁰ konaly se pro ně spolkové večery, chodily do kostela, jezdily na výlety, podobně velká akce jako ta v roce 1934 se však v Německém Jablonném už nekonala. Dívky si ještě v polovině února 1938 v klubovně udělaly „holandský večer a sledové hody“,⁷¹ ale záhy se začalo hovořit o zesílení spolupráce s Německým tělocvičným spolkem.

⁶⁴ Dle zprávy z listů dívčího spolku, nesoucího název *Führerblatt*, byla účast dokonce ještě o celou tisícovku vyšší. Viz *Führerblatt des Katholischen Mädchenbundes für die Deutschen in B., M. u. Schl.* 1 (1934), č. 4/5, s. 2.

⁶⁵ SOKA Česká Lípa, fond AM, inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 397–398; *Führerblatt des Katholischen Mädchenbundes für die Deutschen in B., M. u. Schl.* 1 (1934), č. 4/5, s. 2.

⁶⁶ K osobnosti a pohnutým osudům biskupa Antona Aloise Webera vyšla v češtině roku 2013 publikace Rabas, Josef: *Biskup Anton Alois Weber*. Kostelní Vydří 2013.

⁶⁷ Výše se hovoří o zejm. od 19. století převládající úctě k Panně Marii, která se nevyhnula ani zde pojednávánému spolku. Ale i tak v Německém Jablonném měla paní Zdislava své důležité místo, konaly se zde pravidelně každý rok v květnu zdislavské slavnosti. Není to nic tak zvláštního – Zdislava byla po veškerých, po staletí trvajících snahách roku 1907 blahořečena, v meziválečné době to byl tedy stále „čerstvý“ úspěch, jenž nosila většina obyvatel městečka v živé paměti.

⁶⁸ Zámek Lemberk, jehož majitelkou byla v té době Gabriela princezna Auerspergová, rozená hraběnka Clam-Gallasová, byl od konce 19. století do jisté míry zpřístupněný veřejnosti, žáci z německé školy v Lemberku (dnes Lvová) se ve zdejší zámecké kapli Sslání Ducha Svatého každoročně účastnili mší a probíhaly zde i průvodcovské prohlídky. Ke zpřístupnění zámku více Sommerová, Kateřina: *Muzeum na zámku Lemberk, část 1. – Kdo? Proč? A jak?* Bezděz: Vlastivědný sborník Českolipska, roč. 31, 2022, s. 43–53.

⁶⁹ SOKA Česká Lípa, fond AM, inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 397–398.

⁷⁰ Jedním z přednášejících byl např. katecheta dr. Rudolf Tietze, který učil náboženství na měšťanské škole v Německém Jablonném.

⁷¹ SOKA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 987, kart. č. 81, zápisy ze zasedání 1925–1938, zápis ze 17. ledna 1938.

Poslední záznam ze zasedání výboru pochází z 3. května 1938, kdy přítomní vážně hovořili o skutečnosti, že na 8. května je plánována v Ústí nad Labem událost, při níž bude spolek (tedy dle všeho Dívčí katolický spolek se všemi svými filiálkami) připojen ke spolku *Turnverein*. Nachází se zde ale také poznámka, že společné večery, na něž byly dívky dosud zvyklé, mohou členky navštěvovat i nadále „jako junačky“. Svobodná spolčovací činnost, pro meziválečná léta tak příznačná, byla ale záhy ještě více okleštěna.

Už v lednu 1939 byly vládním nařízením č. 13/1939 zrušeny a do budoucna zakázány všechny politické spolky na území okleštěné ČSR,⁷² další zásadní omezení spolkové činnosti⁷³ přišla o dva měsíce později.⁷⁴ Situace na území Sudet, náležejících v té době už půl roku k Německé říši, byla pro spolkovou činnost ještě pochmurnější, hromadná likvidace spolků se v jejich případech odehrála již na podzim roku 1938. V Jablonném bylo tehdy prostřednictvím povinného nahlášení existujících spolků zjištěna existence 40 různých spolků,⁷⁵ od tehdy ustavené

⁷² Vládní nařízení č. 13/1939 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon č. 134/1867 ř. z., o právu spolčovacím a stanoví tresty za neoprávněné sdružování, ze dne 27. ledna 1939.

⁷³ Velikou ranou pro německé spolky působící ve vnitrozemí bylo právě odtržení pohraničí, jelikož jim tak ubylo značné množství členů. Řada z těchto spolků byla od 15. března postupně začleňována pod říšské organizace, jiné byly nuceny ke změně stanov a řízení spolku na základě „vůdcovského principu“ (spolky byly sdružovány ve větších celcích a „vůdce“ jim byl dosazován na základě doporučení NSDAP). Viz Vlček, Lukáš: *Němci v Protektorátu Čechy a Morava v prvních měsících okupace*. In: Hazdra, Zdeněk (ed.): *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939–1945)*. Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války, Praha 2009, s. 99–104.

⁷⁴ Vládní nařízení č. 97/1939 Sb., jímž se mění zákon č. 134/1837 ř. z., o právu spolčovacím a činí některá opatření týkající se spolků, ze dne 31. března 1939.

⁷⁵ Tento údaj může být i vzhledem ke zpětnému zápisu do kroniky zaokrouhlený a tudíž nepřesný, nadsazený, nicméně takovýto značný počet spolků byl v prvorepublikové společnosti běžný. Nutno však dodat, že ne všechny spolky vykazovaly nějakou činnost a v podstatě tedy existovaly pouze na papíře. Statistické údaje k množství spolků v období tzv. první Československé republiky ale neexistují (existují jen pokusy o ně). Praxe z 19. století, kdy existovala povinnost každého spolku zasílat informace o svém vzniku a činnosti c. k. statistické centrální komisi, která následovně vydávala souhrny o spolkových aktivitách, byla totiž v meziválečném období již neudržitelná. Státní statistický úřad byl i bez toho natolik zahlcen množstvím dokumentů, že se ona povinnost vytvářet spolkovou statistiku zkrátka zrušila. Viz Janák, Jan: *Spolky*, s. 72–84.

komise vzešel tedy příkaz, aby pouze část z nich byla ponechána, zbytek měl být začleněn do svazů Třetí říše, anebo rozpuštěn úplně.⁷⁶ Pokud by se tedy Dívčí katolický spolek nezačlenil již na jaře do spolku *Turnverein*, jeho příběh by byl pravděpodobně tak jako tak ukončen jen o necelý půlrok později.

Dívčí katolický spolek v Německém Jablonném působil 16 let, což není příliš dlouhá doba v porovnání se spolky jinými, na druhou stranu to však ani není příliš krátce na to, aby se nezapsal do života občanů v Jablonném. Neřadil se mezi největší ani nejvýznamnější spolky – neznamená to však, že by byl zcela bez významu, naopak jeho výchovné a dobročinné aktivity byly jistě velice důležité pro dívky samotné i pro další obyvatele městečka a okolí, kteří mohli z jeho činnosti těžit.

Prameny

Archivní prameny

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa:

Archiv města (AM) Jablonné v Podještědí

Dívčí katolický spolek (DKS) Jablonné v Podještědí

Katolický ženský spolek Jablonné v Podještědí

Okresní úřad Jablonné v Podještědí

Legislativní dokumenty

Zákon č. 134/1867 ř. z., o právé spolčovacím, ze dne 15. listopadu 1867.

Vládní nařízení č. 13/1939 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon

č. 134/1867 ř. z., o právu spolčovacím a stanoví tresty

za neoprávněné sdružování, ze dne 27. ledna 1939.

⁷⁶ Jednalo se o tzv. glajchšaltaci, tedy „usměrnění“ činnosti (resp. existence) všech spolků nacházejících se pod vlivem Německé říše. V Říšské župě Sudety měl tento úkol na starosti Komisař pro zastavení organizací v sudetoněmecké oblasti Albert Hoffmann, vše se přitom odehrávalo pod přísným dohledem NSDAP. Z 66 408 spolků a organizací v oblasti Sudet (včetně organizací českých) mohlo nadále fungovat již jen 14 204, ostatní byly na základě nařízení z 22. října 1938 zrušeny nebo začleněny pod „vyhovující“ organizace. Jedinou povolenou mládežnickou organizací se stal Hitlerjugend. Viz Kural, Václav – Radvanovský, Zdeněk a kol.: *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002, s. 110–111; Jelínek, Tomáš: *Německé „hnutí mládeže“*, s. 197; SOkA Česká Lípa, fond AM, inv. č. 40, kart. č. 3, městská kronika, s. 469.

Vládní nařízení č. 97/1939 Sb., jímž se mění zákon č. 134/1837 ř. z., o právu spolčovacím a činí některá opatření týkající se spolků, ze dne 31. března 1939.

Periodika

Der Führer: Katholisches kulturelle Monatsschrift (svázaný ročník), roč. 1, 1922, roč. 2, 1923, roč. 8, 1928, roč. 12, 1933, roč. 13, 1934.
Führerblatt des Katholischen Mädchenbundes für die Deutschen in B., M. u. Schl., roč. 1, 1934, č. 3, 4/5.
Deutsches Jugendland: Monatsschrift für katholische Mädchen, roč. 12, 1932, č. 3.

Literatura

Aschenbrenner, Martin: *Zámky okresu Česká Lípa*. Česká Lípa 2022.
Bahenská, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2015.
Blažková, Jana a kol.: *Jablonné v Podještědí: Pohledy do minulosti*. Česká Lípa 1998
Drašarová, Eva: *Stát, spolek a spolčování*. *Paginae historiae* 1 (1993), s. 152–177.
Janák, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. XXII. Mikulovské sympozium 7.–8. října 1992, Mikulov 1993, s. 59–93.
Jelínek, Tomáš: *Německé „hnutí mládeže“ v Čechách*. In: Waic: Marek (ed.): *Německé tělovýchovné a sportovní spolky*, s. 171–208.
Kasper, Tomáš – Kasperová, Dana: *Německé mládežnické hnutí a spolky mládeže v ČSR v letech 1918–1933*. Praha 2016.
Kasper, Tomáš: *Německé mládežnické spolky v ČSR v letech 1918–33: vybrané časopisecké články*. Liberec 2015.
Kural, Václav – Radvanovský, Zdeněk a kol.: *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem 2002.
Malíř, Jiří: *Role církevní organizace ve vývoji spolků a stran na Moravě v druhé polovině 19. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Vývoj církevní správy na Moravě*. 27. mikulovské sympozium 9.–10. října 2002, Brno 2003, s. 347–354.

- Sommerová, Kateřina: *Muzeum na zámku Lemberk, část 1. – Kdo? Proč? A jak?* Bezděz: Vlastivědný sborník Českolipska, roč. 31, 2022, s. 43–53.
- Vlček, Lukáš: *Němci v Protektorátu Čechy a Morava v prvních měsících okupace*. In: Hazdra, Zdeněk (ed.): *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939–1945)*. Sborník příspěvků ze sympozia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války, Praha 2009, s. 97–110.
- Vlček, Pavel: *Kostel sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí*. Praha 2014.

Zemská správa politická v Praze. 1922

Toto oznámení není platné, pokud není oproti zákonu a ob- zorem	Čís. 2A - 1225/20 1922	V Praze, dne <u>14. září</u> 1922.
	Č. z. sp. p. <u>1225/20</u>	

K. Sommerová
K. Jabloňová

Zemská správa politická **nezakazuje** v sáhle zákona ze dne 15. listopadu 1867, č. 134 ř. z., o právu společenství utvoření spolku a názvení:

K. Sommerová
K. Jabloňová

se sídlem v K. Jabloňová
 dle obsahu stanov dne 7. 12. 1922 souhlasí:

Dle těchto stanov jest spolek spolkem nepolitickým a nemá politické činnosti ani vyvíjeti ani se jí účastniti.

Jeden stejnopis stanov se vrací.

O potvrzení právního trvání podle § 9 uvedeného zákona může spolek požádati, předloží průkaz o tom, že se ustavil, a připoje jeden úplný, všechkých oprav prostý stejnopis stanov, jehož první arch bude opatřen kollem tříkornovým, každý následující pak kollem dvoukornovým.

Spolek jest povinen oznámiti své ustavení politickému úřadu
K. Jabloňová a předložiti témuž úřadu každoročně
 během měsíce ledna výkaz dle přiloženého vzorce.

Pokud jest v příčině výkonu jednotlivých úřadů stanovami předepsané činnosti spolkové ve vztáhních zákonem a nařízením předepsáno, aby některé

- 1) Dokument oficiálně schvalující vznik spolku. (foto K. Sommerová, SOkA Česká Lípa, fond DKS, inv. č. 988, kart. č. 81, stanovy 1922)

2) Dívčí domov v Markvarticích. (Lausitzer und Zittauer Gebirge, <http://www.luzicke-hory.cz/galerie/index.php?pg=hpmarjd>, cit. 1. října. 2022)

3) Hermann Jiru s rodinou ve svém zahradnictví. (Černá, Renata: Jablonné v Podještědí na starých pohlednicích. Hostivice 2021, s. 172)

- 4) Titulní strana spolkového časopisu. (foto K. Sommerová, Deutsches Jugendland: Monatsschrift für katholische Mädchen, roč. 12, 1932, č. 3)

- 5) Alegorický průvod při oslavách roku 1926. Dívčí katolický spolek by měl být zachycen přibližně uprostřed levého okraje fotografie. (Černá, Renata: Jablonné v Podještědí na starých pohlednicích. Hostivice 2021, s. 52)

Dědické spisy duchovních ve Státním okresním archivu Česká Lípa jako pramen poznání církevních dějin

Dědické nebo pozůstalostní spisy¹ patří mezi velmi perspektivní, přitom však málo známé a tedy i zřídka využívané prameny k poznání církevních dějin. Snad je to dáno i tím, že jako písemnosti z oblasti justiční správy mají poněkud jiný režim než dokumenty z provenience samosprávy či státní správy. Nebude proto na škodu si tuto poněkud tajemnou skupinu spisů představit v jejich vývoji po roce 1945.

Dědické spisy jako dokumenty

Dědické spisy vedli notáři, od roku 1952 označovaní jako státní notáři. Až do roku 1954 tak činili z pověření příslušného okresního soudu, který také, právě na základě notářského šetření, rozhodoval o vypořádání dědictví. Od roku 1955 byli státní notáři již zcela samostatní a dědické řízení bylo plně v jejich kompetenci od zahájení až po ukončení.² Síť notářství respektovala správní uspořádání státu, v každém okrese tedy existovalo jedno státní notářství.

Dědické spisy byly vedeny pro vyřízení pozůstalosti zemřelého, ať již se jednalo o starce nebo novorozeně. Jejich rozsah je tedy přirozeně proměnlivý, v zásadě od jednoho listu až po několik desítek stran. Nejstručnější jsou dědické spisy novorozenců a nemajetných osob bez rodiny, nejobsáhlejší pak spisy významných či bohatých jedinců, popřípadě osob s mnoha dědici. Dědický spis mívá ustálenou formu a pořadí dokumentů: oznámení o úmrtí (úmrtní list), protokol o předběž-

¹ Oba názvy jsou v tomto případě synonyma a tak je také budu v dalším textu používat.

² Stalo se tak na základě § 2 zákona č. 52/1954 Sb.

ném šetření, přihlášení pohledávek věřitelů, protokol o zjištění obsahu závěti, zápisy o různých šetřeních notáře, protokol o projednání dědictví, vyjádření dědiců k přijetí či nepřijetí dědictví a rozhodnutí nebo usnesení o dědictví.

Dědické spisy jako archiválie

Dědické spisy jsou až do doby převzetí do archivu uloženy u příslušného okresního soudu, v případě okresu Česká Lípa ve spisovně Okresního soudu v České Lípě. Jejich skartační lhůta³ je velmi dlouhá, plných 50 let. V roce 2023 by tedy Státní okresní archiv Česká Lípa měl převzít dědické spisy ročníků 1971 a 1972. Dědické spisy (jako i ostatní archiválie) jsou ukládány podle tzv. provenienčního principu, tedy ve zkratce podle toho, kdo je vytvořil, respektive vyřídil. Až do roku 1954 je proto nalézáme v archivních fondech okresních soudů, od roku 1955 ve fondech státních notářství.⁴

Po roce 1945 došlo k několika správním reformám, které měly v důsledku vliv i na obsah archivních fondů justiční správy. Se změnami působnosti jednotlivých soudů a notářství se totiž pochopitelně měnil rozsah území, na kterém byly pozůstalosti vyřizovány. Ve sledovaném období můžeme rozlišit hned 3 etapy: 1945–1948, 1949–1960 a od roku 1960. Právě znalost vývoje správy a územního rozsahu jednotlivých okresů je klíčová pro hledání dědických spisů z konkrétních míst v jednotlivých okresních archivech. Ve Státním okresním archivu Česká Lípa je možno najít dědické spisy z obcí spadajících v konkrétních časových obdobích pod (soudní) okresy Cvikov, Česká Lípa, Doksy, Dubá, Mimoň a Nový Bor.⁵

³ Skartační lhůta je doba, po kterou musí dokument zůstat ve spisovně soudu, než může být zařazen do skartačního řízení. Počítá se od 1. ledna roku následujícího po vyřízení dokumentu.

⁴ Přehled všech archivních fondů v České republice srv. Archivní fondy v ČR, <https://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>, cit. 11. prosince 2022.

⁵ Pro zjednodušení budu pro území, pro které jsou dochovány dědické spisy ve Státním okresním archivu (dále jen SOkA) Česká Lípa, používat sice nepřesný, ale zato všeobecně srozumitelný termín Českolipsko.

Dědické spisy duchovních v SOkA Česká Lípa

V případě kněží, o nichž se v tomto příspěvku především jedná, v českolipském archivu najdeme tři základní skupiny. V prvním případě jde o kněze, kteří na Českolipsku žili, působili a zemřeli. Dále se jedná o kněze, kteří svou pastorační práci konali jinde a na Českolipsku dožili na penzi. Někteří kněží neměli s naším krajem společného nic, pouze to, že řízení o jejich dědictví bylo delegováno⁶ k soudu či notářství na Českolipsku. Samozřejmě existuje i možnost, že kněz, žijící, působící a zemřelý na Českolipsku, má pozůstalostní spis uložen v jiném archivu, a to znovu na základě delegace k jinému vyřizujícímu úřadu.⁷

Dědické spisy po roce 1945 jsou v českolipském okresním archivu uloženy v následujících archivních souborech: Okresní soud Česká Lípa I (1888 spisů), Okresní soud Česká Lípa II – včetně pobočky v Mimoni (1450 spisů), Státní notářství Česká Lípa (8218 spisů), Okresní soud Doksy – včetně pobočky v Bělé pod Bezdězem (1227 spisů), Státní notářství Doksy (892 spisů), Okresní soud Nový Bor I (748 spisů), Okresní soud Nový Bor II (1569 spisů) a Státní notářství Nový Bor (1471 spisů). Dědické spisy, uložené v archivních souborech Okresní soud Cvikov a Okresní soud Dubá, prozatím nejsou sepsány, ale budou jich odhadem desítky. Pro období let 1945–1970 je tak podchyceno celkem 17463 dědických spisů. Z této obrovské masy je pouhých deset spisů duchovních osob, v tomto případě kněží⁸ (Wilhelm Beuys, Erwin Bundschuh, Jaroslav Kostka, Josef Kuška, Franz Mai, Eduard Stolle, Eduard Schimmel, Jan Maria Sury, Josef Šebor a Anton Vater).

⁶ Tzv. delegace znamenala předání vyřizování konkrétní dědické kauzy mezi jednotlivými soudy, resp. notářstvími. Delegaci schvaloval Nejvyšší soud, později též příslušné krajské soudy. Přistupovalo se k ní především tehdy, pokud dědicové žili daleko od místa úmrtí a tedy i místa projednávání dědictví. Aby jim odpadlo složité dojíždění, mohli nechat přenést řízení k úřadu buď přímo v místě, nebo alespoň v blízkosti svého bydliště.

⁷ Čistě teoreticky se tedy dědictví kněze z Českolipska mohlo projednávat např. u notářství v Pelhřimově a potom je uloženo v SOkA Pelhřimov. Naopak pozůstalostní spis kněze z Pelhřimovska mohl být hypoteticky vyřizován na Českolipsku a pak jej badatel nalezne v SOkA Česká Lípa.

⁸ Samozřejmě mohou být v archivu uloženy také dědické spisy např. řeholníků a řeholnic, farních hospodyň, katechetů, varhaníků a jiných služebníků církve.

Z nich nepochybně nejvýznamnější byl **Josef Kuška**⁹, mj. kanovník litoměřické katedrální kapituly a generální vikář litoměřické diecéze. Narodil se 24. února 1873 ve Zdicích, na kněze byl vysvěcen v roce 1895. Po kaplanských letech ve Vejprtech, v Praze u Nejsvětější Trojice a Kladně se v roce 1909 stal farářem v Kování. Spojení s Kováním bylo v jeho případě velmi silné, této malé obci se starobylym kostelem zůstal věrný až do smrti. Za druhé světové války byl generálním vikářem české části litoměřické diecéze. Po skončení války ještě nějaký čas působil ve funkci generálního vikáře, tentokrát již celé litoměřické diecéze. V této době často vystupoval místo biskupa Antona Aloise Webera jménem diecéze a dokonce je podepsán na několika pastýřských listech československých biskupů. Po únoru 1948 se zapojil na popud litoměřického biskupa Štěpána Trochty do skryté organizační struktury diecéze, jako tajný oblastní vikář zprostředkovával kněžím ve svém vikariátu pokyny a vzkazy biskupa Trochty i informace o vývoji vztahů a jednání mezi státem a církví. 16. ledna 1953 byl na kováňské faře zatčen a převezen do vazební věznice v Liberci, kde již 25. ledna 1953 zemřel.¹⁰

Ještě dříve, než mohl soud zahájit pozůstalostní řízení, přihlásila se mu Kuškova hospodyně Marie Jiřinská. Doložila existenci jeho poslední vůle, což bylo pro následující proces důležité svědectví.¹¹ 15. března 1953 zaslala Krajská správa Státní bezpečnosti v Liberci dokskému soudu věci,¹² které měl zatčený u sebe, a spadaly tedy do dědictví. Jako dědicové se přihlásili Kuškovi sourozenci, Věra Říhová z Prahy-Nuslí a Be-

⁹ SOKA Česká Lípa, fond Okresní soud Doksy, nezpracováno, spis 4 D 31/53. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

¹⁰ Josef Kuška (1873–1953) – Ústav pro studium totalitních režimů, Odboj a perzekuce křesťanů v době nacismu a komunismu, <https://www.ustrcr.cz/uvod/odboj-a-perzekuce-krestanu-v-dobe-nacismu-a-komunismu/rimskokatolicka-cirkev/josef-kuska/>, cit. 11. prosince 2022.

¹¹ Sám Kuška již při zatčení upozornil orgány StB, že jeho testament je uložen v přihrádce psacího stolu.

¹² Šlo o hotovost 3 810 Kčs, 3 vkladní knížky (farář Kován – 31 953 Kčs 60 h; Marie – 8 693 Kčs 20 h; František – 10 730 Kčs 70 h), prsten („*církevní prsten ze žlutého kovu s ornamenty a s kamenem žlutavé barvy*“) a překvapivě také dalekohled značky Schütz v koženém pouzdru.

dřích Kuška, lesmistr ve výslužbě ze Slatiňan u Chrudimi. Oba jednali samostatně, byť možná po vzájemné dohodě. Věra Říhová upomínala soud o rychlé projednání dědictví a zároveň opět připomněla bratrovu závěť. Bedřich Kuška byl v listu z 19. března 1953 výmluvnější: „V lednu t. r. byl zajištěn kraj. soud. prokuraturou v Liberci můj bratr Msgre Josef Kuška, kanovník a farář na Kováni, kmet téměř 80-letý, který již po 7 dnech ve vazbě podlehl záchvatu mrtvice a zemřel po 2 dnech v nemocnici v Liberci, kde byl bez katol. pohřbu na hřbitově zahrabán.“ Velmi expresivně tím vyjádřil dobovou praxi Státní bezpečnosti při nakládání s ostatky zemřelých vězňů, jak ostatně dokládá dodnes existující pohřebiště na pražském Ďáblickém hřbitově. Oba sourozenci pochopitelně žádali vyzvednutí bratrových ostatků a jejich důstojné pohřbení, které hodlali financovat z peněz, uložených na tento účel samotným Josefem Kuškou. Bedřich Kuška znovu připomněl nutnost co nejrychlejšího projednání pozůstalosti, zvláště když se prý dozvěděl, že „se z fary odvezlo již kolik naložených aut a snad se odváží dále.“ A pokračoval velmi odvážně: „Trvám na tom, že pozůstalost měla být projednána nejprve – dříve, než se jí takhle hnulo! Prosím o lask. sdělení, kdo a kam a v zájmu koho nařídil toto převážení bez uvědomění pozůstalých?“ Snad i tato upozornění přiměla odpovědné úřady k jednání.

Konečně 28. března 1953 na kováňskou faru dorazila komise,¹³ aby sepsala Kuškovu pozůstalost. Její práce však nebyla příliš důsledná, zápis je poněkud zmatený a příliš neodpovídá pozdějším soupisům. Přestože byla knihovna zapečetěna, dozнала jistých změn. Zatímco některé knihy byly objeveny v jídelně, jiné byly údajně převezeny k okresnímu osvětovému inspektoru v Doksech, takže v místnosti komise našla pouze „prázdné steláže na knihy na všech 4 stěnách místnosti“. Další tiskoviny, brožury a především korespondence „prý závažného charakteru“ byly odevzdány Sběrným surovinám. I tu lze vidět typický doklad přístupu bezpečnostních složek, ale i úředníků samosprávy a justiční správy k majetku „osob nepřátelských režimu“. Zejména musíme že-

¹³ Členy komise byli okresní církevní tajemník v Doksech Jaroslav Čermák, krajský církevní tajemník v Liberci Ladislav Hladký, soudce bělské pobočky dokského okresního soudu Josef Jebavý a soudní zapisovatelka Marie Škopová.

let ztráty korespondence, která mohla podstatným způsobem osvětlit Kuškův život i z jiných než úředních pramenů. Přestože sami církevní tajemníci Hladký a Čermák potvrdili, že knihovna je majetkem církevním, „bylo provedeno její očistění od závadných knih a tiskovin.“ Poslední vůle, opakovaně zmiňovaná hospodyní Jiřinskou, Věrou Říhovou i samotným Kuškou, překvapivě nalezena nebyla. Hladký a Čermák se s tím vyrovnali po svém a prohlásili, že o poslední vůli jim není nic známo. Po korespondenci tak zmizel i druhý důležitý pramen, který nám mohl více napovědět o Kuškově osobnosti. Celkově velmi podivné počínání komise bylo následně ukončeno s tím, že vzhledem k potřebě „vyjasnění některých věcí“ bude vlastní soupis pozůstalosti proveden 2. dubna 1953.

Byl k tomu ostatně nejvyšší čas, neboť se začali hlásit první zájemci o nejruznější inventář fary. Evženie Jirsová, dcera někdejší Kuškovy hospodyně Augusty Schmidtové, si nárokovala bytové zařízení, které si do služby přinesla její matka a které po její smrti užíval Kuška. Podle předpisů nemohla být tato žádost vyřízena dříve než po vypořádání nebo alespoň důkladném podchycení veškerého majetku na faře.¹⁴

Onoho 2. dubna 1953 vyřizování dědictví výrazně pokročilo, protože byl kromě protokolu o předběžném šetření vyhotoven také klíčový dokument, protokol o soupisu dědictví. Zatímco z protokolu o předběžném šetření vyčteme pouze to, že Kuška pobíral hrubý plat 7 660 Kčs, protokol o soupisu dědictví představuje první důkladnou inventuru majetku na kovářské faře. Reprezentativní bylo již složení svědků tohoto aktu. Mimo soudce Josefa Jebavého, Věry Říhové a Marie Jiřinské se jednání účastnili jako reprezentanti státu okresní církevní tajemník Jaroslav Čermák, krajský církevní tajemník Ladislav Hladký, hospodářský tajemník církevního oddělení Krajského národního výboru v Liberci Jindřich Borecký a zmocněnec Státního úřadu pro věci církevní na litoměřické biskupské konsistoři Jaroslav Zeman. Přestože je v protokolu uveden jako zástupce konsistoře, jednalo se o reprezentanta státní moci, který dohlížel na to, aby konsistoř jednala v souladu

¹⁴ O to překvapivější bylo, že Marie Jiřinská proti potvrzení církevního tajemníka Čermáka zakoupila kredenc, stůl a spíž, a to za 500 Kčs. V tomto případě Čermák evidentně přestoupil své kompetence a je s podivem, že proti tomu nikdo neprotestoval.

se státní církevní politikou. Poslední přítomnou osobou byl Václav Šupitar, hospodář biskupské konsistoře. Soupis byl vyhotoven důkladně a v zásadě ve shodě s dříve zjištěnými skutečnostmi.¹⁵

Kromě již dříve od StB do soudní úschovy převzatých vkladních knížek, hotovosti, prstenu a dalekohledu byla do dědictví zahrnuta vkladní knížka na jméno Josef Kuška se vkladem 16 540 Kčs 50 h.¹⁶ Protokol obsahuje ještě mnoho desítek položek, bohužel často bez uvedení toho, kdo byl skutečným vlastníkem. Někde se to podařilo určit hned, někde musel soud vyčkat na vyjádření dědiců, případně osob, které na faře bydlely a o majetku měly přehled. Pro to, abychom se co nejvíce přiblížili poznání skutečného rozsahu Kuškovy pozůstalosti, musíme zkombinovat protokoly o soupisu dědictví z 2. dubna a 12. května 1953. Ten květnový totiž zahrnuje již pouze Kuškův majetek,¹⁷ navíc s odhadem ceny.

V oddíle „*šatstvo a prádlo*“ si nejprve povšimneme oděvů, dokládajících Kuškovo důstojenství, tedy kompletního prelátského obleku s kloboukem, černé kleriky, kanovnické kleriky, kanovnického pláště, mitry, 3 kněžských límců a 3 cingul.¹⁸ Vikářský prsten a kanovnický řetěz byly jako majetek církve odevzdány litoměřickému kapitulnímu vikáři Eduardu Olivovi. Z ostatního ošacení jistě stojí za zmínku 2 zánovní kaiserroky, zánovní černý svrchník, obnošený zimník, starší kožich s křečkovou podšívkou a persiánovým límečkem a 2 černé klobouky. Mezi obuví nás upomenou na Kuškovo členství v litoměřické katedrální kapitule kanovnické sandály. Jak bylo dříve obvyklé, vlastnil Kuška hned 5 holí, z toho 1 se stříbrným kováním.

Bytové zařízení je bohužel v rámci květnového soupisu „vytrženo“ z jednotlivých pokojů, takže rekonstruovat interiéry kováňské fary v Kuškově éře lze pouze částečně, porovnáním s inventurou z dubna 1953.

¹⁵ Jediným omylem tak zůstává Kuškovo křestní jméno František Matěj.

¹⁶ Celkově tedy byly do pozůstalosti zahrnuty 4 vkladní knížky s úhrnným vkladem 67 918 Kčs.

¹⁷ Dubnový soupis zahrnoval také bytové zařízení, patřící původně Augustě Schmidtové. Ta jej ještě za svého života odevzdala dceři Evženii Jirsové, jež na faře trávila dovolené se svým manželem. Kuška měl tedy tento mobiliář pouze v užívání.

¹⁸ Jednotlivé položky jsou uváděny tak, jak jsou zapsány ve spisu.

Intimním prostředím Kušky byl tzv. pánský pokoj, vybavený americkým psacím stolem se žaluzií, stolkem z kovových trubek, rádiem zn. Tesla, starým ušákem, křeslem z ohýbaného dřeva, kamny zn. Club, otomanem, psacím strojem zn. Underwood, třížárovkovým lustrem, obrazem Madony od Adolfa Liebschera, barvotiskovým obrazem *Tvář Kristova na rouše Veroniky*, sádrovým odlitkem Švarcovy busty sv. Václava a 3 stolními lampami se stínidly. Interiér dotvářely umyvadlo se zrcadlem, majolikové umyvadlo se džbánem a třemi miskami s květinovou ozdobou a čajový kovový stolek, které ovšem náležely Evženii Jirsové, a zarámovaný diplom neznámého obsahu. Jirsová a Říhová si ještě vybavovaly, že v pokoji byl tlakoměr, mosazná vodováha, rozprašovač na postřík stromů, 2 křížky a obrázek sv. Františka, ale tyto předměty se nepodařilo najít.

Reprezentativním prostorem fary byl velký sál, resp. jídelna. Její vybavení bylo zhruba z poloviny Jirsové a z poloviny Kušky. Jemu náležel rozkládací stůl s 8 židlemi, plyšový koberec, kříž, olej Krajinka od Josefa Hluboše, olej s tématem moře od Jana Pistoria a sádrový obraz Svaté rodiny v hnědém rámu. Nábytek Evženie Jirsové byl spíše praktický a vlastně vytvářel prostředí jídelny: kredenc, houpací křeslo, květinový stolek s antickou vázou, stojací hodiny, šicí stroj zn. Dürkoop, červeně potažená pohovka s 2 polštáři, servírovací stolek s kávovou soupravou pro 2 osoby a bambusový stoleček s čajovou soupravou (samovar, 2 konvičky a 2 skleničky v kovových číškách). Ale i ona vnesla do sálu trochu umění olejem přímořské krajiny a kovovým obrázkem chrámu sv. Víta v černém rámu. Třetí, blíže neurčená místnost byla vybavena běžným nábytkem, který opět náležel Evženii Jirsové.

Specifickým prostorem byla knihovna, ve které došlo během jednávání dědictví k podstatným změnám. Vzpomeňme jen na manipulace, jež odhalila březnová návštěva komise. Původní obsah polic se již stěží podaří postihnout, Kuška však podle soupisu vlastnil 266 knih. Mezi nimi bylo mimo jiné kompletní dílo Karla Klostermanna, Ignáta Hermanna, Václava Kosmáka, Jindřicha Šimona Baara, Aloise Vojtěcha Šmilovského, Karla Aloise Vinařického, dále básně Josefa Václava Sládka, Vítězslava Háška, některá díla Karla Václava Raise, Julia Zeyera,

Aloise Jiráka a Antologie české poezie 19. století. Že byl Kuška polyglot, dokazují knihy Karla Maye, Johanna Wolfganga Goetheho, Friedricha Schillera či Henryka Sinkiewiczze v originále. Tzv. farní knihovna, ať již tento termín chápeme jakkoli, měla připadnout litoměřické katedrální kapitule. Ve výklenku knihovny byly dodatečně objeveny ještě 3 obrazy (2 oleje od Reiserera a 1 na kartonu od Harny) a „*zelený batoh se stočenou gumovou šňůrou a elektrickou lampou, která byla používána pouze podle údajů dědiců pro osvětlení sklepa*.“ Tyto věci se však předmětem dědictvého řízení nestaly. Jako poněkud tajemný artefakt se jeví černá leštěná skříňka s ozdobou růže, kterou měl církevní referát ONV v Doksech vydat dědicům.

Jestliže bychom se ovšem na základě výše uvedeného domnívali, že Kuška byl jako církevní hierarcha nepraktickým intelektuálem, velmi bychom se mýlili. Jeho velkou zálibou bylo včelařství, péče o zahradu a řemeslo. V kůlně byla uložena hoblice, drobné truhlářské nářadí a „*stříkačka na postřik stromů k nošení na zádech*.“ Tři z pěti úlů byly obsazeny včelstvem.

Celková aktiva dědictví byla vyčíslena na 142 555 Kčs 70 h, pasiva odhadnuta na 50 000 Kčs. Pasiva přitom tvořily či spíše měly tvořit výhradně náklady na převoz ostatků a jejich důstojné uložení včetně postavení „*slušného náhrobku*“. Dědičkou se kromě přímých příbuzných Věry Říhové a Bedřicha Kušky stala ještě Evženie Jirsová a v jistém smyslu také litoměřická katedrální kapitula.

Druhým významným představitelem církve na Českolipsku, jehož pozůstalostní spis je uložen v SOkA Česká Lípa, byl **Jan Maria Sury**.¹⁹ Narodil se 18. října 1912 ve Frýdku-Místku, již jako člen salesiánského řádu byl v roce 1937 vysvěcen na kněze. Když Štěpán Trochta po jmenování na litoměřický biskupský stolec povolal do diecéze své řádové spolubratry, přišel na sever Čech také Sury. Od 1. září 1948 působil jako administrátor v Mimoni. Ve městě, proslulém tradicí pašijových her, uplatnil

¹⁹ SOkA Česká Lípa, fond Státní notářství Česká Lípa, nezpracováno, spis D 800/69. Všechny údaje o dědictvém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

své literární nadání i dávnou vášň pro divadlo. Hry nově upravil, inscenoval a režíroval, sám v nich také vystupoval v roli Ježíše. 21. března 1950 byl zatčen a 18. května 1950 odsouzen Okresním soudem v České Lípě na 2 roky odnětí svobody nepodmíněně pro mravnostní trestný čin.²⁰ Vězněn byl na Mírově, po uplynutí trestu se vrátil do pastorace. V letech 1953 až 1956 působil v Kování jako nástupce Mons. Josefa Kušky. V roce 1957 se stal administrátorem českolipského děkanství a zároveň okrskovým vikářem, od roku 1960 mu přibyla excurrento správa farnosti Zákupy. V roce 1968 převzal vedení českolipské farnosti P. Josef Ivan Peša OSA, který jako augustinián měl podle záměru biskupa Trochty navázat na mnohasetleté působení svého řádu ve městě. Sury zůstal okrskovým vikářem, spravoval však přímo již pouze zákupskou farnost. Zemřel 14. prosince 1969 v Zákupích na srdeční záchvat a o 6 dní později byl pohřben v rodném Frýdku-Místku.²¹

Devátého ledna 1970 se na českolipském státním notářství konalo předběžné šetření, kterého se zúčastnili Suryho bratranec ing. Milan Hartmann z Frýdku-Místku a hospodyně na českolipské faře Danuše Vojtková.²² Protokol kromě informace o tom, že Sury pobíral měsíční mzdu „asi“²³ 1 200 Kčs, obsahuje také první soupis majetku zemřelého. Ten je na rozdíl od případu Kuškova velmi jednoznačný a bohužel také strohý. Na hotovosti na faře zůstalo 500 Kčs, stejnou částkou bylo oceněno i starší obnošené šatstvo a prádlo. Starší opotřeбенé bytové zařízení bez prodejní hodnoty náleželo Surymu, zatímco ostatní zařízení bylo vlastnictvím církve. Zvláště byly zmíněny osobní „cennosti“, stará

²⁰ SOKA Česká Lípa, fond Okresní prokuratura Česká Lípa, nezpracováno, spis Pt St 267/50 – Zo 180/50. Na tomto místě je třeba opravit informaci, že byl Sury zatčen či internován v souvislosti s Akcí K. Jakkoli i jeho trestní kauza zřejmě souvisela s bojem komunistického režimu proti církvi, se samotnou likvidací klášterů a řeholních komunit přímou spojitost neměla.

²¹ Životopisné údaje srv. Jan Surý – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Sur%C3%BD, cit. 11. prosince 2022.

²² Vojtková pracovala jako farní hospodyně zhruba 3,5 roku, tedy někdy od poloviny roku 1966.

²³ Údaj o výši Suryho platu patrně pocházel od Vojtkové. Vzhledem k tomu, že šlo o první jednání v celé věci, neměl ještě notář příležitost obstarat si přesné údaje od odboru kultury ONV Česká Lípa, který mzdu Surymu vyplácel.

televize v ceně 300 Kčs a výherní vkladní knížka č. 47218 u Státní spořitelny v České Lípě se vkladem 2 406 Kčs.

Vypořádání dědictví se dalo především na základě závěti, kterou Sury sepsal již 30. září 1964 a kterou notáři předložila právě hospodyně Vojtková. Univerzálním dědicem Sury určil ing. Hartmanna. Zvláště obsáhle se věnoval stanovení průběhu pohřbu: *„Pochovejte si mně kam chcete jen u oltáře na mně pamatujte! S pohřbem nespíchejte. Uvědomte především všechny moje přátele, dobrodince a spolupracovníky, pokud to ovšem půjde. Dluhy nemám, ale jim zůstávám dlužníkem i na věčnosti. Nechte i za ně i na jejich úmysly sloužit mše svaté. Pohřeb ať je liturgicky přesný a ne oslavou mojí, ale důstojnou a krásnou oslavou kněžství!“* Právě nad kněžstvím se zamýšlel v další pasáži: *„Nade vše miloval jsem své svaté kněžské povolání a nikdy v životě ani na okamžik jsem nepochyboval o mém kněžském povolání a také nelitoval, že jsem knězem. Bylo to od útlého dětství mé nejnroucnější přání.“* Nakonec složil počet ze svého života a vyznal také svá pochybení: *„Všem, kterým jsem jakkoli ublížil, prosím za odpouštění. Nedovedl jsem nenávidět a všem jsem již dávno z křesťanské lásky odpustil. (...) Jsem si vědom toho, že jsem nedával vždycky dobrý příklad a proto na kolenou všechny, které jsem svým chováním pohoršil, prosím za odpouštění. Bože, buď milostiv mně hříšnému! Toužil jsem činit lidem radost a vykonat co nejvíce dobra. Vzpomínejte na mně v dobrém a pokračujte v díle, které jsem toužil vykonati...“* Zdálo by se, že dědické řízení mohlo skončit. Dědic byl stanoven a majetek sepsán, stačilo vyřídit nezbytné formality a spis uzavřít. Sury však nebyl jen člověkem a knězem, ale také administrátorem farnosti a vikářem.

Při účetní kontrole²⁴ Děkanského úřadu Zákupy se přišlo na to, že 1. 12. 1969 zaslal administrátor Děkanského úřadu Česká Lípa Peša zálohu státní dotace 20 000 Kčs na opravy kostela sv. Kříže v České Lípě, a to na účet č. 83.288 u Státní spořitelny v České Lípě. Domníval se, že

²⁴ Kontrola se konala za účasti hospodyně Danuše Vojtkové, okresního církevního tajemníka Oldřicha Havelky, hospodářského ředitele biskupské konsistoře v Litoměřicích Jaroslava Vyterny, generálního vikáře litoměřické diecéze Tomáše Holoubka, českolipského vikariátního sekretáře a novoborského děkana Roberta Vatera a administrátora Děkanského úřadu Česká Lípa Josefa Ivana Peši OSA.

se jedná o účet Děkanického úřadu Zákupy.²⁵ Bylo to však ve skutečnosti Suryho osobní konto, o čemž nevěděl ani Peša, ani hospodyně Vojtková. Peníze místo zákupské farnosti dorazily na Suryho soukromý účet, a teoreticky tedy náležely do pozůstalostního majetku. Proto se rozvinulo dlouhé jednání, kde žádaly nápravu jak státní, tak církevní úřady. Původně jednoduché řízení se zkomplikovalo, na což v dopise z 2. března 1970 poukazoval i designovaný dědic ing. Hartmann. Peša jej upomínal o brzké vyklizení Suryho bytu na českolipském děkanství. Hartmann to však odmítal učinit dříve, než bude dědictví uzavřeno.

Dvacátého března 1970 proběhlo na státním notářství další jednání, právě v souvislosti s nově objeveným účtem Suryho. K dosavadnímu majetku přibýlo dalších 50 112 Kčs 55 h. Celková aktiva se tak vyšplhala na částku 53 818 Kčs 55 h, výdaje tvořily sumu 8 149 Kčs 10 h. Výlohy nekryté pohřebním, zejména převoz ostatků, činily 4 170 Kčs, pohostění v hotelu Merkur stálo 2 832 Kčs 10 h, uveřejnění oznámení o úmrtí v Lidové demokracii vyšlo na 92 Kčs, za smuteční oznámení bylo zapláceno 225 Kčs a konečně 830 Kčs si vyžádalo vykopání hrobu a církevní pohřeb ve Frýdku-Místku. Aktiva výrazně převyšovala pasiva, ale je třeba připomenout, že celých 20 000 Kčs bylo na Suryho účet připsáno a do dědictví pojato vlastně omylem. Ačkoli administrátor Peša na tento problém upozornil již 19. ledna 1970, notář březnové jednání uzavřel tím, že zůstatek po vypořádání, tedy 45 669 Kčs 45 h, měl připadnout jako jedinému dědici ing. Hartmannovi. Proti takovému počínání pochopitelně protestoval finanční odbor Okresního národního výboru Česká Lípa a žádal přerušení řízení.²⁶ Patnáctého května 1970 se ozval i litoměřický generální vikář Tomáš Holoubek, který se podívoval²⁷ nad postupem notáře a žádal rychlé a správné vyřízení případu.

²⁵ Částku 20 000 Kčs poskytl Okresní národní výbor Česká Lípa na opravy kostelů v České Lípě a v Zákupích, které tehdy spravoval Sury. Když byla rozdělena duchovní správa na Českou Lípou a Zákupy, měla částka přejít do rukou Suryho jako vikáře, aby opravy mohl dokončit.

²⁶ Pozoruhodné bylo, že zástupce finančního odboru ONV Česká Lípa byl přítomen přímo na jednání 20. března 1970, ale tehdy „nechal“ notáře dědictví uzavřít. Se svou stížností přišel až o pět dní později.

²⁷ „Byla-li pozůstalost po zemřelém uzavřena, pak vyvstává pochybnost o její platnosti,

Rozhodnutí o vypořádání dědictví je velmi zvláštní. Je totiž datováno 20. března 1970, třebaže řízení probíhalo až do srpna toho roku. Do aktiv dědictví je započítán Suryho soukromý účet ve výši 50 112 Kčs 55 h – tedy i s onou státní dotací 20 000 Kčs, která ale do dědictví nepatřila. Evidentní rozpor vyřešil notář šalamounsky, když částku 20 000 Kčs zároveň přiřadil do pasiv dědictví jako pohledávku ONV Česká Lípa. Konečně 11. srpna 1970 Státní spořitelna Česká Lípa na základě žádosti českolipského notářství zrušila účet 83.288, když před tím 20 000 Kčs poukázala ONV Česká Lípa a zbylých 30 112 Kčs 55 haléřů ing. Hartmannovi.

Postup státního notáře a jeho rozhodnutí bylo zmatečné a podle předpisů měla následovat stížnost k příslušnému krajskému soudu. Snad jen fakt, že se peníze i majetek dostaly tam, kam měly, tomu zabránil.

Jaroslav Kostka²⁸, třetí kněz reprezentovaný dědickým spisem ve fondech SOkA Česká Lípa, se z celé skupiny duchovních vymyká. Jeho případ je příkladem delegace projednání dědictví, o které byla zmínka v úvodu. Protože jeho matka²⁹ a bratr žili v Pihelu, bylo dědické řízení předáno Okresnímu soudu v Novém Boru, respektive novoborskému notářství. Kostka se narodil 22. května 1903 v Paceřicích u Liberce, na kněze byl vysvěcen 29. června 1932. Působil mimo jiné v letech 1939–1943 ve Skalsku, od roku 1945 pak ve farnosti Staňkov, nejprve jako administrátor, později jako děkan.³⁰

protože biskupská konsistoř v Litoměřicích nebyla dotázána, zda má nějaké pohledávky vůči zesnulému a zda jsou církevně-státní věci v pořádku (inventář a pokladní denník) pro farnost Zákupy, kterou jmenovaný spravoval. Farnost Zákupy má vůči pozůstalosti pohledávku 20 000 Kčs, kterážto částka byla omylem převedena na osobní konto zesnulého. Na tuto skutečnost bylo již jednou Státní notářství upozorněno a do dnešního dne nedošla žádná zpráva ani biskupské konsistoři, ani farnímu úřadu v Zákupce.“

²⁸ SOkA Česká Lípa, fond Okresní soud Nový Bor II, nezpracováno, spis D 103/53. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

²⁹ Matka Božena Kupcová žila se synem na faře ve Staňkově, patrně mu dělala hospodyní. Po jeho smrti se přestěhovala k druhému synovi do Pihelu.

³⁰ Domažlický dějepis, <https://www.domazlicky-dejepis.cz/clanky/mistopis/mesta-a->

Celý spis nezačíná obvyklým oznámením o úmrtí nebo protokolem o předběžném šetření, ale dopisem Okresní prokuratury ve Stodu tamnímu státnímu notářství z 3. února 1953. Okresní prokurátor oznamuje, „že dne 31. ledna 1953 spáchal ve Staňkově, Ul. B. Němcové č. 3 – děkanský úřad – sebevraždu oběšením farář církve řím.katolické Jaroslav Kostka (...) Na pracovním stole zemřelého ležela na viditelném místě obálka označena „Poslední vůle“. Tuto obálku jsem otevřel včerejšího dne, poněvadž jsem očekával, že zemřelý v poslední vůli nějakým bližším způsobem snad označí motiv svého činu.“

Je velmi výjimečné, pokud kněz spáchá sebevraždu, osobně nevím o žádném takovém případě. Celá věc vzbuzuje ještě větší pochybnosti, když si uvědomíme, kdy k údajné sebevraždě došlo. Na počátku roku 1953 stále probíhala zuřivá kampaň státu proti církvi, stále ještě vládli Gottwald a Stalin. Nemůžeme bez dalšího vyloučit možnost sebevraždy, ale je potřeba být obezřetný. Ostatně je znám obdobný případ z litoměřické diecéze. P. Emil Brůna, administrátor v Chrastavě, odešel 5. července 1951 ráno na poštu a druhého dne byl nalezen v kostele oběšený za varhanami. Tento případ je ovšem průkaznější a dnes je P. Brůna považován za oběť komunistického režimu.³¹ V případě Kostky to prozatím tvrdit nelze, k objasnění okolností smrti totiž nepřispívá ani dědický spis. Ten je pochopitelně zaměřen pouze k vypořádání majetku zesnulého kněze.

Protokol o předběžném šetření, vyhotovený 6. února 1953, jako obvykle přináší zprávu o výši platu zesnulého, bylo to 5 199 Kčs. V interiéru staňkovské fary byl podrobně sepsán inventář 4 místností, 3 pokojů a kuchyně.

Pokoj č. 1 patrně obýval Kostka, byl totiž vybaven postelí, třídičnou skříní, nočními stolky, otomanem, psacím stolem, 2 menšími stolky, 9 židlemi, kufříkovým psacím strojem, gramorádiem se 100 kusy „většinou starých“ desek, noční lampičkou, třiramenným lustrem, teplometem,

mestyse/stankov/cirkve/rimskokatolicka-farnost/historie-farnosti-stankov.html, cit. 11. prosince 2022. Dále též Římskokatolická farnost Skalsko – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_Skalsko, cit. 11. prosince 2022.

³¹ Emil Brůna – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/Emil_Br%C5%AFna, cit. 11. prosince 2022.

kobercem a běhounem, plechovým umyvadlem, 3 obrazy, ložním prádlem a ubrusy a rovněž šatstvem, které zahrnovalo mj. 2 saka, 15 starších zašíváných košil, 8 „spodních kalhot“ a zimník. Pokoj č. 2 zřejmě sloužil jako kancelář, což dokládá knihovna o přibližně 150 svazcích, 3 regály starých církevních knih, kamna, lustr a židle. V pokoji č. 3 (snad jídelně, popř. přijímací místnosti) byl gauč, postel, 2 staré skříně, staré rozbité harmonium, lustr, elektrická lednička a starší elektrolux. Kostka vlastnil také 5 vkladních knížek o celkovém vkladu 49 521 Kčs 18 h. Poslední v soupisu zachycenou movitostí byl motocykl Jawa o obsahu 250 ccm.

Kostkova poslední vůle, sepsaná 5. ledna 1953, je důležitá tím, co obsahuje, i tím, co v ní není. Nenajdeme tam žádnou zmínku o nějakém vnitřní pnutí, trápení nebo náznak osobní krize, která by mohla vrcholit sebevraždou. Naopak je to velmi strážlivý, racionální dokument, který shrnuje a rozděluje majetek. Za své jmění Kostka pokládal hotovost asi 5 000 Kčs, vklad u staňkovské městské spořitelny ve výši 9 993 Kčs, životní pojistku na 30 000 Kčs, motocykl, radiogramofon s deskami, psací stroj, harmonium, elektrolux, ledničku, sporák a „mnoho kusů“ nábytku, šatstva, knih a jiných věcí. Motocykl odkázal bratrově Miloslavu Kupcovi. P. Bohumilu Bartákovi, vykonavateli poslední vůle a děkanovi v Horšovském Týně, věnoval radiogramofon s 50 deskami, nový hubertus (ten však nebyl nalezen) a tmavě modré šaty. Dědičkou ustanovil svou matku Boženu Kupcovou, která obdržela zřejmě životní pojistku, hotovost, vkladní knížku a většinu šatstva a nábytku. Do vypořádání Kostkova dědictví výrazně promluvila měnová reforma z června 1953. Vázané vklady byly touto reformou bez náhrady likvidovány, běžné vklady pak byly podle výše přepočítávány v poměru 1 ku 5 až 1 ku 50. Jediné, čemu zůstala hodnota aspoň užitná, když již ne peněžní, byl právě movitý majetek a šatstvo.

Wilhelm Beuys³² byl holandským státním příslušníkem, narodil se 18. ledna 1881 v městečku Pont. Celý kněžský život však strávil v litoměř-

³² SOKa Česká Lípa, fond Okresní soud Česká Lípa I, nezpracováno, spis D 16/46. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

řické diecézi, postupně působil jako kaplan v Dubé³³, kaplan ve špitálu v Doksech³⁴, farář v Deštné³⁵ a naposledy v letech 1936–1942 ve Volfartících.³⁶ Poté odešel na odpočinek a poslední roky svého života pobýval jako soukromník ve vlastním domě³⁷ v Josefské ulici 66 v Doksech, kde také 29. září 1945 zemřel.

V závěti ustanovil za univerzální dědičku Annu Gollovou, svou dlouholetou hospodyní. Měla zajistit pohřeb, důstojné zaopatření hrobu a odsloužení 100 mší za zesnulého. Vypořádání dědictví a realizaci poslední vůle znemožnilo uvalení národní správy na Beuysův majetek.³⁸ Podle zprávy národního správce, praporčíka SNB Eduarda Brumovského, byl veškerý majetek zkonfiskován Městským národním výborem Doksy pro Fond národní obnovy. Že šlo o akt zčásti formální, dosvědčuje následný popis nakládání s konfiskátem. Část bytového zařízení užíval Brumovský jako národní správce, část byla dána do národní správy jiným osobám a byla již z domu odvezena. Poslední část pak dostala Beuysova dědička Anna Gollová, která ji nechala převézt na děkanství v Doksech. „*Prádlo, šaty, obuv, přibory, servisy, skleněné věci, hrníčky a hrnce a také pánské jízdní kolo*“ ležely ve skladišti MěNV Doksy, stejně jako stříbrné kapesní hodinky. Pozlacený mešní kalich převzalo dokské děkanství, vkladními knížkami disponoval Brumovský. Můžeme tedy stručně rekapitulovat, že majetek byl vypořádán již před zahájením dědického řízení. Stát v tomto případě nerespektoval vlastní zákony

³³ Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1909. Litomericii 1909, s. 102.

³⁴ Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1913. Warnsdorfii 1913, s. 100.

³⁵ Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1934. Warnsdorfii 1934, s. 94.

³⁶ Římskokatolická farnost Volfartice – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_Volfartice, cit. 11. prosince 2022.

³⁷ Beuys měl k dispozici 2 pokoje, kuchyň, předsíň, prádelnu, půdu a kůlnu, jejichž inventář byl podrobně sepsán. Jednalo se v zásadě o běžné vybavení domácnosti, odpovídající sociálnímu statutu Beuysa.

³⁸ Beuys ještě před smrtí žádal o obnovení československého státního občanství. Řízení bylo dokončeno údajně s kladným výsledkem, ale žadatel se vydání osvědčení nedožil.

a majetek zkonfiskoval dříve, než mohlo být rozhodnuto o státním občanství Beuyse.

Řízení se nadále vedlo pouze o částku 7 700 Kčs za neodsložené mešní intence. Správce dokského děkanství Michael Raab uváděl: „Není to dědictví, jest to dluh, který na pozůstalosti vážne, neboť obnos mešních intencí, které ještě nejsou slouženy, není majetkem kněze; kněz jest jenom správcem tohoto obnosu a stává se majitelem teprve, když sloužil mše svaté.“ Vlastní výklad dodal Fond národní obnovy: „Není pochyby, že dle církevního a občanského práva nepatří plody a důchody, jichž nabyt beneficiát (farář) ze svého benefícia (rovněž i celý jeho soukromý majetek) do církevního majetku a že patří neomezeně beneficiátu (faráři) k jeho obživě. Týž s nimi může úplně volně hospodařiti, aniž by byl povinen skládati ze svého hospodaření s nimi nadřízeným úřadům církevním neb světským účty. Přijal-li tudíž farář peněžité dary, za něž se zavázal sloužiti mše svaté, pak přešly do jeho vlastnictví a právem je smísil se svými penězi na své vkladní knížce. Neodsložil-li všechny mše svaté, jak se k tomu zavázal, mohli by jen dárci těchto peněz domáhati se, jde-li o dar, vrácení daru podle ustanovení §§ 947 až 954 obč. zák. nebo jde-li o smlouvu úplatnou, vrácení úplaty podle ustanovení § 918 až 921 obč. zák. Jelikož však dp. V. Beuys je osobou německé národnosti, jejíž majetek je konfiskován, šlo by tu o závazek podle § 5 odst. 1 č. 3 dekretu č. 108/45 Sb., který bude sepsán a vypořádán Fondem národní obnovy podle zákonné normy, která bude vydána; ovšem nelze přehlédnouti, že i pokud dárce případně kontrahenti byli Němci, by i toto vypořádání odpadlo.“ Po tomto obšírném rozboru vyznívá poněkud komicky odpověď téhož fondu na opětovnou žádost litoměřické biskupské konsistoře: „...i kdyby bylo správné tvrzení, že zemřelý složil intenční peníze, které mu ještě nepatřily, na tuto vkladní knížku, nastalo nesporně smísení s jeho vlastním jměním, jež bylo právoplatně konfiskováno ...“ Stejně vyznívá i poslední dokument v celé věci, přípis Fondu národní obnovy litoměřické biskupské konsistoři z 8. července 1949.

Josef Šebor³⁹ se narodil 21. března 1863 v Nymburku, kněžské svěcení

³⁹ SOKA Česká Lípa, fond Okresní soud Nový Bor II, nezpracováno, spis D 145/51. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

přijal 21. května 1888 a působil mimo jiné v Žežicích⁴⁰ a Horních Habartících.⁴¹ Delší dobu žil na odpočinku v Kerharticích ve vlastním domě čp. 108. Poslední léta života strávil v České Kamenici, kde vzhledem k poválečnému nedostatku kněží vypomáhal v duchovní správě. Zemřel 17. září 1951, údajně v kapli před mší svatou.

Ihned po Šeborově smrti sepsali církevní tajemník ONV Nový Bor Gustav Plíško a bezpečnostní referent MNV Česká Kamenice Nevyhoštěný majetek v jeho bytě v Kapelní ulici 242. Byt potom zapečetili a klíče vzal k sobě Plíško. Z inventáře bytu zaujme „*velký prsten ze žlutého kovu s modrým kamenem, hodinky značky Eterna, plechová schránka s 25 kusy stříbrných markových mincí, krabice s fotografiemi, ve stolku různé papíry, 4 knížky, 1 skříň s různými německými knihami a papíry, balíček různých spisů, nějaké úpisy v markové hodnotě, kupony již stříhané také marková hodnota, 6 vkladních knížek.*“ Dále inventura objevila celkem 906 Kčs v hotovosti a také poslední vůli zesnulého z 24. listopadu 1946.

Závěť je velmi stručná, Šebor byl zřejmě praktický a střízlivě uvažující člověk. Veškerý majetek, totiž dům čp. 108 se zahradou v Kerharticích a vkladní knížky, odkázal své jediné příbuzné, neteři Aloisii Šeborové z Prahy, kterou zároveň zavázal uhradit veškeré pohledávky a pohřební výlohy. Třebaže měl Šebor soukromý byt mimo faru, i v tomto případě došlo ke smísení osobního a církevního majetku. Církevní oddělení ONV Nový Bor žádalo o vyjmutí většiny nábytku z dědického řízení s poukazem na to, že jde o církevní majetek, neboť v Šeborově bytě dříve bydlel německý kněz.

V únoru 1952 se na novoborské notářství dostavila konečně i určená dědička majetku Aloisie Šeborová, a tak mohl být vyhotoven protokol o projednání dědictví. Šeborové připadly 2 vkladní knížky s celkovým vkladem 56 355 Kčs 20 h, hotovost 906 Kčs, 2 stříbrné staré hodinky, starší budík, zlatý prsten, 83 dvoumarkových a 160 pětimarkových stříbrných mincí, peřiny, šatstvo, prádlo a drobné osobní svršky ze-

⁴⁰ Římskokatolická farnost Žežice – Wikipedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_%C5%BDe%C5%BEice, cit. 11. prosince 2022.

⁴¹ Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1911. Litomericii 1911, s. 132.

snulého. Převzala rovněž pasiva, konkrétně pohřební výlohy ve výši 2 818 Kčs a pohledávku 1 200 Kčs Růženy Laubové za posluhu u Šebora. Výše zmíněný dům čp. 108 v Kerharticích obýval nějaký čas Václav Heilich, který dokonce tvrdil, že mu Šebor zmíněnou nemovitost prodal. Protože to však nemohl nijak dokázat a nenašel se o tom žádný doklad, připadl dům rovněž Aloisii Šeborové.

Šeborová ještě tvrdila, „že se při návštěvě v České Kamenici dověděla, že zůstavitel měl připravenou v hotovosti k úhradě pohřbu asi 9 000 Kčs.“ Tento obnos však při soupisu pozůstalosti nalezen nebyl a je otázkou, zda byl zdroj informace důvěryhodný. Dědička i tak získala po svém strýci nemovitost v Kerharticích a další majetek ve výši 57 165 Kčs 20 h.

Eduard Schimmel⁴² se narodil 20. května 1893 ve Staré Doubici u Rumburku. Na kněze byl vysvěcen 29. června 1917, dlouhá léta působil jako katecheta v Mimoni.⁴³ Poslední rok před svou smrtí administroval farnost Bělá pod Bezdězem,⁴⁴ kde také 13. září 1952 zemřel.

Seznam majetku byl poměrně stručný, jednalo se o hotovost 130 Kčs, niklové hodinky v ceně 50 Kčs, volný vklad u bělské spořitelny ve výši 19 920 Kčs⁴⁵ a konečně šaty, prádlo a bytové zařízení v hodnotě 9 110 Kčs.⁴⁶ Pasiva představoval dluh vůči Matyldě Gotvaldové ve výši 8 000 Kčs,⁴⁷ výdaje na pohřeb a 30 neodsloužených mešních intencí.⁴⁸

⁴² SOkA Česká Lípa, fond Okresní soud Doksy, nezpracováno, spis D 127/52. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

⁴³ *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1934.* Warnsdorfii 1934, s. 107.

⁴⁴ Římskokatolická farnost Bělá pod Bezdězem – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_B%C4%9Bl%C3%A1_pod_Bezd%C4%9Bzem, cit. 11. prosince 2022.

⁴⁵ Podle soupisu mělo být na knížce uloženo 23 870 Kčs, ale podle sdělení spořitelny to bylo ve skutečnosti jen 19 920 Kčs.

⁴⁶ Také tady se částka snížila z původních 15 250 Kčs.

⁴⁷ Dluhem byla ve skutečnosti spořitelní knížka se vkladem ve výši 8 000 Kčs. Schimmel ji měl zapůjčenou a po jeho smrti byla Matyldě Gotvaldové vrácena, aniž by s uloženou sumou bylo jakkoli manipulováno.

⁴⁸ 30 mešních intencí ocenil Vojtěch Kodera na 500 až 600 Kčs, Jaroslav Dostálek na 500 Kčs. Notář se přiklonil k nižší z obou částek.

Pochopitelně i tento prvotní soupis doznal určitých změn. Již v říjnu 1952 byla na žádost dokského vikáře Vojtěcha Kodery a duchovního správce v Bělé pod Bezdězem P. Jaroslava Dostálka vypuštěna část vnitřního zařízení fary, která podle obou kněží byla majetkem církve a pocházela z far v Kuřívodech a Dolní Krupé. Naproti tomu některé položky byly do soupisu nově přidány.

Jako bizarní epizoda se dnes jeví spor o koks a dříví, které si po dohodě s dědičkou Marií Kastnerovou z fary odvezl Josef Vlasák.⁴⁹ P. Železník, který tuto skutečnost notáři oznámil, uváděl, že šlo o farní palivo. Okrskový vikář Kodera však vcelku rozumně celou věc uzavřel takto: „Myslím, že trochu toho koksu a dříví nestojí ani za to, aby se s p. Vlasákem mělo nějak jednat a že by bylo i zbytečné dávat to do pozůstalosti. Tétož názoru je i nynější duchovní správce v Bělé pod Bezdězem p. farář Dostálek, s kterým jsem o této věci mluvil.“

Největší částku v pasivech dědictví tvořily právě pohřební výdaje. I přes pohřebné vyplacené Okresní národní pojišťovnou v České Lípě se jednalo o sumu 9 832 Kčs 10 h. Navíc bylo třeba zahrnout doplatek za autobusovou dopravu pro smuteční hosty a pohřební hostinu.⁵⁰ Jen samotný pohřeb si tedy vyžádal téměř polovinu celého pozůstalostního jmění, konkrétně 12 225 Kčs 10 h.

Celé řízení zkomplikoval Rudolf Vlačiha, který se 17. dubna 1953 přihlásil soudu jako opatrovník Marie Günzlové. Tvrdil, že zesnulý P. Schimmel byl správcem pozůstalosti po děkanu v Krásné Lípě Františku Zimmermannovi, jehož dědičkou měla být právě Marie Günzlová. Nárokoval pro svou svěřenku na 30 položek, převážně prádlo a šatstvo, ale třeba také rádio a hodinky Omega. Dále požadoval 9 780 Kčs v hotovosti jako výtěžek za prodané hospodářské zvířectvo a sumu určenou k úhradě výdajů při správě pozůstalosti. Notář mohl ihned odpovědět, že velká většina z oněch 30 položek se při soupisu Schimmelova majetku nenašla, ke zbytku nároků se musela vyjádřit Marie Kastnerová. Ta tvrdila, že o závazcích P. Schimmela k Marii Günzlové, respek-

⁴⁹ Schimmel ustanovil Marii Kastnerovou, svou někdejší farní hospodyni, dědičkou v závěti. Koks údajně Josef Vlasák od Kastnerové koupil a dříví obdržel za práci.

⁵⁰ Pohřební hostina zahrnovala pivo a „vuřty a rohlíky“.

tive k pozůstalosti děkana Zimmermanna nic neví. Většina žádaných svršků podle ní zůstala na faře v Krásné Lípě. Přiznala se k tomu, že rádio jí P. Schimmel daroval, když jej z Zimmermannovy pozůstalosti vykoupil. Každopádně byla ochotná ze sobě přiznaného dědictví vyrovnat nárokovanou hotovou sumu, případně uhradit cenu rádia, pokud by se snad potvrzení o jeho zaplacení P. Schimmelem nenašlo. Znamenalo by to ovšem, že by jí z celého dědictví zbylo pouhých 5 454 Kč 90 h. V celé věci probíhala další šetření, proto je překvapující záznam v konečném usnesení o dědictví, kde se píše: „též přihláška ze dne 17. dubna 1953 nároků, jež byly vzneseny Rudolfem Vlačíhou, správním zaměstnancem lidového soudu v Rumburku, jako opatrovníka Marie Günzlové v dědictví po Františku Zimmermannovi, byla vzata podáním ze dne 24. listopadu 1953 zpět.“ Marie Kastnerová tak s konečnou platností získala celé dědictví⁵¹ po P. Eduardu Schimmelovi, konkrétně 16 984 Kčs 90 h.

Kněze **Antona Vatera**⁵² a **Erwina Bundschuha**⁵³ je možno představit v jednom medailonu, neboť část své kněžské služby strávili společně ve farnosti Lindava. Anton Vater se narodil 29. ledna 1865 v Chřibské. Po vysvěcení na kněze působil 4 roky jako kaplan ve Sloupu v Čechách, od roku 1894 spravoval lindavskou farnost. Jestliže někdo dodnes symbolizuje působení církve v Lindavě, pak je to Vater, který zde působil neuvěřitelných 59 let až do své smrti 1. května 1953. Erwin Bundschuh se narodil 15. května 1888 ve Stuttgartu, v Lindavě žil od roku 1931. Jeho postavení v rámci farnosti bylo specifické. Měl svůj vlastní příjem, farráři Vaterovi byl k dispozici jako výpomocný duchovní.

⁵¹ Opakovaně se v seznamu Schimmelova jmění objevovaly i dva domky v Doubici. Marie Kastnerová tvrdila, že Schimmel chtěl žádat o jejich vynětí z konfiskace, ale pro jeho úmrtí k tomu již nedošlo. Ona sama o ně zájem neměla a o jejich zařazení do dědictví neusilovala.

⁵² SOKA Česká Lípa, fond Okresní soud Nový Bor II, nezpracováno, spis D 115/53. Všechny údaje, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

⁵³ SOKA Česká Lípa, fond Okresní soud Nový Bor I, nezpracováno, spis D 95/48. Všechny údaje, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

Po válce nebyli odsunuti, ale zároveň jim nebylo přiznáno státní občanství, takže žili jako obyvatelé druhé kategorie. Ani Bundschuh, ani Vater nedostávali plat, podobně na tom byla jejich hospodyně Helene Metzlerová. Ta navíc po výsleších od gestapa trpěla „ochromením polykacích svalů“ (Speisenröhrenverengung), takže se mohla živit jen mléčnou polévkou s moukou. Bundschuh zemřel 8. února 1948 v nedožitých 60 letech. Dědické řízení bylo ukončeno velmi rychle, neboť „není pozůstalostního jmění“. Touto úřední formulací byla eufemisticky opsána skutečnost, že dožil v naprosté bídě.

Bundschuh i Vater si museli půjčovat peníze, takže poté, co byl Vaterovi konečně v říjnu 1951 přiznán plat, většina z něj šla na umoření dluhů. Když Anton Vater 1. května 1953 zemřel, jedinou v úvahu připadající dědičkou byla Helene Metzlerová.⁵⁴ V dědickém řízení ji zastupoval P. Eduard Stolle, který po smrti Vatera převzal správu lindavské farnosti. Dědictví bylo pasivní, oproti aktivům 512 Kčs stály výdaje na vypravení pohřbu ve výši 1 199 Kčs 20 h.

Franz Mai⁵⁵ se narodil 8. března 1885 v Chříbské. Od roku 1924 byl farářem, od roku 1928 prvoděkanem v Novém Boru.⁵⁶ Od roku 1955 žil na odpočinku v Kytlici, pobíral důchod „asi“ 700 Kčs měsíčně. Zemřel 9. prosince 1956 v českokamenické nemocnici.

Přestože měl Mai sestru Annu Richterovou (byť byla po válce odsunuta a žila v bavorském Arnsdorfu), svou dědičkou v závěti ustanovil Annu Michaličkovou, která mu dělala celých 45 let farní hospodyně. Z testamentu vyplývá, že také Mai se musel nějakou dobu obejít bez příjmu, o vydržování domácnosti se tehdy starala právě Michaličková.

⁵⁴ V tomto případě nevdalo, že se opět nenašla závěť zemřelého. Helene Metzlerová totiž „žila se zůstavitelem více roků ve spol. domácnosti jako člen rodiny a z toho důvodu pečovala o spol. domácnost.“

⁵⁵ SOKA Česká Lípa, fond Státní notářství Nový Bor, nezpracováno, spis D 302/56. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

⁵⁶ Římskokatolická farnost – děkanství Nový Bor – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_%E2%80%93_d%C4%9Bkanstv%C3%AD_Nov%C3%BD_Bor, cit. 11. prosince 2022.

Také za toto dobrodiní jí Mai odkázal mj. klavír, housle, psací stroj, rádio, bytové zařízení, sochy, obrazy, zásoby životních potřeb, dříví, uhlí, jablka a víno (ovšem mimo vína mešního). Celková aktiva dědictví činila téměř 1 000 Kčs. Případné vyrovnání s Annou Richterovou ponechal Mai na vůli Anny Michaličkové. Jasnou představu měl o vlastním pohřbu. Měl být po prostém obřadu uložen k poslednímu odpočinku na arnultovickém Lesním hřbitově „vedle ředitele Würfela, kde také odpočívá školní rada Sieber.“ Každý kněz účastníci se pohřbu měl obdržet 20 Kčs na obětování mše svaté za duši zemřelého. Dr. Oldřichu Svobodovi z Hradce Králové testátor přislíbil svůj prsten s kameny, vykonavatelé poslední vůle Eduardu Stollemu pak „obyčejný“ prsten.

Eduard Stolle⁵⁷ se narodil 11. března 1894 v Janově u Sloupu v Čechách. Po vysvěcení na kněze sloužil mimo jiné jako kaplan v Třebenicích⁵⁸ a v Souši u Mostu.⁵⁹ Od roku 1946 až do své smrti 5. prosince 1969 spravoval farnost Sloup v Čechách.⁶⁰

Již 8. dubna 1966 učinil poslední pořízení, které velmi dobře ilustruje jeho osobnost. Téměř obligátní v případě kněžských závětí bylo poručení se Božímu milosrdenství, odpuštění viníkům a prosba o odpuštění za vlastní provinění. Velmi podrobně stanovil podmínky pohřbu, nejen co se týče místa uložení, úpravy rakve i hrobu,⁶¹ ale také vlastních obřadů. Měly se odbývat latinsky a případná promluva se měla zaměř-

⁵⁷ SOkA Česká Lípa, fond Státní notářství Česká Lípa, nezpracováno, spis D 772/69. Všechny údaje o dědickém řízení, které nejsou opatřeny poznámkou, pocházejí z tohoto spisu, a proto na něj již není odkazováno.

⁵⁸ Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1921. Warnsdorffii 1921, s. 154.

⁵⁹ Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1934. Warnsdorffii 1934, s. 178.

⁶⁰ Římskokatolická farnost Sloup v Čechách – Wikipedie, otevřená encyklopedie, https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_farnost_Sloup_v_%C4%8Cech%C3%A1ch, cit. 11. prosince 2022. Formálně byl Stolle koncem 60. let 20. století již na odpočinku, pobíral penzi ve výši asi 1 240 Kčs.

⁶¹ Stolle si přál spočinout na sloupském hřbitově v rodinném hrobě. Dále pokračoval: „Do rakve ať je mi dána medaile mariánské družiny nacházející se v krabičce s obrázkem P. M. ve stole, ve kterém jsou také moje osobní doklady, peníze atd.“

řit nikoli na osobu zemřelého, ale na význam kněžství. Stolle připravil i vlastní epitaf: „Zde očekávají vzkříšení tělesné pozůstatky kněze sv. řím. kat. církve Eduarda Stolledo, nar. 11. 3. 1894 v Janově, farnost Sloup v Č., vysvěc. 21. 12. 1919 v Litoměřicích +. Prosí o zbožnou vzpomínku.“ Jako správce farnosti nezapomněl složit počet ze své činnosti. „Není vyloučeno, že nižepsaný zanechá na místech, kde posledně působil, různé nepořádky, hlavně bohužel v matrikách. Doklady tu sice jsou, jedná se pouze o zápisy. Na svou omluvu uvádí, že to bylo zčásti zapříčiněno nutností doplňovat matriky také v excurrendo spravovaných farnostech Skalice u České Lípy a Lindava.“ Až dojemně působí přiznání vlastní nedostatečnosti, totiž „že mu to při jeho trochu pomalém tempu práce pak přerostlo přes hlavu.“ Za jak důležité považoval náležité vedení matrik dosvědčil, když spolubratru, který by se ujal jejich doplnění, připověděl jako odměnu 1 000 Kčs z pozůstalosti. Mimořádně velkou pozornost věnoval rovněž mešním intencím, což zároveň vypovídá o jeho důkladné znalosti církevních předpisů a praxe v této oblasti.

Využití obnosů, uložených na spořitelních knížkách, určil velmi podrobně. Kromě zaopatření pohřbu a oněch 1 000 Kčs pro toho, kdo doplní matriky, měly plynout také na 25 mešních intencí po 20 Kčs (nepochybně pro spásu jeho duše). Blíže nespecifikovaný vklad měl být rozdělen do pokladen farních kostelů ve Sloupu v Čechách, Skalici u České Lípy a Lindavě. Stolle sám vydal 12 003 Kčs 67 h za „velmi naléhavou, avšak nakonec jenom brigádnicky provedenou opravu chrámové střechy ve Skalici u Č. Lípy a v Lindavě.“ Žádal o uznání, tedy proplacení tohoto výdaje alespoň v takové výši, aby mohly být uhrazeny výlohy stanovené závětí a nekryté jinými zdroji. Jestliže by se je podařilo zapravit jinak, pak se měla stát pohledávka bezpředmětnou. Pokud by na vkladních knížkách po vypořádání všech položek ještě něco zůstalo, mělo to připadnout Stolledo dlouholeté hospodyně Marii Havrdové. Poslední velkou kapitolou byl osobní movitý majetek testátora. Knihy odkázal knihovně Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Litoměřicích, bohoslužebné prádlo a náčiní věnoval kostelu ve Sloupu. Hospodyně Havrdové svěřil šatstvo, peřiny, prádlo, obuv, 2 psací stroje (Mignon a Adler), vysavač, nábytek, příležitostné dary

a památky „jakožto obrazy, vázy ap.“, předměty denní potřeby, pohledy a fotografie.⁶²

Závěr

Závěrem je možno konstatovat, že dědické spisy duchovních přinášejí mnoho střípků k doplnění historie jejich života i historie doby, v níž žili. Jedná se o pramen dosud neuzavřený, neboť v dalších letech budou archivy přebírat další ročníky dědických spisů. Kupříkladu Státní okresní archiv Česká Lípa by měl v roce 2023 převzít dědické spisy z let 1971 a 1972. Stejně jako je neuzavřený pramen, je i bádání na samém počátku. Je to nepochybně dáno tím, že se často jedná o materiál archivně dosud nezpracovaný a badatelům tudíž pouze omezeně přístupný. To je třeba mít na paměti a případné studium spisů konzultovat vždy s příslušným archivem. Je ale jistě velmi žádoucí, a rád bych k tomu touto svou studií přispěl, aby se výzkum dědických spisů rozběhl v širším měřítku. Ideální by v tomto ohledu byla spolupráce státních archivů, archivů jednotlivých biskupství i odborné veřejnosti, neboť jenom tak může být získaný obraz v maximálně možné míře úplný a přesný.

Prameny

Státní okresní archiv Česká Lípa:

Okresní prokuratura Česká Lípa

Okresní soud Česká Lípa I

Okresní soud Doksy

Okresní soud Nový Bor I

Okresní soud Nový Bor II

Státní notářství Česká Lípa

Státní notářství Nový Bor

⁶² I tady Stolle myslel na to, aby byly nejprve pokryty jeho odkazy. Jestliže by se na ně peněz nedostávalo, mělo se přistoupit k prodeji movitostí z pozůstalosti.

Literatura:

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1909. Litomericii 1909.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1911. Litomericii 1911.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1913. Warnsdorfii 1913.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1921. Warnsdorfii 1921.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis dioeceseos Litomericensis pro anno 1934. Warnsdorfii 1934.

Sovadina, Miloslav: *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990.* Česká Lípa, 1998.

Internetové zdroje:

Archivní fondy v ČR

Domažlický dějepis

Josef Kuška (1873–1953) – Ústav pro studium totalitních režimů,

Odboj a perzekuce křesťanů v době nacismu a komunismu

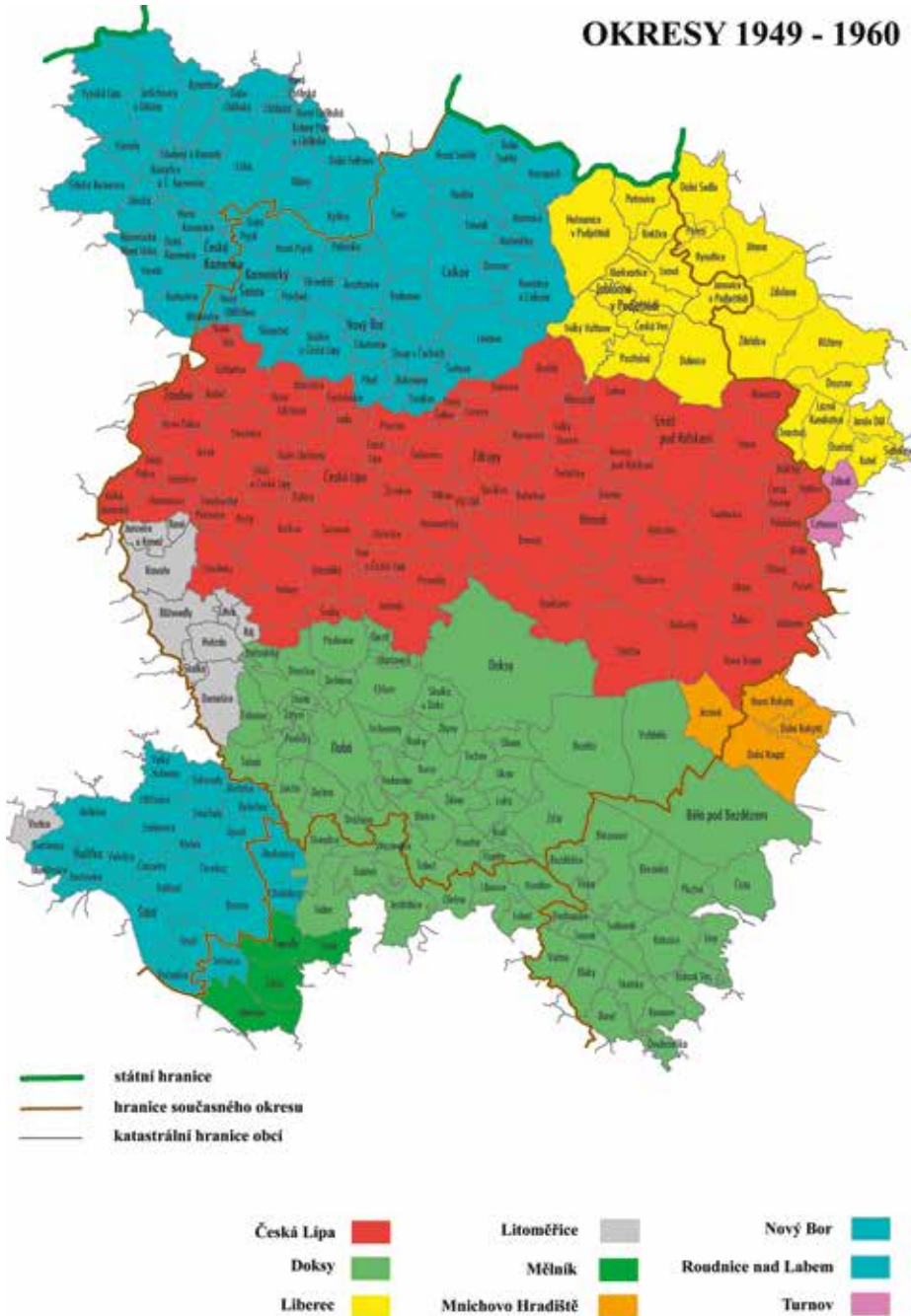
Wikipedie, otevřená encyklopedie

→ V SOkA Česká Lípa jsou pro léta 1945–1948 uloženy dědické spisy z území soudních okresů Cvikov, Česká Lípa, Dubá, Mimoň, Nový Bor. Zdroj: Sovadina, Miloslav: *Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990.* Česká Lípa, 1998

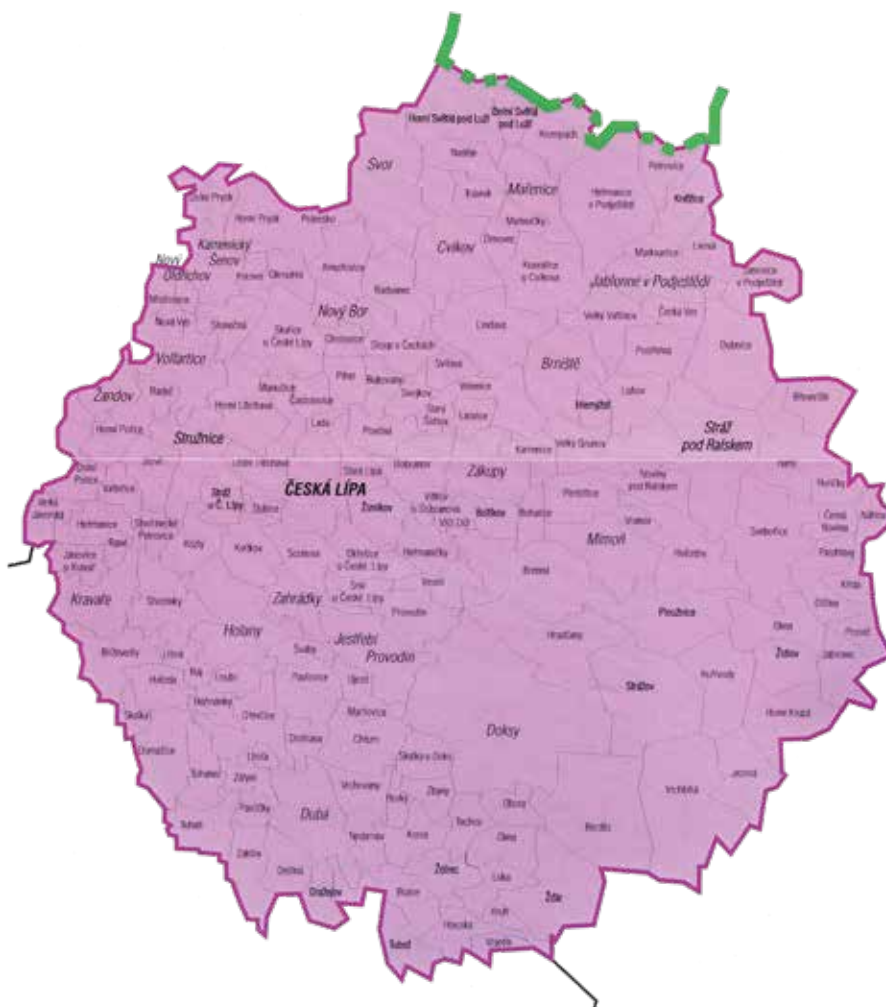
OKRESY 1945 - 1948

OKRESY 1949 - 1960

OKRES ČESKÁ LÍPA V LETECH 1960 - 1990

- ↑ V SOkA Česká Lípa jsou pro období po roce 1960 uloženy dědické spisy z celého území okresu Česká Lípa. Zdroj: Sovadina, Miloslav: Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990. Česká Lípa, 1998
- ← V SOkA Česká Lípa jsou pro léta 1949–1960 uloženy dědické spisy z území okresů Česká Lípa, Doksy a Nový Bor. Zdroj: Sovadina, Miloslav: Správní vývoj okresu Česká Lípa od roku 1848 do roku 1990. Česká Lípa, 1998

Resumé

Nejstarší příspěvek se týká rodu Markvarticů, který patřil ve 14. až 16. století mezi hlavní podporovatele Řádu rytířů špitálu sv. Jan Jeruzalémského, přičemž mnoho členů tohoto slavného rodu do johanitského řádu i vstoupilo. Někteří, jako třeba Čeněk z Vartemberka či Ctirad z Lemberka a ze Zvířetic, se stali komtury, jiní jako Jarek z Lemberka a ze Zvířetic zaujali pouze kněžské místo, naopak mnoho z rodu se stalo generálními převory – Havel z Lemberka, Ješek z Lemberka a ze Zvířetic, Hereš z Lemberka a ze Zvířetic, Václav z Michalovic, Jan z Vartemberka či Kryštof z Vartemberka. S Markvarticí jako s donátory pak jsou spojeny zejména dvě „rodové“ komendy, a to v Mladé Boleslavi u sv. Víta na Podolci a v Českém Dubu (Světlé), v nichž také mnoho členů rodu působilo. Právě těmto všem je text věnován a přináší komplexní pohled na provázanost tohoto slavného velmožského rodu a tohoto významného církevního rytířského řádu.

Další příspěvek zpracovává náhrobky v zákupském kostele sv. Fabiána a Šebestiána. Tento kostel je vzácnou pokladnicí velmi dobře dochovaných náhrobků zákupské větve Berků z Dubé, jež byla katolická. Vedle nich se zachovalo i několik náhrobních nápisů týkajících se ostatních osob zde pohřbených, které mají svá specifika. Autor přidává i velmi květnatě formulovaný latinský nápis na vnitřní věži zákupského zámku, jenž oslavuje stavitele zámku, otce Zbyňka Berky z Dubé.

Další dva příspěvky se týkají již doby barokní, a to baroknímu kultu ostatků svatých. Hroby mučedníků se stávaly předmětem úcty a často byla alespoň část jejich ostatků z hrobu vyzvednuta a přenesena na jiné, přístupnější místo. Kolem těchto míst se pak rozvíjel kult, někdy se z nich stala i významná poutní místa. Novým impulsem pro rozvoj úcty ke svatým bylo objevení římských katakomb v roce 1578. Jako důkaz svatosti pohřbených stačil nejdříve nápis na hrobě, třeba u neúplný,

nebo lahvičky s obsahem považovaným za krev. Pokud se na hrobě ne-nalezlo jméno, bylo určeno uměle. Během druhé poloviny 17. století však narůstaly pochybnosti o tomto postupu a v roce 1691 papež nařídil nutnost prokázat svatost pohřbeného jako jistou. Ostatky byly upravovány do podoby figur a zdobeny. Majitelka zákupského panství Anna Marie Františka nechala v letech 1724–1737 dopravit do Čech devatenáct těl z římských katakomb. Jejím agentem v Římě, který se staral o získávání těchto ostatků, byl většinou augustinián Michael Mareschl, převoz pravděpodobně zajišťoval její hofmistr Jan Arnošt z Goltze. První kostel, kam byly vyzdobené ostatky ze Zákup přeneseny v roce 1724, byl kostel v Horní Polici. Následovaly farní kostely na různých panstvích Anny Marie Františky i mimo ně. Podrobněji se autor zabývá přenesením ostatků do Horní Police.

V další kapitole Martin Barus rozebírá konkrétně osudy ostatků sv. Fortunaty, které Anna Marie Františka darovala kostelu sv. Marie Magdalény v Mařenicích. Její tělo se našlo v Priscilliných katakombách a patří k těm, jež byla označena jménem, takže Fortunata není jméno uměle přiřazené. Spolu s ostatky se našla také ampulka s její krví. Autentiku podepsal biskup Mondinòs 13. listopadu 1724 a pro Annu Marii Františku získal v roce 1728 tělo rovněž Michael Marschl. Spolu s Fortunatou bylo přivezeno i tělo jejího dítěte – Innocentia. Obě dorazila do Čech v roce 1729, výzdobu obdržela s největší pravděpodobností v klášteře magdalenitek v Zahražanech u Mostu a pak patrně do Zákup. Odtamtud bylo tělo sv. Fortunaty 12. září 1730 slavnostně přeneseno do farního kostela v Mařenicích (z tamější kostelní pamětnice známe podrobně průběh slavnosti) a uloženy do bočního oltáře. Ostatky sv. Fortunaty jsou uloženy také v relikviáři kaple sv. Ducha na zámku Lemberk a byly uloženy také v jednom z bočních oltářů zákupského kostela, nelze však tvrdit, že se jedná o tutéž světici, spíše naopak se jedná o světici jinou. V Mařenicích se její kult příliš neujal, ale nebyla zcela zapomenuta.

K Horní Polici se vrací v následujícím příspěvku Michal Vokurka. Jeho kapitola se zabývá tímto poutním místem v době jeho největšího rozvoje, tedy v 18. století. Stručně je připomenuta legenda o vzniku poutního místa a načrtnuty základní etapy stavební a církevně-správní

historie. Do větší hloubky jsou pak rozebrány prameny umožňující rekonstrukci počtu poutníků, o nichž je první údaj z roku 1682 (tehdy již bylo 4 000), bohatší prameny jsou pak pro 18. století (viz graf). Autor se pokouší rovněž identifikovat regionální původ poutníků, jež shrnuje do mapky. Druhá část kapitoly je zaměřena na šíření kultu Panny Marie Polické Annou Marií Františkou Toskánskou, která do kostelů či na významná místa svých panství umisťovala vyobrazení (sochy a obrazy) Panny Marie Polické, což vedlo k vytváření kulturní jednoty jejích panství. Sledovány jsou také staré tisky, v nichž je o Panně Marii Polické pojednáno (v textu jsou jejich názvy uvedeny kurzívou). Přestože do Horní Police přicházeli poutníci především z regionálně omezeného okruhu, věhlas Panny Marie Polické díky činnosti velkovévodkyně tento region značně přesahoval.

Další dva příspěvky zůstávají v 18. století, ale přinášejí poznatky jiného druhu, totiž o osobnostech zákupských děkanů.

První z nich, od Jana Horváta, zpracovává život děkana Jana Jindřicha Schleicharta von Wiesenenthal. Ten se narodil v roce 1699 v Praze. Jeho otec Filip Adolf Scheleichart von Wiesenenthal, dříve důstojník v bojích proti Turkům, působil jako podkoní ve službách rýnského falckraběte Filipa Wilhlema a jeho manželky Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské. Stejně místo zastával pak i jeho nejstarší syn František Václav. Vztah Anny Marie Františky k této rodině byl velmi úzký. Pokud jde o studium Jana Jindřicha, lze doložit, že teologické studium započal v konviktu u kostela sv. Benedikta v roce 1717 a poslední svěcení obdržel v roce 1722. Kněžskou službu začal následujícího roku jako kaplan v Horní Polici, po roce se stal farářem ve Cvikově a v roce 1734 děkanem v Zákupcích. Zemřel v roce 1739 v Praze u své matky. Podle svého přání byl pohřben v zákupském kostele u oltáře sv. Kříže (nedochoval se). Dochovala se jeho náhrobní deska s nápisem, avšak značně poškozením ošlapáním, takže v úplnosti není možné nápis sestavit. Autor se zabývá náhrobním nápisem a připojuje český překlad děkanovy závěti. Ta svědčí o dobovém vztahu k charitě známých dotyčné osoby a k jejím služebníků. Jedná se tak o poměrně vzácné dochování svědectví o širší antropologické memorii ve své době poměrně významné osobnosti.

Jan Štěpánek pak zpracoval životopis následujícího děkana. Jan Josef Lažanský, zákupský děkan mezi lety 1739–1779, je veřejnosti známý především díky svému nedobrovolnému zapojení do selského povstání na Českolipsku v březnu 1775, kdy byl jako reprezentant vrchnosti napaden vzbouřenými sedláky táhnoucími na zámek. Zcela ve stínu této kontroverzní události ale zůstala skryta jak osobnost samotného duchovního správce, tak jeho další činnost v Zákupích, překlenující úctyhodných 40 let služby. Příspěvek se na základě archivních pramenů snaží hledat odpovědi na otázky spojené s Lažanského původem nebo rodinným zázemím, stejně jako nastítnit často strastiplné životní cesty nadějněho absolventa prestižní papežské univerzity v Římě, kterému kvůli silným vazbám na bavorské prostředí nebylo dovoleno překročit regionální rozměr.

Následujícím příspěvkem se dostáváme již do doby od poloviny 19. století. V článku Pokorná sloužící láska autorka S. M. Remigie Anna Češíková zpracovává téměř stoleté působení Milosrdných sester sv. Karla Boromejského v Zákupích a jejich okolí (1858–1950). Činnost sester zde i na jiných místech vyrůstala z potřeb prostředí, do kterého byly sestry pozvány. V jejich činnosti je středem zájmu člověk a snaha uvádět především mladé lidi k plnějšímu prožívání jejich života, u nemocných k návratu ke zdraví a také pomáhat lidem v hledání smyslu života.

Poslední dva příspěvky časově již plně náležejí 20. století. V prvním se Kateřina Sommerová věnuje jednomu z náboženských spolků v meziválečném období. Společnost se v období tzv. první Československé republiky vyznačovala výraznými spolkovými aktivitami, lidé se v rámci jednotlivých obcí sdružovali i do několika desítek spolků, utvářejících z velké části tehdejší kulturní život. Také v Německém Jablonném je možné tento trend sledovat. Příspěvek pojednává o jednom z těchto spolků, jenž v Jablonném působil prakticky po celé meziválečné období. Mapuje jeho vznik, zejm. vzdělávací a dobročinné cíle, jeho hospodářské zázemí, a nakonec i samotný zánik. Tento spolek sdružoval německé katolické dívky a honosil se poetickým jménem Sonnenland.

Poslední příspěvek, od Petra Kozojeda, se věnuje představení velmi perspektivního pramene k poznání církevních dějin a doplnění zna-

lostí o jednotlivých představitelích církve – dědickým spisům. Úvodní část studie je věnována obecnému představení dědických spisů jako dokumentů. Důležitá je rovněž pasáž o dědických spisech jako archíváliích, kde a na základě jakých principů jsou ukládány. Konkrétně je poté představeno deset kněžských osobností, jejichž dědické spisy jsou uloženy ve Státním okresním archivu Česká Lípa. Třebaže základní životopisné údaje o nich jsou všeobecně známy a zaznamenány (typicky například v otevřené encyklopedii Wikipedie), dědické spisy výrazně rozšiřují povědomí o jejich soukromém životě, o tom, co zůstalo jejich současníkům i dnešním historikům často skryto. V závěru je krátce nastíněna další perspektiva tohoto bádání.

Der älteste Beitrag betrifft die Familie Markwartitz, die im 14. bis 16. Jahrhundert zu den Hauptträgern des Ordens der Ritter des Hospitals St. Johannes von Jerusalem zählte. Während viele Mitglieder dieser berühmten Familie dem Johanniterorden beitraten. Einige, wie Čeněk aus Wartenberg oder Ctirad aus Lämberg und aus Zweretitz, wurden Konturen, andere, wie Jarek aus Lämberg und aus Zweretitz nahmen nur eine Priesterstellung ein, im Gegenteil, viele aus der Familie wurden Generalprioren - Havel aus Lämberg, Ješek aus Lämberg und aus Zweretitz, Hereš aus Lämberg und aus Zweretitz Václav aus Michalowitz, Jan aus Wartenberg oder Kryštof aus Wartenberg. Insbesondere zwei „Stammkommandos“ werden mit den Markwartitz als Stifter in Verbindung gebracht, nämlich in Jungbunzlau von St. Vit in Podol und in Böhmisches Aicha, wo auch viele Mitglieder der Familie aktiv waren. Allen ist der Text gewidmet und gibt einen umfassenden Überblick über die Verbindung dieser berühmten Adelsfamilie mit diesem bedeutenden kirchlichen Ritterorden.

Ein weiterer Beitrag befasst sich mit Grabsteinen der Kirche St. Fabian und St. Sebastian. Diese Kirche ist eine seltene Schatzkammer sehr gut erhaltener Grabsteine des katholischen Reichstadtzweiges der Berkas aus Dauba. Darüber hinaus sind mehrere Grabinschriften anderer hier begrabener Personen erhalten, die ihre eigenen Besonderheiten aufweisen. Der Autor fügt außerdem eine sehr kunstvoll formulierte la-

teinische Inschrift auf dem Innenturm des Reichstadt Schlosses hinzu, die den Erbauer der Burg, Pater Zbyněk Berka aus Dauba würdigt.

Die nächsten beiden Beiträge beziehen sich bereits auf die Barockzeit, nämlich den barocken Reliquienkult der Heiligen. Die Gräber der Märtyrer wurden zu Objekten des Respekts und oft wurden zumindest Teile ihrer sterblichen Überreste aus dem Grab aufgehoben und an einen besser zugänglichen Ort überführt. Um diese Orte entwickelte sich dann ein Kult, teilweise wurden sogar zu wichtigen Wallfahrtsorten.

Die Entdeckung der römischen Katakomben im Jahre 1578 gab der Entwicklung der Heiligenverehrung einen neuen Impuls. Als Beweis für die Heiligkeit des Bestatteten reichten eine, auch unvollständige, Inschrift auf dem Grab oder Fläschen mit als Blut angesehenem Inhalt aus. War auf dem Grab kein Name zu finden, wurde dieser künstlich ermittelt.

In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wuchsen jedoch die Zweifel an diesem Verfahren, und im Jahre 1691 ordnete der Papst die Notwendigkeit an, die Heiligkeit der Bestatten als gesichert zu beweisen. Die Überreste wurden zu Figuren geformt und verziert.

In den Jahren 1724–1737 ließ die Besitzerin des Guts Reichstadt, Anna Maria Franziska, neunzehn Leichen aus den römischen Katakomben nach Böhmen transportieren. Ihr Agent in Rom, der sich um die Beschaffung dieser Überreste kümmerte, war größtenteils der Augustiner Michael Mareschl, der Transport wurde wahrscheinlich von ihrem Hofmeister Jan Ernst von Goltz organisiert.

Die erste Kirche, in die im Jahre 1724 die verzierten Reliquien aus der Reichstadt überführt wurden, war die Kirche in Oberpolitz. Es folgten Pfarrkirchen auf den verschiedenen Gütern von Anna Maria Franziska und darüber hinaus. Ausführlicher geht der Autor auf die Überführung der sterblichen Überreste nach Oberpolitz ein.

Im nächsten Kapitel analysiert Martin Barus konkret das Schicksal der sterblichen Überreste der Heiligen Fortunata, die Anna Maria Franziska der Kirche St. Maria Magdalena in Gross Mergthal gespendet hat. Ihre Leiche wurde in den Katakomben von Priscilla gefunden und ist eine der benannten Personen. Fortunata ist also kein künstlich zugewiesener Name. Zusammen mit den Überresten wurde auch eine

Ampulle mit ihrem Blut gefunden. Die Authentizität wurde am 13. November 1724 von Bischof Mondinos unterzeichnet und Michael Marschl erwarb im Jahre 1728 auch den Leichnam für Anna Maria Franziska. Zusammen mit Fortunata wurde der Leichnam ihres Kindes – Innocentia – gebracht. Beide kamen 1729 nach Böhmen, höchstwahrscheinlich erhielt sie die Verzierung im Magdalenenkloster in Saras bei Brüx und dann war sie wahrscheinlich nach Reichstadt überführt.

Am 12. September 1730 wurden die Fortunaten feierlich in die Pfarrkirche in Groß Mergthal überführt (Die Einzelheiten der Zeremonie kennen wir aus der dortigen Gedenkstätte der Kirche) und im Seitenaltar aufgestellt. Die Überreste von St. Fortuna werden auch im Reliquiar der St. Kapelle des Heiligen Geistes auf Schloss Lämberg aufbewahrt und auch in einem der Seitenaltäre der Reichstadt-Kirche. Es kann jedoch nicht behauptet werden, dass es sich um die selbe Heilige, sondern um eine andere Heilige handelt. In Gross Mergthal kam ihr Kult nicht richtig in Schwung, aber sie geriet nicht völlig in Vergessenheit.

Im folgenden Beitrag kehrt Michal Vokurka nach Oberpolitz zurück. Sein Kapitel befasst sich mit diesem Wallfahrtsort zur Zeit seiner größten Entwicklung, nämlich im 18. Jahrhundert. Die Legende über die Entstehung des Wallfahrtsortes wird kurz in Erinnerung gerufen und die Grundzüge der Bau- und Kirchenverwaltungs Geschichte skizziert. Die Quellen zur Rekonstruktion der Zahl der Pilger, deren erste Daten aus dem Jahr 1682 stammen. (Damals waren es 4000), die reichhaltigeren Quellen – stammen aus dem 18. Jahrhundert (siehe Grafik).

Der Autor versucht auch, die regionale Herkunft der Pilger zu vermitteln, die er in einer Karte zusammenfasst. Der zweite Teil des Kapitels konzentriert sich auf die Verbreitung des Kultes der Politzer Jungfrau Maria durch Anna Maria Franziska aus der Toskana, die Bilder, (Statuen und Gemälde) der Politzer Jungfrau Maria in den Kirchen oder an wichtigen Orten ihres Güters plazierte, was zur Schaffung der kulturellen Einheit ihres Herrschaftsbereichs führte.

Es werden auch alte Drucke überwacht, in denen die Politzer Jungfrau Maria erwähnt wird (Ihre Namen sind im Text kurziv dargestellt). Auch wenn die Pilger hauptsächlich aus einem regional begrenzten

Kreis nach Oberpolitz kamen, ist der Ruhm der Politzer Jungfrau Maria, dank den Aktivitäten der Großherzogin, über diese Region hinaus, erheblich übetroffen

Zwei weitere Beiträge verbleiben im 18. Jahrhundert, bringen aber Erkenntnisse anderer Art, nämlich über die Persönlichkeiten der Reichstadt Dechants.

Jan Horvát erläutert das Leben des Dechants Jan Heinrich Schleichart von Wiesenthal. Er wurde im Jahre 1699 in Prag geboren. Sein Vater, Philipp Adolf Schleichart von Wiesenthal, ehemaliger Offizier in den Türkenkämpfen, arbeitete als Stallknecht im Dienste des Rheinpfalzgrafen Philipp Wilhelm und seiner Frau Anna Maria Franziska von Sachsen-Lauenburg.

Sein ältester Sohn Franz Wenzel hatte damals die gleiche Arbeitsstelle.

Die Beziehung zu dieser Familie war von Anna Maria Franziska sehr eng. Was das Studium des Jan Heinrich betrifft, so kann nachgewiesen werden, dass er im Jahre 1717 das Theologiestudium im Konvikt in der Nähe von St. Benediktskirche begann. Seine letzte Priesterweihe erhielt er im Jahre 1722. Im folgenden Jahr begann er seinen Priesterdienst als Kaplan in Oberpolitz, ein Jahr später wurde er Pfarrer in Zwickau und im Jahre 1734 Dechant in Reichstadt. Im Jahre 1739 ist er bei seiner Mutter in Prag gestorben. Auf seinen Wunsch, wurde er in der Reichstadtkirche am Altar des Hl. Kreuzes beigesetzt. Sein Grabstein mit Inschrift ist erhalten geblieben, allerdings ist er durch das Zertreten stark beschädigt, so dass es nicht möglich ist, die Inschrift vollständig zusammenzusetzen. Der Autor befasst sich mit Grabinschriften und fügt eine tschechische Übersetzung des Dechants Testament.

Anschließend verfasste Jan Štěpánek die Biografie des Jan Josef Lažanský, Reichstadt Dechan in den Jahren 1739–1779. Der Öffentlichkeit wurde er vor allem durch seine unfreiwillige Eingliederung in den Bauernaufstand im März 1775 im Böhmisches Leipa Bereich bekannt. Als Vertreter des Adels, wurde er von den Aufständischen Bauern angegriffen, die auf den Schloss zogen. Völlig im Schatten dieses Ereignisses blieb sowohl die Persönlichkeit des geistlichen, wie auch seine weitere Aktivitäten in Reichstadt verborgen, in einer respektablen Dienstzeit von 40 Jahren.

In den Archivquellen versucht er die Antworten auf Lažans-Abstammung, den Familienhintergrund, den oft schmerzhaften Lebensweg eines vielversprechenden Absolventen der renomierten Universität in Rom zu finden.

Mit dem folgenden Beitrag erreichen wir bereits den Zeitraum ab der Mitte des 19. Jahrhundert. Im Artikel „Demütige dienende Liebe“, erarbeitete die Autorin S. M. Remigie Anna Cesiková, fast die hundertjährige Tätigkeit des Ordens „Die barmherzigen Schwester des St. Karl Borromäus“ in Reichstadt und in der Umgebung (1858–1950). Die Tätigkeit der Schwester richtete sich nach den Bedürfnissen der Umgebung, in die sie eingeladen waren. Der Mittelpunkt ihrer Tätigkeit war der „Mensch“ und das Streben, die Jugend zu einem erfüllten Leben zu führen, bei den Kranken, wieder gesund zu sein und den Leuten im Suchen nach dem Sinn des Lebens, behilflich zu sein.

Die letzten zwei Beiträge gehören vollständig dem 20. Jahrhundert an.

Im ersten Teil konzentriert sich Katharina Sommerová auf einen der religiösen Verein der Zwischenkriegszeit. Die Gesellschaft war während der sogenannten Ersten Tschechoslowakischen Republik durch bedeutende Vereinaktivitäten gekennzeichnet. Auch innerhalb einzelner Gemeinden schlossen sich die Menschen den Dutzenden Vereinen an, die das kulturelle Leben der Zeit maßgeblich prägten. Auch in Deutsch Gabel ist es möglich, diesem Trend zu folgen. Der Beitrag befasst sich mit einem Verein, der praktisch während der gesamten Zwischenkriegszeit in Gabel aktiv war. Bildet seine Entstehung insbesondere seine pädagogischen gemeinnützlichen Ziele und schließlich auch seinen Untergang selbst ab. Dieser Verein vereinigte deutsche katholische Mädchen zusammen und hatte einen poetischen Namen „Sonnenland“.

Der letzte Beitrag von Peter Kozojed, widmet sich einer vielversprechenden Wissensquelle zur Kirchengeschichte und der Wissenserweiterung über einzelne Vertreter der Kirche – den Erbakten. Der einleitende Teil der Studie widmet sich einer allgemeinen Darstellung der Erbschaftsakten als Dokumente. Wichtig ist auch die Passage über die Erbschaftsakten als Archivalien und nach welchem Grundsatz sie gespeichert waren. Konkret werden zehn Priesterpersönlichkeiten, de-

ren Nachlassakten im Staatsbezirksarchiv in Böhmisches Leipa aufbewahrt sind. Auch wenn die grundlegenden biografischen Daten über sie weithin bekannt und aufgezeichnet sind, (zum Beispiel in der offenen Enzyklopädie Wikipedia), die Nachlassakten erweitern das Bewusstsein über ihr Privatleben erheblich, was von ihren Zeitgenossen übrig geblieben ist, wissen selbst heutige Historiker nicht. Zum Schluss wird kurz eine weitere Perspektive dieser Forschung skizziert.¹

The oldest contribution concerns the Markvartice family, which was one of the main supporters of the Order of the Knights of the Hospital of St. John of Jerusalem during the 14th to 16th centuries. Many members of this famous family joined the Johannite order. Some, like Čeněk from Vartemberk or Ctirad from Lemberk and Zvířetice, became commanders, while others, such as Jarek from Lemberk and Zvířetice, took on a priestly position. Additionally, several family members became priors general, including Havel from Lemberk, Ješek from Lemberk and Zvířetice, Hereš from Lemberk and Zvířetice, Václav from Michalovice, Jan from Vartemberk, and Kryštof from Vartemberk. Markvartice is associated with two "ancestral" commanderies, namely St. Vít in Podolec in Mladá Boleslav and Český Dub (Světla), where many family members were also active.

The text provides a comprehensive view of the connection between the Markvartice noble family and the important ecclesiastical order of knights, dedicating itself to all of them.

The next section discusses tombstones in the Zákupy church of St. Fabián and Sebestián. This church is a rare treasury of well-preserved gravestones of the Zákupy branch of the Berks from Dubé, which was Catholic. In addition to them, several tombstone inscriptions of other individuals buried here have been preserved, each with their own unique features. The author also adds a very ornately worded Latin note on the inner tower of the Zákupy castle, which celebrates the castle's builder, father of Zbyňek Berka from Dubé.

¹ Do němčiny přeložila Marta Ponocná.

The two subsequent contributions focus on the Baroque period and the Baroque cult of the relics of saints. Martyrs' graves became objects of veneration, and at least a part of their remains was often transferred to more accessible places. This led to the development of cults around these locations, which sometimes became important pilgrimage sites. A new impulse for the development of respect for saints was the discovery of the Roman catacombs in 1578.

The discovery of the Roman catacombs in 1578 further fueled the reverence for saints. Initially, an inscription on the grave or a vial with contents believed to be blood was considered sufficient proof of sanctity. If no name was found on the grave, it was determined artificially. However, doubts about this practice grew in the second half of the 17th century, leading the Pope to mandate the need for certain proof of sanctity in 1691. The remains were shaped into figures and decorated.

Between 1724 and 1737, Anna Marie Františka, the owner of the Zákupy estate, had nineteen bodies transported from the Roman catacombs to Bohemia. Her agent in Rome, who took care of obtaining these remains, was usually the Augustinian Michael Mareschl. Her Hofmeister Jan Arnošt of Goltz probably arranged the transport. The very first church where the decorated relics from Zákupy were transferred to was the church in Horní Police in 1724. Various other churches on Anna Marie Františka's and others' estates followed. The author delves into the transfer of these remains to Horní Police in detail.

In the next chapter, Martin Barus specifically analyzes the fate of the remains of St. Fortunata, which Anna Marie Františka donated to the church of St. Mary Magdalene in Mařenice. Her body was found in Priscilla's Catacombs and is one of those that were named, so Fortunata is not an artificially assigned name. A vial of her blood was also found with the remains. Bishop Mondinòs signed the authenticity on November 13, 1724, and Michael Marschl also acquired the body for Anna Maria Františka in 1728. Along with Fortunata, the body of her child – Innocentia – was brought. Both arrived in Bohemia in 1729 and were most likely decorated in the Magdalene monastery in Zahražany near Most and then again in Zákupy. From there, the body of St. Fortunata was ce-

remoniously transferred to the parish church in Mařenice on September 12, 1730 (we know the course of the ceremony in detail from the local church memorial) and placed in the side altar. Some of the remains of St. Fortunata are also stored in the reliquary of the chapel of St. Spirit at Lemberk Castle and some are also kept in one of the side altars of the Zákupy church. However, it cannot be claimed that this is the same saint. Rather, on the contrary, it is likely a different saint. In Mařenice, her cult did not take off very well, but she was not completely forgotten.

The next chapter by Michal Vokurka focuses on the Horní Police pilgrimage site during the 18th century when it was at its peak of fame. The article briefly recounts the legend about the origin of the pilgrimage site and provides an overview of its construction and church-administrative history. The sources allowing for the reconstruction of the number of pilgrims, the first data from 1682 (there were already 4,000 at that time), are analyzed in greater depth, while the richer sources are for the 18th century (see chart).

The author also tries to identify the regional origin of the pilgrims, which he summarizes in a map. The second part of the chapter is focused on the spread of the cult of the Virgin Mary Polická by Anna Maria Františka Toskánská, who placed images (statues and paintings) of the Virgin Mary Polická in churches or in important places of her estates, which led to the creation of the cultural unity of her estates. Old prints in which the Virgin Mary of Polická is discussed are also monitored (their names are given in italics in the text). Although pilgrims came to Horní Police primarily from a regionally limited circle, thanks to the activities of the Grand Duchess, the fame of Panna Maria Polická far exceeded this region.

The other two contributions remain in the 18th century and bring insights of a different kind, namely about the personalities of the Zákupy deans.

The first of them, by Jan Horvát, deals with the life of Dean Jan Jindřich Schleichart von Wiesenthal. He was born in 1699 in Prague. His father, Philip Adolf Scheleichart von Wiesenthal, formerly an officer in the battles against the Turks, worked as a groom in the service of Phi-

lip Wilhelm, Count Palatine of the Rhine and his wife Anna Maria Františka of Saxe-Lauenburg. His eldest son František Václav then held the same position. Anna Maria Františka's relationship with this family was very close. As for Jan Jindřich's studies, it can be proven that he began his theological studies in a boarding school at the church of St. Benedict in 1717 and received his final sanctification in 1722. He began his priestly service the following year as a chaplain in Horní Police. A year later, he became a parish priest in Cvikov and, in 1734, a dean in Zákupy. He died in 1739 in Prague at his mother's. According to his wish, he was buried in the Zákup church at the altar of St. Cross (not preserved).

His tombstone with the inscription survived but is badly damaged by trampling and cannot be fully reconstructed. The author looks into the grave inscription and adds a Czech translation of the dean's will, which testifies to the period's typical relationship to the charity of the individual in question's acquaintances and servants. It is thus a relatively rare preservation of testimony about the broader anthropological memory of a rather significant personality in his time.

Jan Štěpánek then prepared the biography of the next dean. Jan Josef Lažanský, Zákupy dean between 1739–1779, is known to the public mainly due to his involuntary involvement in the peasant uprising in the area surrounding Česká Lípa in March 1775, when he was attacked as a representative of the nobility by rebellious peasants marching on the castle. However, the spiritual administrator's personality and other activities in Zákupy, spanning a good 40 years of service, remained completely in the shadow of this controversial event. Based on archival sources, the article tries to find answers to questions related to Lažanský's origin or family background, as well as to outline the often painful life paths of a promising graduate of the prestigious Pontifical University in Rome, who was not allowed to go beyond the regional dimension due to strong ties to the Bavarian region.

The following post takes us back to the middle of the 19th century. In the article Humble Servant Love, the author of S. M. Remigie Anna Češíková elaborates on the nearly century-long activity of the Sisters of Mercy of St. Karel Boromejský in Zákupy and its surroundings (1858–

1950). The sisters' activities here and elsewhere grew out of the needs of the region into which the sisters were invited. In their activities, the centre of interest is the person and the effort to guide young people to live their lives more fully, return to health for the sick, and help people in their search for the meaning of life.

The last two contributions already fully belong to the twentieth century. In the first, Kateřina Sommerová focuses on one of the religious associations in the interwar period. During the period of the so-called first Czechoslovak Republic, the society was characterized by significant associational activities. People within the individual municipalities even joined several dozen associations, which largely shaped the cultural life of the time. This trend can also be observed in German Jablonný. The post discusses one of these associations, active in Jablonný practically throughout the interwar period. It maps its origin, especially its educational and charitable goals, its economic background, and finally its demise itself. This association brought together German Catholic young women and boasted the poetic name of Sonnenland.

The last contribution, by Petr Kozojed, is devoted to presenting a very promising source for learning about church history and supplementing knowledge about individual representatives of the church – inheritance files. The introductory part of the study is devoted to a general presentation of inheritance files as documents. Also important is the passage about inheritance files as archives, where and based on which principles they are stored. Specifically, ten priestly personalities are introduced, whose inheritance files are stored in the State District Archives of Česká Lípa. Although basic biographical information about them is widely known and recorded (typically, for example, in the open encyclopedia Wikipedia), the probate files greatly expand the awareness of their private lives about what has often remained hidden from their contemporaries and today's historians. In conclusion, another perspective of this research is briefly outlined.²

² Do angličtiny přeložila Julie Trollerová.

O autorech

Mgr. Martin Aschenbrenner

Gymnázium Česká Lípa

Mgr. Martin Barus

Biskupství litoměřické – archiv

S. M. Remigie Mgr. Anna Češíková SCB

působí v Římě, je postulátorkou kanonizačního řízení Ctihodné Vojtěchy Hasmandové

PhDr. Milan Hlinomaz, Ph.D.

emeritní archivář a historik, důchodce

Ing. Jan Horvát

důchodce a amatérský badatel

PhDr. Petr Kozojed

Státní okresní archiv Česká Lípa

P. ThLic. Ing. Stanislav Příbyl, Th.D., CSsR

generální sekretář České biskupské konference, administrátor Římskokatolické farnosti – arciděkanství Horní Police

Bc. Jan Rucz

Bc. Kateřina Sommerová

studium na FF Univerzity Palackého v Olomouci

PhDr. Jan Štěpánek, Ph.D.

nezávislý historik umění, Praha

Ing. Mgr. Michal Vokurka, Ph.D.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

**KOLEKTIV
AUTORŮ**

**NÁBOŽENSKÉ
DĚJINY
ČESKOLIPSKA I**

Vydala Římskokatolická farnost – děkanství Zákupy,
Mimoňská 228, 471 23 Zákupy,
e-mail: wolanski@centrum.cz,
tel.: 777 553 304,
v roce 2023 jako svou 4. publikaci.

Návrh obálky Michal Dočkal.
Typografická úprava a sazba Martin Čížek.
Tisk a vazba Tribun EU s. r. o.

ISBN 978-80-908540-4-8

Žádná část tohoto díla nesmí být reprodukována,
kopírována v podobě mechanické a elektronické
ani šířena jakýmkoliv jiným informačním systémem
bez předchozího souhlasu držitelů autorských práv.

ISBN 978-80-908540-4-8

9 788090 854048